

**A románság család-, egyház- és felekezeti-történeti,
diplomáciai és néprajzi vonatkozásai
a Rákóczi-szabadságharc idején**

DEMJÉN BALÁZS ÁDÁM
doktori (PhD) disszertációja

**PÁZMÁNY PÉTER KATOLIKUS EGYETEM, BÖLCSESZET- ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNY KAR;
TÖRTÉNELEMTUDOMÁNYI DOKTORI ISKOLA; GAZDASÁG-, RÉGIÓ- ÉS POLITIKATÖRTÉNETI MŰHELY**

Témavezető:
DR. MEDGYESY-SCHMIKLI NORBERT PHD
HABILITÁLT EGYETEMI DOCENS

2025

TARTALOMJEGYZÉK

I. Előszó – bevezetés a kutatás tér- és időbeli, valamint fogalmi kereteibe	4. o.
II. A Rákóczi-szabadságharcban (1703–1711) résztvevő népcsoportokról általánosságban – a románság megkülönböztetett szerepe	7. o.
III. A román kötődésű családok, valamint a belpolitikában aktív további világi személyek és szerepük a Rákóczi-szabadságharcban	20. o.
1. A nagyberivói Boér család eredete és gyökerei	20. o.
2. A nagyberivói Boér család és birtokai a Rákóczi–szabadságharc idején	28. o.
3. A boérfalvi Boér család és birtokai a Rákóczi-szabadságharc idején	37. o.
4. A Boér család(ok) oldalági rokonai a Rákóczi-szabadságharc idején, részvételük a felkelésben	39. o.
5. A magyar-román együttélés bemutatása Dr. Oroszhegyi Jó(z)sa és Moldován Gergely nézőpontjából – <i>A magyarországi románok</i> Rákóczi-szabadságharc korabeli családtörténeti vonatkozásai	43. o.
6. Alapvető azonosítási nehézségek – a Drágos és a Pap család(nevek ?)	47. o.
7. Elvértve igazolható román származás, részvételre utaló adatok nélkül. A gelencei Finta és a bellovári, csegezi, gyulafehérvári, valamint a nagyenyedi Tatár család (illetve további ágaik)	52. o.
8. Igazolható román származás, esetleges vagy sporadikus részvétel. A borosjenei és szaplanczai Sztán, valamint a máramarosi Sztojka család	58. o.
9. A Rákóczi-szabadságharc további román kötődésű; ám családi és egyéb, kiterjedt kapcsolati hálóval nem rendelkező felkelői	65. o.
IV. „Unde-i merge, acolo ’m fi!” – Román felekezeti és néphagyomány a Rákóczi-szabadságharcban	81. o.
1. Unitusok és ortodoxok részvétele a felkelésben	81. o.
2. A Pintye-mondakör	91. o.
3. Karácsony Tódor és a névtelen felkelők	105. o.
4. Történelmi tények, néphagyománybeli motívumok, szépírói fantázia: Intertextualitás, nemzetiségi és társadalmi identitás, valamint Pintye és Karácsony Tódor alakja <i>Gaal József: Szirmay Ilona</i> című történelmi regényében	111. o.

V. „Szíves vagy szénes barátság” „az oszmán sárkány és az ausztriai sas” között?	
Havasalföld és Moldva, illetve a román diplomaták szerepe a Rákóczi-szabadságharcban	136. o.
1. A vajdaságok és a felkelés kapcsolata Thököly kurucaitól a zsibói csatáig (1690–1705)	136. o.
2. „Commorálás” vagy hazatérés? A Rákóczi- és császárpárti menekültek helyzete Moldvában, illetve Havasalföldön 1705-től a szabadságharc végéig	142. o.
3. Az orosz cártól a krími tatár kánon át az oszmán Portáig: a két román vajdaság mint biztonságos útvonal és geostratégiai szövetséges a Rákóczi-szabadságharc diplomáciájában (1705–1707)	149. o.
4. Füstbe ment tervek: Rákóczi a lengyel trónon, szövetség a rácokkal. Problémák az inaktív moldvai exulánsokkal, belviszályok Havasalföldön (1707–1709)	154. o.
5. Szűkülő lehetőségek, csökkenő eredményességű kapcsolattartás Moldvával és Havasalfölddel a felkelés végjátékában (1709–1711) és azt követően	167. o.
VI. Utószó – Összegzés	174. o.
1. A Rákóczi-szabadságharc főbb pártolói az egyes magyarországi és erdélyi népcsoportok körében	174. o.
2. A felkelésben résztvevő román eredetű családok	176. o.
3. Román származású katonák a felkelő hadak soraiban	180. o.
4. Görög katolikus – ortodox román küzdelmek a szabadságharc árnyékában	181. o.
5. A Rákóczi-szabadságharc emlékezete a román néphagyományban – a román résztvevők emlékezete a magyar szépirodalomban	182. o.
6. Erdélyi, moldvai, havasalföldi román diplomáciai kapcsolatok és résztvevők a Rákóczi-szabadságharcban	184. o.
VII. Irodalomjegyzék és rövidítések	191. o.
VIII. Képek jegyzéke	218. o.

Előszó – bevezetés a kutatás tér- és időbeli, valamint fogalmi kereteibe

Az értekezés homlokterében a Rákóczi-szabadságharcban (1703–1711) résztvevő nemzetiségeken belül létszámának és kiterjedt részvételének köszönhetően is kitüntetett szerepet betöltő erdélyi és partiumi, világi (jórészt jobbágyi, esetenként kis- és középnemesi származású) és egyházi (a görög katolikus, vagy az ortodox papi rendhez tartozó) románság; továbbá a felkelés külpolitikájában meghatározó tényezőt jelentő, oszmán birodalmi hűbéres Moldvai és Havasalföldi Fejedelemség (Vajdaság) áll. A meglehetősen eltérő adatokat mutató becslésektől függetlenül – illetve természetesen az I. Lipót császár és magyar király (1657–1705) által kibocsátott Diploma Leopoldinum (1690) által inkorporált Erdélyi Fejedelemséget is beleértve – a magyarság után a román (oláh) népcsoport volt legszámottevőbb az 1683–1699 közötti törökellenes felszabadító háborúk során visszafoglalt területeken.

A dolgozat az egyes, családi és egyéb kiterjedt kapcsolatrendszerrel nem rendelkező, de bizonyítottan (vagy legalábbis vélhetően) román származású személyek életrajzát a Rákóczi-szabadságharcban kifejtett tevékenységükön túlmenően – amennyiben ezzel kapcsolatban rendelkezésre állnak megfelelő adatok – annak előzményeire és következményeire vonatkozóan is igyekszik bemutatni.

A forrásokban és a szakirodalomban említett, a Rákóczi-szabadságharcban több – egymással, illetve más, meghatározó famíliákkal; és adminisztratív, valamint katonai vezetőkkel is együttműködő – tagjukkal résztvevő román családok történetét a legkorábban rendelkezésre álló középkori előzményektől egészen a 20. századig kíséreltük meg végigkövetni; származásukat és valós érintettségüket bizonyítandó (vagy adott esetben épphogy cáfolandó).

A Rákóczi-szabadságharc román vonatkozású néphagyományának és emlékezetének kiindulópontja főhőse, Gligor Pinteá (1670?–1703) tevékenységének kezdeti évtizedei; ám utóélete az 1717-es „utolsó tatárjáráson” és a 18. századi (*Bocskor János kódexe*, 1716–1739), valamint a reformkori (*Gaal József: Szirmay Ilona* című történelmi regénye, 1836) hagyományon át egészen az 1960-as évekbeli nagybányai, veresvízi gyűjtésekig terjed.

A vizsgálódás határpontjait egyháztörténeti tekintetben a román ortodoxia skizmájának tekinthető, ugyancsak I. Lipót által kezdeményezett 1691–1692-es görög katolikus uniós kísérlet; illetve a Rákóczi-szabadságharc alatt meghatározó szerepet betöltő egyházi vezetők (főként Anghel Athanasius (1660–1713) és Ioan Țirca) életének későbbi lényeges állomásai, zárószakasza képezik.

Végezetül diplomáciatörténeti tekintetben a disszertáció a Thököly Imre (1657–1705)-féle kuruc mozgalom 1690-es évekbeli havasalföldi emigrációjától kezdve II. Rákóczi Ferenc (1676–1735) és Constantin Brâncoveanu (1688–1714) havaselvi fejedelem 1698-as tárgyalásain; valamint a szabadságharc moldvai és oláhországi vonatkozásain át egészen a szatmári békekötésig (1711) igyekszik részletes áttekintést adni. A különösen az 1716 és 1739 között aktív román vonatkozásokkal is bíró emigrációs diplomácia eseményei (egyfelől a területi keretek; másrészt pedig már eleve széleskörűbb szakirodalmi feldolgozottságuk miatt) ugyanakkor csupán érintőlegesen, Mikes Kelemennek (1690–1761) a féltestvérével, a részben román származású kövesdi Boér Józseffel (1695–1761) folytatott, 1759–1761-es rodostói levelezésének; valamint a konkúziók levonásának keretében szerepelnek a dolgozatban.

Noha a *nemzetiség* és a *nép csoport* fogalmak a dolgozatban látszólag olykor szinonimákként tűnhetnek fel, lényeges azonban megjegyezni, hogy a Horea–Cloșca–Crișan-féle, 1784-es parasztfelkelésig modern értelemben vett etnikai nemzettudat nem; csupán elsősorban felekezeti, másodsorban pedig rendi alapokon nyugvó nyelvi önazonosság-értelmezés – egyszersmind: társadalmi szervezőerő – azonosítható az erdélyi és partiumi románság esetében. (Sokatmondó példa és párhuzam, hogy a kor forrásszövegeiben fel-felbukkanó „némötösség” is sokszor csupán magyar(országi) nemesi, esetenként jobbágyi központihatalom-pártiságot jelöl – annak dacára is, hogy első látásra nemzetiségi szembenállást sejtet. Nem kevésbé bonyolult a pontos terminológia meghatározása a 17–18. század fordulóján, az 1699-es karlócai béke markáns határmódosulásainak következtében, illetve az ígért kiváltságok fejében oszmán szolgálatból – és mint ilyen, szigorúan társadalmi, nem pedig felekezeti értelemben ugyan, de bosnyakizálónak tekinthető – császári fennhatóság alá szegődött rác határőrezredek alföldi portyáinak „magyarellenessége” esetében sem.) Ugyanehhez hasonló okokból kifolyólag a többi nyelvi-etnikai csoportnál is (a román (oláh) és szerb (rác) egyházi elit speciális rendi-felekezeti kiváltságai; de például a felföldi tótok elő-előforduló általános jobbágy-, ritka kivételként kis- vagy középnemesi státusza esetén ugyancsak) kétségtelenül szerencsésebb volna egy, *a Szent Korona országainak nem magyar anyanyelvű népeihez* vagy *a Magyar Királyság népcsoportjaihoz* hasonló, konzekvens és precíz megnevezés; ám a szöveg tartalmi és formai követhetőségének szem előtt tartása okán ezek folyamatos alkalmazásától szükségesnek tetszett eltekinteni.

A *szabadságharc* és a *felkelés* kifejezéseket ugyancsak rokon értelműnek vesszük – az idézett (így értelemszerűen az eredeti szerző aktuális szándékait tükröző) szakaszoktól

eltekintve kifejezetten törekedve arra, hogy előbbi a 19. század közepi romantikus-nacionalista, míg utóbbi a korabeli és későbbi pejoratív-aulikus felhangoktól mentes legyen (ti. a *szabadságon* nem valamiféle eszményi vagy polgári-nemzeti, hanem rendi szabadságot; a *felkelésen* pedig semmiképpen sem lázadást értve).

Ugyanide kapcsolódóan zárásként a *kuruc* megnevezést szigorúan és kizárólag a Thököly-mozgalom tagjaira – esetlegesen a még korábbi bujdosókra, illetve az 1697-es hegyaljai felkelés résztvevőire – alkalmazzuk; ugyanis, mint arra legfőképpen R. Várkonyi Ágnes (1928–2014) életművében rámutatott, II. Rákóczi Ferenc és közvetlen környezete levelezésében a saját katonáit voltaképpen sohasem azonosította *kurucok*ként. Így azon személyek esetében, akik csupán 1703-ban, vagy ezt követően csatlakoztak a fegyveres küzdelmekhez az annak kitörését elősegítők oldalán, leginkább a *felkelő*, ritkábban pedig a *szabadságharcos* jelzőt használjuk (a korabeli terminológiában a felkelés résztvevőire alkalmazott meghatározás továbbá a *malcontens*, azaz elégedetlen(kedő) is). A fejedelem egyébiránt valószínűleg külpolitikai okokból kerülte a fejedelem a *kuruc* megnevezést, amely Thököly török szövetsége miatt kompromittálódott. A szó eredetével kapcsolatosan több magyarázat is felmerül, melyek között a *kurudzsi* (kóborló – török) és a *kurosz* (rabló – görög) egyaránt felmerül. Ami a felkelők önmegnevezését illeti, az leginkább a *bujdosók* (míg ugyanitt a császáriak loboncos hajviseletük kapták a *labanc* gúnynevet); amely viszont korszakokon átívelőnek tekinthető, a Thököly-mozgalom előzményeinek 1671-es kezdetétől az 1697-es hegyaljai felkelésen át egészen magáig a Rákóczi-szabadságharcig, sőt annak 1711-es leverése utáni emigrációjáig. 1705 után a katonák hivatalosan – a lengyelországihoz hasonló jogállásának és közjogi értelmezésének tekinthető módon – a *rendi konföderáció fegyveres erejének tagjai* megnevezést kapták; bár a szabadságharc résztvevőinek sorában szereplő egykori Thököly-felkelők ezzel együtt, illetve mindezek ellenére is büszkén-előszeretettel viselték a *kuruc* nevet.¹

---

¹ Czigány 2020, 462.

A Rákóczi-szabadságharcban (1703–1711) résztvevő népcsoportokról általánosságban – a románság megkülönböztetett szerepe

Noha a szabadságharcot megelőző években Magyarország mintegy 3,3 millió lakosának abszolút többsége, megközelítőleg 50–55%-a még magyar nemzetiségű volt,² a felkelők katonai hierarchiájában pedig ennél is nagyobb az államalkotó népelem számaránya, mégsem figyelmen kívül hagyható a népesség csaknem felét kitevő különböző etnikumok szerepének tárgyalása sem.³ Természetesen mindegyik népcsoport körében akadtak Rákóczi-párti és császárhű résztvevői is a felkelésnek, ám szinte az összes nemzetiség esetében egyértelműen elkülöníthető egy többségi álláspont.⁴ Ennek értelmében megállapítható, hogy a nyugati vármegyékben élő németajkú lakosság, továbbá a horvátok, a szerbek (rácok), valamint a dél-erdélyi szászok leginkább a Habsburgokat támogatták – míg a szlovénok (vendek) jelentősebb része, valamint a szepességi szászok (cipszerek), a szlovákok (tótok), a ruszinok (rutének, muszkák, kisoroszkok, magyaroroszkok), és (végül, de korántsem utolsósorban) a románok (oláhok) túlnyomó többsége is kiállt a szabadságharc ügye mellett.⁵

Döntő tényező természetesen, hogy II. Rákóczi Ferenc (1676–1735) fejedelem seregei mely területeken harcoltak, illetve mennyi ideig tudták azokat ellenőrzésük alatt tartani. A nyugati határsávot Vas, Sopron, Moson, továbbá Pozsony vármegyében javarészt Bécs közvetlen vonzaskörzetében élő németek lakták; a történelmi Horvátország területére nem terjedtek ki a harcok, s az itt élők eddigi helyzetük javítását, kiváltságaik kiszélesítését sem várhatták a szabadságharc győzelmétől;⁶ az I. Lipót császár (1657–1705) által létrehozott Katonai Határőrvidéken, illetve az Al-Duna és a Száva mentén élő ortodox vallású szerbek már egyházi autonómiájuk révén is ezer szállal kötődtek az udvarhoz – jóllehet, a nyugat-magyarországi németek, illetve mindkét délszláv nemzetiség esetében feljegyezhetők kivételek is.

A(z észak)nyugat-magyarországi németek közül az egyházi rend soraiból Wohlmuth Bernát szerepel 1705-ben a rendi konföderáció szövetséglevelének aláírói között; majd 1707-ben, immár felsőelefánti (Bars vármegye) pálos rendfőnökként az ónodi országgyűlés követői

---

² *Poór*, 7–8.

³ Az államiság és a szabadságharc összefüggésével kapcsolatos tanulmánykötetet lásd az irodalomjegyzékben: *Czigány 2002*.

⁴ A korszak magyarországi nemzetiségeiről bővebben lásd: *Ács*, 148–152. (szlovákok), 152–154. (románok), 154–156. (ruszinok), 156–163. (szerbek) és 163–171. (németek)

⁵ *R. Várkonyi*, 725.

⁶ *Köpeczi 1966*, 96.

között is megtaláljuk. Részvételében alighanem szerepet játszott rendjének magyar alapítású volta is.⁷ Katonai tekintetben pedig Wolfart Ádámról érdemes megemlékezni, aki szökött császári főhadnagyként állt a szabadságharc szolgálatába 1706-ban, Győrben. Később vicecolonellusi, kapitányi, majd colonellusi tisztséget is viselt (utóbbit 1707-ben Bottyán Jánosnál, majd 1708-ban Esterházy Dánielnél) – ám 1709-ben a császáriak fogságba esett, a következő évben gróf Sigbert Heister (1646–1718) tábornok Győrben kivégeztette, megtorlásképpen a felkelők által renegátként elfogott Ocskay László (1680–1710) brigadéros, ezredes lefejezéséért.⁸

A felkelés hadműveletei által közvetlenül nem érintett horvátoknál a kétszer is a felkelők fogságába került, majd 1706 márciusában átpártolt, végül pedig a romhányi csatában elesett nagy-szarvi Babocsay Ferenc (?–1710) veszprémi vicekapitány, huszár alezredes, brigadéros özvegyét, medgyesi Somogyi Borbálát feleségül vevő, később eltűnt báró Vojnovich József (1680–?) Rákóczi diplomatájaként működött. A magas rangú dalmáciai (édesapja, István ogulini főkapitány volt) család sarjának számító Vojnovich szökött császári huszárszázadosként szegődött Rákóczi szolgálatába 1704 novemberében, majd egy hónappal később már velencei követként tűnt fel. 1705-ben, fejedelmi pátenssel Horvátországban járva a Szebenből 1704-ben szintén kiszököttként Rákóczihoz csatlakozó, későbbi generáladjudant és sáncparancsnok, commendáns, brigadéros (majd a szatmári békére Magyarország részéről felesküdő, ám császári ezredének felállítását követően elhunyt) Csajághy János (1673–1712)⁹ vezette portális gyalogezred – mely 1705 előtt az felkeléshez egy évvel korábban vélhetően konfiskált birtokai visszaszerzésének jogos reményében csatlakozó néhai báró Haller Sámuel vezetése alatt állt¹⁰ – vicecolonellusából immár colonellussá léptették elő; 1706-ban ráadásul még Boszniában is megfordult toborzókörúton. Utolsó ismert megbízatása során 1710 decemberében II. (Erős) Ágost lengyel királynál (1697–1704 és 1709–1733; szász választófejedelemként: I. Frigyes Ágost, 1694–1733) járt, majd megnősült, ám ezt követően sorsáról többet nem tudunk.¹¹ A család másik tagja, Vojnovich Márton ugyanakkor 1688 és 1704-ben bekövekezett halála között zágrábi harmincadosi tisztséget töltött be ebben az időszakban.¹² (Érdekesség továbbá,

---

⁷ *Borovszky*, 5.

⁸ Sem a(z észak)nyugat-magyarországi németek, sem a szepességi és erdélyi szászok soraiba nem számíthatók értelemszerűen az ugyan már korábban is Magyarországon vagy Erdélyben szolgáló, ám nem itteni származású császári dezertőrök – akik egyébként az idegen népcsoportokhoz tartozók közül a felkelő segédcapatok zömét alkották. Lásd: *AR IX.*, 284., 291. és 295. és *Mészáros 2002*, 181.

⁹ *AR IX.*, 176., 191–192. és 198–200; *Esze 1955*, 465.; *Mészáros 2001*, 318. és 332–333.; illetve *Wesselényi*, 65.

¹⁰ *AR IV.*, 457.; *AR VI.*, 376. és 424.; *AR IX.*, 477.; *Kempelen IV.*, 463. és *Nagy V.*, 37.

¹¹ *Ráday I.*, 472. és 564.; valamint *Reiszig 1918–1921*, 30.

¹² *Heckenast*, 463.

hogy épp a felkelők elől menekült még 1703-ban Horvátországba, s négy esztendővel később ott is hunyt el az a Rákóczi Erzsébet (1654–1707), aki fejedelmi család ifjabbik ágának utolsó leszármazottja volt.¹³⁾

A szerbek soraiban – jóllehet marosi és váradi helyőrségeik már 1703 júliusától pusztították a Bihar vármegyei Rákóczi-párti falvakat; s többségüket az egyházi és katonai vezetőiknek juttatott kedvezmények, valamint önálló hadszervezeti, adómentességi és szabad vallásgyakorlási kiváltságaik I. Lipót, majd I. József császárok (1705–1711) általi megerősítése árnyékában a fejedelem 1703. augusztusi székelyhídi, 1704. áprilisi dunapataji és 1707. októberi ungvári, Bercsényi Miklós (1665–1725) főgenerális 1703. októberi tokaji, valamint Károlyi Sándor (1669–1743) főgenerális 1705. márciusi egri kiáltványa sem készítette átállásra¹⁴ – szintén akadtak a szabadságharcot támogató kivételek. Draguly Farkas, melléknevén Rác Draguly a Hunyad vármegyében szolgáló szerb és bolgár határőrök egyikeként – kapitányával, Belgredán Ivánnal egyetemben – 1704 nyarán, Szegednél csatlakozott a felkeléshez, s lett később Rákóczi ezredese (vegyes etnikai összetételű lakosságú, románokat is számottevően magában foglaló működési területén tevékenykedve). Ugyan az iratok tanúsága szerint már ekkor lovas colonellus, ám feltételezhető, hogy a kapcsolódó dekrétum visszakeltezett dátummal kiállított; így nem Szegeden, 1704. július 20-án, hanem Marosvásárhelyen, 1707. április 20-án születhetett – mindenesetre 1706-ban a kapitányi rangig vitte; míg 1707-ben a Portával való diplomáciai és katonai kapcsolattartás egyik kulcsfigurája („*törökországi passusokra való commendáns*”) lett, 1708-ban pedig a Hunyad vármegyei és Zsil-völgyi hadműveleteket irányította. (Cserei Mihály emlékiró (1667–1756) szerint „*a németek közül szökött vala a kurucok köziben*”; colonellusi kinevezése értelmében pedig „*az ellenség közül önként és szabad akarattából ezen fel vett ügyink elein*” tért Rákóczi hűségére, és már „*bőv mértékben, jeles példájú vitézi actusokkal*” bizonyította rátermettségét.) 1710. január 22-én mintegy 250 további rác katona társaságában tevékenyen részt vett a romhányi ütközetben; 1711 februárjában Rákóczi Lengyelországba hívta magához, s noha még márciusban is a (pre)emigránsok között tartották számon – a fejedelem Havasalföldre küldte a cári kapcsolatok miatt egyre távolságtartóbb Porta követeivel tárgyalni –, augusztus végén már ezredesként szolgált Oroszországban.¹⁵

---

¹³ Benda – Várkonyi, 9–23.

¹⁴ Benda, 9–12.

¹⁵ A császári ezredekben szolgáló rácok átcsábítását célzó, megghiúsult kísérlet részletei az értekezés kapcsolódó alfejezetében bővebben is szerepelnek, különös tekintettel ennek román vonatkozásaira.

Ami pedig a szintén ortodox felekezetű Belgredán Ivánt illeti: ő már 1685, tehát a törökellenes felszabadító háborúk kezdete óta császári szolgálatban állva 1701-ben lett a – későbbi kiváltságolt kerület mintegy katonai közigazgatási előképéül szolgáló – Maros menti bolgár milícia főkapitánya; 1704-es átpártolásakor pedig a Hunyad vármegyei rác katonaságot is magával csábította.¹⁶

Hogy ez miért nem vált tömegessé a későbbiekben a szerbek esetében, illetve hogy milyen tényezők segítették és akadályozták e folyamatot, arról a diplomáciatörténeti fejezetben részletesebben is szólunk. Mindenesetre nem csupán a Rákóczi-szabadságharc, de már a hegyaljai felkelés idején is népesebb volt a rácok körében az azt ellenzők tábora. Utóbbi leverésében részt vett például a szendrői (*smederevói*) születésű Pavle Nestorović (?–1707, rendhagyó módon felesége, Almássy Ágnes édesanyjának leánykori neve után Deák / Mihályi Pál) is, aki a törökellenes felszabadító háborúk során még II. Miksa Emmánuel (1662–1726) bajor választófejedelem magyar huszárezredében volt főstrázsamester; majd lett 1689-től rác reguláris ezredparancsnok, a következő évi török hadifogságából kiszabadulva pedig Lippa várának parancsnoka. A Rákóczi-szabadságharc hadműveleteiben már nem vett részt, ugyanis a spanyol örökösödési háború itáliai frontján harcolva 1704-ben, a piemontei Casal Cermelli közelében francia hadifogságba esett, sőt át is pártolt; s csak az 1706-os torinói ütközet után tért vissza a császár – ekkor immár I. József – hűségére.¹⁷

Ezeknél a népcsoportoknál, nemzetiségeknél alapvetően szegényesebb hagyományt ápol a kollektív emlékezet is: a harcoló fél megnevezése egyöntetűen „kuruc”, s rendre az ellenség képében jelennek meg.

A felkelők által hosszabb ideig uralt területekre továbbhaladva egyre inkább pozitív a mozgalom megítélése: a Dél-Erdélyben már II. Géza (1141–1162) letelepítette-kiváltságolta szászokat leszámítva valamennyi népcsoport támogatta azt.¹⁸

Előbbiek körében a fő kivételt a másik vonatkozó regionális autonómia tisztségviselője, Arelt János beszercei bíró jelentette, aki az erdélyi fejedelmi tanács tagjaként állt Rákóczi pártjára. Az evangélikus vallású korábbi (1704) jegyzőt 1707-ben, a fejedelem visszatérésekor az erdélyi Consilium számvevő bizottságának tagjává választották a marosvásárhelyi országgyűlésen, s egészen a szatmári békéig támogatta a szabadságharcot – melynek leverése

---

Lásd: *AR III.*, 594.; *AR VI.*, 702.; *AR VII.*, 22; *Cserei*, 376.; *Esze 1955*, 480.; *H. Balázs – Makkai*, 343.; *Mészáros 2002*, 176–177. és *Szalay*, 27–30., 34.

¹⁶ *Esze*, 166–167.

¹⁷ *Csikhelyi*, 58. és 152–156.; *Szita*, 255. és 266.

¹⁸ Rákóczi és a dél-erdélyi szászok kapcsolatairól lásd bővebben az irodalomjegyzékben: *Szirtes*.

után ugyanakkor minden bizonnyal kiegyezett a császári adminisztrációval (1713-ban még biztosan élt, és nem emigrált, sorsának további alakulása azonban ismeretlen).¹⁹ Ugyancsak Beszterce város bírójaként pártolta Rákóczit 1704-ben Soppel András, aki az 1706-os huszti országgyűlésen a szászok követe; illetve az ezt követő fejedelmi ügyvitelben az erdélyi kincstartó melletti szász adjutáns is volt.²⁰ Mellettük Auner Pál a dél-erdélyi szászok soraiból Medgyes követeként, illetve kiváltságolt rendjének commissariusaként vett részt az 1704-es gyulafehérvári, fejedelmválasztó országgyűlésen (ugyanitt Szászvárost egy bizonyos Lengyelfalvi nevű követ képviselte²¹); majd lett az 1707-es marosvásárhelyi diétán a számvevőbizottság tagja.²² Utószor pedig a feltételezhetően ugyanezen csoporthoz sorolható, a szabadságharc kitörésének évében kivégzett Zabanius Jánosról (Johannes Sachs von (ab) Harteneck, 1663–1703) a családtörténeti vonatkozások kapcsán szólunk majd bővebben.²³

Jóllehet katonai aktivitása nem ismert, a császári intézményrendszerbe tagozódva működött a Rákóczi-szabadságharc ideje alatt – az erdélyi gubernátori tisztséget Bánffy György (1661–1708) elhunytával átmenetileg helyettesíteni hivatott; 1709–1710-ben Haller István (1657?–1710), majd az ő halála után, 1710 és 1713 között az emlékiró Wesselényi István (1674–1734) vezette Deputatio tagjaként – Andreas Teutsch (1669–1730). A segesvári származású, a németalföldi Utrechtben végzett orvos 1704 és 1710 között Nagyszében polgármestere, majd szebeni királybíró és a szászok ispánja (*comes*) is volt; 1713-tól, a guberniumi hivatal Kornis Zsigmond (1677?–1731) általi újbóli betöltését (1713–1731) követően pedig a testület tanácsosa lett.²⁴ Ugyanezen Deputatio tagja volt szebeni polgármesteri tisztségében Teutsch elődje, Peter Weber (?–1710), aki szintén szász comesként – egyben szebenszéki királybíróként – és ugyancsak guberniumi tanácsosként is meghatározó tisztségeket töltött be rendjének körében.²⁵

Kifejezetten a szabadságharc ellenében lépett fel ugyanakkor a szász székek területéhez kötődő polgárok és katonai vezetők közül a brassói Henis (1648–1708; ezredes és szebeni commendáns, aki Rabutin de Bussy (1642–1717) tábornagy megbízásából vette be Görgény várát, közvetlenül halála előtt, 1708 februárjában)²⁶ és Kovács Tamás szászsebesi címis és királybíró (majd adjutáns commissarius, 1705 után Szebenben a Gubernium tagja, 1707-ben

---

¹⁹ *AR XII.*, 403. és *Consilium*, 554.

²⁰ *Ráday II.*, 136. és *Teleki*, 50.

²¹ *R. Kiss*, 39.

²² *R. Kiss*, 39., 56. és *Thaly 1897*, 595.

²³ *Cserei*, 572. és *Trócsányi Zs.*, 72., 228.

²⁴ *Cserei*, 440.; *Trócsányi Zs.*, 309., 316.; *Wesselényi*, 199–201. és *Zoványi*, 629.

²⁵ *Cserei*, 413. és 440.; *Trócsányi Zs.*, 228. és 309.; *Wesselényi*, 187. és 201.

²⁶ *Cserei*, 401–402. és *Wesselényi*, 439., 470., 473.

Rabutin melletti hadi főkomisszár, akivel szemben székbírói és – Andreas Teutsch-csal szembeni – szebeni polgármesteri apirációja során visszaélései miatt eljárást indítottak)²⁷. Rabutinen túlmenően fontos szerepet játszott az erdélyi, azon belüli is a szászöldi császári hadműveletekben az ugyancsak francia származású főparancsnok-helyettese, Jean-Charles (később németesen: Johann Karl) Tige (?–1729), a holdvilági csatában Guthi István (?–1704) hadaival szemben győzedelmeskedő, majd Nagyenyedet feldúló szászsebesi parancsnok is; aki a Rákóczi-szabadságharc leverését követően még az 1720-as évek második felében is erdsélyi főhadparancsnok, illetve királyi országgyűlési biztos volt.²⁸

A felkeléssel szembehelyezkedő folklór szerves része továbbá a Nagyszebent ostromló Rákóczi-katonákra a várból méhkasokat dobáló hős szász leány mondája.²⁹

A Zala és Vas vármegyei vendek (azaz a hadműveletek idején és során még népcsoporti mivoltukban is meglehetősen alacsony fokúnak tekinthető szervezettségű délnyugat-magyarországi evangélikus és katolikus szlávok) csatlakozásával még az említett okokból kifolyólag kritikus területnek számító délnyugati országrészben is pártfogókra lelt a szabadságharc ügye. Azonban a Szapáry Miklós (1680–1733) vezette csapatok – jóllehet többnyire a szerb és császári visszaélései ellen léptek fel – olykor a fosztogató felkelőkre is rátámadtak. A környékbeli katonai irányítás szatmári békekötés utáni császáriakkal való kiegyezését és zavartalan társadalmi-politikai érvényesülését mindenestre jól jelzi többek között épp Szapáry 1722-es, III. Károly (1711–1740) jóvoltából birodalmi grófi rangemelkedése.³⁰

Északon a szepességi szászok, más néven cipszerek Czelder Orbán (1674–1717), a szabadságharc egyetlen polgári származású brigadérosa vezetésével szintén jórészt Rákóczi oldalára álltak. Czelder születését megelőzően elhunyt atyja, Menyhért örökébe lépve lett hámosos Wagendrüsselben (1887–1920-ban: Merény); majd – miután az 1690-es években még császári fizetőmesterként és muskétásként tűnt fel, – már 1703-ban Rákóczi hadnagyává, 1704-ben gyalog főkapitányává, 1705-ben pedig reguláris gyalogezredesévé lépett elő, s még 1709-ben is brigadérosként szolgálta a felkelő sereget. Ekkor Lőcse védelmére indult, amelyet 1710. február 10-ig tudott tartani – ám hiába indult békekövetségbe az ostromló Georg Löffelholz

---

²⁷ *Wesselényi*, 138. és 512.

²⁸ *Cserei*, 382. és 576.; *Trócsányi Zs.*, 89. és 361.; *Wesselényi*, 30., 224., 532., 669. és 721.

²⁹ *R. Várkonyi*, 731.

³⁰ *Mayer – Molnár*, 189–196.

(1661–1719) generálishoz, ő lefogatta, és Késmárkon tartotta fogságban, így Czelder csupán az 1711-es szatmári békekötés után, az év novemberében szabadulhatott.³¹ 1714 augusztus-szeptemberében azonban újabb, 1200 főt megmozdítani képes felkelést szervezett – ebben segítségére szegődött Pongrácz János, a „részeseges szepességi polgárfi”, aki maga is 1703-tól Rákóczi kapitánya, majd 1706-tól vice-, 1708-tól pedig colonellusa volt; 1708-ban és 1710-ben szepesvári, majd jászói (fő)commendánsként tevékenykedett; 1707-ben pedig armális nemeslevelet nyert a fejedelemtől; végül 1711 februárjától lengyelországi emigránsként élt.³² A szervezkedés gyors bukása után Czelder ismét fogságba került (Pongrácz ugyan visszamenekült Lengyelországba, ám ott Lubomirszky Tivadar kiadta őt a császáriaknak, akik 1715 októberében halálra kínozták), majd 1717 októberében, Kassán ki is végezték.³³

A felföldi szlovákság – avagy korabeli elnevezésükkel élve: a tótok; jelesül és elsősorban is nyugati keresztény, zömmel katolikus vagy evangélikus szlávok – körében úgy a felkelő sereg tagjai között, mint a diplomácia és a néphagyomány területén is rögzíthetők jelentős résztvevők.³⁴

A zömmel a Felvidéken (avagy korabeli szóhasználattal élve: Felföldön) élő tótok szállásterületén és részvételével számos katonai sikert könyvelhetett el a Rákóczi-szabadságharc, a Bercsényi-féle első regionális hadjárattól – amely már 1703 augusztusában, Ocskay László és Borbély Balázs (?–1708) lovasezredeinek tisztai áttörésével megkezdődött – egészen a visszaszoruló felkelés utolsó gerillaharcaiig. Közöttük így már a névtelen hősök száma is tekintélyes – különösen, ha figyelembe vesszük a hazai hadtörténetírás által korszakokon átívelő módon kiemelt jelentőségüként kezelt hat jelentősebb ütközetet, melyekben a felkelő és a császári seregek főerői csaptak össze. Ezek fele, a nagyszombati

---

³¹ *Berwaldszky*, 206–207., 218.; *H. Balázs – Makkai*, 343. és *Thaly 1873/II.*, 109–110.

³² *AR IV.*, 165; *AR V.*, 297. és *AR VI.*, 691.

³³ Czelder Orbán életrajzát lásd: *Baksay*, 751–772. A szintén szepességi szász származású Winkler Vilmosmal kapcsolatos legfontosabb adatok az értekezés erélyi románság felkelő hadseregbeni számarányát taglaló alfejezetében szerepelnek.

³⁴ Esze Tamás halálával kapcsolatos Nyitra vidéki tót népmondát idéz fel – példának okáért –: *Esze 1966*, 4–12. és *Lengyel*, 210–213.

A szabadságharc céljai mellett hitet tevő, elfogott felföldi tót közkuruc történetét lásd: *Wesselényi*, 265.

Trencsényi (Varró) Mátyás szepesi tót szabólegény mondáját lásd: *AR III.*, 319–320.; *Bayer*, 2000. október 27.; <https://magyarnemzet.hu/archivum-magyarnemzet/2000/10/odafent-szepes-varmegyeben>. Letöltve: 2025. augusztus 9.; *Czigány 2020*, 476. és *R. Várkonyi 2006*, 33.

A szatmári békekötést követő, Árva vármegyei ál-Rákóczi történetével kapcsolatban lásd: *Trócsányi*, 113–114.

A felföldi, részben vagy teljesen szláv szövegű népdalokkal, illetve azok pontos származásával és eredetiségének kérdéskörével kapcsolatban lásd: *Csanda*, 73. és 97.; *Käfer*, 3–251.; *Káldy*, 78.; *Kollár*, 83.; *Pechány*, 41–42.; *Pirmát*, 359.; *Rexa*, 120.; *Szabó*, 90.; *Szegő*, 2010. február 26;

https://hvg.hu/tudomany/20100226_szlovak_magyar_egyuttes. Letöltve: 2025. augusztus 9.; *V. Kovács*, 361–364. és *Varga 1962*, 381–384.

(1704. december 26.), a pudmerici (1705. augusztus 11.), valamint a sorsdöntőnek tartott trencsényi (1708. augusztus 3.) is jelentős mértékben szlovákok lakta területen zajlott.³⁵

A szlovákságnak Rákóczi vezérkara is külön figyelmet szentelt – ennek egyik bizonyítéka a tót pátens, melyet a nyelvet is bíró Bercsényi Miklós adott ki 1704-ben; az 1705. május 1-jei reguláris hadseregbe vonatkozó első ismert hadiszabályzat és a várparancsnokok hatáskörét szabályozó rendelet, amely után a különböző hadi regulák magyarul, latinul, németül és szlovákul is megjelentek. Ezenfelül Bercsényi mellett Ocskay László is számos alkalommal hívta hadba a „tót impériumnak” is nevezett északi vármegyék több ezer főt kitevő fegyveres szlovák parasztságát. Jelentős szerepük volt például Johann von Ritschan császári tábornok hadtestének körbezárásában, később pedig a Morvaország és Szilézia ellen végrehajtott portyákban. 1704-re már legalább hatezer, szlovákul beszélő katona gyűlt össze Rákóczi zászlaja alatt, ők zömmel Révay Gáspár, Révay Imre, Szádeczky Gáspár és Thuróczy Gáspár gyalogezredében szolgáltak.³⁶ Ismeretes továbbá az a tervezett katonai akció is a szabadságharc során, melynek keretében a Vág mentén a szintén I. Lipót ellen fellázadt sziléziai rendek támogatására felkelő ezredek törtek be a tartományba, Esterházy Antal tábornagy szervezése és Babocsay Ferenc felderítése alatt-mellett. A három karabélyos- és egy gyalogezredet az Árva vármegyei szlovák parasztság a nagyobb erő demonstrálása érdekében tábortüzek gyújtásával lett volna hivatott segíteni – a hadművelet azonban végül megghiúsult, Esterházyknak ugyanis a Pest környékén táborozó Rabutin de Bussy tábornagyot kellett szemmel tartania 5000 katonával, Hatvannál.³⁷

Szlovák anyanyelvüként tartják számon a kassai ágyúöntő és bombagyártó üzem vezetőjét, Bácsmegyei(/y) Ádám tüzér alezredest, aki szerepel az 1704-es, Rákóczi hűségébe szegődő kassai polgárok között (Bercsényi Miklós ajánlására lett artolleriae (vice?) colonellus 1705-től a szabadságharc végéig), s – talán feladatköréből is adódóan – mintegy Gábor Áron-i karaktert kölcsönöz neki a néphagyomány. Lehetséges teória a família eredetére, hogy elődei a Révayak

---

Bár nem feltétlenül szlovák relációban lényeges ugyan; ám mivel a legtöbb dal e népcsoport körében élt tovább a Rákóczi-szabadságharc idejéből, még 1848–1849-ben is (a románság esetében jobbra az epika műnemébe tartozó népköltészeti alkotások említhetők), így e helyütt érdemes hivatkoznunk az irodalomjegyzékben megtalálható, általánosságban kapcsolódó alapszakirodalomra is: *Tari 1998* és *Tari 2000*.

A Rákóczi-szabadságharc 19. századi szlovák szépirodalmi – a reformkori pánszlávok és Hungarus patrioták vonatkozásában egyaránt –, illetve a 20. századi kutatói és tankönyvi emlékezetével összefüggésben lásd továbbá: *Ábrahám*, 302–311.; *Käfer*, 9–49.; *Kaskovics*, 146–185.; *Kollai*, 2008. szeptember 15.;

https://mult-kor.hu/20081004_az_egyutteles_evszazadai?pIdx=4&fbrkMR=detect. Letöltve: 2025. augusztus 9.; *Pechány*, 61–70.; *R. Várkonyi*, 727. és *Varga 1962*, 382.

³⁵ Például korábban: *Liptai – Heckenast*, 360–361.; újabban lásd az irodalomjegyzékben: *Magyarország hadtörténete II*.

³⁶ *Czigány 2020*, 467. és 470.; *Liptai – Heckenast*, 362–363.

³⁷ *Czigány 2020*, 478.

őseivel együtt a török elől menekültek a középkori Bács vármegye területéről a Felföldre, mint az több más helyi család (például minden bizonnyal felesége, Dubravics Katalin famíliájának) példája esetében is történt.³⁸ A kétnyelvű felföldi nemesség soraiból érkezve csatlakozott a felkeléshez a gyalogezredességig jutó, 1707 augusztusában Rákóczi szétszéledt gyalogezredét összehyűjtő, az év novemberében Bercsényi által mégis hadaitól megfosztott és árestomba vetett Szádeczky Gáspár³⁹ és az 1704–1706 között felkelő hadnagyból ezereskapitánnyá lett, 1707-ben már árulással gyanúsított – ám az 1708-as trencsényi csapásban hajdúezredével fontos szerepet játszó, majd az átállást csapataival végül ez év novemberében végül valóban végrehajtó –, az 1710-es érsekújvári ostrom során immár császári portyázóként elhunyt T(h)uróczy Gáspár is.⁴⁰

Krman(n) Dániel (1663–1740) zsolnai lelkész, az evangélikus egyháznak a Habsburgok erőszakos rekatolizációs törekvései elől Wittenbergbe menekült szuperintendense (egyszersmind a *Mercus Veridicus ex Hungaria* egyik szerkesztőjeként Rákóczi – mai kifejezéssel élve – „sajtó főnöke”) XII. Károly (1697–1718) svéd királlyal folytatott ígéretes, de végül eredménytelennek bizonyuló tárgyalásokat;⁴¹ míg a tót népmondák kedvelt alakját, a fosztogató szegénylegény Juraj Jánošíkot (1688–1713/1717) is Rákóczi katonájaként tartják számon (bár a felkelés kitörésekor még a császáriak oldalán állt).⁴²

Az Északkeleti-Kárpátok mentén élő ruszinok lojalitásáról mindennél többet mond a Rákóczi által is előszeretettel használt jelző, a *gens fidelissima*.⁴³ A források magyarsághoz való szoros kötődésük miatt általában „kisorosz, magyarorosz, uhrosz” jelzővel illetik a legfőképpen Ung, Bereg, Ugocsa és Máramaros, kisebb részben pedig Zemplén és – a Rákóczi első fontosabb megbízatásaként annak főispáni tisztjét betöltő – Sáros vármegyében honos népcsoportot; amely a hagyomány szerint a „Nagy Fejedelmet” „a nép utolsó gazdájaként” emlegette.⁴⁴

³⁸ *AR I.*, 686.; *AR III.*, 555.; *AR IV.*, 156. és *Liptai – Heckenast*, 360–363.

³⁹ *AR II.*, 83–84. és *Mészáros 2002*, 181.

⁴⁰ *AR I.*, 611.; *AR II.*, 89.; *AR IV.*, 211. és 544.; *AR V.*, 132. és 513.; *AR VI.*, 175.; *AR IX.*, 477. és 674.

⁴¹ E megbízatás történetéért lásd: *Krman*, 5–178.; továbbá: *Kinczler, Szimonidesz, Szalatnai*, 127. és *Zsilinszky 1899*. A felkelésben résztvevő evangélikusokról bővebben az irodalomjegyzékben lásd: *Oláh és Tóth G.*, 4–10.

⁴² *Lami*, 162–164. és *Pechány*, 41–60.

A Jánošíkkal kapcsolatos, specifikusan magyar történeti mondák katalógusszerű felsorolásért lásd: *Magyar VII.*, 342–359.

A Jánošík és a román betyárvezér, Gligor Pinteá közti párhuzamról lásd: *Küllős*, 11., 38–39., 43.

⁴³ A Rákóczihoz való ruszin lojalitás példájaként, illetve a vonatkozó történetben szereplő Pap Mihály és Majos János személyazonosságának tisztázásáért lásd: *AR I.*, 328. és 334.; *AR III.*, 161.; *Bonkáló*, 25.; *Bonkáló 1935*, 5–11.; *Esze 1951*, 39.; *Esze 1966*, 125–126.; *Waltherr*, 401.

⁴⁴ A különösen gazdag ruszin Rákóczi-hagyománnyal és -emlékezettel, illetve annak prózai és lírai népköltészeti alkotásaival kapcsolatban lásd: *Ábrahám*, 302–311.; *Bonkáló*, 27–29. és 72.; *Bonkáló 1935*, 16–39.; *Csanda*, 72.

A ruszinok – különösen, miután annak tekintélyes része szállásterületükön zajlott – már a Thököly-féle kuruc felkelésben is jelentős szerepet vállaltak, viselve egyszersmind a hadműveletek terheit.⁴⁵ Közöttük is találunk a fejedelem korábbi gyámjához és későbbi oroszországi diplomatájához, Kamiński (Kamens(z)ky) Petronius (?–1710) ortodox paphoz hasonló követeket,⁴⁶ illetve a felkeléshez Esze Tamás (1666–1708) oldalán csatlakozó, fosztogatásai megtorlásaként később halálbüntetésben részesülő Kis Alberthez (1664?–1704) hasonló betyárok irányítása alatt fegyvert fogókat.⁴⁷ A zászlóbontást követően – melynek pontos helyét település is magáénak vallja; a Bereg vármegyei Bene hagyománya szerint itt gyülekeztek Esze Tamásék, s innen indultak első toborzó körútjukra – először az említett munkácsi és beregszentmiklósi Rákóczi-uradalmak mintegy 160 falujának jobbágysai álltak a felkelő seregbe, s hamarosan csatlakozott a szomszédos vármegyék ruszin lakossága is. A törökellenes felszabadító háborúkat követő nehézségek és a már említett kiváltságok ígérete mellett további vonzerőt jelenthetett, hogy egy-egy ütközetben kitűnő jobbágykatonák akár az ezereskapitányi tisztség vihette – ennek a gyors rangemelkedési folyamatnak is köszönhetően 1704-re már mintegy 350 ruszin palotás szolgált a fejedelem udvarában.⁴⁸ Ugyancsak Rákóczi ruszin bizalmasai közé tartozott az a Kusztán Mátyás is, aki már 1703 június 14-én ott volt a Vereckei-hágó túlsó oldalán fekvő Klimiecnél a felkelők táborában, közvetlenül a Máramarosba való betörés előtt. A szabadságharc idején a beregszentmiklósi uradalom provisoraként tevékenykedett, s 1706-ban újév napján Rákóczi szolgálatainak elismeréseképpen felszabadította a jobbágyterhek alól.⁴⁹ Az *ungri oroszország elejeként* említett Becza (más néven: Sobrán) János pedig – akinek Bercsényi Miklós „*még a német világban jó hasznát vette*” – az 1703-as tiszaháti felkelés résztvevőjeként, huszti fogságából szabadulva csatlakozott még ugyancsak a szabadságharc kitörésének esztendejében Ungvárnál a felkelőkhöz, s lett Bercsényi által még nemesi címre is felterjesztett ezereskapitány. Noha 1710

Emlékiratok, 37.; *Hanusz*, 234–237.; *Káldy*, 78.; *Lehoczky*; *Magyar*, 22.; *Pohilec*, 155–168.; *Popovics*, 202.; *R. Várkonyi*, 731.; *S. Benedek*, 18–19. és 33–34.; *Salga*; *Szabó*, 90. és

„Kézikönyvtár / Magyar Történelmi Életrajzok / II. Rákóczi Ferenc 1676–1735 / Első kötet* / IV. könyv. Örökös királyság és vezérlo fejedelemség / VIII. Rákóczi és a nemzetiségek. / 1. A ruthének.”

<https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/MagyarTortenetiEletrajzok-magyar-torteneti-eletrajzok-BE5D/ii-rakoczi-ferenc-16761735-760E/elso-kotet-760F/iv-konyv-orokos-kiralysag-es-vezerlo-fejedelemseg-787A/viii-rakoczi-es-a-nemzetisegek-78FD/1-a-ruthenek-7909/>. Letöltve: 2025. augusztus 9.

⁴⁵ *Hodinka 1937*, 3. és *Žeňuch*, 53–55.

⁴⁶ *AR II.*, 27.; *AR III.*, 303., 464., 502. és 541.; *Bonkáló*, 24–25.; *Emlékiratok*, 24.; *Papp – ifj. Barta*, 286.; *Rákóczi*, 36–43. A Rákóczit támogató további ruszin egyháziakkal kapcsolatban lásd: *AR II.*, 174.; *AR III.*, 541.; *Bánkúti*, 79.; *Hodinka 1909*, 517. és 590.; valamint *Lukinich*, 204.

⁴⁷ *AR I.*, 80., 159., 210., 280. és 319.; *AR III.*, 303. és 434.; *Czigány 2002/2*, 138., 142., 155.; *Czigány 2020*, 456. és 469.; *Cserei*, 427–428.; *Esze 1955*, 188. és 208.; *Esze 1954/2.*, 295–297.; *Esze 1966*, 31–65.; *Ráday I.*, 476.; *Szabó*, 201–204.; *Szita*, 256. és 266.

⁴⁸ *Udvári*, 152–153.

⁴⁹ *Esze 1966*, 87. és 101.

novemberének végén Lengyelországban portyázott, s emiatt Ungváron fogságba is vetették, Rákóczi 1711 februárjában megkegyelmezett neki, és szabadon bocsátatta.⁵⁰

Noha a felkelés kirobbanását követően a bécsi udvar a románokhoz hasonlóan felekezeti megosztás útján kísérelte meg átpártoltatásukat – az Udvari Haditanács azzal bízta meg Bécs jezsuiták által javasolt görög katolikus püspökjelöltjét, Hodermarszki Józsefet, hogy a ruténeket lázítsa Rákóczi ellen, s hirdesse ki: ha a császáriak oldalára állnak, a rác határőrökhöz hasonló autonómiát nyernek –, ez a törekvés jórészt esetükben is sikertelen maradt.⁵¹ Mindemellert árnyalja a képet, hogy noha az „Erdős-Kárpátok” alján élő máramarosi és beregi lakosság (etnográfiai elnevezéssel élve: doli(s)nyánok, blyáchák – azaz: völgyben élők, síklakók) egyöntetűen a fejedelem mellé állt; addig a részint udvarbarát földesurakkal bíró, nyugatabbi, részint Lengyelországban élő lemko rutének közül többen is a császári oldalon harcoltak.⁵²

A korabeli magyarországi nemzetiségek, illetve a felkeléshez való viszonyulásuk rövid bemutatását követően eshet szó a kutatás tárgyát képező, döntő többségében Rákóczi-párti erdélyi és partiumi románok. Szerepük a szabadságharcban már csak a kor legnépesebb magyarországi nemzetiségeként is megkerülhetetlen⁵³; s azt is figyelembe véve, hogy minduntalan Oroszország felé orientálódó, de még török vazallus fejedelemségeik, Moldva és Havasalföld révén a tárgyalt népcsoportok között egyedülként külpolitikai megközelítésből is vizsgálhatjuk részvételüket, máris igazolható az állítás.

A felkelésben közvetlenül szerepet játszó románság tematikánk szempontjából négy főbb csoportba osztható.

Elsőként említhetők a Rákóczi-pártiként a felkelő hadseregbe betagozódó adatolt személyek. Meglehetősen nagy számuk (már Rákóczi 1703. június 14-i Magyarországra érkezését követően kisvártatva, 1703. július 4-től mintegy 800 fős – helyenként: 20 századnyi – lengyel-litván-tatár-moldvai vegyes, Bercsényi Miklós vezette, századonként havi 500 tallér fejében szerződötendő zsoldoscsapatról tudósítanak a források⁵⁴ – igaz, ebből mindössze kétszázadnyi oláh és tatár katona toborzása valósult meg; s amikor Pekry Lőrinc Moldvában

---

⁵⁰ AR V., 562.; AR VI., 620.; AR XII., 574.; *Esze 1951*, 84–85. és *Esze 1954/2.*, 297.

⁵¹ Papp – ifj. Barta, 286. A felkeléssel szembehelyezkedő ruszin egyháziakkal kapcsolatban lásd továbbá:

AR I., 349.; AR II., 27. és 45–46.; *De Camelis*, 700–724.; *Hodinka 1909*, 427., 442., 513. és 524.; *Thaly 1881*, 124.

⁵² Az 1710. esztendőben magyarországi igazmondó Mercurius. Bártfán, [1710.] február 3-án.

https://epa.oszk.hu/00900/00904/00006/mv05_R-278_7b/mv_6_ny/tx_hun/mv1710_02_ny_hun_tx.htm.

Letöltve: 2025. augusztus 9.

⁵³ Poór, 8–9.

⁵⁴ Zichy Péter szabolcsi főispán már 1703. június 9-én, Homonnáról azt írta Krucsai Márton alispánjának, hogy „Bercsényi pedig Zamboron vagyon litvanus Moldvay és Havasalföldi haddal”.

Lásd: Czigány 2002/2, 147. és Tomašivskyj, 201–207.

további hadviselőket kívánt felfogadni, Rákóczi már csupán kozákokra tartott igényt – rájuk is elsősorban a puskáik miatt⁵⁵), sporadikus forrás- és szakirodalombéli előfordulásuk (többségük mindössze néhány alkalommal, nehezen felfejthető kapcsolatrendszerrel szerepel), valamint származásuk bizonytalansága miatt velük, a Balică (Balla) Vasilékkal (Nichitákkal), Ion Ciuruleákkal, Bucur Cîmpeanukkal, Marcu Haț(i)eganukkal, Negru Vasilékkal, Ștefan Sudricean-Șuncarokkal⁵⁶ egy különálló alegység hivatott foglalkozni.⁵⁷

Másodikként azonosíthatók a(z) esetenként csupán a hagyomány szerint; míg másutt valóban levéltári dokumentumokkal is igazolható módon) Rákóczit több, egymással közelebbi rokonságban lévő családtagjukkal is támogató famíliák; mindenekelőtt a máramarosi Sztojókák és a hozzájuk unokatestvéri fokon kapcsolódó fogarasi Boérok. Részvételükről – szűkebb értelemben utóbbi, kiterjedt család alapító, nagyberivói ágáról, és annak felkelésben betöltött szerepéről –, valamint a további, a szakirodalom által román eredetüként aposztrofált kis- és középnemesi famíliák (Drágos, Finta, Pap, Sztán, Tatár) vélelmezett és valós aktivitásáról külön fejezetekben és alfejezetekben esik majd szó.⁵⁸

Harmadszor feljegyezhető a gyakran bizonytalan kilétű és életrajzú, de – mint azt a szlovákoknál és a ruszinoknál is megfigyelhető – a néphagyományban annál élénkebben szereplő mondai hősök csoportja. Történeteikben a klasszikus társadalmi ellentéteken túl nem egyszer megjelenik nemzetiségi, sőt vallási színezet is – utóbbi gyakran az I. Lipót császár által alig néhány évvel korábban létrehozott unitus egyház (1692-ben a császár kiváltságlevele a román görög katolikus papok számára a római katolikusokéval megegyező kiváltságokat biztosított)⁵⁹ és a római pápa főségét továbbra sem elismerő ortodox felekezet tagjai között.⁶⁰ E személyekről (elsősorban a Nagybánya környéki betyárról, Gligor Pinteáról, avagy Pintye vitéztől, 1670?–1703) már számos irodalomtörténeti tanulmány született⁶¹ – elérkezett hát az idő, hogy történelmi szempontból is megvizsgáljuk jelentőségüket. Írásunkban a felekezeti és a néphagyomány szorosán összefonódó együttese is külön fejezetet képez.

⁵⁵ *AR I.*, 465–467. és 473–475.; *Czigány 1986*, 127.; *Mészáros 2006*, 25.; *Thaly 1887*, 505.; *Thaly 1892*, 6.

⁵⁶ A felsorolt személyek rövid életrajzáért, különösképpen Vasile Negru kapcsán lásd: *Moldován*, 60. és *Seres*, 355–372.

⁵⁷ Szemléletes, bár korántsem teljeskörű, kapcsolódó összefoglalásért lásd: *Magyari 1980*, 217–221.

A pontos statisztikai meghatározást nem minden esetben könnyíti meg a hadimustrák során – számos esetben sajnálatos módon alighanem csupán elméletben, felületesen, avagy tévesen – alkalmazott, Bercsényi-féle 1705. decemberi, nagyszombati kérdéssor (vagy a további, hozzá hasonlatos militáris összeírások) sem; melynek ugyanakkor már a harmadik eleme (az adott személy nevét és korát követően) arra vonatkozott, hogy a katona „micsoda nemzetből való?”. Lásd: *Czigány 1986*, 135–136.

⁵⁸ *Moldován*, 60–61.

⁵⁹ A görög katolikus egyház kialakulásáról bővebben lásd: *Gergely*, 5–12.

⁶⁰ A görög katolikusok általános 18. századi helyzetéről lásd továbbá: *Véghseő*, 162–168.

⁶¹ A talán legrészletesebb írás a témakörben: *Domokos*, 234–258.

Negyedikként pedig – az előző három, alapvetően belpolitikai vonatkozású csoport után – megkerülhetetlen az imént már megemlített külpolitikai dimenzió. A moldvai és a havasalföldi fejedelmi udvarral Rákóczi a szabadságharc kitörése előtti évektől (mint azt látni fogjuk, az első konkrét tárgyalások már 1698-ban megkezdődtek) egészen a leverése utánig (Rákóczi és Bercsényi levelezése még 1712-ben is gyakran említi a vajdaságokat)⁶² szoros kapcsolatokat ápolt, sőt nem egyszer nyílt alkalma az egymást meglehetősen gyakran váltó vajdák valamelyikének az örökké elégedetlen bojárokkal való konfliktusába beavatkozni. Erdélyi román kis- és középnemesi származású diplomatái (mint például a nagyberivói Boérokkal is szoros kapcsolatot tartó Thalaba Máté, 1670?–1714?) pedig nemcsak a vajdaságokban, hanem a Portán és Nagy Péter cárnál (1689–1725) is igyekeztek növelni a felkelés nemzetközi elfogadottságát. A következő fejezet tehát e témakör eseményeit foglalja össze.

A Rákóczi-szabadságharc előbbieken kifejtett vonatkozásainak részletes és összefoglaló tárgyalása – mint az a fent hivatkozott műveken keresztül is megmutatkozik – eleddig elmaradt. A felkelés háromszáz éves évfordulója kapcsán egyes tanulmányok kitértek ugyan e szegmensekre, ám a románokat vagy csupán rövid terjedelemben említették (mint egy nemzetiséget a sok közül),⁶³ vagy a románság részvételének mindössze egy-egy momentumát ragadták ki a történeti folyamatból.⁶⁴

Mindezek után sorra vehető tehát 1.) a gelencei Finta; a bellovári, csegezi, gyulafehérvári és nagyenyedi Tatár; a borosjenői és szaploneczai Sztán; a máramarosi Sztojka és a nagyberivói Boér család Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában hozzáférhető forrásanyaga; valamint a Drágos és a Pap családnevű, illetve a további, érdemi családi kapcsolatrendszer nélkülöző személyek adatai; 2.) a kor forrásairól született legfőbb kiadványok (elsősorban: *Archivum Rákóczianum*, *Ráday Pál iratai*, *Erdélyi Consilium leveleskönyve*; illetve maga a fejedelem mellett *Bethlen Miklós* (1642–1716), *Cserei Mihály* (1667–1756), *Teleki Mihály* (1671–1720), az erdélyi Deputatio említett elnöke, *Wesselényi István* és más emlékirók művei); 3.) a román és más nemzetközi (túlnyomórészt moldvai és itáliai) történetírók (*Nicolae Muște*, *Anton Maria Del Chiaro*) egykorú, illetve főképp késő 19. vagy kora 20. századi anyanyelvű korrajzai-történeti szintézisei; 4.) valamint a 19–20–21. századi, magyarság és románság korabeli kapcsolatáról értekező magyar és román

---

⁶² *AR III.*, 731–736., *AR VII.*, 95., 104., 106., 111., 129., 131–134., 154., 161–166., 181–185., 191., 196.

⁶³ Erre szemléletes példa: *Papp – ifj. Barta*, 282–296.

⁶⁴ Jól érzékelteti ezt: *Köpeczi 2003*, 297–303.

szakirodalom (elsősorban résztémákra vonatkozó tanulmányok) alapján, hogy milyen szerepet töltek be a románok a Rákóczi-szabadságharc diplomáciájában; milyen álláspontot helyeztek a mozgalom felekezeti kérdéseiben; s hogyan őrizték meg azt – különösképpen a felkelés másik két jelentős népcsoportjával, a szlovákokkal és a ruszinokkal összevetve – emlékezetükben.

A román kötődésű családok, valamint a belpolitikában aktív további világi személyek és szerepük a Rákóczi-szabadságharcban

A nagyberivói Boér család eredete és gyökerei

A havasalföldi származású família – mely birtokosi mivoltát már a nevében is hordozza: ugyanis az a román *bojár*, azaz földesúr szóból ered; ám a családnév közszoói alakja a korszakban ezen a területen ettől eltérő jelentéstartalmat magában hordozó, önálló méltóságnévként is megállja a helyét – első magyarországi említése a 14. század elejéről származik: Boér Konstantin birtokszerzésének dátuma a fogarasvidéki⁶⁵ Nagyberivón eszerint 1302. január 7. lett volna. Az ő esetében azonban bizonyosan a későbbi évszázadok során kitalált, fiktív nemzetségi atavussal állunk szemben, ugyanis a család ezt követően majd kétszáz esztendeig semmilyen formában nem tűnik fel az írott források között, s nincs tudomásunk az említett birtokszerzést igazoló dokumentumról – interpolált, sőt még hamisított oklevél formájában sem.⁶⁶

Hasonlóképpen az említett módon a *boer* vagy *boér* megnevezés pontos és következetes alkalmazásának kérdése sem problémamentes. A szó ezen alakban – ám a konkrét esetben, mai szemmel nézve megtévesztő módon épp a „bojár” megfelelőjeként használt – változata a tárgyalt időszakban egy 1708-as, Rákóczinak írt követjelentésben is feltűnik („*Nyilván megértették az havasalföldi boerok, hogy a vajda az török portának még most is benn való kegyeltje volna.*”⁶⁷), ám eredete ennél jóval korábbra tehető. A pusztá jómódú birtokosnál specifikusabban fogarasvidéki félnemesi / feltételes nemesi társadalmi csoportot képezők

---

⁶⁵ Itt, „Fogaras” mint közigazgatási egység első említésekor szögezzük le, hogy „Fogaras vármegye” javarészt Szeben és Brassó vármegyék keleti, illetőleg nyugati területeinek új közigazgatási egységbe történő illesztése által, az 1876-os, Tisza Kálmán miniszterelnöksége alatt (1875–1890) végbement vármegyereform során jött létre. Ennek következtében a terület megjelölésére a kortársak által is használt (lásd például a későbbiekben Apafi Mihály nagyberivói Boéroknak adott birtoklevelét!) „Fogarasföld” vagy „Fogarasvidék” kifejezést használjuk.

⁶⁶ Lásd: *Biás*, 5–8. A XIV. század magyar nemesi családjainak névtáráért lásd: *Karácsonyi*.

A Boérokat e részletes mű sem említi.

⁶⁷ *Ráday II.*, 426.

legkorábbi tagjai címüket a középkor végén nyerték el a havasalföldi vajdától; ugyanakkor mégis Magyar Királyságbeli birtokaikkal összefüggésben. Eleinte a kenézekhez hasonló, telepítésért is felelős falusi előjárókként (ilyen jogállású személyeket később a nagyberivói mellett még további ágak esetében is látni fogunk), később azonban immár birtokosokként rendelkeztek a falvak lakossága és földjei felett. Mindazonáltal a főbirtokosi jog centralizált módon a terület központjának számító fogarasi várat illette meg; míg a boéri családok magvaszakadása esetén ingó és ingatlanvagyonuk ugyanis arra szállt. A 16. század elején a fogarasi várnagy és a 12 fős boérszék ítélkezett felettük, a vár számára szimbolikusnak nevezhető szolgáltatásokkal tartoztak; vérdíjuk pedig csupán az erdélyi nemesekének fele összegét tette ki. Személyükben ugyan ők maguk nem számítottak nemeseknek; jóllehet birtokuk nemesi adómentességet, immunitást élvezett, hovatovább jobbágyokat is tarthattak.⁶⁸ Mivel azonban a cirill betűs, ógyeházi szláv nyelvű kiváltságleveleket (ilyen írásmódú, bár nem erről tanúskodó dokumentum a nagyberivói Boér család levéltárában is fellelhető, melyről a későbbiekben szólunk) az Erdélyi Fejedelemség adminisztrációja nehezen ellenőrizte, így általánossá vált a boéri címmel való visszaélés.⁶⁹ Egy vonatkozó, 1647-es vizsgálat során például 108 család titulusát erősítették meg, 88 familiáé ezzel szemben ugyanakkor hamisnak találtak. A 17. században már a fogarasi váruradalmat birtokló erdélyi fejedelmek is adományoztak boéri címeket, a központosítás mellett fenntartva a korábbi szokásrendet és jogállás(oka)t – az új intituláltak a földhasználat fejében immár kísérni tartoztak az uralkodókat. Szerepük főként I. Apafi Mihály (1661–1690) idején értékelődött fel, amikor a fejedelem ideje legnagyobb részét – geo- és katonapolitikai okokból, továbbá a terhelt külpolitikai helyzetben épp a különleges jogállásúak könnyebbnek ígérkező kontrollálhatósága reményében – Fogarason töltötte (mint azt látni fogjuk, a nagyberivói Boér család esetében több rangemelkedés, nemesi címszerzés is az ő uralkodása időszakára tehető). A megnevezés és a vele járó kiváltságok és kötelezettségek a továbbiakban is fennmaradtak ugyan, ám a pontos jogkörük és -korlátaik kérdése Erdély Habsburg Birodalomhoz csatolásától (Diploma

---

⁶⁸ Nagy L., 155–158.

⁶⁹ A cirill betűs írás nem könnyítette meg az erdélyi-moldvai kapcsolattartást sem; ugyanakkor 1708. augusztus-szeptemberében például Károlyi Sándor azzal együtt is tudott magyar nyelven levelezni a Jászvásáron és – rendhagyó módon – a havasalföldi Târgoviştén tartózkodó Mihai Racoviţă (1660–1744) moldvai (1703–1705, 1707–1709, 1716–1726), későbbi havasalföldi (1730–1731, 1741–1744) vajdával hogy a küldeményen a kiadó neve már cirill betűvel szerepelt. Lásd: MNL OL, P 396 (A Károlyi-levéltár Rákóczi-kori iratai.), 1_06226, 1_06278 és 1_06283.

<https://adatbazisokonline.mnl.gov.hu/adatbazis/a-karolyi-leveltar-rakoczi-kori-iratai/hierarchia>.
Letöltve: 2025. augusztus 9.

Leopoldinum, 1691) egészen az 1867-es kiegyezésig vitatott maradt, s az adott keretrendszeren belül rugalmasan és dinamikusan módosult időről időre.⁷⁰

Ami magát a névadó települést, pontosabban településeket illeti: Kis- és Nagyberivó – bár földrajzilag eleve sosem különült el igazán egymástól, csupán egy patak választotta szét őket – időről időre különvált az évszázadok folyamán, hogy aztán Berivojként ismét egyesüljön (1511-ben Berivoy, 1582-ben és 1589-ben pedig külön-külön Nagy Berivoy és Kis Berivoy néven tűnik fel az okiratokban). Az elnevezés abból a szláv eredetű keresztnévből származik, amely ugyanakkor a Magyar Királyság forrásai között megtalálható első vlach, román személynév. Ismeretes, hogy 1066-ban a thesszáliai vlachok és görögök adóházadását egy bizonyos Berivoy láriszai házában készítették elő, Dukász Mihály keletrómai császár (1059–1067) számára.⁷¹ 1632-ben Kisberivojt 40 jobbágycsalád, Nagyberivojt 3 boér- és a Rákócziak 29 jobbágycsaládja, valamint a Boér család 5, munténiai zsellérből lett, Havasalföldről a Kárpátokon keresztülvándorolva áttelepült jobbágya lakta – a különböző jogállású lakosok, illetve az akkori (I. Rákóczi György, 1630–1648) és későbbi erdélyi fejedelmi családdal való szoros kapcsolatok tehát már itt is élénken megmutatkoztak.⁷²

***

A nagyberivói Boér család leszármazástáblája a 16. század elejétől folyamatos: az 1507-ben elhunyt Istvánt már fogarasi várkapitányként említik, s a szintén a Fogaras vidékén, Nagysink közelében fekvő récsei birtokszerzés is az ő nevéhez köthető – fiai, Tamás és Zsigmond ugyanis már ezen előnévvel tölthették be néhai atyjuk tisztségét.⁷³ A hagyomány szerint a család összes többi ága is tőle ered, gyermekeire három fogarasföldi falut hagyott: Szkorét, Kövesdet és Berivót. Előbbi birtokosai hamar elszegényedtek, utóbbi két család azonban az elkövetkezendő évszázadokban tovább gyarapodott.⁷⁴ A kövesdiek az alapító ághoz hasonlóan egyértelműen Rákóczi pártján álltak. Közülük is kiemelkedett Boér Ferenc (?–1720), aki azonos keresztnévű (és korábban szintén) krasznai főispán édesapja, valamint Majádi Sára gyermekeként látta meg a napvilágot. Ifjabb Boér Ferenc aztán Mikes Kelemen (1690–1761) édesanyja, Torma Éva (?–1728; a Thököly-párti református köznemes, a zágoni Jankó család tagjai kárára történt, halálesetekkel végződő rajtaütést követően a fogarasi börtönben elhunyt Mikes Pál (?–1691?) özvegye) második férjeként jelentős társadalmi befolyásra tett szert. Az

---

⁷⁰ *Dósa*, 122. Bővebben a boérokról és más, hasonló földrajzi elhelyezkedésű / jogállású társadalmi csoportokkal kapcsolatban vedd össze és lásd az irodalomjegyzékben: *Prodan és Pușcariu*.

⁷¹ *Miskolczy*, 97.

⁷² *Iorga 1906*, 79.

⁷³ *B. Boér*, 30–32.

⁷⁴ *Nagy II.*, 147–149.

1697-es házasságkötés ugyanis együtt járt a háromszéki Mikes-birtokok feletti gyámkodás jogával, amelyet Boér Ferenc újdonsült mostohafia, a még kiskorú Mikes Kelemen révén gyakorolhatott. A kövesdi középnemes beházasodása a családba valószínűleg nem kelthetett megütközést, ugyanis a század folyamán számos feljegyzés tanúskodik arról, hogy élénk gazdasági kapcsolatokat ápolt a háromszéki és a zágoni Mikes, illetve a kövesdi-nagyberivói Boér família.⁷⁵ Nevelőapja nagy hatást gyakorolt az ifjú Mikes Kelemenre: miután Boér Ferenc – aki később, bárói címet nyerve a Huszár nevet vette fel – 1700-ban elfogadta a császári udvar kínálta vallási unió lehetőségét, és az ortodox felekezetet elhagyva a görög (sőt más források szerint egyenesen a római) katolikusokhoz csatlakozott, ő is áttért a református hitről a római katolikusra.⁷⁶ Ez idő tájt már Boér Ferenc további családtagjai is aktívan részt vettek a katonai és a politikai életben: féltestvére, Sámuel (Boér Ferenc és Cseffey Ilona fia) a 17–18. század fordulóján századfordulón töröcsvári harmincadosként működött.⁷⁷ Kövesdi Boér Simon (1661–1728) császári hadibiztosként Rabutin de Bussy tábornagy mellett harcolt az 1697-es zentai csatában a törökellenes felszabadító háborúk során, s érdemei elismeréseként –megszerezte egy török közembertől a fővezéri pecsétet, így adva tudtára Savoyai Jenőnek (1663–1736), hogy tulajdonosa elesett – fogarasvidéki főkapitány lett egészen haláláig. (Ez alapján vagy az feltételezhető, hogy nem állt a felkelők oldalára; ellenkező esetben pedig az impériumváltásokhoz kivételesen zökkenőmentesen alkalmazkodva tarthatta meg mindvégig tisztségét. Az a tény, hogy 1705-ben távoli rokona, Nagyberivói Boér Tamás a szabadságharc támogatójaként lehetett társ- / alkapitánya, előbbi; míg az, hogy az általa ugyanezen év decemberében indítványozott memorandumot más családtagokkal ellentétben nem írta alá, utóbbi forgatókönyvet látszik igazolni). Kövesdi Boér András ugyanakkor a szabadságharc kitörése idején a kancelláriai jegyzői pozíciót töltötte be.⁷⁸ Ifjabb Boér Ferenc maga a szabadságharc kitörésekor a Szilágy vármegyében fekvő somlyói várban magyar katonák századosa, illetve 1701-től a vár kapitánya volt; s 1703-ban a felkelők megérkezésekor vérontás nélkül át is adta Rákóczinak a várat, majd Erdélybe távozott. Itt Rabutin haditörvényszék elé idézte, de ő ezelől Havasalföldre, majd Moldvába szökött (Bethlen Miklós Önéletírása szerint felmentették)⁷⁹, ezt követően pedig nyíltan a felkelők mellé állt: 1705 augusztusáig ő szedte be a kézdiszéki Csernátonban és környékén a fejedelem által kivetett adót, amíg Rákóczi saját

---

⁷⁵ *Mikes I.*, 521.

⁷⁶ *Mikes I.*, 818–819.

⁷⁷ *Trócsányi Zs.*, 298.

⁷⁸ *Köváry*, 52. Az említett memorandummal Nagyberivói Boér Tamással kapcsolatban foglalkozunk részletesebben.

⁷⁹ *Bethlen II.*, 113.

hatáskörébe nem helyezte az ügyvitelt. 1706 és 1708 között azonban politikai karrierje megtört (Brassóban raboskodott)⁸⁰ – ám mindezek ellenére a szabadságharc leverése után valószínűleg mégis amnesztiában részesült, mert 1713-tól már krasznai főispánként látjuk viszont.⁸¹ 1720-ban bekövetkezett halálával Mikes Kelemen édesanyja ismét megözvegyült, házasságukból született azonban Boér József (1695–1763), Mikes Kelemen féltestvére – 1730-ban nevét Huszárra változtatva báró, 1742-ben királyi táblai ülnök, 1747-ben pedig immár Torda vármegyei főispán –, akivel az író rodostói (napjainkban: Tekirdağ, Törökország) száműzetésében még a halála előtti években, 1759–1761 között is élénk magánlevelezést folytatott.⁸² A korábbi esztendőkből azonban arra is fény derül, hogy (1730 után immár Huszár) József megpróbálta, Mikes Kelemen révén, hogy újból igyekezzen kegyelmet kérni az uralkodótól és térjen vissza Erdélybe, miután kísérlete egyszer már kudarcba fulladt. (Az egykori fejedelem fia, Rákóczi József (1700–1738) trónkövetelő cernavodă-i (Dobruzsza) elhunytával záruló, sikertelen bujdosóhadjárat után 1739–1740-ben a Porta immár az emigránsok előljárójaként Mikest küldte követségbe a moldvai és havasalföldi fejedelmekhez, a megerőltető utazásba pedig kishíján belehalt; s ezt követően ráadásul sikertelenül kísérelte meg kieszközölni Mária Teréziánál a hazatérését.) Mikes mostohaapja, Boér Ferenc magas kapcsolatait latba vetve ráadásul jóval korábban már kieszközölte számára a kegyelmet, ám a követek nem találták Törökországban. Ekkor járhatott ugyanis havasalföldi diplomáciai úton Bukarestben, ahol épp még Rákóczi József útját igyekezett egyengetni.⁸³ Mikes Kelemen élete utolsó három esztendejének öt misszilis levele közül mindenesetre háromnak is féltestvére (egynek, épp a legvégsőnek pedig annak legidősebb fia) a címzettje. Az 1759. január 5-én, Konstantinápolyban kelt írásból derül fény arra, hogy 1741 óta politikai okokból nem tudták tartani a kapcsolatot, s csupán Mária Terézia (1740–1780) törökországi követei engedélyének elnyerését követően bátorkodott újra írni Józsefnek. Szembetűnő visszásság, hogy írása tanúsága szerint 1728-ban elhunyt édesanyjuk halálának csupán tényével látszik tisztában lenni Mikes, annak dátumával és pontosabb körülményeivel nem; illetve József családját sem ismeri, holott annak felesége, az ekkor már szintén nem élő Haller Borbála (1718–1754) korábban Sándor, József, Krisztina és Zsuzsanna személyében négy gyermeket is a világra hozott. Mikes ezenfelül Boér Ferenc hitéleti példamutatásáról is megemlékezik (*„A szegény üdvezült mostohaapámat soha el nem kell felejtennem, mert egyik oka volt, hogy az Isten*

---

⁸⁰ Wesselényi, 587.

⁸¹ Cserei, 94., 261., 322., 347., Apor, 75. és Consilium, 156.

⁸² Illésy, 495–498.

⁸³ Kolthay, 66–68.

anyaszentegyházában vagyok.”); egyébiránt pedig francia-magyar könyvfordításairól, illetve – 68. betöltött életéve ellenére – jó egészségéről és az általa az átlagosnál kedvezőbbnek tartott anyagi helyzetéről, valamint a békességszeretőnek tartott szultánról (III. Musztafa, 1757–1774) számol be, s a levelezést a károlyvárai trinitárius szerzeteseken keresztül kívánja folytatni.⁸⁴ A második levél 1760. március 25-én, immár Rodostóban kelt, s a „méltóságos gubernátor őexcellenciája” (Kemény László, erdélyi főkormányzó 1758–1762) révén jutott el a címzetthez. Ebben Mikes mindenekelőtt arról ír, hogy már 53 esztendeje nem találkozott féltestvérel, s ráadásul annak 1730-as, bárói címszerzése kapcsán esett névváltoztatásáról sem értesült (jóllehet az első levél tanúsága szerint ekkor még tartották a kapcsolatot – ennek függvényében azt hitte, egy bizonyos ismeretlen Huszár József számol be fekete pecsétetes levélben testvére haláláról. Édesanyjuk halálát felelevenítve Mikes ebben az írásban tudta meg, hogy édesanyjuk a betegek kenete szentségének felvételét követően, nem pedig – korábbi, téves információi szerint – váratlan hintóbalesetben hunyt el; s a Mária Terézia által megtagadott hazatérési kísérleteivel kapcsolatban is itt született a szállóigévé lett, keserűen sommás megállapítása: „*Kedves öcsémuram, ex Turcia nulla redem(!)tio.*” (Törökországból nincs megváltás). Mikes egyértelműen a Rákóczi iránti hűségének tudja be a repatriálás kudarcát, de – immár az összes többi bujdosó elhunytával egyedülként, az emigrációt némiképp megbánva is – beletörődik az isteni (és a császárnői) akaratba. Jóllehet ennek ellenére honvágygal gondol a Torda vármegyei Abafájára, ahol József visszavonulását követően élt; s ismeretlenül is szeretettel gondol unokaöccseire és húgaira, akiknek – a bőjti időszak dacára, azzal némiképp tréfálkozva – iszik egészségükre. Örömmel nyugtázza a József házassága révén szerzett Haller- és Bornemiszarokonságot is, az általa is ismert közös családtagokról érdeklődik, emellett a rodostói mezőgazdaság termékeiről (búza, vörös muskotály, birsalma) is beszámol. József családtagjainak madarakat (vörös és fehér foglyot, egyiptomi kakast és tyúkot, valamint fehér gerlicét) küld; neki pedig édesanyjuk egykori, Mikesnek címzett levelét (a száműzetésére vonatkozó anyai tanácsokkal kapcsolatban úgy vélekedik: „*Már most a bánás haszontalan, az elmúlt idők vissza nem térnek, és az Istennek büntető rendelését követni kellett.*”), továbbá egy, a keresztről szóló könyvet, amelyet egy spanyol jezsuita írt, s később franciáról fordították. „székely nyelvre”.⁸⁵ A harmadik, kiegészítésével együtt utolsónak bizonyuló levél már Mikes halálának évében, 1761. március 19-én kelt (mint kiderül, Józsefé pedig 1760. szeptember 15-

---

⁸⁴ Mikes Kelemen: Misszilis levelek 1759–1761. 2. <https://mek.oszk.hu/00800/00881/00881.htm>.
Letöltve: 2025. augusztus 9.

⁸⁵ Mikes Kelemen: Misszilis levelek 1759–1761. 3. <https://mek.oszk.hu/00800/00881/00881.htm>.
Letöltve: 2025. augusztus 9.

én); ugyancsak Rodostóban, változatlanul Mária Terézia „itt lévő ministereinek” engedélyével. Ebben Mikes reagál féltetvére saját özvegyiségével kapcsolatos, megindító gondolataira („*aki kedves társától megvál, nemcsak a pecsétje és köntöse, hanem minden világi dolgok feketévé válnak*”); valamint az unokaöccseivel és -húgaival kapcsolatos információkat veszi számba (Sándor Nagyszőlősen vagy Tökterebesen házasodott, s „Antalkó” személyében már gyermeke is született; Krisztina és Zsuzsanna serdülnek – utóbbi tetszését elnyerte Mikes előző levelével küldött könyve –; József pedig az otthontól távol tanul). Ezután gyermekkori emlékek felidézése (szürke ló, fűrjészet, sütőház) következik, majd Mikes reményét fejezi ki, hogy József családtagjai részesültek a bérálás szentségében; sőt Boér Ferenc korábbi, illetve a saját kegyelmi kérvényére is kitér („*Én ennek előtte húsz esztendővel sollicitáltam volt a gratiát az itt lévő ministernél, de csak a' volt a felelet: nec nominetur in vobis! [szó sem lehet róla!]*”). A szőlő- és gabonatermesztés, valamint a lótenyésztés helyi (és libanoni, valamint kopt) fortélyainak, továbbá a keresztény és muszlim böjti szokások, illetve egyes dervisek csalárdságainak és a könyvküldés körülményeinek ismertetésén túl ezúttal gyapot-, „tisztító seprű”- és ug(!)orkamagot, végezetül – egy újbóli tréfás kiszólás kíséretében („*Legyetek okosak, valamint a kigyó és együgyűek, valamint a galambok.*”) – három máltai kigyónyelvet; Sándornak pedig 11 ritka (közülük négy metszett, gyűrűbe való) követ küld. Józsefnek címzett zárógondolatai („*Noha bizony nehéz, mikor elvégezem, mert úgy tetszik, hogy mindenik levél nékem az utolsó levelem.*”) előtt kettejük politikai krédójára is kitér: „*Kedves öcsémuram, tudom, hogy kednek egyik szíves kívánsága a', hogy én is a Felséges fejedelmünknek a hívei között lehetnék. Abban bizonyos légyen öcsémuram, hogy alázatos legkisebb hívének tartom magamat, erre mind az isteni, mind az emberi törvény kötelez, ha szinte olyan szerencsétlen vagyok is, hogy a kegyelmes égnek kapuján kívül kell lennem. Ezt annál is inkább elhiheti ked, hogy semmi más ok nem mondatja velem, hanem csak az igazság.*”⁸⁶

Végezetül Sándor unokaöccse számára még hosszas versben (*A város descriptioja Sándor öcsémuramnak*) ecseteli rodostói lakhelyének körülményeit: a tengerpartot; a 25 mérföldre fekvő Konstantinápolyt; a városok (és az utcán az alaposan felöltözött asszonyok) szépségének hiányát; az árubőséget; a hőingást; az évszakokat; a betegségeket (tavaszi mirigyhalál); az örmény és a görög lakodalmak különös zenei (kéthúrú hegedű) és egyéb (a vőlegény ötnapi multság után láthatja csak az addig a nőekkel egy szobában maradó menyasszonyt) szokásait; mellettük a zsidók és a törökök vallási hagyományait; végezetül az ítélkezési rendet (mindkét

---

⁸⁶ Mikes Kelemen: Misszilis levelek 1759–1761. 4. <https://mek.oszk.hu/00800/00881/00881.htm>.
Letöltve: 2025. augusztus 9.

peres fél fizet a bírónak, a sértett ezalól verekedés esetén sem kivétel). Mikes életében alighanem utolsóként leírt és közzétett magyar nyelvű sorait így zárja:

*„Ez a jó föld azért tetszik,
Olyan rossznak azért látszik,
Hogy itt töltünk esztendőket,
Unadalmas sok időket.
Minden tetszik bujdosónak
Hazáján kívül soványnak.”*

Mikes Kelemen 1761. október 2-án, egy pestisjárvány áldozataként; míg Boér (Huszár) József 1763. május 15-én, abafájai birtokán hunyt el.

***

A 16–17. század során összesen több mint húsz részre szakadt Boér család (önálló nemesi címerük elnyerésének sorrendjében: Felsőszombatfalvi, Kopacseli, Zeöchyeyői, Káli, Illei, Szaczali, Alsóveniczei, Margsinai, Rusori, Rusory, Nagykörtvélyesi, Halmágyi, Bogozán, Fogarasi, Rettegi, Kozan, Literáti-Luczai, és még számos ismeretlen előnevű)⁸⁷ ágai közül mindenesetre továbbra is kiemelkedtek a nagyberivóiak, akik 1655-ben II. Rákóczi György erdélyi fejedelemsége (1648–1660) alatt kapták meg a szabadságharc idején is használt nemesi címerüket, melyen kék pajzsban, zöld földön, fehér lovon, koronából kinövő, vörös ruhás vitéz jobbában kardot tart. Sisakdíszén két mellső lábával ágaskodó, kétszer ötágú agancsos szarvas látható, a fején tolldíszel; sisaktakarói vörös-ezüst és kék-arany színűek.⁸⁸ A család legtehetősebb tagja ezekben az időkben az 1709-re már 104 jobbággal bíró Boér Sámuel,⁸⁹ aki rangemelkedését nagyban köszönhette házasságának: felesége ugyanis Cserei Éva, a felkelést sógorával szemben kevésbé pártoló Cserei Mihály emlékiró unokahúga volt.⁹⁰ Utóbbi a szabadságharc kitörésekor csatlakozott Rákóczihoz; ám az 1705-ös zsibói vereség után elpártolt, 1706 pünkösdjén pedig a felkelők elfogták és megkínózták – valószínűleg az átélt negatív élmények hatására alakult ki az a tendenciózus politikai álláspont, amelynek szellemében *Históriáját* is megírta. Szabadulása után 1713-ig a császári kézen lévő Brassóban élt – és lett csíki, majd besztercei, később Kolozs és Torda vármegyei inspector –, a

---

⁸⁷ *Kőváry*, 51–52. és *Kempelen II.*, 286–289.

⁸⁸ A címerképért lásd: „*Képek jegyzéke 2.*”.

⁸⁹ Boér Sámuel jobbágylistájának dokumentációjáért lásd: „*Képek jegyzéke 1.*”.

⁹⁰ *Kádár III.*, 334. és *Nagy III.*, 137.

szabadságharc lezárultával, 1721-től pedig élete utolsó három és fél évtizedére névadó nagyajtai birtokára vonult vissza.⁹¹

A 17. század második felében, „Erdély alkonyának” idején vett lendületet a család rangemelkedése: Sámuel nagybátyja, az időközben elhunyt Boér Miklós 1675. május 20-án tartozékaival együtt a kisberivói birtokot is megszerezte I. Apafi Mihály fejedelemtől gyermekei számára. Ahogy az oklevélben áll: „*Fogaras földön Kis Berivó indicáltassék... Idvezült Nagy Berivói Miklósnak és az fiának, Boér Jánosnak és ifjabbik Miklósnak, örökös jobbágyi urának.*”⁹² A család még ebben az esztendőben birtokba vehette a nagyberivói utat és a határban fekvő rétet is, a radnóti és fogarasi uradalom – utóbbi házzal együtt történő – megszerzését követően pedig 1675. november 19-én a fejedelem kinevezte ifjabb Boér Miklóst fogarasi kapitánnyá, azzal az instrukcióval, hogy mindenben az eddigi szokások szerint cselekedjen.⁹³ A városi darabontok azonban rögvest fellázadtak új uruk ellen: még aznap elhajtották jószágait és bevagdalták a kapuját, sőt a fogaraszöldi birtokosok később több ízben is panaszt tettek ellene Apafinál, s ilyesmire még 1708-ban is találunk példát.⁹⁴ Ennek ellenére ifjabb Boér Miklós státusza még Erdély Habsburg gubernátori hatalom alá helyezése után is megingathatatlan maradt: a fogarasi kapitány 1700-ban királyi iratot is szerzett javai leányági örökítésének érvényességéről, s – az elharapódzó havaselvi önkényes földfoglalásokat meggátolandó – részint az ő birtokai határának védelmében ugyanezen évben császári rendelkezés született a Kárpátokon fekvő országhatár pontos megállapításáról.⁹⁵

A nagyberivói Boér család és birtokai a Rákóczi–szabadságharc idején

A szabadságharc kitörését közvetlenül megelőző években a család jó kapcsolatot ápolt a többi fogaraszöldi befolyásos román nemessel: irattárunkban megtalálható Rákóczi későbbi oroszországi diplomatájának, Thalaba Máténak I. Lipóttól 1700-ban kapott testimonialisa, valamint egy 1701-es, 130 német forintról tanúskodó bécsi adósságlevele is.⁹⁶ A nagyberivói Boérok további vagyongyarapodását jól mutatja, hogy az említett ifjabb Boér Miklós unokatestvére, Mihály javainak 1701-ben bekövetkezett halálakor született összeírása három, apróbetűkkel teleírt negyedíven keresztül sorolja fel az elhunyt igásállatait és jobbágyait. Másik

---

⁹¹ Cserei, 7–30.

⁹² MNL OL, P 1979, 7. doboz, 92/357–361. Az oklevél képeért lásd: „Képek jegyzéke 3.”.

⁹³ MNL OL, P 1979, 7. doboz, 97/378–379., 98/381–382.

⁹⁴ MNL OL, P 1979, 7. doboz, 100/386–387., E/12., 104–113.

⁹⁵ MNL OL, P 1979, 7. doboz, E/21, E/66, 8–18.

⁹⁶ MNL OL, P 1979, 7. doboz, E/59., 48.

unokatestvérének, Józsefnek (aki még 1708-ban is „Fogaraszvár és -vidék alkapitánya” volt) pedig 1702-ből maradt fenn „a főkapitánynak erogált pénzről való feljegyzése” – a tehetős középnemesek immár feljebbvalóiknak is kölcsönözni tudtak! Érdekesség, hogy az eset néhány évvel később fordítva is megtörtént: ekkor Boér Miklós immár főkapitányként az egyik fogarasi vicekapitánytól kért kölcsön 3 forintot. Ritkaságnak számított, hogy a család bármely befolyásos tagja megszorult volna ebben az időszakban, így itt is csak egyéni vagy átmeneti problémáról lehetett szó – mint azt a későbbiekben látni fogjuk, a nagyberivói Boérok vagyona ekkoriban folyamatosan gyarapodott.⁹⁷ A családrész mindenesetre a kövesdi ághoz hasonlóan görög katolikus hitre tért, 1701-ben a jezsuita Szunyogh Ferenc (1669–?) nekik is megküldte köriratát az unitus és a római katolikus papok egyenrangúsításáról.⁹⁸

A szabadságharc kitörésekor – mint azt a mikrotörténeti adatok is mutatják – a család azonnal Rákóczi oldalára állt, s hogy a vagyonos famíliák elpártolását a császári udvar nem nézhette tétlenül, arra egyértelműen utal I. Lipót 1704. július 9-én kelt amnesztialevele, melyben büntetlenséget ígért a családnak, ha szakítanak a felkelőkkel – sorai azonban nem érték el céljukat.⁹⁹ A fejedelmi ügyvitel helyi szinten teljességgel megbízott a felkelők hűségén kitartó családban, 1705 júliusában Veres(s) Ferenc fogarasi fiskális inspektort leszámítva a vár és környéke bevételeihez egyedül helyettese, nagyberivói Boér Tamás – az év májusában „oláh gyalogos hadnagy”; október 1-jén pedig már fogarasi kapitány – férhetett hozzá korlátlanul.¹⁰⁰ Emellett a Nagysinkszékben fekvő Szentágota lakosai adójának beszédéséért is felelt – e minőségében azonban már kevésbé volt elégedett vele a fejedelmi tanács: több ízben felszólították, hogy hivatalával visszaélve ne hatalmaskodjon a helyieken. Rákóczi híveinek mindazonáltal a sértett féllel is meggyűlhetett a baja: Orosz Pál (?–1710) generális ugyanis a család egy másik tagját, Józsefet küldte a „nyavalyás szentágotai lakosok” lecsillapítására.¹⁰¹ Amikor pedig a mardsinai utat és így a harmincadvám fizetését is elkerülő havasalföldi borkereskedők helyzetének rendezésével bízták meg, sikertelen ügyintézés esetén már a Generalátus informálásával, illetve leváltással fenyegették.¹⁰² Testvére, Pál szintén Fogaras pénzügyeiért felelt: 1705 augusztusában őt küldték Gyulafehérvárról Medgyesre, hogy a következő évi adó befizetését megvitató találkozzon a vármegyék és a székek követeivel, és az egyeztetés menetéről folyamatosan értesítse a fejedelmi tanácsot. Továbbá azzal is

---

⁹⁷ MNL OL, P 1979, 7. doboz, E/6., 29–31., 51–52., 116., 139–142.

⁹⁸ MNL OL, P 1979, 7. doboz, F/1., 46. a)

⁹⁹ MNL OL, P 1979, 7. doboz, C/2, 80–82.

¹⁰⁰ *Consilium*, 126. és 388.

¹⁰¹ *Consilium*, 208.

¹⁰² *Consilium*, 127., 199–203.

megbízta, hogy az újonnan a fejedelem szolgálatába állt Vajda Pétertől szedje be búza és élőállat formájában az évi adót, egyébiránt vegyék őt oltalma alá, hogy egyéb zaklatások ne ériék.¹⁰³ Az olykor előforduló hivatali nézeteltéréseken felülemelkedve a nagyberivói Boérok memorandumot bocsátottak ki a fejedelem iránti elkötelezettségükről: a Rákóczi-párti nemesek 1705. december 8-án pecsétjükkel és aláírásukkal erősítették meg, hogy: „*A fogaras földi nemesség és bántság sub anathema kötelezi magát, hogy senki a közönséges jónak veszedelmével maga privátumát nem keresi.*”¹⁰⁴ A felhíváshoz csatlakozó tizenhárom nemes között ott találjuk Boér Tamás, Péter, Gáspár, Sámuel és József, illetve anyai ági unokatestvérük, a szintén román származású Sztojka János nevét is. A kiemelt részből az is kitűnik, hogy a kor embere számára mennyire fontos volt egyházához tartozása: az oklevél *sanctio*ja mind az unitusok, mind az ortodoxok számára a felekezetükből való kiközösítés. Az aláírók között nem szerepel ugyan, de szintén Rákóczi híve volt nagybátyjuk, Boér János, aki már gyerekkorától ismerhette a fejedelmet, ugyanis a feljegyzések szerint korábban Zrínyi Ilona (1643?–1703) „*idvezült fejedelem asszony innya adó inassa*” (egyszersmind pohárnokmestere) volt. A „*becsületes öreg legény*”¹⁰⁵ később a református diplomata Pápai János (1660?–1740) szolgálatába szegődött. (Pápai egyébiránt az Odera menti Frankfurtban tanult korábbi Bethlen-jószágigazgatóként, a szatmári Nagyecsedén a felkelő őrség fogságába esve lett Rákóczi titkára; majd magyar kancelláriai direktora, gazdasági tanácsosa, erdélyi fejedelmi birtokainak prefektusa, végül portai és nándorfehérvári követe. A szabadságharc leverése után pedig ugyancsak diplomataként szolgált az Oszmán Birodalomban; sőt Bukarestben bekövetkezett halála előtt még a fejedelem fiának, Rákóczi Józsefnek a generálisa is volt a Mikes Kelemen kapcsán említett bujdosószervezkedés során¹⁰⁶). Gazdája – egyben Rákóczi konstantinápolyi követe – 1706. január 2-i jelentése szerint őt is magával vitte portai útjára, sőt külön lovat is rendelt számára. A későbbiekben maga a fejedelem sem feledkezett meg kipróbált hívéről: 1707. november 3-án Szerencsről írt Pápai Jánosnak, hogy Boér Jánost a Thököly Imre (1657–1705) kurucvezér konstantinápolyi hagyatékából Rákóczi helyi alapjába olvasztott pénzéből fizesse ki.¹⁰⁷

A következő évek gyors változásai sem ingatták meg a család helyzetét: noha Erdély 1706-ra ismét a Habsburgok fennhatósága alá került, egy az ismét visszaállítani kívánt

---

¹⁰³ *Consilium*, 148–153.

¹⁰⁴ MNL OL, P 1979, 7. doboz, B/4., 90. Kiemelés a szerzőtől.

Az idézett szöveget is magában foglaló pecsétetes ígérvényt lásd: „Képek jegyzéke 4.”.

¹⁰⁵ *Ráday I.*, 486. és *Ráday II.*, 59., 78.

¹⁰⁶ *Benda 1963*, 18–37. és *Wesselényi*, 551.

¹⁰⁷ *Ráday II.*, 324.

ideiglenes Gubernium által kibocsátott és immár I. József császár által jóváhagyott, javarészt magyar nyelvű dokumentumban a nagyberivói Boérok is biztosították abbéli törekvésükről, hogy pártállástól függetlenül „*az damnificatiók in integrum restituáltassanak*”.¹⁰⁸ Még ugyanebben az évben (1706) pedig a nagyberivói malom birtoklásában is megerősítették őket. Ezáltal vált lehetővé a család számára kiterjedtebb gabonakereskedelem folytatása, ami a háborús konjunktúra viszonyai között lehetővé tette, hogy Rákóczi 1707-es visszatérésekor birtokaikat nyereségesen üzemeltessék – a feljegyzések szerint évi pénzmozgásuk ekkoriban 2000 forint körülire tehető.¹⁰⁹ 1708-ban Boér Simon pénzügyi magánfeljegyzései már egyesével 100-200 ft-os tételekről tanúskodnak – ebben az évben II. Apafi Mihály (1676–1713), a hatalmát ténylegesen nem gyakorló címzetes erdélyi fejedelem meggyanúsította őt birtokháborítással, ám az eljárásban eredményesen védte igazát.¹¹⁰ A „tényleges” fejedelem, Rákóczi bizalma a család iránt azonban továbbra is töretlen maradt, ennek ékes bizonyítékaként iktatták be Kassán 1708. április 10-én a család ágain belül vitatott származású – vagy az imént említett nagyberivói, vagy pedig a korábban az elsősorban a zentai csatában való részvétele kapcsán tárgyalt kövesdi Boér Simon és Imecs Fruzsina gyermeke –¹¹¹ Boér Zsigmondot a Nemesi Társaság *gregarius*ává. Közkatonaként e körben kevésbé játszhatott meghatározó szerepet – ha azonban számításba vesszük, hogy összesen a 150-et sem érte el az ide bekerülő főrangúak létszáma, akkor már elmondható, hogy igazi elitcsoportba sikerült felvételt nyernie. Mindezt ráadásul hosszas procedúra előzte meg: már 1707. november 28-án, Kisvárdán Barcsay Ábrahám (1702–1709-ben Hunyad, 1707-ben Zaránd vármegyei főispán; 1704-től Rákóczi híveként erdélyi főcommisarius, consiliumi tag, majd főkincstartó, végül 1711-ben Erdély részéről a szatmári béke aláírója)¹¹², Mihály (előbbi testvére; 1704-től Rákóczi pártján consiliumi tag, 1706-ban a huszti országgyűlés elnöke és máramarosi főispáni adminisztrátor, 1707-ben Fehér vármegyei főispán, majd ugyancsak a szatmári megállapodás ratifikálója)¹¹³ és Zsigmond; valamint Horthi István, Lugasi István és Tordai Ferenc ajánlását is magáénak tudva választották végül a Társaság soraiba, melynek még 1711. újév napján is tagja volt. A szatmári béke után azonban ő is betagozódott a III. Károly adminisztrációjával megegyezők sorába, ugyanis később (édesapja, vagy annak nagyberivói ághoz tartozó névrokona mellett) a fogarasi kapitányi tisztséget viselhette.¹¹⁴

---

¹⁰⁸ MNL OL, P 1979, 7. doboz, E/24., 92–93.

¹⁰⁹ MNL OL, P 1979, 7. doboz, 99.

¹¹⁰ MNL OL, P 1979, 7. doboz, 120–122., D/94., 134–138.

¹¹¹ *Nagy II.*, 149.

¹¹² *R. Kiss*, 11. és *Ráday II.*, 136.

¹¹³ *Bánkúti*, 23. és *R. Kiss*, 11.

¹¹⁴ *Ráday II.*, 188.

Az előbbieken említett Boér János után pedig Boér Gábor is diplomáciai szerepet kapott: a fejedelmi tanács 1708. augusztus 23-án Szászfenestről írt a „*Moldvában commoráló Erdélyi Úri és Nemessi Rendeknek... patentaliter és commissionaliter*”, hogy „...*maga dolgainak kimenetelirül és hívségeben meg ne tántorodjon.*”¹¹⁵ A levél tanúsága szerint ugyanis Rákóczi az elmúlt hónapban Szászsebest és Szászvárost is bevette, folyvást Erdély biztosításán és visszavételén fáradozik, s már küldi a szerb Rác Draguly kapitányt Hunyad vármegyébe és a Zsil völgyébe, akik pedig „...*hűségeben állhatatossan fognak perseverálni, ahhoz képest várhattják jutalmokat.*”¹¹⁶ Zárásképpen hozzáteszik, hogy a Moldvába menekült erdélyiek továbbra is egyeztessenek a háromszéki főkapitány, illetve székely generális gróf Mikes Mihállyal (1667–1721), s Boér Gábor követ személyében nemsokára bővebb tájékoztatást is kaphatnak az itt leírtakról, illetve a hadi helyzetről. A nagyberivói nemes egy héttel később útnak is indult: erről – azaz hogy elküldte Mikeshez Gyaluból Boér Gábort a megbízásával – Károlyi Sándor Nagykárolyban kelt levelében tájékoztatta Rákóczit.¹¹⁷

A szabadságharc zárószakaszában I. Lipót után I. József is tett egy sikertelen kísérletet a Boér család átpártoltatására: a császár 1709. február 12-i és 1709. május 3-i pecsétes levelében is elismerte fogarasvidéki nemességüket – e dokumentumban a Boérok ismételten már említett rokonaikkal, a Sztojakkal, illetve a szintén román és Rákóczi-párti Sztánokkal együtt tűnnek föl.¹¹⁸ A fejedelem hűségén maradt família vagyona tovább gyarapodott, ebben az évben már csaknem 7000 forintos nagyságrendű éves forgalmat bonyolítottak le birtokaikon (jórészt a fa, élőállat-, és elsősorban a gabonakereskedelemnek köszönhetően), s ekkor született a gazdagok közt is leggazdagabbnak számító Boér Sámuel már megidézett (és a címdalán is szereplő) jobbágylistája is. Utóbbi e nagy jövedelmét részben annak köszönhetette, hogy Erdélyen kívül, Havasalföldön is feküdtek birtokai – ezeknek egy részét egy részét 1709. július 13-án kelt végrendeletében családtagjain túl magára Constantin Brâncoveanu havasalföldi vajdára (1688–1714) kívánta hagyni!¹¹⁹

Az ezekről a javadalmakról származó iratok túlnyomó többségükben görög és cirill betűsek (a magánfeljegyzések is – ennek ellenére kifejezetten törökös írástípust használnak, nem egyszer félholdas iniciáléval!), egyházi vonatkozásúak (mint például Resinari protópópa és Coloni esperes 1728-as *testimonialisa*, vagy a „Zni.”-nek rövidített pópa *deliberatuma* – utóbbi a már említett Boér József latin betűs aláírásával), s javarészt a szabadságharc leverése

---

¹¹⁵ *Consilium*, 320.

¹¹⁶ *Consilium*, 321–322.

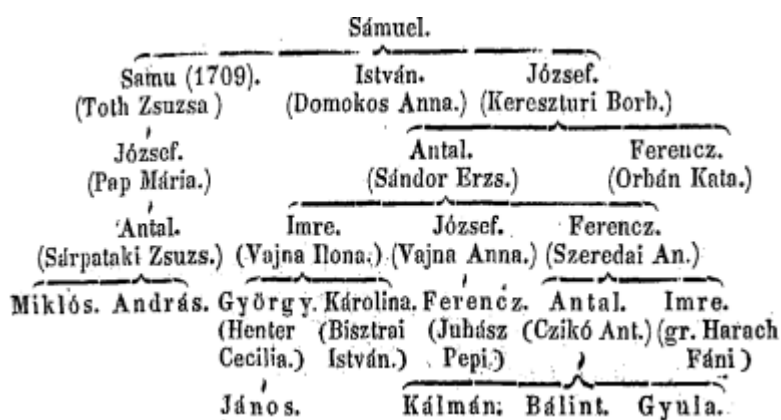
¹¹⁷ *AR XII.*, 421.

¹¹⁸ MNL OL, P 1979, 7. doboz, 149., 153–159.

¹¹⁹ MNL OL, P 1979, 7. doboz, 162.

utáni évtizedekben keletkeztek. A családról tanúskodó néhány írás azonban magyar nyelvű és latin betűs: értesítenek többek között Boér Sámuel bukaresti birtokának sorsáról, melyet az örökösök 1745-ben adtak el – megtudhatjuk, hogy „*mennyibe áll azon jószág s minemű pénzen adták azt az ... atyafiak Néhai Dobeá Perech(nek). Ebbe vagyon az nagy asszony Dobeá Anna csere levele az Perech és Gyulay jószágok iránt.*” Ezenfelül fennmaradt a „*Kis bérivoi Alsó határon Opra Mihálytól váltott földről való levele Opra Mihálynak.*”¹²⁰, amelyben a már említett nagyberivói Boér János, Péter és Mihály fogarasi birtokairól is említést tesznek. Végezetül egy igazi kuriózum is felbukkan a család iratai között: Inocentiu Micu-Klein (1692–1768, az ő nevéhez fűződik a román írás átalakítása a görög-cirillről latin betűsre) fogarasi görög katolikus püspök munkássága előtt legalábbis néhány évtizeddel egy latin betűs, román nyelvű magánfeljegyzés-töredék is szerepel a család iratai között. „*Cristinluj fi la alnochen(?) din preten fi de lire veitez dumnuluj Popuzului Bozgoseff ku kitrage senetete sese de*” – azaz: „(Boér) Kristóf barátjának, vitéz Popuz Bozgoseffnek az ő egészsége iránti aggodalommal adott pénzéről.”¹²¹

A Rákóczi-szabadságharc lezárultát követően Boér Sámuel fogarasföldi ága emelkedett ki a leginkább a család tagjai közül – leszármazástáblája a következő:¹²²

Leginkább nevezetes utódai sorából kiemelkedik egyik dédunokája, Ferenc, aki királyi táblai ülnökként; másik dédunokája, Imre, aki egyházi pályára lépve a kolozsvári jezsuitáknak a rend XIV. Kelemen pápa (1769–1774) általi 1773-as feloszlata előtti utolsó prefektusaként; valamint legelső sorban is ükunokája, a marosvásárhelyi születésű Antal (1802–1892), aki a kolozsvári katolikus liceumban végzett tanítványait követően a marosvásárhelyi királyi tábla cenzora (1821), a kolozsvári Gubernium (1822–1830), majd a nagyszebeni kommisszáriusi

¹²⁰ MNL OL, P 1979, 36. tétel, o. n.

¹²¹ MNL OL, P 1979, 36. tétel, o. n. Utóbbi feljegyzésért lásd: „Képek jegyzéke 5.”.

¹²² Kőváry, 52.

hivatal alkalmazottjaként (1830–1834) tevékenykedett; mindeközben pedig nagyberivói birtokain is gazdálkodott. Az 1834–1835-ös erdélyi országgyűlésen már Fogaras vármegye – később, az ülészakok politikai elmérgesedése után perbe is fogott – követeként, mindezek után a Kükküllő vármegyei gógánfalvai birtokára vonult vissza 1836-ban. Az 1837-es országgyűlésen a légkör enyhülésével ismét fogarasi követté választották (jelentős szerepet játszott abban, hogy Habsburg-Estei Ferdinánd Károly József főherceg (1791–1850) megbukott a gubernátori választáson); 1848-ban pedig ugyancsak Fogarasvidék képviselőjeként működött közre, immár Pesten. Az Ellenzéki Párt radikális képviselőjeként követte a kormányt Debrecenbe is; a szabadságharc leverését követően pedig Baranyában, majd Pesten bujdosott, ahol a volt szabadságharcos tüzérezredes, Makk József (1810–1868)-féle összeesküvés helyi összekötőjeként is működött. Először (még ez utóbbi konspiratív részvételét megelőzően) egykori képviselőként, önként jelentkezve, a szabad eltávozás reményében adta fel magát Julius Jacob von Haynau (1786–1853) táborszernagnál – aki azonban először kötél általi halálra ítélte, s csak a bécsi udvarbani kegyvesztettségét követően kegyelmezett meg neki. Másodjára a Makk-mozgalom elítélteként is sikerült kegyelmet kieszközölnie Ferenc József császárnál (1848–1916), aki a halálos ítéletét ezúttal 18 év vasban letöltendő várfogságra változtatta. A bécsi Josefstadt börtönéből büntetése harmadolását követően végül 1857-ben szabadult; a politikai életben pedig másfél évtized múltán tért vissza: először Gyergyószentmiklós (1872–1875) Balközép, majd Fogaras (1875–1892) Szabadelvű Párt jelölte képviselőjeként. Karrierjének második, húszéves szakasza során mindvégig a Képviselőház korelnöke maradt (összesen hat választási ciklusban) – végül 1892-ben, 90 esztendőskorában vonult vissza; s megbecsültségét jól jelzi, hogy pártja az azévi választásokon Mikszáth Kálmán (1847–1910) író-tudóst indította a helyén. Nyugdíjba vonulásának évében, november 9-én hunyt el a Kolozs vármegyei Magyarújfaluban.¹²³

Boér Sámuel nevű ükunokája, Ferenc az 1850-es években a katasztrális munkálatok egyik felügyelőjeként tevékenykedett – a család tehát a vészterhes időkbéli aktív politikai részvétele dacára e szabadságharcot követően (ha olykor kalandos és viszontagságos körülmények között visszatérve is, de) kulcspozíciókat tudott betölteni a helyi igazgatásban. S ha hosszabb távon is, de különös módon épp ez utóbbi telekkönyvvezetési feladatkör segítette elő – a (neo)abszolutizmus központosítási törekvéseinek megvalósítása mellett és után – azt, hogy az 1876. évi XXXIII. törvénycikk végleg betagozza a 955 után idetelepített talmács (besenyő) határőrök kora óta autonómiát élvező régiót a vármegyerendszerbe.¹²⁴

---

¹²³ *Pálmány*, 134–137.

¹²⁴ *Kőváry*, 52.

Végezetül a család huszadik századi leszármazottai közül pedig alighanem a két Géza a legnevezetesebb. Az idősebbik, B. (nagy- és kisberivoji) Boér Géza (1894–1959) már nem Errdélyben, hanem Budapesten született, majd hittudományi egyetemi tanulmányai végeztével Esztergomban szentelték pappá 1916-ban. Az évtized hátralévő részében a gróf Szapáry család nevelőjeként, majd tábori lelkészként tevékenykedett – ez utóbbi megbízatása során olasz hadifogságba is esett 1919-ben, végül századosként szerelt le az első világháború végeztével. A trianoni békeszerződést követően a fővárosban érseki helynökségi titkár, majd a további majd' négy évtizedben ugyancsak szerte Budapesten (Városmajor, Erzsébet-, József- és Krisztinaváros, Kamaraerdő, Kőbánya és a Mátyás-templom) szolgált, illetve oktatott hittanárként. Írói-újságírói pályafutását tekintve – az e dolgozatban is idézett családtörténeti publikációi mellett – a Fájdalmas Szűz Mária Társulat hitbuzgalmi és társadalmi havi folyóirata, a *Katholikus Élet* felelős szerkesztőjeként dolgozott (1920–1921); illetve ő jegyezte a Foederatio Americana egyetemi-főiskolai hallgatói szövetség hivatalos imakönyvét, a *Laudetur!-Vademecumot*; (1929–1930) valamint a *Récsei báró Rétesy Ádám táborszernagy és rokonai* című, genealógiai és 1848-as témájú könyvet (1942) is. Halálát követően, 1965-ben került a Magyar Országos Levéltár állományába a tulajdonában lévő, általunk is felhasznált, gazdag, évszázadokon átívelő családi iratanyag.¹²⁵

A Kovászna megyei torjai születésű ifjabbik Géza (1952–1989) ugyanakkor a család törzsterülete közelében maradt, ám annak magyarságba asszimilálódott ágához tartozó erdélyi pedagógusként (kolozsvári tanulmányokat követően magyar-francia szakos tanár Kézdivásárhelyen) és költőként vált ismertté. Az *Echinox*, az *Igaz Szó* és az *Utunk* szépirodalmi folyóiratok állandó szerzőjeként író, valamint az egyaránt Bukarestben kiadott *Hiányok térképe* (1980), *Létlelet* (1989), valamint a posztumusz *Sorskeresztrejtvény* (2002 – Borcsa János szöveggondozásában) köteteket jegyző, Arthur Rimbaud-t (1854–1891) és Szilágyi Domokost (1938–1976) is eszményképei közé soroló Boér Géza már nem élte meg a romániai forradalmat és rendszerváltást; még az év januárjában, mindössze alig 37 esztendősen hunyt el.¹²⁶

Ami pedig az ág névadó települése, Nagyberivó (és a 18. században továbbra is különálló, kisebb társközsége) Rákóczi-szabadságharc utáni történetét illeti: a későbbiekben mindkét falut vegyesen lakták a különleges jogállású boérok és közönséges jobbágyok, 1722-

---

¹²⁵ Boér Géza. In: Magyar Katolikus Lexikon > B > Boér. <https://lexikon.katolikus.hu/B/Bo%C3%A9r.html>. Letöltve: 2025. augusztus 9.

¹²⁶ *Borcsa*, 69–89.

ben összesen 126, illetve 145 család. A *cuius regio, eius religio* elvének ellentmondó módon a görög katolikus hitre tért Boér családdal ellentétben jobbágyaik ortodoxok maradtak; a birtokosokhoz tartozó „Boérok temploma” temploma Kis-, míg a „jobbágyok temploma” Nagyberivojban állt.¹²⁷ Nem csupán az 1555-ös augsburgi vallásbéke említett jogelvével, de a későbbi, 19. századi Kárpát-medencei vonatkozó tendenciáktól is eltérő eset azonosítható tehát: míg a felvidéki magyar földesurak tót anyanyelvű jobbágyaik hatására gyakorta elszlovákosodtak; a nagyberivói Boéroknál a felekezeti különállás az azonos nyelvűség ellenére is inkább a különállás és a részleges elmagyarosodás folyamatát segítette elő. Mindennek – és annak, hogy Kisberivojt 1765-ben már görög katolikus településként említik; tehát ekkorra nem csupán a földesúri család, hanem az alárendelt lakosság konverziója is alkalmasint végbement¹²⁸ – dacára a 18. században még a nagyberivoji ortodox kolostor is a Boér család birtokán létesülhetett. 1737. április 22-i alapkövetelésén nem csupán az 1705-ös fogarasföldi memorandumot aláíró nagyberivói Boér József (esetleg az ő fia) vett részt (értelemszerűen a család képviselőjeként); hanem megtisztelte jelenlétével az eseményt a fogarasi főkapitány, Thoroczky János (?–1745; róla felkelő ezerskapitány édesapja, István, valamint a román felkelőkkel kapcsolatos aranyosszéki főkapitányi tevékenysége és moldvai emigrációja kapcsán a későbbiekben részletesebben is szólunk); illetve – részint a felekezetközi együttműködés jeleként – Bögozi László minorita szerzetes, a csíksomlyói rendtartomány definitora is. Az építkezést Sonner Henrik bajorországi ferences szerzetes vezetése alatt kezdték meg, s már a következő esztendőben felszentelhette a Szentháromságnak dedikált oltárát Sorger Gergely (1665–1739) erdélyi (gyulafehérvári) római katolikus püspök (1730-tól haláláig). Bár a kapcsolódó barátlakások építése 1743 és 1752 között folyamatosan zajlott, 1748-ra a monostor már mondhatni benépesült: egy szerzetespap (bizonyos Gherasie nevű, később a százesztendőskort is megélt *ieromonah* – vö. a görög hieromonk), öt szerzetes (*calugăr*) és nyolc apáca lakta. Noha épületeit gróf Adolf Nicolaus Buccow (1712–1764) császári generális és katonai parancsnok 1761 és 1763 között, az erdélyi határőrvidék megszervezése közepette szétbontatta (ebben valószínűleg szerepet játszott az 1760-ban Fogarast és vidékét sújtó nagy tűzvész is, mely a kapcsolódó épületeket, különösen a bútort és a belső installációkat szintúgy jelentősen megrongálta); a nagyberivói Boérok befogadták birtokukra a póru járta szerzetesközösség tagjait, akik a feljegyzések szerint még 1769-ben is ott tartózkodtak. A kolostort végül mintegy 230 esztendővel később; egy, a falutól délre fekvő erdei tisztáson, 1993-ban alapították újra – ekkor azonban már Románia védőszentje, Szent András apostol

---

¹²⁷ Iorga 1906, 79.

¹²⁸ Rusu, 66.

tiszteletére. Új kolostortemploma – melynek stílusa nevét épp a Rákóczi-szabadságharc során az 1698-as, első tárgyalásoktól kezdve egészen az 1711-es szatmári békekötésig a fejedelem külpolitikáját aktívan támogató Constantin Brâncoveanu havasalföldi vajdáról kapta: világos és racionális vonalai miatt a „román reneszánsz” terminussal is illetik, ám egyszersmind a gazdag díszítések használata („Brâncoveanu-barokk”) is jellemzi – 1997–2002-ben épült fel.¹²⁹

Buccow hadszervezeti és közigazgatási reformja mindenesetre nem csupán az ortodox kolostor hült helyével összefüggésben éreztette hatását: Kis- és Nagyberivoj a katonai határőrvidék fogarasi szakaszának részévé válva 1765 és 1851 között az orlái határőrezredhez tartozott. A kettős falu a 19–20. század fordulóján, 1876-tól immár Fogaras vármegye részeként, a térség kézi ruhaipari centruma lévén jelentős kallósközpont is volt. Nagy- és Kisberivojnak 1880-ban 1384 lelket számlált: ebből 1272 román, 88 cigány és 19 magyar anyanyelvű; valamint 896 ortodox és 456 görög katolikus vallású személy volt. Az 1920-as trianoni békeszerződést követően a román közigazgatás által kettéosztott Fogaras keleti, Brassó megyei részéhez került, és tartozik is mindmáig. A 20. századi, gyáriparosodással járó népességcsökkenés itt is éreztette hatását: az 1964-ben ismét hivatalosan is egyesített, a későbbiekben csaknem megfelelő létszámú településnek 2002-ben 713 lakosából 638 volt román, 67 cigány és 8 magyar nemzetiségű; 618 ortodox, 68 görögkatolikus, 12 adventista és 10 pünkösdi vallású. 2011-re a magyarság teljesen elvesztette jelenlétét a településen, amelynek 2021-re már csupán kerekén félezer lakosa maradt, s – a Boérok egyik ágának szintűgy előnevet kölcsönző – vajdarécei községközpont beosztott falvaként szerepelt a romániai nyilvántartásban.¹³⁰

A boérfalvi Boér család és birtokai a Rákóczi-szabadságharc idején

A Fogarason kívüli attól egyszersmind távol is eső Boér-ágak közül leginkább a Máramaros vármegyei boérfalvi emelhető ki – egyebek mellett ők jelentik a család számára rokoni kapcsolatot a szintén ebben a közigazgatási egységben honos Sztojakkal is. A település 1553 és 1584 között jött létre, az azonos családnevű kenéz hathatós közreműködésének is köszönhetően, Magyarláros egyik laktalan, nehezen művelhető (határa terméketlensége miatt már megalakulása idején felmentést kapott a harmincadfizetés alól Báthory Kristóf (1576–1581) és Zsigmond (1586–1598) erdélyi fejedelmektől is) külterületén. 1590 és 1598 között

---

¹²⁹ Rusu, 65. és 135.

¹³⁰ Varga E. Árpád: Erdély etnikai és felekezeti statisztikái a népszámlálási adatok alapján, 1852–2011: Brassó megye. <https://nepszamlalas.adatbank.ro/?pg=telepuleslista&megye=14>. Letöltve: 2025. augusztus 9.

ugyan még a láposvidéki tiszttartó, Boér István birtokában találjuk – illetve 1603-ban Boér Kelemen gabonájával kapcsolatos összeírás is született –, ám 1611-ben már Kun István és neje, Erdélyi Margit négy esztendővel korábbi beiktatása ellen kényszerült tiltakozni Boér István lánya, Szafira; valamint fia Boér Tamás, és az ő leánya, Anna. Álláspontjuk szerint ugyanis 50 forint ellenében csupán elzálogosították birtokukat, amelyet Boér István a 15 éves háborúban, Nagyszebennél tanúsított vitézségéért kapott. (Különös adalék, hogy a perirat a kövesdi ággal rokon Torma család levéltárában volt fellelhető még a 19–20. század fordulóján is).¹³¹ A családrész a településsel összefüggésben legközelebb 1658-ban, II. Rákóczi György alatt bukkant fel, amikor a fejedelemen a településről származó kővári, majd dési puskásokat, Boér Mihályt, valamint Mány Gergelyt, Pap Tódort, Rogozán Simont és Timbus Nicefort is megneemesítette. A Rákóczi-szabadságharc kitörésekor, 1703-ban egy jobbágyot, két zsellért, és tizenkét (illetve további négy lakatlan) házban kilenc puskást írt össze az erdélyi főkormányshoz Boérfalván – ekkor viszont a birtokosok között már csupán Fodor Tógyert, Pap Istvánt és Rogozán Dánielt, a puskás darabontok között pedig Mán Tódort, Rogozán Szimiont és Demetert, Stefán Filepet és Juont, valamint Zob Mihályt találjuk – a Boérok viszont ismét nem. (A birtokos családok összetétele az 1716-ban érkező Fülöp famíliát leszámítva a szabadságharc lezárulta utáni évtizedben sem változott).¹³² A Teleki család marosvásárhelyi levéltárából származó anyagokban mindenesetre szerepel 1706. július 12-én szerepel az 1704–1705-ben Fehér vármegye felső járásában, Rákóczi szolgálatában fiskális inspektori tisztséget betöltő Boér Pál telekcseréje – „10 magyar forint, azaz 40 pengő” értékben, egy bizonyos Onja Hacsalival, báró altorjai Apor Péter (1676–1752) történetíró jobbágyával, egy Hula nevű hely alatt (érdekesség, hogy a román ortodox teológiában e szó egyszersmind az istenkáromlás megnevezése). A többi ággal való, illetve a román kapcsolatra utal, hogy az adásvétel két tanúja épp a Fehér vármegyei Kövesdről érkezett Ficsor Gábor és Mogyorósi Mihály; a telekszomszédok pedig Sztán Jakab és Ivan Buxa „parasztemberek”.¹³³ Boér Pál továbbá, immár a szatmári békekötést követően, 1712. május 3-án egy birtokvitának is részese volt: a Szentágota nyugati szomszédságában fekvő – ahol, mint az fentebb is szerepel, távoli rokona, és tisztségében mondhatni kollégája, Boér Tamás fogarásföldi fiskális inspektorhelyettes is működött – Bürkösön ugyancsak a kövesdi Ficsor Gábor és a helybeli, szintén nemes idősbik Geréb János igazolta tulajdonjogának érvényesítését az ugyanezt végül maga is elismerő rokonával, Dicső (Jaszó) Györggyel szemben: „... mint vér szerint való Atyafiak erőtelenségéből

---

¹³¹ Kádár II., 209.

¹³² Kádár II., 210–211.

¹³³ MNL OL, P 670, 297–298.

és tudatlanságból eset potentiarius, az eő kegyelme előttiünk remitálta”. A dokumentumból kiderül továbbá, hogy Boér Pál nővére néhai Dalnoki Péterné Júlia, édesapjuk ugyancsak néhai Zsigmond; a szóban forgó, elbirtokolt földterület pedig öt házat foglal magában, rajta Opra Picsul, Rotár és Lujza (az ugyancsak ehhez a családhoz tartozó Tódor nevéhez fűződő, magyar-román vegyes strófákkal lejegyzett nótáról a néphagyománnyal foglalkozó fejezetben bővebben is szólunk), valamint Ivan Monta és Sztán Lujza lakóhelyével és rétjeivel.¹³⁴ 1716. október 25-én pedig ismét csak Apor Péterrel – aki Kövesden is udvartartással bírt – kötött üzletet Boér Pál, akinek Ficsor Péter és Könczey Dávid tanúsága mellett, 50 forint ellenértékben adta át a Fehér vármegyei Pajnaron található szántóföld, „szilvatermő fű” és jobbágytelek tulajdonjogát.¹³⁵

A Boér család(ok) oldalági rokonai a Rákóczi-szabadságharc idején, részvételük a felkelésben

A szkoréi, kövesdi és berivói Boér főágakhoz, illetve ezek mellékágaihoz kapcsolódó (e minőségükben többnyire nehezen azonosítható) leányági rokonság tagjai közül szintén többen is részt vettek a hadműveletekben, illetve az adminisztrációban; rendszerint ugyancsak a fejedelem támogatóinak sorában.

Boér Zsófia férje, Kőrispataki Kálnoki Péter (?–1706) már Thököly Imre felkelésében is szerepet játszott – 1694-ben biztosan vele tartott az emigrációban is –, ám Nikomédiából hazatérve, Rákóczi mozgalomának zászlóbontását követően ismét tisztségeket vállalt Erdélyben. 1704–1706-ban háromszéki vicekapitányként, valamint Csík- Gyergyó- és Kászsószék főbírájaként vett részt a zsidói csatában (1705. november 11.); majd a következő esztendő elején, január 3-án Moldvába emigrált, s ugyanezen év augusztus 18-án el is hunyt.¹³⁶ A Kőrispataki Kálnokiak körében egyébiránt további meghatározó havasalmi kapcsolat is feljegyezhető a korszakban: az 1697-ben grófi rangot nyert, 1705-ben csíkszéki főkapitány Ádám (1683–1719) felesége, a spanyol Maria Anna Mamucca de la Torre (1683?–1749) a havasalföldi vajdát is adó Cantacuzinók sógornője volt (nővére, ugyancsak Marcantonio Mamucca de la Torre konstantinápolyi császári tolmács és gróf Tarsia Giustiniana leánya házasodott be a családba).¹³⁷

---

¹³⁴ MNL OL, P 670, 299.

¹³⁵ MNL OL, P 670, 301.

¹³⁶ Cserei, 340. és Ráday I., 525.

¹³⁷ Kerekes, 114. és Pálmay, 242–243.

A család nagyberivói ágához tartozó, vélhetően ifjabb nőtagja, az 1705-ös fogarasföldi memorandum aláírása és az 1737-es nagyberivoji kolostoralapítás kapcsán is említett Boér József lánya (esetlegesen testvére), ugyancsak Zsófia (?–1773) immár a szatmári békekötést követően, 1716-ban a két felesége elhunytát követően harmadszor is megnősülő gróf szárhegyi Lázár Ferenchez (1675–1742) ment férjhez. Ő korábban az 1704-es gyulafehérvári országgyűlés, majd az 1707-es ónodi diéta erdélyi követeként vett részt a felkelés idején a politikai életben; 1705-ben a csíkszéki fő-, 1708-ban pedig a marosszéki kapitányság tisztségét viselte. 1711-ben, rövid moldvai emigrációt követően hazatérve visszakapta a császártól elkobzott birtokait, s a következő évtizedek során a helyi törvénykezésbe is visszakapcsolódott: 1721–1736 között királyi táblai ülnök; majd a halála előtti években Csík-, Gyergyó és Kászsó főkirálybírája lett.¹³⁸

Minden bizonnyal nagyberivói (nem pedig kövesdi) Boér Simon leányának hitvese volt az a Keresztúri Miklós (?–1743), aki 1704 júliusában a székelyek, majd 1705-ben már Erdély commissariusaként tűnt fel. Az 1707-es marosvásárhelyi országgyűlésen Máramaros és Beszterce vármegyék határvitájában igazságot teendő kérték fel ugyanebben a pozícióban – ezt követően kisvártatva emigrált; ám 1710-ben amnesztiával hazatérhetett, s a szatmári béke után is megőrizte társadalmi rangját: marosszéki főkirálybíróként tevékenykedett.¹³⁹

Boér Sára (?–1710) férje, Homoródszentpáli Németh Ferenc (1651–1713) költő hányatott sorsú politikai karriert tudhatott magáénak. 1676 decemberében zálogjogon szerezte meg a – későbbiekben csaknem elhunytáig viselt – vízaknai királybírói tisztséget, ám összeférhetetlen hatalomgyakorlása miatt kibékíthetetlen ellentétbe került mind a várossal, mind pedig Erdély további főtisztviselőivel. Vélhetően a korábban említett Zabanius János szász comes felbujtására lőtt rá és sebesítette meg 1700. augusztus 2-án, Gyulafehérvárott Körtvélyesi János – előbbi minden bizonnyal a (a bevezetőben ismertetetteknek megfelelően szinte elenyészően csekély számú) Rákóczit támogató dél-erdélyi evangélikus németek közé sorolhatjuk (a felkelés kitörésének évében, december 5-én ugyanis Rabutin kivégeztette Nagyszébenben, melynek 1696–1699-ben polgármestere és királybírója is volt);¹⁴⁰ míg utóbbi református erdélyi kismemesként előbbi, majd altorjai Apor István (1638–1704) és Rabutin titkára is volt, s „magyar, deák, német, tót nyelvet jól tudó, expeditor, jó, éles, gonosz elme” hírében állt. 1704-ben szegődött – immár Pekry Lőrinc (1656?–1709) titkáraként – a felkelés szolgálatába, 1709-ben pedig a sárospataki országgyűlés jelültjeként, a protestáns rendek

---

¹³⁸ AR III., 608.; R. Kiss, 47. és Trócsányi Zs., 354., 378.

¹³⁹ Consilium, 8. és 11–12.; Cserei, 450. és R. Kiss, 56.

¹⁴⁰ Cserei, 572. és Trócsányi Zs., 72., 228.

képviselőjében utazott Angliában és Hollandiába; s még jó másfél esztendővel a szatmári békekötést követően, 1712 novemberében is utóbbi országban tartózkodott.¹⁴¹

Homoródszentpáli Németh Ferenc mindenesetre a merényletet túlélve sem tudott aktív résztvevőként, érdemben visszacsatlakozni a közügyekbe; 1705 és 1710 között ugyanis fiai – Benjámín és István – Rákóczi-pártisága miatt Fogarasban raboskodott. Szabadulása idején ráadásul felesége is elhunyt, ám nem sokáig maradt özvegy: 1711-ben Anna Catharina Sarlottát, De Roy császári kapitány özvegyét vette nőül. Két évvel később, 1713 karácsonyán hunyt el, ám halálában sem nyert megnyugvást: gyermekei ugyanis az örökség kapcsán elhúzódó konfliktusba kerültek mostohaanyjukkal.¹⁴²

Boér Sárával közös két gyermekük közül az idősebbik, Homoródszentpáli Németh István 1704-ben esett a felkelők fogságába, 1706 áprilisában pedig az Abaúj vármegyei Kenyhecen tűnt fel mint főstrázsamester. Ez év szeptember elejétől egyenesen Károlyi Sándor és Bercsényi Miklós ajánlására nevezték ki gyalog ezereskapitánnyá; majd 1710 augusztusában Erdélybe visszatérve immár kővári commendánsként tartották számon, ez év októberében hajdúi pedig még Nagybányán is megfordultak. Legkésőbb atyja halálát követően azonban már biztosan elfogadta a szatmári békefeltételeket: 1713 legvégén ugyanis az ő örökébe lépve töltötte be a vízaknai királybírói tisztséget.¹⁴³

István öccse, Benjámín ugyanakkor jóllehet lényegesen később – egészen 1708 júliusáig Szebenben tartózkodott –, viszont bátyjánál meglepő módon gyorsabban és hatékonyabban a felkelés vezetőinek bizalmi körébe került. Ugyancsak 1708. november 1-jén ugyanis gróf keresztszegi Csáky István, Henter Mihály (háromszéki vicekapitányként az 1703–1704-es székely felkelés vezetője, majd Rákóczi havasalföldi, moldvai és portai követe – előbbiben 1706-ban, Lengyelországban 1711-ben rövid ideig emigráns; 1707-ben pedig erdélyi táblai ülnök és főhadbíró is volt¹⁴⁴), Jósika István (dévai császári kapitányból lett 1704-ben Rákóczi Hátszeg vidéki adminisztrátora és főemberszolgája; illetve Hunyad vármegyei főispán és kapitány, erdélyi táblai ülnök, végül a szatmári béke kezeskénti erdélyi aláírója¹⁴⁵), Nemes Péter (tordai alispán, 1705-ig havasalföldi emigráns, majd Rákóczi híveként torockói „fegyveresítő commissarius”¹⁴⁶), Teleki Mihály (kővárvidéki főkapitányként 1704-ben, Miskolcon állt a felkelők mellé, s lett erdélyi-partiumi főarendátor, gyulafehérvári

---

¹⁴¹ *Bethlen II.*, 124. és *Ráday II.*, 53–54.

¹⁴² *Varga 1988*, 543–555. és *Wesselényi*, 448.

¹⁴³ *AR I.*, 601.; *AR III.*, 176. és 496–497.; *AR V.*, 221.; továbbá *Wesselényi*, 272.

¹⁴⁴ *AR II.*, 162.; *Cserei*, 226. és 551.; *Ráday II.*, 42. és 136.

¹⁴⁵ *AR II.*, 628.; *AR XII.*, 345.; *Cserei*, 553.; *R. Kiss*, 126. és *Wesselényi*, 73.

¹⁴⁶ *Consilium*, 402.

commendáns, ezredes, consiliumi tag, kincstári birtok-főigazgató, Kolozs vármegyei főispán és nándorfehérvári követ; végül a szatmári béke erdélyi ratifikálója, a szabadságharcot követően pedig erdélyi református egyházkerületi főgondnok és ismételten kővárvidéki főkapitány¹⁴⁷) és Trauzner Tamás (tordai alispán 1704–1709-ben, 1706-ban az itteni sereg kapitánya is, majd munkácsi exuláns¹⁴⁸) mindkettejüket a Nemesi Társaságba való felvételre javasolta; ám István kérelmét Benjáminéval ellentétben, érdemei ellenére elutasították. (Hogy a két Csáky István közül az idősebbik (1667–1721 – Thököly 1683-as híveként is 1699-ben már Kolozs vármegyei főispán, 1704-ben a felkelők konfiskálta birtokait hűségükbe szegődve visszakapta, ám 1710-ben a szatmári Hadadot feladva ismét a császáriakhoz állt¹⁴⁹); vagy pedig a fiatalabbik (1669–1725 – ugoc sai, majd beregi főispánként, később szatmári főkapitányként csupán 1705-ben csatlakozott a felkeléshez, melyben a konföderált rendek tagjaként főhadbiztossági és Szepes vármegyei főispáni főadminisztrátori, szenátori, dunántúli templomi és gazdasági commissariusi, bányáügyi bizottsági, valamint sárospataki országgyűlési számvevő bizottsági elnöki pozíciót is betöltött; majd 1711-es rövid lengyelországi emigrációból visszatérve pedig 1713–1714-ben ismét Bereg vármegye főispánja lett¹⁵⁰) szerepelt a felterjesztők között, az nem állapítható meg egyértelműen.)

A fiatalabb testvért mindenesetre 1709. január 6-án iktatták be a tagok közé; s kereken két esztendővel később is ugyanott, illetve Rákóczi hűségén maradva követte a fejedelmet a lengyel-, francia-, majd törökországi emigrációba. Homoródszentpáli Németh Benjámin végül a pozsareváci Habsburg-oszmán békekötés évében, 1718-ban nyert császári amnesztiát, és térhetett vissza hazájába.¹⁵¹

***

A nagyberivói Boér család és rokon ágainak példáján keresztül megfigyelhető: egy középnemesi, ez esetben ráadásul nem is magyar eredetű család számára a szatmári békekötésig Rákóczi hűségén maradásnak két fő feltétele volt. Az egyik a birtokokon és a méltóságokon (itt főképp a fogarasi kapitányi címeken) keresztül az Erdélyhez mint önálló entitáshoz való, 1690 előtt kialakult kötődés. A másik pedig a császáriak általi megvesztegethetetlenség, amelynek záloga a stabil anyagi háttér – háborús időkben pedig ehhez (mint például Boér Sámuel esetében) a gabonakereskedelmen keresztül vezetett az út (nem véletlenül töltöttek be a família

---

¹⁴⁷ AR I., 309.; AR III., 636.; *Bánkúti*, 25–26.; *Ráday II.*, 21–22.; valamint *Teleki*, 44–46., 75–91. és 99.

¹⁴⁸ *Magyari* 1994, 517.

¹⁴⁹ *Cseri*, 473., *Málnási*, 28. és *Wesselényi*, 592.

¹⁵⁰ AR III. 665., AR V. 473., *Thaly 1870*, 340. és *Thaly 1873/I.*, 9.

¹⁵¹ *Ráday II.*, 186. és *Varga* 1988, 552.

tagjai az említett közigazgatási tisztségek mellett elsősorban fiskális inspektori és -helyettesi pozíciókat, mint azt Boér Pál és Tamás pályafutása is mutatja).¹⁵²

A magyar-román együttélés bemutatása Dr. Oroszhegyi Jó(z)sa és Moldován Gergely nézőpontjából

–

<<A magyarországi románok>> Rákóczi-szabadságharc korabeli családtörténeti vonatkozásai

A moldvai és havasalföldi, valamint a magyarországi és erdélyi románok történetét, földrajzi adottságait, hagyományait és szokásait igazán szintetikus jelleggel egy-egy, mérföldkönek számító – egyben a pozitivisták szemléletű történetírás általánossá válása folyamatának egyfajta lenyomataként is szolgáló – mű igyekezett leírni a dualista korszak kibontakozásának hajnalán és végóráiban. Időrendben, illetve a felsorolt régiókat tekintve is előbbi keletkezésű és tematikájú *Dr. Oroszhegyi (Szabó) Jó(z)sa (1822–1870) Román élet* című írása, amely 1860–1862 között született, majd első ízben Kolozsváron; másodszor pedig kerekén 80 esztendővel később, ugyanitt látott napvilágot. (Aligha véletlen, hogy a kiegyezési tárgyalásokat, valamint az első világháborús készülődést megelőzően, később pedig Észak-Erdély Magyarországhoz való visszatérésének időszakában virágzott fel ismét a magyar-román együttélés alapadottságait mindkét szemszögből, hídszerűen; alapvetően pozitív hozzáállású, de legalábbis tárgyilagosan deskriptív stílusban tárgyaló könyvkiadás – erről a későbbiekben bővebben is szólnunk majd.)¹⁵³

A szerző udvarhelyszéki – melyre családneve is utal – származása ellenére kétnyelvű közegben szocializálódott: a Szatmár vármegyei Nagykolcson (más források szerint a belső-szolnoki Dés környékén) született; nagybátyja, egyben nevelője Szatmáron és Nagybányán, majd Miskolcon és Egerben taníttatta – ám miután szándékával ellenében nem állt papnak, 1841-ben, Pesten az orvosi egyetemre iratkozott be. Bugát Pál (1793–1865) dékán mentorálása mellett hamar megmutatkoztak polihisztori adottságai: szűkebb értelemben vett szakmai, valamint természettudományi szépirodalmi érdeklődése mellett 1844-re vezető leánynevelő pedagógus, valamint a Jelenkor folyóirat újdonsági rovatának vezetője volt (1847-ben e

---

¹⁵² Ugyancsak a társadalmi privilégiumok és a gazdasági érdekek keresztmetszetének szupremáciáját emeli ki – a (pre)etnikai hovatartozást egyértelműen maga mögé szorítva – a királyi Magyarország esetében: *Czigány 1986*, 140.

¹⁵³ A második, kritikai kiadásért lásd: *Oroszhegyi 1942*.

minőségében utódja Jókai Mór lett); s 1848-as, a forradalom és szabadságharc kitörése miatt meghiúsult szigorlatának idejére már a Pilvax rendszeres látogatójaként Petőfit és Vasvárit is a barátai között tudhatta. A világosi fegyverletételt követően bujdosni kényszerült, majd 1851-ben 10 esztendő – végül megfelezett – börtönbüntetésre ítélték, melyet Josefstadtban (Budapesthez hasonlóan Bécs nyolcadik kerülete) töltött le, ahol többek között nagyberivói Boér Antallal együtt is raboskodott. Szabadulása után befejezte orvosi tanulmányait, majd nagyváradi megnősülése után Kolozsváron és Abrudbányán, 1860 tavaszán pedig immár Havasalföldön próbált szerencsét; számos, a szabadságharc 1849-es bukását követően kivándorolt mesterembert, gazdatisztet, szabadfoglalkozású értelmiségit és természetesen további orvosokat követve. A Bukaresti Magyar Közlöny szerkesztőjeként, immár az egyre ellenségesebb román nacionalista sajtó támadásainak keresztüzében születtek meg művének alapjai, melyet végül immár özvegyemberként, török szolgálatban, a dobrudzsai Küstendsében (ma: Konstanca, Románia), majd Cipruson formált véglegessé. A kiegyezés utáni hazatérése közben, úton Magyarország felé szélütést kapott, s élete utolsó éveiben munkaképtelenné válva adományokon tengődött – végül Budán hunyt el, 1870 februárjában.¹⁵⁴

Ennek a Kárpátokon túl is erősen átalakulóban lévő magyar–román viszonyrendszernek – mindeközben hiba volna megfeledezni Kossuth Lajos ugyancsak 1862-ben közzétett dunai konföderációs elképzeléseiről; illetve a megelőző szűk másfél évtized nemzetiségi közeledést (olykor kifejezetten a környező szláv népcsoportokkal szembeni, közös önmeghatározáson alapulva) szorgalmazó erdélyi sajtómegnyilvánulásairól sem – a miliójében születtek meg tehát azok a gondolatok, amelyek mintegy mottószerű jellemzőként az 1862. március 15-én, immár Foksányban kelt bevezető elején is olvashatók. A románság Oroszhegyi értelmezésében „...*egy velünk vagy nélkülünk előre törekvő, nemzetünkkel több százados viszályokkal összefűzött, és napról napra újabb viszályokba elegyedendő, vagy velünk testvérileg egyesülendő szomszéd...*”, „*egy temérdek szenvedéssel, testi és erkölcsi rongáláson átment, de életerejéből, lelki képességeiből ki nem fogyott, jobb jövőért az emberiség jogával küzdő nép*”; amellyel kapcsolatos – elsősorban történelemszemléletbeli; azon belül is közös (?) hőseink etnikai hovatartozását, valamint a rendi és etnikai viszonyok szétszalazását illető – „*erkölcsi sebeket*” „*még is gyógyulásra kell ösztönöznünk; azért, mert csak egészséges társadalommal óhajtunk testvérisülni*”.¹⁵⁵ Voltaképpen „a magyar földesúr – román jobbágy” leegyszerűsítő dichotómia meghaladását tűzi itt ki célul Oroszhegyi – ennek nyomai a Rákóczi-kori oláh népköltéssel kapcsolatos fejezetben is visszaköszönnek majd. Ami pedig az említett, megbékélést sürgető

¹⁵⁴ Oroszhegyi Józsa életéről bővebben lásd: *Izsák*, 108–133. és *Oroszhegyi 1942*, 3–25.

¹⁵⁵ *Oroszhegyi 1942*, 27–30.

korabeli újságcikkeket illeti, álljon itt két szemléletes példa: „*Valódi testvériség s egyenlőség alapján építétek föl a jelen nemzedék nevelését, így Magyarhon népei testvérek leendenek, s nem egymás irányában ellenségek.*” (Kolozsvári Lap, 1850) és „*A velünk egy hazában élő népekkel egybe vagyunk kapcsolva [...] mindnyájunk kötelességévé teszi, hogy egymás iránt türelmesek, kímélők legyünk.*” (Kolozsvári Közlöny, 1856).¹⁵⁶

Mint említettük, Oroszhegyi ugyan még nagyrészt csupán a regáti életviszonyok magyar szemszögű, sokszor útleírászerű-folklorisztikus leírására vállalkozott, szemléletmódjának optimista vonásait fél évszázaddal később megőrizte *Moldován Gergely* (1845–1930) is. A *magyarországi románok* című, 1913-ban, Budapesten kiadott műve¹⁵⁷ kifejezetten e nemzetiség erdélyi és alföldi lakosainak történetét mutatja be, fejezetekre bontva a földrajzi statisztika; antropológia és viselkedéskultúra; történeti demográfia; politika és államigazgatás; felekezet és egyházszerkezet; nyelv és irodalom; születéssel-esküvővel-temetéssel kapcsolatos, valamint újévi, nagyböjti, húsvéti és pünkösdi szokások és babonák; hit és mesevilág; népköltészet tanügy és kulturális intézmények; szabadidő; foglalkozások; kalendárium és hiedelmek; névadás; valamint élelem, ruházat, viselet, illetve a köz- és magánterek (falu, templom, ház) el- és berendezése szemponyjából.¹⁵⁸ E láthatóan meglehetősen komplex, szinte valamennyi területre kiterjedő munka előszavában nem csupán a pozitívizmus *sine ira et studio*-mottója („*egész lelkivilágát és multját a maga valóságában mutatni be, szépítve nem, de feketítve sem*”) jelenik meg, hanem Oroszhegyi ideológiai és személyes érintettségétől függetlenebbnek mondható, tárgyilagos deskripcióra törekvő megfigyeléseit felváltja egy mindenképpen a magyar-román együttélés pozitív példáinak irányában elfogult, egyéni meggyőződéstől és aktuálpolitikai motiváltságtól sem mentes nézőpont. Ugyan „sötétebb ecsetvonások” is feltűnnek a két nép történetében a szerző szerint, mégis úgy véli, „*lehetetlen megtagadni a pártatlan rokonszenvet, mert a hazai románság az állami szemrvezetben, munkás, hasznavehető elemnek bizonyult. És könnyen kezelhető is. [...] a román a maga áldott jólelkűségében úgy tartja: „Szájban csókold meg a románt s a zsebéből kivehetsz mindent.*” ” – Oroszhegyi távolságtartó helyzetértékelésével az államrezon és az együttélés történelmi-földrajzi determináltságának hangsúlyozásán túlmenően kevéssé találni közös pontokat. Moldován az írás céljául tüzi ki továbbá, hogy „*ezzel a kölcsönös megértés és megbecsülés szálai is*

---

¹⁵⁶ Idézi: Száray, 239.

¹⁵⁷ Az irodalomjegyzékben a bővebb kiadási adatokért lásd: *Moldován*

¹⁵⁸ *Moldován*, 563.

mindinkább megerősödjenek s a közös hazaszeretetet oly mélyen érintő testvéri jó viszony állandósuljon”.¹⁵⁹

Az említett aktuálpolitikai motiváltság egyértelműen a közéleti korszellemnek tudható be (amellyel a szerző vélelmezhetően szívesen is azonosult): gróf Tisza István (1861–1918) miniszterelnök 1913-ban megalakult kormányának a birodalom osztrák területein már 1907-ben bevezetett általános választójog, illetve az első világháború küszöbön állása miatt is égető szüksége volt a nemzetiségi kérdés megnyugtató rendezésére. Ennek intellektuális hátterét részint a Nemzetiségi Ismertető Könyvtár ugyancsak 1913-ban közreadott kiadványai biztosították, melyek a Moldovánéhoz hasonló részletes leírás mellett ugyancsak pozitív szellemben, a közös múltat és jelent – olykor a valóságnál is nagyobb jelentőséggel – hangsúlyozva foglalkoztak a Magyarországon élő népcsoportok történetével és etnográfiajával, eredeti gyűjtéseiknek is köszönhetően forrásértékűek lévén.¹⁶⁰ Sokatmondó továbbá, hogy a sorozatszerkesztő, Dr. Szabó Orest (1867–1939 – Budapesten végzett jogász, majd Bereg vármegyei főispáni titkár, a Magyarországi Görögkatolikusok Egyesületének elnöke, épp 1913-tól pedig a Belügyminisztérium miniszteri titkára) a ruszinokról szóló kötetét egyenesen a miniszterelnöknek ajánlja. Előszavát a *„Hazánk alkotmánya helyreállításának immár ötödik évtizedében még mindig sok olyan kérdés nem talált nyugvó pontra, amely az ország különböző fajú lakosságának kölcsönös megértését és békéjét is eredményezze”* megállapítással kezdi, a sorozat céljával pedig azt tűzi ki, *„hogy a hazai összes nemzetiségeket s azok minden dolgát, akár a hű és megbecsült testvériség, akár pedig a barátságos érzelmeket netán nélkülöző indulatok és bizalmatlanság, minden esetben pedig a közös célt képező: magyar nemzeti érdekek szempontjából megismertesse”*. Végezetül leszögezi: *„Excellenciád minden nemes és hazafias munka és kötelességteljesítés védelmezője és elismerője lévén, bátor vagyok ezért ezt a bár szegény keretek közt mozgó, de jelentős célok szolgálatára szegődött irodalmi vállalatot Nagyméltóságodnak ajánlani.”*¹⁶¹ Szabó Orest egyébiránt a Rákóczi-kori ruszin néphagyományt meglehetősen felületesen taglalja: *„a legkedvesebb és leghívebb nép”* jelzős szerkezet szinte kötelezőnek nevezhető említése mellett a *„legendaszerű események”* és *„az igazi kuruc dallamok”* kérdéskörét – három, a vonatkozó fejezetben általunk is citálható dal

¹⁵⁹ A fenti idézetekért lásd: *Moldován*, 3–4.

¹⁶⁰ A sorozat további kötetei: *Szabó Orest*: A magyar oroszokról (Rutének); *Bruckner Győző*: A szepesi szász nép, *Czirbusz Géza*: A dél-magyarországi németek, A temes- és torontálmegyei bolgárok, A krassószörényi krassovánok; *Neugeboren Emil*: Az erdélyi szászok; *Nitsch Mátyás*: A dunántúli németység; *Pechány Adolf*: A tótokról; *Juga Velemir*: A magyar szent korona országaiban élő szerbek.

Lásd: Kézikönyvtár / Magyar néprajzi lexikon / N / Nemzetiségi Ismertető Könyvtár.

<https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-neprajzi-lexikon-71DCC/n-734DB/nemzetisegi-ismerteto-konyvtar-73553/>. Letöltve: 2025. augusztus 9.

¹⁶¹ *Szabó*, 5–6.

szövegének említésén túl – már nem fejt ki bővebben; ezenfelül csupán a Kossuth-kultusszal kapcsolatos párhuzamot állapítja meg.¹⁶²

Az erdélyi örmény felmenők leszármazottjaként, Szamosújváron született Moldován Gergely római katolikus neveltetésben és piarista iskolázásban részesült, Kolozsváron jogászként végzett, majd – az egyetem román nyelv és irodalmi tanszékének vezetése mellett – Torda-Aranyos vármegyei tanfelügyelőként tevékenykedett. Noha művének megszületése idején immár a bölcsészettudományi kar prodékánjaként, sőt az egész intézmény prorektoraként publikált; a fősodratú román nyilvánossággal a dákoromán elmélet elutasítása és a magyar állami keretek fenntartása szükségességének hangoztatása miatt már 1871-től végérvényesen megromlott a viszonya. Román írókkal (Vasile Alecsandri, Dimitrie Bolintineanu, Andrei Mureșanu, Gheorghe Șincai) kapcsolatos monográfiái mellett élesen kritizálta Andrei Șaguna (1809 –1873) erdélyi ortodox püspök (majd 1864-től az egyházmegyei átszervezést követően metropolita) 1848-as szerepét a magyar-román nemzetiségi ellentétek kiéleződése kapcsán. A dualizmuskori és az azt megelőző időszak nemzetiségi politikájáról a trianoni békeszerződést követően is elismerően vélekedett.¹⁶³

A magyarországi románok sorai között Moldován Gergely így ír – a nagyberivói Boérok nem említve; illetve az egyszeri közkatonákon túl, akikről a következő alfejezetek során még bővebben is szólunk – a Rákóczi-szabadságharcban érintett családokról: „Az *Avasban ma is előkelő gazdák a Finta, Tatár, Pap, Drágos és Sztán kurucok ivadékai.*”¹⁶⁴ A következő alfejezetek hasábjainak fő célja a további, felkelésben több tagjukkal is potenciálisan érintett családok részvételének, illetve ennek igazolhatóságának közelebbbróli feltárása.

Alapvető azonosítási nehézségek – a Drágos és a Pap család(nevek ?)

A kereszt- és foglalkozás- (illetve nem nemesi származásúak esetében akár a helység-)névből képzett családnévalakok esetében mindannyiszor erősen kérdéses, hogy feltételezhető-e rokoni kapcsolat két adott személy között – legyenek akár kortársak és / vagy egy földrajzi tájegységről, településről származóak. A Moldován Gergely által említett famíliák (?) közül feltétlenül ide sorolható a Drágos és a Pap esete.

Előbbi 1336-ban, I. Károly Róbert uralkodása (1301/1309/1310–1342) kapott nemesi címet, melyet utódja a trónon, I. (Nagy) Lajos (1342–1382) 1349. szeptember 15-én

---

¹⁶² Szabó, 43–44., 89–90., 102.

¹⁶³ Berki, 156–166., *Moldován 1924*, 194–195. és Várady, 320–321.

¹⁶⁴ *Moldován*, 60.

megegyesített és újabb adományozásokkal bővített.¹⁶⁵ A család első országosan ismert tagja ugyanebben az időszakban Dragoş (Bélteki Drágfi, (?– 1353) máramarosi vajda volt, aki 1351-től az uralkodó megbízásából a hozzá legközelebbi Kárpátokon túli területen alakított ki védelmi vonalat az Arany Hordával szemben, melynek következtében a tatárok visszavonulni kényszerültek a Dnyeszter mögé – egyszersmind őt tekintik az imígyen megszervezett Moldva első fejedelmének (fia, Sas (–1358); őt pedig unokája, Bâlc (–1402) követte a trónon), valamint a Bélteki Drágf(i)/y) dinasztia megalapítójának.¹⁶⁶ A családtagok egy része később Máramarosból áttelepült Szatmár vármegyébe, majd 1720 körül (tehát immár a Rákóczi-szabadságharc után) a Kővárvidékre is, ahol Károly – immár Thurnai előnévvel – 1742-ben címeres nemeslevelet kapott Mária Teréziától, melyet a következő esztendőben Szebenben, később pedig Biharban is kihirdettek.¹⁶⁷

Az igencsak patinás középkori genealógiai előzmények, illetve a földrajzi egybeesés ellenére sem találunk azonban említést a családról és tagjairól a Rákóczi-szabadságharc korabeli forrásai között. Az egyetlen közelebről is ismert, *Bélteki* előnevű résztvevő, egy jobbágyból lett ezereskatona – aki viszont ilyenformán inkább az egyszeri, kapcsolatrendszer nélküli felkelők csoportjába sorolható – azonban valóban román származású: *Muretsan Tódor (Tivadar)* szintúgy a krasznai településről (melynek templomát Drágffy Bertalan erdélyi vajda építtette 1482-ben, az erdődivel egy időben és azonos stílusban; jóllehet a felkelés idejére a település már a Prépostváryak birtokát képezte)¹⁶⁸ nyerte denominációját. Dobokai Eördögh István felszabadított jobbágyaként kötött házassgot Szopori Borbálával, 1699. december 7-én pedig már a szilágysomlyó őrség nemességét nyert katonájaként említették. Kereken négy esztendővel később már Rákóczi hívei között tartották számon; 1704 februárjában gyalogos, az év folyamán később és 1705-ben pedig lovas ezereskapitányként állt a felkelők szolgálatában. Az utolsó, vele kapcsolatban rendelkezésre álló információk szerint 1705. június 24-én Károlyi Sándor generális arról tájékoztatta a fejedelmet, hogy Bélteki Muretsan katonai fogházba, árestomba került, majd hadbírótság elé állították – perének pontos oka és kimenetele azonban jószerivel ismeretlen. Ezredét mindenestre többé nem kapta vissza, az ugyanis – az elesett Nyíri András lovasregimentjével egyetemben – szalontai Kárándy Mihály fennhatósága alá került.¹⁶⁹ Ismeretes továbbá még a szabadságharc időszakából a homályos kilétű Bélteki Nyisztor, aki 1708 júliusában Váradon raboskodott, s innen írt két levelet is Károlyi Sándornak

---

¹⁶⁵ *Reiszig – Gorzó*, 566.

¹⁶⁶ *Joódy*, 17.

¹⁶⁷ *Nagy III.*, 220.

¹⁶⁸ *Nagy Gy.*, 173–175.

¹⁶⁹ *AR I.*, 76., 93. és 190.; *Esze 1955*, 218–219.; *Mészáros 2001*, 340.; *Nagy I.*, 274–275. és *Ráday II.*, 123.

– előbbi Vizár János belényesi udvarbíró, kolosvári Harsányi Sámuel, valamint Benkő Bálint, Diószeghi Péter, Lukaczi Mihály és Fekete Mihály társaságában;¹⁷⁰ valamint Bélteki Péter, aki 1708 februárjában esküdt jegyző volt egy ismeretlen peres ügyben a szilágysági Tasnádon, Kovács János nemessel és Karsai János főbíróval egyetemben.¹⁷¹

***

A Pap (ruszin és román ortodoxok vagy görög katolikusok esetében helyenként: Pop) családnév, ha lehet, még több értelmezési lehetőséget kínál, illetve félrevezetőbbnek mutatkozhat: velük kapcsolatban genealógiai fejtegetésekbe bocsátkozni a gyakori előfordulás, illetve az „egyházi személy megjelölése kontra öröklött apai név” nem egyszer eldönthetetlen dilemmája miatt nem is volna célszerű. A Rákóczi-szabadságharcban résztvevők lehetséges román identitásának azonosításában azonban ez esetben segítségre szolgál az illető működési területe; illetve, amennyiben ismert, a felekezeti hovatartozása.

Az 1708 februárjában Szabó Mihály és Kis István társaságban Debreczeni Péter ecsedi kapitánynak (emellett Szatmár vármegyei szolgabíró és követ, majd somlyói kapitány, tiszántúli kerületi vicecommissarius, közép-szolnoki és krasznai dézsmás, vicecolonellus; a szatmári békekötés után pedig ugyanitt vármegyei dicator) levelet író Pap András balkányi (Szabolcs vármegyei) illetékessége csaknem teljesen kizárja esetleges román származását.¹⁷²

Pap Gáborral kapcsolatosan – azon túlmenően, hogy 1708-ban Szebenben együtt raboskodott mások mellett a később részletesebben is említendő, román származású Nagyszegi (Leuca) Gáborral – további információ nem áll rendelkezésünkre.¹⁷³

Az 1710 júniusában városának lakosaival egyetemben Károlyi Sándorral levelező Pap György hódmezővásárhelyi bíró román származása teljességgel kizárható.¹⁷⁴

---

¹⁷⁰ MNL OL, P 396 (A Károlyi-levéltár Rákóczi-kori iratai.), 1_06095 és 1_04755.
<https://adatbazisokonline.mnl.gov.hu/adatbazis/a-karolyi-leveltar-rakoczi-kori-iratai/hierarchia>.
Letöltve: 2025. augusztus 9.

¹⁷¹ MNL OL, P 396 (A Károlyi-levéltár Rákóczi-kori iratai.), 1_10582_M.
<https://adatbazisokonline.mnl.gov.hu/adatbazis/a-karolyi-leveltar-rakoczi-kori-iratai/hierarchia>.
Letöltve: 2025. augusztus 9.

¹⁷² *AR I.*, 260.; *Nagy III.*, 263. és MNL OL, P 396 (A Károlyi-levéltár Rákóczi-kori iratai.), 1_10222.
<https://adatbazisokonline.mnl.gov.hu/adatbazis/a-karolyi-leveltar-rakoczi-kori-iratai/hierarchia>.
Letöltve: 2025. augusztus 9.

¹⁷³ MNL OL, P 396 (A Károlyi-levéltár Rákóczi-kori iratai.), 1_06495 és 1_06615.
<https://adatbazisokonline.mnl.gov.hu/adatbazis/a-karolyi-leveltar-rakoczi-kori-iratai/hierarchia>.
Letöltve: 2025. augusztus 9.

¹⁷⁴ MNL OL, P 396 (A Károlyi-levéltár Rákóczi-kori iratai.), 1_07893.
<https://adatbazisokonline.mnl.gov.hu/adatbazis/a-karolyi-leveltar-rakoczi-kori-iratai/hierarchia>.
Letöltve: 2025. augusztus 9.

Kőrösi Pap István szegénylegény esetében az oláhsághoz való kapcsolódás rögtön kizárható: a gróf Luigi Ferdinando Marsigli (1658–1730), bolognai katona-polihisztor-utazó 1699-es kifosztásában is részt vevő, Ebergényi László (1656/1660–1724) császári lovasezredét szökevényként elhagyó katona 1703-ban már Nagykőrös, 1704-ben pedig Kiskunhalas környékén vett részt a felkeléssel kapcsolatos szervezkedésekben, majd a Rákóczit a határon fogadó küldöttség tagjaként, illetve később a püspökladányi táborban tünt fel az év folyamán. A hadnaggyal kapcsolatban, akit 1704-ben már lovas vicekapitányként, Ilosvay Imre parancsnoksága alatti alezredesként említettek, utoljára ezen esztendő december 9-re tehetően állnak rendelkezésre információk, három nappal később már nyoma veszett. Itineráriuma és Duna–Tisza közti alföldi származása alapján nem mutatható ki személyével kapcsolatos, magyartól eltérő etnikai összefüggés.¹⁷⁵

Hasonló a helyzet Ónodi Pap János főhadnaggyal kapcsolatban, aki a vele olykor tévesen egy személyként kezelt Ónodi (Szikszai) János deák ezereskapitány főhadnaggyaként szolgált a Borsod vármegyei településen, 1704-ben.¹⁷⁶

Ismeretes ugyanakkor a szabadságharc időszakából a Bihar vármegyei Pap János (Ioan Pop), „szaldobágyi oláh prédikátor”, aki 1709 februárjában levelezett Sennyey Ferenc brigadérossal (Sennyey István tábornok öccsével), a törökellenes felszabadító háborúk korábbi (a hegyaljai felkelés során súlyosan megsebesült, de 1703-tól egészen a szatmári békekötés utáni lengyelországi emigrációjáig a szabadságharc ügyét alezredesként, generálishelyettesként, címzetes óbesterként, illetve brigadérosként szolgáló) századparancsnokával. (Szinte kizárható, hogy bármelyikük személye azonos lenne a debreceni, 1705 júniusában Károlyi Sándorral levelező Pap Jánossal; míg Pap László személye – akinek egyetlen dokumentuma, egy 1710 júliusi elismervény csupán extractusbani bejegyzés formájában maradt fenn – jószerivel azonosíthatatlan.)¹⁷⁷

Pap Mihály névvel két felkelő is azonosítható a hadak soraiban: „szakállas öreg és nagy ivó”-ként aposztrofált egyikőjük a kárpátaljai Rákóczi-törzsbirtokok (a munkácsi és a beregszentmiklósi uradalom) szomszédságában fekvő Bereg vármegyei Bene jó módú nemese lévén már a bujdosók fejedelemhez küldött követi (azon belül is plenipotentariusként, azaz

---

¹⁷⁵ *AR I.*, 207; *Esze 1955*, 143. és 272.; *Esze 1951*, 43.; *Mészáros 2001*, 343. és MNL OL, P 396 (A Károlyi-levéltár Rákóczi-kori iratai.), 1_00296. <https://adatbazisokonline.mnl.gov.hu/adatbazis/a-karolyi-leveltar-rakoczi-kori-iratai/hierarchia>. Letöltve: 2025. augusztus 9.

¹⁷⁶ *AR I.*, 213. és *Esze 1955*, 112.

¹⁷⁷ *AR I.*, 130. és 158.; *AR III.*, 685.; *Kempelen IX.*, 320.; *Mészáros 2001*, 342.; MNL OL, P 396 (A Károlyi-levéltár Rákóczi-kori iratai.), 1_07411, 1_01043 és 1_08040. <https://adatbazisokonline.mnl.gov.hu/adatbazis/a-karolyi-leveltar-rakoczi-kori-iratai/hierarchia>. Letöltve: 2025. augusztus 9.

teljhatalmú megbízottként), illetve a tiszaháti felkelés szervezői között is feltűnt 1703-ban. Ez év nyarán már munkácsi lovas ezereskaptány, majd novemberben az Ugocsa vármegyei nagyszőlősi jobbágyok hajdúszabadságra törő mozgalmának leverője; 1704 tavaszán nagybányai commendáns, 1706 újév napján pedig (egészen 1708-ig, utódja Móricz István) huszti vicekapitány (báró Perényi Zsigmondot váltja a poszton), s még 1710 januárjában is szerepel a felkelők soraiban. Működési területe legfeljebb a ruszin kötődést igazolhatná nemzetiségi tekintetben, de a református felekezethez tartozás (mely benei származásával mondhatni tökéletesen egybecseng) ezt is szinte bizonyosan kizárja.¹⁷⁸

A Rákóczi-szabadságharc másik Pap Mihály nevű résztvevőjéről mindössze annyi adat maradt ránk, hogy báró Thoroczkay István (1649–1712) szilágycsehi provisoraként, felvigyázójaként működött 1703 novemberéig, majd 1704 januárjától ismét. Urával együtt valószínűleg szolgálatot is kellett, hogy váltson, ugyanis Thoroczkay november 10-én még a császáriak oldalán ütközött meg a Kaszás Pál (?–1705) vezette felkelőkkel a Kolozs vármegyei Szentbenedek közelében; s csupán ebben a csatában, Bonchidánál fogságba esve szegődött decemberben Rákóczi mellé, és lett 1704-re immár főstrázsamester és tábornok, valamint az erdélyi sereg főparancsnoka. Minden bizonnyal ő lehetett a Károlyi Sándorral 1710 júliusában a „sarkadi megmaradt tiszték” társaságában levelező főstrázsamester („supremus vigiliarum praefectus”) is – talán neki címezte levelét a szerb Rác Draguly ugyanebben a hónapban, bár ez csupán meglehetősen ingatag lábakon álló feltételezés –, aki 1711 januárjában Farkas Gergely („supremus ductor companiae”), Dékány Mihály („viceductor companiae”), Szebeni Mihály („viceductor companiae”) és a „sarkadi militia” társaságában írt levelet. A rendelkezésre álló valamennyi információt figyelembe véve ez a Pap Mihály aligha lehetett román származású. (Igaz ez bizonyára az 1708 júniusában a Győr vármegyei Pérről Szilvási Jánosnak – aki pedig aligha azonos a Cseszelicki előnevű, Kolozs vármegyei, későbbi nemesi társasági gregariussal – író Pap Mihályra is.)¹⁷⁹

Pap Sámuel margitai harmincadost (a bihari település e szempontból kitűnő földrajzi fekvése miatt már legkésőbb 1520-tól biztosan vámszedőhely volt) 1703-ban *ultima angariaként* említik – valószínűleg rekvirálásokért felelős biztosként szolgált –; 1705-ben pedig kállói postamesterként tűnik fel, míg 1708 márciusában Károlyi Sándorral levelezett.

---

¹⁷⁸ AR I., 162. és 165.; AR III., 303. és *Esze 1954/1.*, 301–303.; MNL OL, P 396 (A Károlyi-levéltár Rákóczi-kori iratai.), 1_04005, 1_04011 és 1_05064. <https://adatbazisokonline.mnl.gov.hu/adatbazis/a-karolyi-leveltar-rakoczi-kori-iratai/hierarchia>. Letöltve: 2025. augusztus 9.

¹⁷⁹ AR I., 239., 243. és 275.; *Nagy X.*, 729.; *Ráday II.*, 187.; *Thoroczkay*, 309–312.; MNL OL, P 396 (A Károlyi-levéltár Rákóczi-kori iratai.), 1_07946, 1_08925_M, 1_10423 és 1_04504. <https://adatbazisokonline.mnl.gov.hu/adatbazis/a-karolyi-leveltar-rakoczi-kori-iratai/hierarchia>. Letöltve: 2025. augusztus 9.

Kálló kapcsán a földrajzi eltérés miatt (akár a szabolcsi, akár a máramarosi települést vesszük alapul a reálisan egyáltalán felmerülő lehetőségek közül) lehetséges, hogy ismét csak egy másik személyről van szó, tehát csupán névazonosság áll fenn. Személyével összefüggésben nem zárható ki, de közelebről nem is igazolható a református, esetleg római katolikus magyar opciójaként a görög katolikus vagy ortodox román származás sem.¹⁸⁰

Az oláh kapcsolódás szempontjából már árulkodóbb nevű Pap Theodorról ugyanakkor csupán annyi az információnk, hogy 1710-ben ismeretlen helyen ugyancsak harmincadosként működött (ez adott esetben a Pap Sámuellel való rokoni kapcsolatot és a román származást is feltételezheti)¹⁸¹; míg Pap(p) Péter zászlótartót kizárólag maga Moldován Gergely említi;¹⁸² Pap Zsigmonddal kapcsolatban pedig mindössze egy 1706. márciusi, Károlyi Sándornak írt levelének kivonatbani bejegyzése ismert, pontosabb keltezés nélkül.¹⁸³

A megnevezést nem tulajdon-, hanem foglalkozásnévi tekintetben viselő egyháziak közül az első román görög katolikus püspökjelöltek, Anghel Athanasius (1660–1713) és Ioan Țirca közötti vizsályról; valamint az „olá pap”-ként említett, néma családját hátrahagyó kalandor háromszéki és az egyaránt lótolvajlás áldozatául esett Hunyad vármegyei petrosényi, illetve a (valószínűleg Kolozs vármegyei) széplaki pópákról; továbbá a Rákóczival való havasalföldi és oroszországi, illetve a rácokkal való levelezést segítő Avram Ioanról, David Corbeáról (?–1707) és utóbbi öccséről, Teodorról a családtörténeti helyett a felekezeti-egyháztörténeti és a diplomáciai fejezetrészekben lesz inkább adekvát részletesen is szólnunk.

Elvértve igazolható román származás, részvételre utaló adatok nélkül – A gelenczei Finta és a bellovári, csegezi, gyulafehérvári, valamint a nagyenyedi Tatár család (illetve további ágaik)

A kis-középnemesi Finta famíliával kapcsolatos, Kárpát-medenceszerte fellelhető források közül időrendben az első a nevüket viselő, Sáros vármegyei határőr-település legkorábbi, 1272-es említése, amikor is a Tekele nemzetség vélhetően Ternyei(/y)-ágához tartozó Stefkfia Jakab „mint király képe” átadta Gud fiának a hozzá tartozó birtokokkal együtt.¹⁸⁴ Ebben az időszakban működött a szomszédos Szepességben Aba Amádé (1240?–

---

¹⁸⁰ AR I., 143., 172. és 199.; MNL OL, P 396 (A Károlyi-levéltár Rákóczi-kori iratai.), 1_04167.
<https://adatbazisokonline.mnl.gov.hu/adatbazis/a-karolyi-leveltar-rakoczi-kori-iratai/hierarchia>.
Letöltve: 2025. augusztus 9.

¹⁸¹ Heckenast, 328.

¹⁸² Moldován, 60.

¹⁸³ MNL OL, P 396 (A Károlyi-levéltár Rákóczi-kori iratai.), 1_02161.

<https://adatbazisokonline.mnl.gov.hu/adatbazis/a-karolyi-leveltar-rakoczi-kori-iratai/hierarchia>.
Letöltve: 2025. augusztus 9.

¹⁸⁴ Karácsonyi, 1001.

1311) bátyja, Aba nembeli Finta (1240 előtt?–1282) is, aki 1277–1278-ban a Szepeesség és Erdély közti területet uraló Márk fia Loránd (akinek a testvére, Miklós egyenesen a vajdai cím birtokosának is mondhatta magát) és rokona, II. Geregye Gregen ellen harcolt sikerrel. Ennek eredményeképpen 1278–1280-ban már ő maga lett az erdélyi vajda, 1280–1281-ben pedig nádor is volt, ám a Sáros és az Ung vármegyei nemesekkel és várjobbágyokkal szembeni hatalmaskodások miatt szembekerült IV. László királlyal (1272–1290), aki a Gömör vármegyei várgedei csatában legyőzte őt. 1282-es, ismeretlen körülmények közti halálakor pedig birtokait épp öccsére, Aba Amádéra hagyományozta, aki még az Anjou-kor hajnalán országosan is az egyik, a térségben pedig egyértelműen a legjelentősebb tartományúrnak számított. Aba nembeli „Finta mesterrel” kapcsolatban feljegyezték továbbá, hogy Ajtony nb. János fia Albert Ernefia Istvánnal egyetemben a fogságába esett, s csupán 60 márka váltságdíj megfizetését követően szabadult.¹⁸⁵

A család orbai- (később kézdi)széki gelenc(z)ei (megjegyzendő, hogy a település lakosságának több mint 92%-a a 2011-es romániai népszámlálás adatai szerint is magyarnak vallotta magát) ága címeres nemeslevelét az általános szakirodalmi vélekedés szerint András és János 1627. november 17-én, Bethlen Gábor erdélyi fejedelemtől (1613–1629) nyerte el; jöllehet egy levéltári irat 1626. november 17-re teszi első említésük, illetve nemességük megszerzésének vélelmezhető dátumát. E forrásanyagban jobbra csupán egy késő 18.-kora 20. századi leszármazástábla maradt fenn, így a Rákóczi-szabadságharcbeli esetleges részvételről ez sem tanúskodik. Erdély sokszínűségét, illetve a család (ez esetben mindazonáltal inkább társadalmi, mintsem etnikai) asszimilációs tendenciáját szemléletesen mutatja meg az a tény, hogy a 19. század közepére Tordán és környékén felbukkanó família már a szász eredetű Rédiger, a magyar etnikumú Székely, illetve a román Opra (Opre) családdal is rokonságba került. Finta Sarolta (1849–1903) így legalábbis Opra Alberttel kötött 1874-es házassága révén kötődik ahhoz a családhoz, amelynek egyik felmenője (Tódor / Tivadar) nevéhez az egyik legismertebb vegyes nyelvű Rákóczi-kori *bătuta* (hajdútánc) kötődik.¹⁸⁶

Az északkelet-magyarországi család rész mindemellett ebben az időszakban ugyancsak politikailag aktív maradt: a borsodi ág képviselőiben András, Gergely, György, Pál és Jakab 1628. vagy 1629. március 18-án II. Ferdinánd császártól és királytól (1619–1637) kapott nemeslevelet – vélhetően a harmincéves háborúnak (1618–1648) épp az ellentétes oldalán harcolva, vitézségük elismeréseként. Mindezt 1630-ban Abaújban (a családnevet „th”-val írva), illetve további majd’ egy évszázad múltán, 1725-ben Gömörben is kihirdették. 1649-es a család

¹⁸⁵ Karácsonyi, 17. és 107; Kubinyi I., 102., Wenzel IV., 239.; Zichy I., 41–53.

¹⁸⁶ MNL OL, P 836, o. n. Opre Tódor nótáját lásd: Varga 1977, 702–703.

nemeslevele fellelhető volt a győri káptalanban, 1658-as a jászói konventben, 1715-ös a leleszi konventben, később – azonosítatlan keltezéssel – az esztergomi prímási levéltárban is; az erdélyi ágat illetően pedig gyalai (gyalui, Kolozs vármegye) Finta Márton 1756-os keltezésű címerpecsétje a marosvásárhelyi Teleki-levéltárban bukkant fel. Finta János 1642-ben a Pest vármegyei nemesek jegyzékében szerepelt, míg a Somogy vármegyei ág címerpecsétje ismeretlen keltezésű. A Szabónak is nevezett ágból pedig István, János fia 1733-ban a Vas vármegyei Kisfaludon igazolta nemességét.¹⁸⁷

A kézdiszéki lemhenyi ágba tartozó Finta András nemessége is a 17. századra tehető, ő 1655. július 6-án lófőséget nyert II. Rákóczi György erdélyi fejedelemtől – mindez (a névadó település még 2011-ben is több mint 91%-ban magyar voltával együtt) egyértelműen ugyancsak székely származásra utal. A család (közel) azonos történelmi időszakban mindkét pártot erősítő volta ez esetben is megfigyelhető: 1685. március 25-én vagy szeptember 13-án Mihály, Márton, Jakab és Ferenc fiai I. Lipóttól nyertek nemességet, a Thököly-ellenes harcok érdemi lezárulta, illetve a törökellenes felszabadító háborúk első hulláma idején. A 18. század során, 1722. július 11-én János és felesége, Lukácsy Anna, valamint gyermekeik, János, László, Krisztina és Magdolna már Sopronban kaptak nemességet III. Károlytól. Esetükben a címerleírás is fennmaradt: a pajzs kék mezejében zöld téren hátulsó lábain álló kettős farkú oroszlán első jobb lábával kivont kardot tart, s ugyanaz emelkedik ki a pajzs fölötti sisak koronájából is. A foszladék jobbról arany-kék, balról pedig ezüst-vörös színű.¹⁸⁸

Az úgynevezett „nyugati ág” 1722. július 16-i első említéssel bíró részénél a gelenc(z)ieikkel vélhetően meglehetősen távoli rokonság ellenére is szemléletesen megmutatkozik a Béccsel való kiegyezés, lett légyen bármi is a felkeléssel kapcsolatos korábbi viszonyulásuk. Finta József (1734, Sorkikisfalud, Vas vármegye – 1802. augusztus 2., Sopron) már hovatovább Mária Terézia udvari testőre volt; 1768-ban kötött házasságot az esküvő napján elhunyt krajniki Krajnik Évával, majd másodikként korompai Brunszwik Erzsébettel (1770. február 18., Bécs – 1805). Az utóbbi frigyből 1777-ben, Bécsben született Teréz, illetve lánytestvérei, Mária és Jozefa Antónia a szegedi nemes Babarczy családdal is rokoni kapcsolatba kerültek. A több esetben láthatóan jelentős társadalmi emelkedést jelentő házasságokat kötött, a 19. században a MÁV-hivatalnoktól a törvényszéki bíróig, illetve járásbírói elnöki terjedő foglalkozásokkal bíró családrésznek a 20. században is felbukkan egy szintén rangos frigyeket magáénak tudó abaúji ága (ugyanakkor nem kizárt, hogy ők valójában az északkelet-

---

¹⁸⁷ Balogh, 58.; Csoma, 659.; Sándor I., 99–100., Siebmacher V., 174.

¹⁸⁸ Kempelen IV., 135–136.; Nagy IV., 179.

magyarországiak leszármazottai): Finta József (1849, Abaújvecser – 1926) felesége fái Fáy Anna (?–1927) volt.¹⁸⁹

A napjainkban Gelence részének számító haralyi ágból Finta Mihály 1759. január 30-án már Mária Teréziától (1740–1780) nyert nemeslevelet, de a család ekkor már Nagybányán élt – voltaképpen ez az egyetlen olyan konkrét kapcsolódó adat, amely Moldován Gergely állítását igazolhatná, ám már ez is a Rákóczi-szabadságharc lezárulta utáni.

A Finta család Kolozs vármegyei várfalvi ágával kapcsolatban erdélyi eredetén kívül mindössze a gyalaiakkal (gyaluiakkal) való szoros rokonság ismert – ők a Fehér vármegyei Abrudbányán és Nagyenyeden, valamint a kézdizéki Berecken is viseltek albírói és tanácsosi hivatalt az 1794 és 1847 közötti időszakban.

Az 1754–1755-ös országos nemesi összeírásakor Borsod, Győr, Hont, Komárom, Máramaros, Nyitra, Pozsony, Sopron, Szabolcs, Szatmár, Vas, Veszprém és Zala vármegyében is ismert volt ilyen nevű família, kapcsolatuk a fentebb tárgyalt ágakkal azonban mindmáig tisztázatlan.¹⁹⁰

***

A Fintához alapvetően hasonló társadalmi helyzetű Tatár család esetében a Fehér vármegyei származás már valószínűbb román kapcsolatokat feltételez – jóllehet Nagyenyed a 18. század elején még hagyományosan református többségű város, Gyulafehérváron már ekkor is inkább az ortodoxia a domináns, a közigazgatási egység jelentősebb települései közül pedig Balázsfalva a következő évtizedekben a román görög katolikusok „fővárosává” nőtte ki magát. Ami a família középkori előzményeit illeti: a Szatmár vármegyei (szamos)tatárfalvi ág tűnik a legősibb eredetűnek. Atavusa Tatár kun vezér (1122), avagy – népnévi denomináció esetén – az 1241-ben érkező tatárok valamelyike lehetett A Gút-Keled nemzetség sárvármonostori (ma már csak romjaiban ismert bencés apátsági templom a szatmári Nagyecsed hatrában) főágának Várday-ágában, azon belül is a Csépán-alágban, a szintén Szatmár vármegyei Pete (ma a csengersimai határátkelő román oldala) szomszédságában fekvő Kútéren lakó, 1323-ban már biztosan tatárfalvi birtokos Tatár Istvánt 1329-ben említi először egy oklevélkivonat; fia, Simon pedig 1357-ben a szintén a Várday-ágba tartozó rokonaival pereskedett. 1411-ben Ambrus és János voltak a falu urai, és az 1526-ban felbukkanó Tamás ítélmester is minden bizonnyal innen valósi. A família tatárszállási (Békés vármegye) ága már 1464-től rendelkezett címereslevéllel; a bethlenfalusi ág ugyanakkor a 15–16. században már Gömörben élt, valamint Zemplénben is létezett egy Tatár család. A székely nemesi ág tagja, a marosszéki Gergely a

---

¹⁸⁹ MNL OL, P 836, o. n.

¹⁹⁰ *Gorzó*, 39–40. és *Illésy 1902*, 26., 40., 48., 51., 59., 70., 80., 90., 94., 100., 105., 123., 131. és 137.

feljegyzések szerint jelen volt az 1506-os agyagfalvi gyűlésen is.¹⁹¹ A Máramaros vármegye és székhelye kapcsán megkerülhetetlen forrás- és szak-, valamint jelentős szépirodalmi értékkel is bíró, az 1859-es máramarosszigeti tűzvész károsultjainak megsegítésére a következő esztendőben, P. Szathmáry Károly (1831–1891, regény- és drámaíró) Szilágyi István (1819–1897, helyi református főiskolai igazgató, író) kezdeményezése nyomán kiadott Szigeti Album a Tatár család huszti ágát épp a Sztojókák mellett említi, a környékbeli nemesség 1580-as években alakult testületének tagjaként. (Az első említés 1585-ös, a következő két évből pedig már rendelkezésre áll egy dokumentum, mely szerint kapitányuk egy, a városi tanács által elfogatott bárdfalvi nemesembernek mint törvényhatósága alá tartozónak a kiadatását követelte) 1600-ban a huszti várhoz tartozó községek úrbéri leírásában a következő máramarosszigeti nemes családok szerepelnek: Asztalos, Bagosi, Bartha, Borbély, Fancsikai, Gyarmathi, Litteratus – később: Litterati –, Nyereggyártó, Szabó, Szalai, Székely, Tatár, Tordai, Zalai. A 18. század közepén a kincstár melletti nevezetesebb nemes birtokosok névsora pedig: gróf Bethlen József özvegye, Sztojka László, Kemény Zsigmond özvegye, Maróthy Sándor, Pogány István örökösei, Szegedi Ferenc, Szerencsi Ferenc és Gerzon.¹⁹²

A 17. századtól kezdve már folytonosabban is nyomon követhető a család genealógiája. Törzse Tatár János 1607. október 18-án Rákóczi Zsigmond erdélyi fejedelemtől (1607–1608) nyert címeres nemeslevelet, melyet Máramaros vármegyében hirdettek ki. Azonos nevű rokonát II. Ferdinánd 1633. január 14-én nemesítette meg, Nógrád megyei kihirdetéssel (1635. október 3.) – ezt Gergely és fia, István 1734-ben igazolták is (érdekesség továbbá, hogy utóbbi dédunokája 1836-ban református lelkész volt a Békés vármegyei Dobozon).¹⁹³ Az antonyi család felmenői között is számon tartott gyulafehérvári ág tagjai közül Tatár Péter 1611. május 1-jén nyert címeres nemeslevelet Báthori Gábor erdélyi fejedelemtől (1608–1613).¹⁹⁴ Tatár Mihály címereslevele 1625. január 29-i keltezésű, melyet 1633-ban erősítettek meg. A nagyenyedihez sorolt, szintén innen eredeztethető Ujfalvi családdal is rokon dombrói (oldal)ágot 1650-től az aranyosszéki és Doboka vármegyei nemesek között tartják számon. Közülük címereslevelet II. Rákóczi Györgytől nyert 1658. február vagy március 10-én Tatár Márton 117 társával egyetemben, amit Marosvásárhelyen, 1658. november 8-án hirdettek ki; és amit I. Apafi Mihály erdélyi fejedelem (1661–1690) is megerősített 1666-ban.¹⁹⁵ Ugyancsak 1650-ben és a nagyenyediek közül Gábor (neje: Nagy Margit, fiai: István és Péter, testvérei: György és Kozma

---

¹⁹¹ *Deák*, 473.; *Karácsonyi*, 542. és *Szirmay II.*, 141.

¹⁹² *Szigeti Album*, 3.

¹⁹³ *Nagy XI.*, 70–72.

¹⁹⁴ MNL OL, P 836-1.-T.No. 105/1.

¹⁹⁵ MNL OL, P 836-1.-T.No. 106/1.; *Kempelen X.*, 287.; *Gorzó*, 68. és *Sándor II.*, 86.

– utóbbi az ortodoxiával való kapcsolódást sejteti), 1650. július 1-jén kapott címeres nemeslevelet II. Rákóczi Györgytől, amit Aranyosszéken, ez év szeptember 24-én, minden bizonnyal országgyűlési keretek között hirdettek ki. (A Magyar Királyság felé orientálódó családrész ugyanakkor fokozatosan elveszítette erdélyi kapcsolatait: Tatár József 1832. március 1-jei, pennával felskiccelt címerrel ellátott végrendelete már a Borsod vármegyei levéltár iratállományát gazdagította.)¹⁹⁶ A Bihar vármegyei bellovári (bélavári) család tagjainak soraiból Mihály kolozsvári esküdt (neje: Büki Sára; gyermekei: Ferenc, Anna, Borbála és Sára) 1658. december 1-jén nyert címeres nemeslevelet Barcsay Ákostól, amit az évtized végén, a II. Rákóczi György bukása eredményeképpen igencsak turbulens erdélyi politikai viszonyok közepette kétszer is kihirdettek (először Besztercén, 1659. március 1-jén; másodsor pedig Kolozsvárott, 1659. május 7.-én – az eredeti később az ugyancsak kolozsvári Gidófalv István királyi közjegyzőnél volt fellelhető).¹⁹⁷ Ekkoriban bukkan fel első ízben a Kolozs vármegyei csegezi ága is; melynek címere nem csupán a nagyenyediekéhez mérhető módon hasonlít a bellováriakéra, hanem a pajzsban a kardot tartó, álló oroszlán alatt szereplő kereket leszámítva gyakorlatilag megegyezik azzal – nem véletlenül: a két család a későbbiekben (újra)egyesült.¹⁹⁸ A középkori előzményekkel bíró tatárfalviak közül ugyanebben az időszakban 1676-ban, Belső-Szolnok vármegyében Pál nemessége igazoltatott. A Boda melléknevű Tatár család János révén 1686. január 24-én nyert címereslevelet I. Lipót császár jóvoltából, amelyet 1699. március 16-án erősítettek meg – ez minden bizonnyal arra utal, hogy nem tartozott a Neoacquistica Commissio intézkedéseivel elégedetlenek közé. Leírása szerint a vért udvarában zöld téren, fehér lovon nyargaló vörös ruhás vitéz áll; alatta zöld nyereg takaró, fején prémes kalpag, jobb kezében nyíllal kifizített íj látható. A pajzs fölötti sisak koronáján vörös mezű kar könyököl kivont karddal. Foszladéka jobbról aranykék, balról ezüst-vörös színű.¹⁹⁹ A Bogdánfi előnevű Tatár családból György 1699. december 18-án, Közép-Szolnok vármegyében nyert címereslevelet; míg a Szatmár vármegyei érszentkirályiak címereslevelét épp II. Rákóczi Ferenc uralma alatt, 1707. október 28-án állították ki. (Nemesi bizonyítványuk azonban immár szabolcsi keltezéssel, 1814. december 12.-re datálható.) A szabadságharcot követően, 1754–1755-ben Biharban a minden bizonnyal román görög katolikus vagy ortodox felekezetű Illés,

---

¹⁹⁶ MNL OL, P 836-1.-T.No. 101/1–2. – Pálmay József genealógiai hagyatéka, Erdélyi Nemzeti Múzeum levéltára. Nagyenyedi Tatár Gábor 1650-es nemesi címeréért lásd: „Képek jegyzéke 6.”; *Sándor II.*, 74. és 261.

¹⁹⁷ MNL OL, P 836-1.-T.No. 103/1.

Bellovári (Bélavári) Tatár Mihály 1658-as címeréért lásd: „Képek jegyzéke 7.”

¹⁹⁸ P 836-1.-T.No. 104/1. és 107/1.

A csegezi, valamint a csegezi-bellovári (bélavári) Tatár család címeréért lásd: „Képek jegyzéke 8.”

¹⁹⁹ P 836-1.-T.No. 108/1. és *Nagy XI.*, 71. Tatár alias Boda János 1686-os címeréért lásd: „Képek jegyzéke 9.”

Tódor és Konstantin tűnik fel, de ugyanebben az időszakban Nógrádban, Szabolcsban, Szatmárban és Zemplénben is többen igazolták magukat a család tagjai közül.²⁰⁰

Hiába mindazonáltal – az előbb kifejtettekkel egybecsengően – országosan (de legalábbis szerte Erdélyben) elterjedt, középkori előzményekig visszavezethető családnevek; Moldován Gergely állításával ellentétben a szabadságharc résztvevői között sem a Finta, sem pedig a Tatár családnak nem találni nyomát. Még utóbbi is csupán népnévként szerepel a forrásokban: elsősorban is az 1705-ben tatár résztvevőket is tartalmazó felkelő ezredek, illetve a fejedelem két, „gázi-girai tatár kánhoz” (III. Gázi Giráj, 1704–1707) intézett követsége kapcsán (Bay Mihály és Pápai(/y) Gáspár, 1705. november 23. – 1706. június 6.; valamint Szöllősy Zsigmond, 1706. július 20-tól), amelyekről a diplomáciai (al)fejezetbe bővebben is szólunk majd.

Igazolható román származás, esetleges vagy sporadikus részvétel – a borosjenei és szaplonczai Sztán, valamint a máramarosi Sztojka család

A borosjenei és szaplonczai Sztán família esetében – a Drágos családot követően ismét – visszaköszön a keresztnévből képzett családnevek problémaköre. Példának okáért a „Magos” melléknévvel illetett Sztán (rőla a diplomáciával kapcsolatos fejezetben még szólunk) Rákóczi oroszországi követeinek egyikeként teljesített szolgálatot; ugyanakkor esetében a családhoz való közvetlen rokoni kapcsolódása nem igazolható. (A 20. századból hasonlóan jó példát szolgáltat minderre a máramarosi Szaplonca községből az úgynevezett „Vidám Temető” síremlékcsoport alkotójaként közismert népművész, Stan Ioan Pătraș (1908–1977) személyneve is.)²⁰¹

A Szaplonczai (Pap) családdal szoros kötelékben lévő (levéltári iratanyaguk is egyesített alegységben lelhető fel), egyházi vonatkozásokkal is bíró – s az eredeti, Zaránd vármegyei előnevét adó településtől meglehetősen messzire elszármazott – Sztánok a borosjenei ágának címereslevele 1676. december 9-én kelt (ezt Péter nyerte I. Apafi Mihály fejedelemtől)²⁰², míg a szaploncai ág meglepő módon nem törzsterületén, hanem Szatmárban igazolta nemességét. 1754–1755-ben ugyanakkor minderre regulárisnak mondható módon immár Máramarosban

²⁰⁰ Gorzó, 123–124.; Siebmacher V., 237. és 657.

²⁰¹ Ráday II., 34–35.

²⁰² MNL OL, P 2257 (ex-P 2127), F7, No. 57. Borosjenői Sztán Péter címereslevelét lásd: „Képek jegyzéke 10.”

került sor – akárcsak a Erdő (alias Fejér)-oldalág esetében, akiknél János, László és Mihály tette meg ugyanezt.²⁰³

A Sztánok kódexe – immár ugyancsak a szabadságharcot követő évtizedek során – utal arra az 1757-es vármegyei pecséttel megerősített határozatra, amely az Iván, a Tivadar, a Sap és a Bózsa családokkal együtt megerősíti őket Szaplonca, Szarvaszó, (Akna)Szlatina, Fej(h)éregyháza és Alsóakna településeken való birtokaik tulajdonjogában. Az együttes felsorolásból következően értelemszerűen nem feltétlenül rendelkezhetett minden család valamennyi településen birtokkal, így a Sztánok esetében csupán Szaplonca tulajdonlása vehető biztosra. Az együttműködés az említett famíliák között mindenestre a következő évtizedek során is megmaradt: 1789. május 10-én a Sap család birtokjogát – Sap Stefán házának tűzvész martalékává válását, illetve vele a bizonyító erejű iratanyag odavesztét követően – Sztán Tódor és Grigorie igazolta. A vegyes nyelvű és kultúrájú Máramarosban a kapcsolati háló alapján a részleges elruszinosodás sem kizárható a 18. századi iratanyagot tekintetbe véve; ám miután a vonatkozó forrásokban még a család görög katolikus vagy ortodox felekezetűsége vonatkozó indirekt utalás sem áll rendelkezésre, ennek esetleges folyamata meglehetősen tisztázatlan.²⁰⁴ További Sztán elő- vagy utónevű személyeket mindazonáltal a Rákóczi-szabadságharc felkelőinek sorában nem találunk.

***

A máramarosi Sztojka család kiterjedtebb birtokokkal rendelkező famíliaként ellenben már több Rákóczi-kori vonatkozással bír, s a szabadságharcot követő utóéletük is részletesebben nyomon követhető. A felkelésben való aktív részvételük ellenére, minden bizonnyal a szatmári békekötést követően gyorsan végbement meghódolásukkal kapcsolatban mindennél beszédesebb adat, hogy levéltári anyagukban – s igaz ez még az ugyancsak az általuk képezett kategóriához sorolt, rokon családok iratanyagára is! – épp 1702. december 20. és 1712. március 6. között semmi sem lelhető fel; s a többi, potenciálisan releváns dokumentumok sorában is csupán közpolitikai tekintetben nem számottevő adósságlevelek, jobbágyösszeírások, testimonialisok találhatók. A ruszinokkal való szoros kapcsolat mindazonáltal a Sztojkákhöz hasonlóan esetükben is felsejlik: a konskribáltak sorában ugyanis Barla, Bicsak, Dobrics, Fetyor, Ferdiniecz, Holovatin, Szimicske, Sztamin vezető- és Andrej, Fedor, Ivan, Krikor, Mihajlo, Vaszily keresztnévűek is megtalálhatóak. A fejedelem támogatását ugyanitt egy *specificatio* igazolja, amely „Generalis Pekri Lőrincz Ur *bagazsiája*”

---

²⁰³ Gorzó, 121., Kempelen X., 228. és Siebmacher V., 234.

²⁰⁴ MNL OL, P 2257 (ex-P 2127), No. 431, 6–7. és 355–360.

A birtokosságot igazoló dokumentumot lásd: „Képek jegyzéke 11.”

pontosabb adatait – az érintett felkelők létszámát; illetve azt a települést, ahonnan érkeztek – veszi sorra. Az eddigi tendenciáknak élesen ellentmondó módon ugyanakkor 39 település mindösszesen 1633 fegyverviselője közül csupán a vélhetően ruszin vagy román származású Rus Avram szerepel a lajstromban mint nem magyar (vagy esetleg kifejezetten székely, mint például a 10, illetve 8 katonát kiállító Henter Farkas és Alvin) névetimológiájú személy. Noha a dokumentum keltezetlen, mégis szinte biztosra vehető, hogy a Rákóczi-szabadságharc alatt és annak kapcsán keletkezett, ugyanis az 1703 szeptestéje előtt a felkelők által Balázsfalván még császári tisztként elfogott, majd 1704-ben a fejedelemhez való átállása mellett eredeti, református felekezetéhez is visszatért Pekri(/y) Lőrinc tábornagy még jócskán a szatmári békekötés előtt, 1709 márciusában hunyt el.²⁰⁵

A família mindenesetre már a középkorban felbukkant a forrásokban: a Máramaros „ős régi családá”-ként emlegetett szalai és kerekefalvi ág tagjai közül Mihály 1465-ben a vármegyei szolgabíra tisztségét töltötte be. (Címereslevelük megszerzése ugyanakkor 1607. június 12-re, Rákóczi Zsigmond erdélyi fejedelemségének idejére tehető.)²⁰⁶ A Havasalföld és Erdély határán honos család részük másfél évszázaddal később már ugyancsak aktív: II. (Vitéz) Mihály vajda (1593–1600) Sztojka nevű követe 1599-ben Rudolf királynál (1576–1608) is járt szolgálati útja során.²⁰⁷ A fogarasföldi alsóveniczei ág első említése 1649-es; nemességet 1664-ben nyert, s az unokatestvéri kapcsolódás okán Boérként is szerepel a forrásokban. Ismeretes továbbá egy 1652. március 16-án nobilifikált bácsi ág; valamint egy, a Szilágy vármegyei Kricsfalvához kötődő is.²⁰⁸

Ami pedig a Rákóczi-szabadságharcban résztvevő egyes családtagok kiterjedt részvételét illeti, anyai és atyai ágon is találunk a felkelésben aktív szereplőket. Előbbire példa Nagyidai István (1641–1711), az 1706. márciusában épp városában, Huszton tartott országgyűlés Máramaros vármegyei követe, korábbi (1703–1704) esküdt, aki Nagyidai Kulcsár Miklós udvarbíró (1627-ben, Bethlen Gábor erdélyi fejedelemtől nyerte nemességét, ami a család rangemelkedését is jól mutatja) és Sztojka Kata fiaként kapcsolódott a famíliához.²⁰⁹

A máramarosi esküdtek sorát gyarapította a fentebb említett kricsfalusi (egyben részint az Abaúj vármegyei vajnai) ág tagjai közül Sztojka László (1670–?) is, aki 1703 őszén már biztosan betöltötte ezt a tisztséget. A későbbiekben a szabadságharc folyamán a jogi után

---

²⁰⁵ MNL OL, P 2257. Sztojka család iratai 1609–1765. 25. Összeírások, 18. sz. 2–55.

A specificatiót lásd: „Képek jegyzéke 12.”

²⁰⁶ *Teleki XI.*, 49. és 146. A szalai és kerekefalvi Sztojka család címeréért lásd: „Képek jegyzéke 13.”

²⁰⁷ *Nagy X.*, 873–874.

²⁰⁸ *Kempelen X.*, 234. és *Siebmacher V.*, 235. és 646.

²⁰⁹ *Komáromy*, 108–110.

gazdasági területen is működött: 1707–1708-ban először Máramaros vármegye, majd az egész Partium kerületi főbiztos-adminisztrátoraként, illetve komisszáriaként jegyezték. A családi levéltári iratanyag hiányosságának lehetséges okaival kapcsolatos sejtéseket erősíti az a tény, hogy már 1711. április 29-én felesküdt III. Károlyra,²¹⁰ majd május 1-jén egyenesen Máramaros vármegyei meghatalmazottként írta alá a szatmári békét. Ettől vélhetően nem függetlenül 1716–1717-ben és 1720–1721-ben is az alispáni tisztséget tölthette be.²¹¹

Ugyancsak a vármegyei igazgatás tevékeny részese volt a 18. század első éveiben Sztojka Zsigmond (1651–?), aki szlatinai lakosként 1703 őszén szintúgy máramarosi esküdt, majd jegyző volt; akárcsak 1705-ben és 1708-ban (előbbi esztendőben egyszersmind helyettes alispán is).²¹²

Sztojka Józsefet (?–1711) már 1691-ben, az I. Lipót általi első román egyházi uniós kísérlet évében máramarosi oláh ortodox püspökként említik, 1705 tavaszán és 1710 márciusában pedig ugyanitt immár a ruszinok és a románok episzkopális elöljárójaként. (Utóbbi időpontban társa volt az a Ioan Țirca (Czirka János) is, aki a román görög katolikus egyház megalapítása elleni markáns tiltakozása dacára lett annak feje – róla és a bécsi ellenjelöltje, Anghel Athanasius közti viszályról a román egyháziakat tárgyaló fejezetben írunk részletesen.)²¹³

A szabadságharc lezárultát követő első jelentős katonai akció a Magyar Királyság területén az úgynevezett „utolsó tatárjárás” volt 1717-ben, mely jelentős részben Máramaros vármegyét is sújtotta. (Ennek Karácson(yi) Tódor (Tivadar) hőstettét illető, valamint Rákóczit és emigráns környezetét érintő további vonatkozásairól bővebben a néphagyományt, valamint a diplomáciatörténetet taglaló fejezetben szólunk majd.) A védekezés megszervezésében Szaplóczai Simon és Sztán Jónás szolgabírák mellett – utóbbiban ráadásul az események egyik jelentős krónikása is tisztelhető – jelentős szerep jutott az említett Sztojka László alispánnak is, aki a szomszédos beszercei intézkedéseknél szorosabb és közelebbi katonai őrizetet biztosított a hágók védelmére. Elhatározásában segítették a Moldvával több évszázados kereskedelmi kapcsolatot ápoló hegyi határfalvak lakosságától származó aggasztó hírek is. A fő- és oldalszorosokat még a betörés előtt nem csupán a keleti fejedelemség, de Erdély még irányába

---

²¹⁰ MNL OL, P 396 (A Károlyi-levéltár Rákóczi-kori iratai.), 1_09190_M.

<https://adatbazisokonline.mnl.gov.hu/adatbazis/a-karolyi-leveltar-rakoczi-kori-iratai/hierarchia>.

Letöltve: 2025. augusztus 9.

²¹¹ *Hodinka 1909*, 554–555. és *Lukinich*, 344.

²¹² *Sípos 2003/1.*, 682. és MNL OL, P 396 (A Károlyi-levéltár Rákóczi-kori iratai.), 1_01016, 1_02329, 1_05568, 1_04766, 1_04990, 1_09272.

<https://adatbazisokonline.mnl.gov.hu/adatbazis/a-karolyi-leveltar-rakoczi-kori-iratai/hierarchia>.

Letöltve: 2025. augusztus 9.

²¹³ *Hodinka 1909*, 550–553.

is eltorlaszolták, csupán az őrszemeknek meghagyva a közlekedés lehetőségét. Erősítésképpen érkezett június 30-án – Károlyi Sándor, immár Szatmár vármegyei főispán közbeavatkozása nyomán – Bagos(s)i(/y) László (?–1723) 148 gyalogos- és lovascsapata; köztük a bikszádi Karácson(yi) Tódorral (Tivadarral), aki épp a hármashatáron kapott figyelői megbízatást. A csapatot vezető Bagossy karrieríve a bujdosás-emigráció helyett a szatmári béke elfogadását választók között ugyan kalandosnak, ám az oldalváltásokat tekintve mégis abszolút tipikusnak mondható: a spanyol örökösödési háborúban császári oldalon fivére, Pál gyalogezredében, itáliai és francia területeken szolgált; majd a szabadságharc utolsó szakaszában, 1709 tavaszán Velencéből, Belgrádon keresztül érkezett Rákóczi szolgálatába. Gyalogezredesként, majd brigadérosként, később – sikertelenül – eperjesi commendánsként is működött; hogy aztán még 1711. május 17-én is a fejedelem oldalán védje Munkács várát, amelynek kapitulációját követően végül maga is meghódolt.²¹⁴

A sereg élelmezési, szállásolási és fizetési feladatait (vármegyei hatáskörbe tartozván) maga Sztojka László látta el, a beszámlok szerint közmegelegedésre. A védelem megszervezését úgy intézte, hogy – a szélső-máramarosi útvonalakat felkínálva a tatároknak – csapdába csalja és bekerítse őket a bércekről leereszkedő védelmi hadak segítségével. Az Ugocsába küldött kémek útjainak megszervezését Bagossy is segítette, az aktuális híradásokat pedig a Bihar vármegyei Tenkéről, illetve Váradról kapták. Az itteni tapasztalatokkal felvértezve választották a Huszt – Iza-völgy – Borsai-hágó – Visó mente működési útvonalat, a Tisza völgyébe vezető lehetséges tatár menekülőutat elvágandó. Előbbi városból indult Sztojka Zsigmond és Kodra Mózes vezetése alatt, a Viskből érkező hadakkal kiegészülve az az előörs, amely sikerrel támadta hátba a tatárokat; akiknek a nehezebben mozgó, hadvégi csapatai a foglyokat és az elesetteket hátrahagyva Barcánfalva felé menekültek – ahol viszont már Bagossy csapatai várták őket, többek között Szaplonczaival és Sztánal kiegészülve. (Érdekesség, hogy a települést – akkor még mint Szurdok birtokot – minden királyi jövedelmével együtt 1326-ban I. Károly Róbert adományozta Sztán fia Stanislaus kenéznek, akit Barcánnak (Borzan) is neveztek.)²¹⁵ A sikeres ütközetet követően azonban a sereg kettészakadt: a vármegyei csapatok folytatták a tatárok üldözését Mojszén (Majszin) irányába; míg Bagossyék visszavonultak Máramarossziget felé az ország belsejébe – többek között Sztán Jónás neheztelésére; ám Karácsony Tivadar kivételével, aki kitartott az üldözők mellett. A tatárok a Sztojka László által megtévesztésképpen felkínált Visó menti kijáratot választották a Moldvába távozást meggyorsítandó. Ennek megakadályozásában fontos tényező volt Sándor

---

²¹⁴ AR II., 457.; AR III., 412. és 670. és AR XII., 520.

²¹⁵ Györffy IV., 118.

Farkas (Lupu), borsai román pópa – a hagyomány szerint korábban Rákóczi seregében szolgáló katona és települése egyetlen írástudója – közbelépése, aki (amellett, hogy sikerrel ellenezte a máramarosi román lakosságnak a vele egynyelvű és részint -vallású moldvai segédhadakhoz való baráti közeledését) a Szt(r)imtura-szorost körülvevő magaslatokra vezényelte híveit. Ők szeptember 4-én Karácsony Tivadar, Szaplóczai Simon és Sztán Jónás puskásainak golyózápóra mellett a megadott jelre egy-egy fejszesuhintással a völgybe taszították a bércszéli fenyves fáit, amely nem csupán torlaszul, de halálos súlyként is nehezedett a völgyön át 8-10 000 foglyot ejtve kivonulni kényszerülő tatárokra. A Bagossy hadai révén a rajtaütésben résztvevő gróf Friedrich Heinrich von Seckendorff (1673–1763) császári tábornagy visszaemlékezései szerint:

„A völgynek Bukovina felé vezető kijárását úgy torlaszolta el, hogy minden átjárás – még gyalog is – lehetetlenné vált. A szűk völgy fölött emelkedő meredek helyeken a 20-30 öl magas fenyőfák derekát átfűrészeltette, ezenkívül a közeli hegyoldalokon számtalan ponton rendkívül sok követ halmozott össze. Így várta a pap-vezér [Sándor Lupu] a tatárokat (...) Amint a hosszú, kígyózó vonalban a sereg éle (...) a Sztimtura szorosain behaladt, éles füttyentések süvöltöttek végig az ős fenyveseken. És alig pár perccel ezután, – mintha ezer ágyú bömbölt volna, – olyan fülhasogató, rémitő moraj, zúgás töltötte be a levegőt. A félig keresztülvágott szálas fenyőfák mellé állított fejszések a füttyentésre ledöntötték azokat az élő, vastag kolosszusokat, az asszonyok és leányok pedig eltávolították a domboldalon felhalmozott kőrakások előtt álló gátakat s a lezuhanó fák és a gyorsan alágördülő kövek megölték, eltemették azokat, akik útjukban állottak. És futottak előre, kétségbeesésükben azok, akiket a fa és kő nem talált s midőn az áthághatatlanul eltorlaszolt szorosra bukkantak (...) rémületes ordítás között visszafordultak (...) de ott a mieink golyó-záporával találkoztak. (...) A 12.000-nyi tatárhadnak csak mintegy fele menekült el a gyilkoló szorosból, az óriási magas torlaszok kikerülésével, a hegyoldalakon át.”²¹⁶

A rabságba vetettek közül végül több mint 7000-en menekültek meg (a sikertelenül szabadulni próbálók között ott volt Szirmay Ilona is – az ő történetével és annak szépirodalmi vonatkozásaival kapcsolatban lásd majd a néphagyománnyal kapcsolatos fejezetet), az elesettek száma 5-6000-re tehető (Sztojka László hetven szekeret rendeltetett a holttestek elszállíttatására), s nagyjából ugyanennyi tatárnak sikerült Moldvába menekülnie a Styol-havas mentén. A vármegyei és a Bagossy-hadak csörtéjének utóéletéhez hozzátartozik, hogy – noha Karácsonyék mellett még ötven felsőbányai legényt is számon tartanak az üldözésben

---

²¹⁶ Várady 1894, 209–210.

résztevő, nem reguláris vármegyei katonaként harcoló máramarosiak között – Deák Ferenc, Károlyi küldötte a nyolcezer zsákmányolt tatár ló nagyrészt érdemtelenül szétesztotta emberei között, s csak egy esztendővel később, 1718-ban szolgáltatott igazságot III. Károly a vitézségük okán arra érdemeseknek.²¹⁷

A család (nem csupán máramarosi) tagjainak rangemelkedése a 18. század során tovább folytatódott. Sztojka János és Miklós fogarasvidéki boérok 1718. június 14-én nyertek címereslevelet; a szalai és kerekfalvi ág Máramarosban pedig bárói címig vitte: a rangot az épp az 1717-es tatárjárás nyomán ortodoxból áttért Sztojka Antal Zsigmond (1699–1770) erdélyi (gyulafehérvári) római katolikus püspök kapta 1749. május 29-én, immár Mária Teréziától. Testvérei, Pál Sándor és Lajos József (valamennyien, Krisztina lánytestvérükkel együtt Sztojka László és Szegedi Sára gyermekei) 1750-ben nyerték el ugyanezen rangot.²¹⁸ Az úgynevezett „nemesi ágat” a Rákóczi-szabadságharcban és a tatár betörés során is máramarosi tisztségeket viselő Zsigmond és leszármazottai alkották; birtokaik között a Szatmár vármegyei Nagykölcs és Zsadány, valamint az ugocsai Bökény és Batár, később pedig ugyanitt Karátfalva is. 1754–1755-ben Máramarosban a család számos tagja, Ugocsában pedig János és Lukács igazolta nemességét. Ugyanekkor a Haluka ágban János és László; a Raskóban (mindkettő máramarosi) pedig Lukács vétetett fel a „kétségtelen nemesek” közé – s ugyanígy Miklós és László a hátszegi ág képviselőjében, Hunyad vármegyében, 1784. szeptember 1-jén.²¹⁹ A máramarosi Sztojka a század végén – felekezeti közti mecénatúráról tanúságot téve – a szigeti református teológiai szeminárium támogatását is magukra vállalták a Darvayak és a Pogányok, illetve az erdélyi protestáns grófi és bárói családok (Bethlen, Kemény, Kendeffy, Radák, Teleky, Székely, Toldy, Toroczkai) mellett: adakozásuk jóvoltából 1802-ben a már régóta tervezett, s néhány esztendővel később fel is avatott kőépület alapját is letehették. A családrész később a polgárosodás folyamatába is aktívan bekapcsolódott: 1842-ben alakult meg a máramarosszigeti kertészegylet, mások mellett Sztojka Imre vezetésével.²²⁰ A bácsi ág tagjai közül Gábor 1831-ben Balázsfalván működött görög katolikus kanonokként; Miklós (Nicolae, 1751–1833) pedig a hunyadi Mehádia espereseként (1792-től haláláig) az 1798. január 26-án, I. Ferenc től (1792–1835) nyert nemesi bizonyítványát május 30-án Krassóban hirdette ki. (Édesapja, Athanasie Hátszegen volt pópa; ám a havasalföldi Râmnicban szentelték, s a katolizáció terjedését

---

²¹⁷ *Szigeti Album*, 298., 309–310., 312., 314–317.

²¹⁸ *Kempelen X.*, 234.; *Nagy X.*, 873–874. és *Siebmacher V.*, 235. és 646.

²¹⁹ *Szirmay*, 73., 122. és 172.; *Szirmay II.*, 141. és 186.

²²⁰ *Szigeti Album*, 8. és 10.

mérsékletű irányították a Bánátba.) A halála után is nagy tiszteletnek örvendő egyházi előjáró sírkövét beépítették a mehádiai ortodox templom falába, nevét ma technológiai líceum viseli.²²¹ Végezetül a máramarosi ág a 20. századra is megkerülhetetlen maradt az egyházi méltóságok sorában: Sztojka Sándort (1890–1943) ungvári és budapesti tanulmányok, valamint kisebb egyházi tisztségek viselését követően 1932-ben nevezték ki, majd szentelték munkácsi görög katolikus püspökké. Magyarpártisága miatt 1938-ban a baziliták bepanaszolták a szentszékén, de a helyén maradhatott, és 1939-ben, Kárpátalja teljes visszafoglalása után a magyar országgyűlés felsőházának tagja lett. Nevét szülőtelepülésén, Karácsfalván görög katolikus líceum viseli.²²²

Összességében megállapítható, hogy az alfejezet két családjának adatoltsága között erős az aszimmetria: míg a Sztánok kapcsán a román (részint esetlegesen ruszin) származás mellett csupán sporadikus Rákóczi-szabadságharc korabeli aktív közpolitikai és katonai részvétel igazolható (keresztnevi alapon Magos Sztán oroszországi követ; családirag pedig a szatmári béke megkötését követő 1717-es utolsó tatárjárás visszaverésében Máramaros vármegyei szolgabíráként résztvevő Sztán Jónás révén); addig a Sztojka Erdély- és Partium-szerte kiterjedt ágaik révén nem csupán Máramaros vármegyei esküdteket, majd alispánokat (Sztojka Zsigmond és László), de görögkeleti, majd római katolikus és unitus egyházi főméltóságokat is adtak (a felkelés idején Sztojka József, a ruszinok és a románok máramarosi ortodox püspöke; később pedig báró Sztojka Zsigmond erdélyi (gyulafehérvári) római, illetve Sztojka József munkácsi görög katolikus püspök).

A Rákóczi-szabadságharc további román kötődésű; ám családi és egyéb, kiterjedt kapcsolati hálójával nem rendelkező felkelői

A sem a felsorolt családok ismeretes, szűkebb vagy tágabb rokonságához; sem pedig az görögkeleti ortodox vagy görög katolikus egyházi rendhez nem tartozó; továbbá igazolhatóan külföldi diplomáciai megbízatást sem teljesítő; ám felekezetének vagy származásának forrásolt említése kapcsán mégis bizonyíthatóan román kötődésű személyek közül csupán további néhány fő katonai-politikai működése ismert a Rákóczi-szabadságharc időszakában; jóllehet az

---

²²¹ *Damaschin*, 5–16.

²²² *Salacz*, 27.

oláh katonák száma (legalábbis pontos számadatok híján a jobbára egybehangzó becslések szerint) több harcoló alakulatban az 50%-ot is meghaladta.²²³

Ez utóbbi megállapításra leginkább az 1705 és 1708 közötti, Károlyi Sándor-féle mustrák alapján juthatunk – ezek tükrében ugyanis az 1698-ban bárói rangot nyert branyicskai Jósika Dániel (1705-ben, Nagyszebenben csatlakozott a felkelőkhöz, s lett később Forgách Simon (1669–1730) generális adjutánsa, ezredparancsnok, majd brigadéros – hogy aztán 1711-ben ő is felesküdjön a császárra, a szatmári béke erdélyi katonaság részéről aláírójaként²²⁴) és Teleki Mihály lovasezredében (*összesen: 899 és 552 fő, 1705*) is háromnegyedrész oláh katonák harcoltak; de arányuk Pekry Lőrincéi (*449 fő, 1705*) mellett az 1703-as bonchidai csatában már a sebesültek között feljegyzett, későbbi ezeres- és bihari hajdúvárosi kapitány (majd Jósikához hasonló módon szatmári aláíró) szalontai Kárándy Mihály²²⁵ (*814 fő, 1705*) és a református gróf, a Rákóczival egyidőben már Bécsújhelyen is raboskodott, későbbi ezereskapitány és brigadéros (majd 1711-ben a szatmári béke Magyarország részéről aláírója, 1715-től országgyűlési követ) vajai Vay László (1674–1725/1733?)²²⁶ (*813 fő, 1705*) lovasai körében is megközelítette – vagy el is érte – a 30%-ot. A korábban végvári katonaként, majd Thököly Imre lovas főhadnagyaként szolgált, bihardíószegi szőlőbirtokosból és helyi felkelésszervezőből 1703-ban lovas és gyalogos főkapitánnyá lett, később a Várad alatti táborban elhunyt Bóné András (1655–1707)²²⁷ lovasezredében (*918 fő, 1705*) mintegy 15%-osra tehető a román katonák aránya; míg a korábbi kuruc és labanc hadnagy, majd felkelő ezereskapitány, 1710-ben betegen elvonuló Almás(s)y(i) Márton²²⁸ és az 1703–1710 között hadnagy, főkapitány, vicecolonellus, ezereskapitány, illetve tituláris óbester felsőpulyai Bikk László²²⁹ gyalogosai (*642 és 1104 fő, 1708*); valamint a református rác(ma: új-)fehértói jobbgagy, 1687-ben már Munkácson katonáskodó, majd 1703-ban a törökországi emigrációból visszatérve főhadnaggyá, ezereskapitánnyá, és 1707-től nemessé is lett (később 1711-ben a szatmári békét Magyarország részéről aláíró, 1712-ben armálist nyert, végül felesége és annak szeretője, egyben volt főhadnagya, Gere István által megmérgezett) Nyúzó Mihály (1666–1716)²³⁰, a császári seregben a Rajnánál harcolt, majd sebesülése és prágai lábadozása után 1704-re harminc huszárral hazaszökött ezredes-brigadéros-főstrázsamester, az 1710-ben

---

²²³ *Magyari 1994*, 58–59. és *Seres*, 355.

²²⁴ *AR I.*, 522.; *Consilium*, 249.; *Cserei*, 357. és *Nagy V.*, 359.

²²⁵ *Consilium*, 547. és *Ráday II.*, 123.

²²⁶ *AR XI.*, 43. és 128.; *AR XII.*, 9.; *Cserei*, 257.

²²⁷ *Esze 1951*, 41–46.

²²⁸ *AR I.*, 210.; *AR III.*, 434.; *Esze 1955*, 188. és *Ráday I.*, 476.

²²⁹ *AR III.*, 167. és *Mészáros 2001*, 336–345.

²³⁰ *Sípos 2003/2.*, 175–178.

dunántúli felkelő főparancsnok, Károlyi Sándor-unokaöcs római katolikus báró Palocsay György, a „vitéz, jó verselő ember” (1670–1730)²³¹ és a sárosi református brigadéros, később hajdúvárosi főkapitány és lovas-főcolonellus Szemere László (1657?–1718)²³² lovasai (908, 574 és 570 fő, 1708) esetében rendre 3 és 7% közötti. Ugyanakkor a többi, e Károlyi-mustrák jóvoltából ismeretes katonai alegységben (azaz a korábbi kassai evangélikus bujdosó és portai követ, munkácsi vár- és Bercsényi-udvari kapitány, Radics András (1640–1711?)²³³ és a szintén lutheránus, Zólyom vármegyei szepességi szász nemes, az 1703-tól a felkelők szolgálatába állt, 1709-ben Árva várának feladásától a szabadságharc végéig hadifogoly (ám 1712-től feleségével együtt már Hont vármegyei birtokos) Winkler Vilmos²³⁴ irányítása alatti gyalogezred (845 és 597 fő, 1706 és 1708), valamint a Bihar vármegyei, nagybesnyői református, korábban Thököly udvari szolgálatában is álló Szabolcs vármegyei exalispán, az 1703 után felkelő udvarmester, majd ezereskapitány Bessenyei Zsigmond (1650?–1714)²³⁵ és a korábbi Szabolcs vármegyei római katolikus jegyző, majd felkelő vicecolonellus és főkapitány – illetve 1711-ben a szatmári béke Magyarország részéről aláírója, későbbi szabolcsi országgyűlési követ – nádfi Krucsay János (1678?–1741)²³⁶ vezette lovasezredek (487 és 477 fő, 1708) esetében) mindannyiszor 2% alatti az előfordulásuk.²³⁷

Ami az erdélyi hadak szervezetét – melyekbe előbb vagy utóbb a Partiumból és Máramaros távolabbi vidékeiről érkező oláh katonák is betagozódtak, de annak egyes vezetőivel legalábbis alkalmatosan alá-fölérendeltségi kapcsolatba kerültek – illeti: Radvánszky Jánosra (1666–1738) esett a választás, hogy kialakítsa a vármegyei struktúra adottságait; a székely és a szász székek kiváltságait; a felekezeti különbségeket; az erdélyi birtok- és hatalmi viszonyokat; valamint a nem császári erőktől közvetlenül átpartolt, egységes hadakként érkező csapatok (mint például Thököly emigráns felkelői) zavartalan beékelését is szem előtt tartó katonai hierarchiát.²³⁸

A Zólyom vármegyei Radványból származó, evangélikus vallású Radvánszky már csupán személyes okokból is Rákóczi megbízható emberének számított. Édesapját, Györgyöt (1615–1687) az ő kíséretében vitette el Antonio Caraffa (1642–1693) császári tábornok otthonából Eperjesre (Zrínyi Ilona megsegítésének alaptalan vádjával), ahol kőpadra vonását

²³¹ AR III., 327. és 442.; AR VIII., 127. és 428.; AR IX., 741.; *Mészáros 2001*, 319.; *Nagy IX.*, 91.

²³² AR I., 518.; AR IX., 748.; *Esze 1966*, 127. és *Nagy X.*, 598–602.

²³³ *Bethlen II.*, 203. és *Esze 1955*, 445.

²³⁴ AR I., 188.; AR V., 126. és 367.; *Mészáros 2001*, 336.; *Mészáros 2002*, 181.

²³⁵ AR I., 205.; AR III., 267.; *Esze 1955*, 376.; *Mészáros 2001*, 309–310. és *Szell*, 219–275.

²³⁶ *Mészáros 2001*, 349.; *Nagy VI.*, 471.; *Nagy IX.*, 366. és 378.; *Szoboszlai*, 199–232.

²³⁷ A részletesebb adatokat közlő táblázatot lásd: *Czigány 1986*, 141. és „Képek jegyzéke 14.”

²³⁸ *Erdély története II. / I.*, 902.

és tömlöcbe vetését követő halála után testét (!) fő- és jószágvesztésre ítélték, s Jánosnak még édesapja megcsonkított holttestet is csak a hóhér nejének húsz arannyal való megvesztegetése nyomán sikerült eltemettetnie. A birtokokat csupán egy évtizednyi pereskedést követően utalta vissza a család részére a Neoacquistica Commissio – ráadásul azzal a teherzáradékkal, hogy a Radvánszkyak évente ezer ölfát kötelesek ingyenesen szolgáltatni a környékbeli tajói rézkohók számára.²³⁹ Noha a századfordulón már vármegyei esküdt, majd pallosjoggal is bíró alispán volt; 1703 szeptemberében Zabreczky Lászlóval, a felkelők kapitányával való rövid tárgyalást követően sértetlenül a kezébe adta Besztercebányát (melynek lakosai mindazonáltal később olyannyira nehezteltek rá, hogy hiába nyert Pálffy János (1663–1751) császári főparancsnoktól 1711-ben amnesztialevelet, az ő személyes közbenjárása is kellett ahhoz, hogy a későbbi újbóli alispánt háborítatlanul visszahelyezzék birtokaiba), majd érthető módon maga is a szabadságharc pártjára állt.²⁴⁰

Ám amennyire joggal tarthatta Rákóczi lojálisnak Radvánszkyt, ő annyira meglehetősen nehéz és bonyolult feladattal szembesült: a fejedelmi beiktatás törvényesítő aktusának kényszerű elhalasztását gyors és szervezett hadi fellépéssel látszott szükségesnek ellensúlyozni; ráadásul a mintegy 16 000 fős erdélyi felkelő seregnek a pusztá lajstromozása önmagában sem ígérkezett könnyűnek, különösképpen a fentebb említett specifikus tényezőkkel együtt. A felkelők népesebb létszámú, ám gyengén felfegyverzett hányadát a jobbágyság, azaz a falvak különböző társadalmi jogállású magyar és román lakossága alkotta; a jól szervezett, ám a központi irányításra rendkívül kényes székelység csapatai csaknem 4000 fősre rúgtak; s hasonlóképpen elkülönültek az egykori, számos esetben a nikomédiai emigrációból Thököly-ezredek vagy -ezredtöredékek régi hadnagyai vezette, kiegészített csapatok. Az erdélyi haderő legjobban felfegyverzett, ugyanakkor legcsekélyebb részét a várak és városok őrségeinek császári katonaszökevényeiből álló csapatai alkották. Ezt a kaotikus hadrendet Radvánszky többé-kevésbé a magyarországihoz hasonlatosnak nevezhető minta alapján szervezte sereggé: a Thököly-ezredek és a székely csapatok a maguk korábbi szervezeti egységében épültek be a Rákóczi-haderő rendszerébe; a falusi (nép)felkelőket pedig 12 regimentre és 4 seregre osztották.²⁴¹

A hadak gyakorlati főirányítását Rákóczi (igaz, ugyancsak a katolikus-protestáns ellentét, illetve a fejedelemségbeni belső hatalmi harcok kiéleződésének elkerülésének reményében) ugyanakkor már nem Radvánszkyra, hanem Forgách Simonra bízta. A ghymes

---

²³⁹ *Kempelen IX.*, 26.; *Nagy IX.*, 89. és 564–567.

²⁴⁰ *AR III.*, 354.; *AR V.*, 473.; *AR IX.*, 134. és 144.; *Bánkúti*, 234. és *R. Kiss*, 121.

²⁴¹ *Erdély története II. / 1.*, 902.

gróf még húszesztendősen sem volt, amikor már Borsod és Csongrád vármegye (előbbi örökös) főispánjává nevezték ki, illetve császári alezredesként szolgált a törökellenes felszabadító háborúk idején. Politikai és katonai szervezési tapasztalatait 1704 márciusától kamatoztatta a felkelők szolgálatában: az év nyarán máris dunántúli vezénylő tábornok lett; az erdélyi csapatok felett október végétől diszponálhatott; 1705–1706-ban pedig (egészen utóbbi év novemberében esett, négyévesre nyúlt fogságba kerüléséig, amely – és a szatmári békekötés – után a lengyel-, majd a törökországi emigrációt választotta) a reguláris hadak főparancsnoka volt. Kiváló képzettsége ellenére ugyanakkor mindenekelőtt tekintély, olykor pedig erély és tapintat híján is való vezetőként jellemezték a kortársak és az utólagos értékelések.²⁴²

A főtiszti kar (a magyarországihoz hasonlóan) Erdélyben is, az ekkoriban meglehetősen ritka békeidők társadalmának tükreként, a fejedelemség legbefolyásosabb birtokosainak soraiból került ki. A négy legjelentősebb katonai vezető (tábornoki és főkapitányi rangú seregparancsnokok) közül zabolai gróf (1698-tól) Mikes Mihályt (1661–1721) háromszéki főkapitányi, táblai ülnöki, majd Belső-szolnok-vármegyei főispáni tapasztalattal a háta mögött fogták el 1704 márciuában a felkelők, akikhez csatlakozva májusban már vissza is kapta elkobzott birtokait. Ezt követően Rákóczi erdélyi teljhatalmú megbízottjává, ezredessé, generális főstrázsamesterré, majd consiliumi taggá nevezte ki, ahol számvevő bizottság elnöki tisztségét is betöltötte. Az 1707-es marosvásárhelyi, illetve az ónodi (utóbbin az erdélyi rendek követe volt) országgyűlést követő hónapokban, a katonai helyzet felkelők számára kedvezőtlen változásait követően emigrált Moldvába, ahol szintén vezetőként – főparancsnoki rangban, székely főgenerálisként – működött. A keleti vajdaságból igazolhatóan már csupán a szatmári békekötést követően tért haza, s a kapitulációt elfogadva 1713-ban ismét szerepet vállalhatott az erdélyi közigazgatásban – ezúttal guberniumi tanácsosként.²⁴³

Ugyancsak a felkelőkkel eleinte kényszerből közelebbi kapcsolatba került katonai vezetők táborát erősítette petrovinai gróf Pekry Lőrinc, aki eleintve még Thökölyvel is kapcsolatot tartott; majd 1689 után Erdélyt elhagyva, császári szolgálatba lépve katolizált, s lett királyi tanácsos, kamarás, Szörény, majd Alsó-Fehér vármegyei főispán, illetve kapornaki és udvarhelyszéki főkapitány. Tisztségeit 1703 karácsonyától is megtarthatta – ekkor fogták el Balázsfalván a szabadságharc résztvevői, s lett csakhamar (Mikes Mihályhoz hasonlóan) erdélyi plenipotentarius és generális főstrázsamester; illetve altábornagy, majd – immár először titokban, majd nyíltan is visszatérve a református felekezethez – erdélyi főparancsnok. Utóbbi minőségében érte a vesztes zsigói csata, mely után rövid időre az első főbb exulánshullám

²⁴² AR I., 344. és 399.; AR X., 2–3.; *Erdély története II. / I.*, 903.; *Forgách*, 1038–1074. és *Zsilinszky 1892*, 226.

²⁴³ *Cserei*, 196., 236. és 361.; *R. Kiss*, 26.; *Trócsányi Zs.*, 270. és 317–319.

tagjaként Moldvába emigrált, ám 1706-ban már ismét hazatért, s fejedelmi biztosként részt vett a huszti országgyűlésen. Erdélyi főparancsnoki tisztségét és consiliumi tagságát visszanyerve a Máramaros vármegyei főispáni, majd a lovassági tábornoki és a tábornagyi posztot is betöltötte. 1709 márciusában, Homonnán bekövetkezett halála után Huszton temették el.²⁴⁴

Nagyvonalakban kevéssé tér el többi főtisztársától (1697-től birodalmi) gróf széki Teleki Mihály karrierje, aki már 1692-től kővárvidéki főkapitányként szolgált; s 1704–1711 közötti, fényesnek mondható szabadságharcbeli pályafutását követően, a szatmári béke után, 1715-ben is visszatérhetett tisztségébe (életrajzának főbb adatai Homoródszentpáli Németh István és Benjámín nemesi társaságbeli ajánlása kapcsán már részletesebben is szerepeltek a dolgozatban).²⁴⁵

Az 1690-ben még Thököly híveként emigrált, ám egy év múltán hazaszökött és I. Lipóttól kegyelmet nyert táblai assessor és aranyosszéki főkapitány, majd ezredes és bonchidai commendáns Thoroczkay István elfogásának és átállításának rövid történetét szilágycsehi provisor, az esetlegesen román származású Pap Mihály kapcsán ugyancsak említettük. A felkelő seregbe történő betagozódását követően Thoroczkayt 1704-ben generális főstrázsamesterré, majd erdélyi főparancsnokká nevezték ki; s a zsibói csatát követően, 1706 elején Pekry Lőrincsel egyetemben távozott Moldvába. Az 1707-es marosvásárhelyi országgyűlésre azonban már ő is visszatért: consiliumi tagsága mellett a rendek elnöke, majd ezután Küküllő vármegye főispánja lett. Noha 1710-ben ismét a keleti szomszéd fejedelemségbe emigrált, az 1711. februári salánki gyűlésre visszatért – végül nem sokkal a szatmári béke (általa is történt) elfogadását követően hunyt el a Torda vármegyei Torockószentgyörgyön.²⁴⁶

Az imént említett regimenteket vezető altiszti kart magyar és román hadnagyok, kapitányok alkották – akik azonban sem felekezeti, sem pedig etnikai vagy anyanyelvi alapon nem különültek el ezredeik katonáival, illetve azok sorában: név szerint Fonácz Máttyás, Guthi István, Joó Dániel, Kaszás Pál, Keczei István, Kos Mihály és Nagy János; valamint Vasile Balică (Bal(y)ika vagy Balla László), Ioan Botă, Marcu Haț(i)eganu (Hátszegi / Hatzogán; illetve Markó, Markuly vagy Márton) és Ștefan Sudricean-Șuncar (Szudricsán(y) / Sedriksán / Sunkár István).²⁴⁷

---

²⁴⁴ AR IV., 6. és 21.; *Magyar* 1994, 44.; *Mészáros* 2006, 101.; R. Kiss, 26. és 50.; *Ráday II.*, 158.; *Szádeczky* 1908, 301–324. és 416–425.; *Wesselényi*, 348. Pekry Lőrinc részletes életrajzáért lásd még az irodalomjegyzékben: *Rácz*

²⁴⁵ Teleki Mihály részletes életrajzáért lásd továbbá: *Teleki*

²⁴⁶ AR I., 158.; *Consilium*, 575.; *Orbán V.*, 13. és 229.; *Teleki*, 71; *Trócsányi Zs.*, 270. és 302.

²⁴⁷ *Erdély története II. / I.*, 903.

Közülük Fonácz Máttyás (?–1708) már 1703 novemberében feltűnt a felkelők soraiban; decembertől gyalogos, majd 1704-ben lovas és ezereskapitány lett. Rangját-rendfokozatát 1706-ban is megőrizte, ám 1708 márciusában, Szászváros közelében elhunyt, miután a császáriak lelőtték.²⁴⁸

A holdvilági csatavesztéssel összefüggésben a bevezetőben, a szászok kapcsán már említett Guthi Istvánról (?–1704) mint Ștefan Sudricean kapitányáról utóbbival kapcsolatban érdemel majd bővebb említést; Joó Dániel személyazonossága kérdéses; míg Kaszás Pál (?–1705), mások mellett Balică főhadnagy felettese többször is oldalt váltott: 1694-ben még Thököly társa volt az emigrációban, ám 1703-ban már Szilágysomlyó várának császári hadnagyból lett a felelős sereg ezereskapitánya, illetve 1704-ben Thoroczky István lovasezredének vicekapitánya, mielőtt 1705 szeptemberének vége előtt, Debrecenben elhunyt.²⁴⁹

Keczeli István a Szilágys vármegyei Farnasról származott, 1704-ben kolozsi perceptor és (fő)hadnagy, 1708-ban pedig kővári vicekapitány volt. Noha 1710 májusában „bizonyos dolgokra nézve” felmentették ez utóbbi tisztségéből, augusztusban már vissza is helyezték; s még közvetlenül a szatmári békekötés előtt, 1711 áprilisában is kővári commendánsként szolgált.²⁵⁰

A debreceni származású Kos Mihály a felkelés idejére már jelentős katonai tapasztalattal rendelkezett: 1680-ban Böszörményben volt császári hadnagy, 1686 és 1689 között pedig főhadnagyként, majd a Bihar vármegyei Szentjobb gyalogos kapitányaként vett részt a törökellenes felszabadító háborúkban. Noha 1692–1693-ban átállt Thökölyhez – és az ő mezei, majd ezeres kapitánya lett – 1694-ben ismét császári szolgálatban tevékenykedett; 1703-ban ezen belül is szentjobbi vagy szilágysomlyói kapitányként. A felkelés kitörése évének júliusában csatlakozott Rákóczi hadaihoz Bihardiószegnél – több mint ezer főt számláló lovasezredét azonban 1704-ben Teleki Mihály és Pongrácz György kapta meg. Kos Mihály mindez idő alatt így is nagybányai commendáns, majd kapitány lett; ám miután Gyulafehérvár parancsnokának nevezték ki 1704 júliusában, októberben a hadi felsővezetés csalódottságára kivonult a városból. 1706-ban Károlyi már problémás, hasznos katonai szolgálatra nem bírható személyként jellemzi Rákóczinak; jóllehet még 1708 áprilisában és novemberében is kapitányként látjuk viszont.²⁵¹

---

²⁴⁸ AR I., 183–185.; *Magyar* 1994, 79. és 198.

²⁴⁹ AR I., 429.; *Magyar* 1994, 79.; *Esze* 1951, 80.

²⁵⁰ AR XII., 331 és 522.; *Consilium*, 494.; *Magyar* 1994, 525.; *R. Kiss*, 202.; *Teleki*, 97.

²⁵¹ AR I., 523.; *Esze* 1955, 131.; *Magyar* 1994, 57. és 224.; *R. Kiss*, 129.; *Teleki*, 48–49.

Nagy János pontos kiléte ismét csak nem teljeskörűen tisztázott, bár minden bizonnyal a Borsod vármegyei Felsőgyőri előnevű (ám érsekújvári származású, házassága révén pedig a nógrádi Szécsényhez is kötődő) parancsnokot jelöli (1657–1713), aki I. Lipót kompániás kapitányként a törökellenes felszabadító, esetleg a spanyol örökösödési háborúban harcolt, mielőtt 1703 őszén csatlakozott volna a felkeléshez. 1704 tavaszán már ezereskapitányként szolgált, egy esztendővel később pedig az erdélyi hadműveletekben vett részt seregével. Lovasezredét 1707-ig vezényelte, amikor is Bercsényi botrányai miatt elzárásra ítélte – ugyanakkor hiába kerültek katonái immár Gyürky Pál (1651–1710) irányítása alá, rendfokozatát így is megtarthatta. (A hányatott sorsú csapattest 1708-tól Hangossy Imre parancsnoksága alá került, mígnem 1710-ben, vélhetően megfogyatkozott létszáma okán Esterházy Antal (1676–1722) generális dragonyosezredéhez csatolták.)²⁵² Alig mintegy féléves büntetése letöltését követően, 1707 novemberében azonban már ismét szolgálatba lépett – óbesterként a felkelőkhöz csatlakozó nemesifjak eligazításában vállalt szerepet –; ráadásul 1708-ban pedig Bercsényi udvari dragonyosezrede parancsnokának is kinevezték. Noha Eger 1710-es, részvétele mellett történt kapitulációja után Rákóczi ismételt fogságra ítélte, ismét gyorsan szabadon engedték. Így seregét egészen 1711-ig vezette, amikor is Ungvár elestét követően, elfogadva a szatmári békefeltételeket, Pálffy Jánostól amnesztialevelet kapott.²⁵³ (A másik két ismert szabadságharc korabeli Nagy János – a Zemplén vármegyei Pazdics kincstári és Szirmay-birtokainak provizora (1707–1710); valamint a vélhetően a gömői Murányalja postamestere (1707) – működési területe és feladatköre miatt is kizárható.²⁵⁴)

A magyar anyanyelvű-etnikumú katonai vezetők alatt is szolgáltak ugyanakkor a fentebb említettek értelmében román származásúak. Teleki Mihály ezredének bizonyos századaiban elsősorban kövárvidékiek és Szamos mentiek; a szintűgy említett Fonáci Máttyás; valamint a szászvárosi és Hunyad vármegyei ezereskapitány, majd 1705 és 1709 közötti havasalföldi emigrációjából hunyadi alispánként visszatért Csulay Balázs²⁵⁵ és távolabbi rokona, Imre (?–1741, szintén Hunyad vármegyei fiskális udvarbíró, majd 1705-ös császári amnesztíája ellenére is törökországi emigráns, az ő követük Rákóczinál, 1707-ben albán felkelők toborzója, 1711-ben pedig épp Vasile Balică gyalogezredének hadbírája)²⁵⁶; illetve

---

²⁵² AR II., 70. és AR III., 405.

²⁵³ AR I., 340.; AR III., 604.; AR V., 398. és 406.; AR VI., 702–703.; AR VIII., 394–395.; *Consilium* 58. és R. Kiss, 232.

²⁵⁴ *Heckenast*, 298.

²⁵⁵ *Magyar* 1994, 79. és R. Kiss, 135.

²⁵⁶ *Magyar* 1994, 560. és *Seres* 2003, 847–875.

Csáki András (Thököly korábbi fegyverhordozója száműzetésben, majd visszatéréssel erdélyi birtokainak jószágkormányzója; továbbá dévai ezereskapitány, a tatárok parancsnoka, harmincados, temesvári és nándorfehérvári követ, végül újból törökországi emigráns)²⁵⁷ katonaságát pedig Hunyad vármegyei románok (is) alkották. Mellettük jelentős számban csatlakoztak elsősorban Alsó-Fehérből érkező oláh katonák Orlay Miklós (1650?–1704, putnoki főkapitányként lett Thököly híve, majd erdélyi portai rezidense, illetve moldvai és havasalföldi ágense; mígnem utóbbiban letelepedve, hallgatólagos török beleegyezéssel a hunyadi Dobrai-ágón át 1704 februárjában betörve Erdélybe elfoglalta Illyét, Branyicskát, Kolc várát, Szászvárost és Gyulafehérvárt, majd az év áprilisában, a Fehér vármegyei Vincán elhunyt)²⁵⁸ törökországi emigrációból 1704 elején hazatért csapataihoz is – mint azt hamarosan látni fogjuk, román parancsnokukkal, Marcu Haț(i)eganuval szoros együttműködésben.²⁵⁹

Ami az egyes román származású felkelőket illeti: a közelebről személyében és környezetében is nehezen azonosítható Ioan Bota (magyarosan Bóta János) hadnagyként bizonyos Szentmártoni György és Székely István zászlótartókkal egyazon kötelékben teljesített szolgálatot;²⁶⁰ míg Ion Ciurulea (magyaros névváltozattal élve: Csuru(l)ya János) 1703. októberében már kapitányi posztot töltött be a felkelő hadseregben, melyet 1704 júliusáig meg is őrzött. Ekkor azonban minden bizonnyal köztörvényesnek számító bűncselekményt vagy katonai vétséget követett el, ugyanis augusztusban bő egy hét leforgása alatt megfosztották pozíciójától (továbbá elképzelhető, hogy statáriális eljárás keretében ki is végezték). Hadtestét ezt követően az a Komlósi Sándor kapta meg, akinek korabeli levelezése elsősorban Inczedy István (?–1706) belényesi aranyváltó, majd udvarbíró (1704–1705) személyével hozható összefüggésbe – emiatt feltételezhető, hogy Ion Ciurulea is Bihar (esetleg még Zaránd, vagy ennél is kisebb valószínűséggel Kolozs vagy Fehér) vármegyében tevékenykedett.²⁶¹ A meglehetősen fegyelmetlen alakulatok későbbi fővezényletét – Kaszás Pál csapataié mellett, amelyek ugyancsak Szilágysomlyó körül összpontosított partiumi hadak voltak – ugyanakkor eleinte a Husztot Rákóczinak átadó Ilosvay Imre, majd később Orosz Pál látta el (ahogyan az erdélyi hadműveletekét is, mígnem leváltása után kárpótlásképpen tábornokká nevezték ki).²⁶²

Marcu Haț(i)eganu (más neveken: Hátszegi / Hatzogán; illetve Markó, Markuly, vagy Márton) vélhetően a Hunyad vármegyei, református-ortodox vegyes lakosságú Hátszegről

---

²⁵⁷ *AR I.*, 203. és 503.; *AR VII.*, 186.; *Magyari 1994*, 213–222.; *Ráday I.*, 576. és *Teleki*, 77–82.

²⁵⁸ *R. Várkonyi 1954*, 61–67. és *Wesselényi*, 83.

²⁵⁹ *Erdély története II / 1.*, 902. és *Seres*, 355.

²⁶⁰ *Erdély története II / 1.*, 903.

²⁶¹ *AR I.*, 129., 293., 421.; *Bánkúti*, 203.; *Magyari 1980*, 219.; *Petrovay II.*, 84–90. és *R. Kiss*, 165.

²⁶² *Mészáros 2002*, 163–165.

származott. A szabadságharc kitörésekor Biharban, váradi császári tisztként szolgált – ám amikor augusztusban katonák toborzására kapott megbízást, nagyrészt ugyancsak Hunyadból érkezett 300 emberével együtt a Szatmár vármegyei Vetésnél Rákóczihoz csatlakozott. 1703 és 1705 között kapitányként szolgált a szabadságharcban: Orlay Miklós Törökországból hazatért csapataival együtt részt vett a Hunyad és Alsó-Fehér vármegyei császári palánkvárak, majd Gyulafehérvár elfoglalásában is. A jelek szerint már 1703 szeptemberének közepén felvette a kapcsolatot Popovics-Tököly Jánossal („a rác Tököly”, az 1697-es zentai csata egyik kapitánya; majd 1703-tól a császár által kinevezett és százdukátos értékű aranylánccal felruházott rác főkapitány, s e minőségében a Maros menti határőrvidék: Belényes, Borosjenő, Gyula és Világosvár őrségének parancsnoka; 1706-tól újbóli császári aranylánccal jutalmazott magyar nemes), egy határőrvidéki rácságot csatlakozásra felszólító kiáltvány keretében (melyben a felkelés reménybeli megsegítését tatár, lengyel és francia segédhadakra hivatkozással igyekezett szorgalmazni); s szolgálataiért Rákóczi 1705-ben megajándékozta a Hunyad vármegyei Mihalest faluval. 1706 júliusában már „a török seregek kapitánya” titulussal emlegették; e minőségében vélhetően nem elsősorban az Oszmán Birodalomból érkező, különböző nemzetiségű segédhadak, hanem leginkább a Thököly Imre 1705-ben bekövetkezett halála után a nikomédiai száműzetésből harcolni visszatért, egykori kuruc katonák egy része felett diszponálhatott, ezredesi rangban. 1708 augusztusában még bizonyosan élt, és részt is vett a hadműveletekben, ekkor Torockóról levelezett Károlyi Sándorral.²⁶³

Az előnevével és származásával összhangban valószínűleg nem a közismertebb udvarhelyszéki Kecset-, hanem inkább a Fehér vármegyei Ompolykisfaludról származó Ștefan Raț (Rác István) római katolikus hitre tért román nemesként 1695-ben gyulafehérvári udvarbírói tisztséget viselt, s ezt 1705-ben és 1708-ban (utóbbi időszakban, 1708–1709 ráadásul a szintén Fehér vármegyei Zalatna azonos joghatóságával kiegészítve) is megtartotta. A felkelés 1703-as kitörése, majd az 1705-ös zsigói csata és az 1707-es marosvásárhelyi országgyűlés nyomán is változó státuszú, ám Gyulafehérvártól délre jobbra teljesen császári kézen maradt területen²⁶⁴ működő Rác valószínűleg inkább passzív magatartást tanúsított a felkeléssel, mintsem hogy tevőlegesen támogatta volna azt – ám Rabutin gyanúja így sem kerülhette el: a

---

²⁶³ AR I., 185.; *Consilium*, 220. és 438.; *Czigány* 2002/2, 148.; *Magyar* 1980, 219.; *Magyar* 1994, 207.; *Mészáros* 2002, 181. és MNL OL, P 396 (A Károlyi-levéltár Rákóczi-kori iratai.), 1_09985.

<https://adatbazisokonline.mnl.gov.hu/adatbazis/a-karolyi-leveltar-rakoczi-kori-iratai/hierarchy>.

Letöltve: 2025. augusztus 9.

²⁶⁴ Erdély vázlatos Rákóczi-szabadságharc korabeli hadművelési térképéért lásd: „Képek jegyzéke 15”; *Erdély története II. / I.*, 901.

feljegyzések szerint a császári hadak 1704-ben, Nagyszebenben lefoglalták a könyveit (mindebből ítélve a műveltebb, jobb módú réteghez tartozhatott a román nemesség soraiban).²⁶⁵

Ștefan Sudricean-Șuncar (Szudricsán(y) vagy Sedriksán, Szudrigsán, illetve Sunkár István) – hasonlóan Ion Ciuruleához – ugyancsak szorosan kötődött Biharhoz, azon belül is Belényeshez: a vármegye Szudrics nevű falujából (innen kapta előnevét) származó Sunkár Gáspár fiaként 1704-ben ezen uradalom összeírásában szerepelt. Már 1703 decemberétől a Thököly-emigráció korábbi hadnagya, a szabadságharc kitörése után Debrecenből az Erdélyi-érchegység felkelőihez vezényelt Guthi István vicekapitányaként szolgált (aki mindössze két hónappal később, 1704 februárjában, Tordán egy táboron belüli viszálynak esett áldozatául a holdvilági csatavesztést követő menekülés során)²⁶⁶; majd felettese halálát követően ezeres főkapitánnyá léptették elő – két lovas és egy gyalogos serege leginkább Bihar és Torda vármegyéből rekrutálódott. A gyulafehérvári és a nagyváradi ostromgyűrűbeli hadi tevékenységét követően 1704–1705-ben Dészna kapitányaként 100 lovassal és 300 gyalogossal őrizte a zarándi várat. Hűségével kapcsolatban azonban ezt követően komoly kételemek merültek fel: 1706 tavaszán Károlyi Sándor már „karót érdemlőként” aposztrofálta, ám végül kegyelmet kapott – így valószínű, hogy ez esetben inkább fegyelmezetlenségről, mintsem árulásról lehetett szó. Ugyanakkor 1707 júniusában, amikor is áldozócsütörtökön a Hunyad vármegyei Brád vásárán rajtaütő Popovics-Tököli János vezette aradi szerbek fogságába esett; a Rákóczi hadai elől menekülő, Rabutin tábornok által mégis bizalmatlanul kezelt Wesselényi István szebeni (részint kényszer)tartózkodása (1703–1708) során írt naplójában már úgy szólt róla, mint „*aki már egynéhány ízben labanc – kuruc volt*”. A rác rabságból hamarosan kiszabadult Ștefan Sudricean-Șuncar mindenesetre a szabadságharc oldalán folytatta katonai pályafutását: 1708-ban ismét a felkelők kapitányaként tartották számon – ebbéli minőségében összesen három levelet is írt Károlyi Sándornak azév januárjában és októberében a Fehér vármegyei Abrudbányáról, a szilágyi Alsófüldről (innen a korábban már említett Fonácz Máttyás társaságában) és a hunyadi Brádból –, 1709-ben pedig Ugocsa vármegyében járt hadaival.²⁶⁷

Az eleinte a Torda vármegyei Magyarpeterden Lugossy Ferenc jobbágyaként-udvarbírnaként-tisztartójaként tevékenykedő Vasile Balică (magyarosan: Bal(y)ika, vagy

---

²⁶⁵ AR XII., 404.; *Consilium*, 96. és *Cserei*, 271.

²⁶⁶ *Szaniszló V.*, 314–316.

²⁶⁷ AR I., 185.; AR XII., 397. és 457.; *Magyar 1994*, 204.; *R. Kiss*, 165.; *Wesselényi*, 204.; MNL OL, P 396 (A Károlyi-levéltár Rákóczi-kori iratai.), 1_05352, 1_05395 és 1_10605.

<https://adatbazisokonline.mnl.gov.hu/adatbazis/a-karolyi-leveltar-rakoczi-kori-iratai/hierarchia>.
Letöltve: 2025. augusztus 9.

Moldován Gergelynél: Balla László)²⁶⁸ csaknem mindvégig előbbi minőségében vitte társadalmi helyzetéhez képest meglepően sokra a szabadságharc katonai ranglétráján, esetében tipikusnak mondható módon egy szabadcsapat vezetőjeként csatlakozva a felkeléshez. 1704-ben Kaszás Pál, majd az ő 1705-ös halála után Gencsy Zsigmond ezredében szolgált főhadnagyként; utóbbi 1706-ban, a Karika-hágónál vívott harcokban bekövetkezett elhunytát követően (noha addigi csapattestét az ekkor már több mint 60 esztendőes egykori Thököly-ezredes Szöcs János – minden bizonnyal nem azonos azzal a strázsamesterrel, aki ötven hajdújával már a felkelés kezdetén betört Erdélybe Havasalföldről; jóllehet Thököly katonáinak szervezett támadásához a Porta nem járult hozzá, így a hozzájuk hasonló hadviselők összlétszáma kérdéses –, végül 1707-ben pedig Bikk László kapta meg)²⁶⁹ pedig már ezredessé is előléptették (1708–1709-ben a Károlyi Sándorral folytatott levelezése tanúsága szerint a Torda vármegyei Torockón, a kolozsi Berkesen, a szatmári Erdődön és Szilágysomlyón is megfordult hadaival²⁷⁰). Mindezek ellenére csupán 1709-ben, gyalogos kapitánysága idején kezdődött jobbágyfelszabadítási procedúrája, melynek keretében Barcsay Ábrahám tárgyalta földesurával. A *Mercurius Veridicus* 1710. február 18-i számában „colonellus Valachorum” titulussal említette, s még 1711 márciusában is egy három kompániából álló regiment élén állt (Károlyival való újbóli levélváltása a Szatmár vármegyei Lázáriból és Kökényesdről ez év januárjára tehető²⁷¹). Ezzel együtt rendi jogállásának remélt, kedvező változása alighanem elmaradt; a szabadságharc utolsó éveiben ugyanis Torda környékén gerillaharcot folytatott embereivel: a már korábban is „Balyika lyukának” vagy „várának” (*Gaura / Castelul Balicii*) nevezett tordai hasadékbán rendezte be katonabetyártársaival közös barlangerődjét. A megállapodás után sem szétszéledő szabadcsapat fosztogató tevékenységének aztán a szatmári békekötés sem szabott gátat, ezért a tordai polgárok ellene fordultak – végül minden bizonnyal hatósági hajtóvadászat keretében egy mészároslegény ölte meg 1712-ben.²⁷² Ennek a verzióknak ugyanakkor ellentmond, hogy az ezt alátámasztó Kemény János-féle beszámolóban Balică keresztneve következetesen Nikitaként szerepel (ez lehet felkelésellenességből fakadó

---

²⁶⁸ *Moldován*, 60–61.

²⁶⁹ A katonai helyzetet tovább bonyolította, hogy a bécsi az Udvari Haditanácsban a sztambuli nagyvezírváltás miatt ugyanakkor tartottak Thököly moldvai és temesközi fegyvereseinek beszivárgásától is – így az a mintegy 8500 hadviselő, aki felszámolhatta volna a Felső-Tisza vidékén kibontakozó felkelést, Erdély biztosítására kapott parancsot. Lásd: *AR I.*, 429.; *AR III.*, 167.; *Bánkúti* 1990, 65–66.; *Czigány* 2002/2, 148. és *Czigány* 2020, 457.

²⁷⁰ MNL OL, P 396 (A Károlyi-levéltár Rákóczi-kori iratai.), 1_04689, 1_06086, 1_07452 és 1_06920.

<https://adatbazisokonline.mnl.gov.hu/adatbazis/a-karolyi-leveltar-rakoczi-kori-iratai/hierarchia>.

Letöltve: 2025. augusztus 9.

²⁷¹ MNL OL, P 396 (A Károlyi-levéltár Rákóczi-kori iratai.), 1_10632 és 1_10671.

<https://adatbazisokonline.mnl.gov.hu/adatbazis/a-karolyi-leveltar-rakoczi-kori-iratai/hierarchia>.

Letöltve: 2025. augusztus 9.

²⁷² *Magyari* 1994, 59. és 179.; *Mészáros* 2002, 180. és 185.; valamint *Orbán*, 410.

szándékos ferdítés, mint ami például a Cserei által nem szemtanúként megélt történések esetében többször felmerül²⁷³; de két különböző személy, ezáltal a történeti tények és a folklór „egyszerű”, felületes összemosása is²⁷⁴); illetve hogy a család Bálint és Illés nevű tagjainak Károlyi Sándor még a szatmári békekötést követően is szerette volna kijárni az armálist III. Károlynál.²⁷⁵

A csak betyári minőségében ismert Bucur Cîmpeanu (Kimpian Bukur) mellett a szabadságharc zárószakaszában mindenesetre már Vasile Balică is csupán „tolvaj Balika”-ként szerepel a visszaemlékezésekben. Utóbbi 1709-ben Aranyosszékről üzte ki egy Pivoda nevű szebeni rác kapitány, de a Kolozs vármegyei Bátoson, illetve a háromszéki Nagyajtán, valamint Szászfenesen így is sikerrel garázdálkodtak, Vasile Negru embereivel egyetemben. Előbbi pályafutása azonban ugyanekkor gyorsan véget is ért, miután a császáriak a Háromszéki- és a Brassói-havasok vidékén kiűzték Havasalföldre, ahol Constantin Brâncoveanu vajda köztörvényes bűnözőként kezelve karóba húzatta.²⁷⁶

Jószerevel ismeretlen háttérű, ám vélhetően ugyancsak román származású felkelője volt a Rákóczi-szabadságharcnak az a vélhetően a Máramaros vármegyei Izaszacsalon tevékenykedő Alexa Duncă főkapitány, aki 1708 májusában levelezett Horváth Gáborral (inkább a dralepszakai, ugyancsak e vármegyei szolgabíró, esküdt, országgyűlési követ és alispán, mintsem az 1703-ban Kassán rekedt jászói, szepsi harmincados – neki írt levelet egyébiránt a máramarosi gyulafalvi (Giulești) Ionaș Rednic is 1708 szeptemberében).²⁷⁷

Rajta kívül pedig ugyanígy jó eséllyel e kategóriába sorolható az a Samuel Flucă, aki ismeretlen időpontban a Belső-Szolnok vármegyei fiskális inspektor, majd dési sókamaraispán, máramarosi büdöskőbányai adminisztrátor (e vármegyei vicepraefectusi pozíciójából 1710–1711-ben felfüggesztett, majd bebörtönzött), 1712-ben Károlyi Sándor lehetséges praefectusaként is említett Kismarjai Albertnek adott nyugtát „33 forint felvételéről Abrudbánya város szükségére”. (Kismarjaival levelezett 1708 májusában a máramarosi kalinfalvi (Călinești) Predonik Imre (Emeric Predonic) is, akiről azonban ennél többet nem tudunk.)²⁷⁸

---

²⁷³ Orbán, 340–344.

²⁷⁴ Magyar, 318–322.

²⁷⁵ Seres, 359.

²⁷⁶ Cserei, 261., 266., 365., 399–401. és 447.; továbbá Seres, 357.

²⁷⁷ *Consilium*, 563. és MNL OL, P 396 (A Károlyi-levéltár Rákóczi-kori iratai.), 1_04463, 1_05002.

<https://adatbazisokonline.mnl.gov.hu/adatbazis/a-karolyi-leveltar-rakoczi-kori-iratai/hierarchia>.

Letöltve: 2025. augusztus 9.

²⁷⁸ MNL OL, P 396 (A Károlyi-levéltár Rákóczi-kori iratai.), 1_09578 és 1_04433.

<https://adatbazisokonline.mnl.gov.hu/adatbazis/a-karolyi-leveltar-rakoczi-kori-iratai/hierarchia>.

Letöltve: 2025. augusztus 9.

Névetimológiája szerint inkább valamilyen szláv etnikumhoz tartozó (minthogy a második vezetéknev az első, magyar változat megfelelőjének tekinthető), működési területe alapján azonban akár román származású is lehetett Laki Domu Péter – ő egy bizonyos Korb János (Ioan Corbu) társaságában küldött egy ítéletlevelet 1707 júniusában Károlyi Sándornak a Bihar megyei Sólyomkővárból (Șinteu – a település máig élően markáns szlovák, római katolikus jellege csupán a kora 19. századi betelepítések nyomán alakult ki, így ennek kapcsán további feltételezésekbe nem bocsátkozhatunk), esetleg a Kolozs megyei Sólyomkőről (Șoimeni; a dokumentum pontos tartalma nem ismert).²⁷⁹

Nem kizárt román származása annak a Mósa Lászlónak (Vasile Moșa) sem, aki Mósa Demeter fiaként, a közép-szolnoki Sárosberkeszről származva, kővárremetei postamesterként csatlakozott a felkeléshez már 1703-ban; s lett a Kővár vidéki sereg fődirectora, majd az erődítmény vicekapitánya. 1706 januárja és júniusa között Orosz Pál és Károlyi Sándor generálisokkal folytatott levélváltása is tanúskodik kálváriájáról, mely ez év májusi leváltásával kezdődött csak igazán – 1708 júniusában Károlyi ugyanis hűtlenség gyanúja miatt már le is fogatta. Mósa végül 1710-ben hunyt el.²⁸⁰ A Szatmár vármegyei Szepan Dávidnak (David Sepan) ugyanakkor csupán egy 1705. augusztusi elismervénye áll rendelkezésünkre.²⁸¹

Az imént említett Vasile Negru (Fekete Vaszil), a szabadságharc zárószakaszába bekapcsolódó, minden bizonnyal a Torda vármegyei Aranyoslónáról származó „híres oláh tolvaj kapitány” 1708–1710-ben főként Gyergyó-, Maros- és Udvarhelyszék területén tevékenykedett. Cserei Mihály csapatai eleinte Alfalu és Vasláb (mindkettő gyergyószéki) települések mellett igyekeztek rajtaütetni a szintén felkelőkből verbuválódott irreguláris hadain, ám ő embereivel együtt a Tordai vármegyei Görgény vára felé távozott. E fosztogatók nevéhez fűződik a Dósa család meggyilkolása a marosszéki Kibéden, valamint Udvarhely sikeres és Nagysink végül a császáriak által megakadályozott felprédálása is. Mindezek ellenére 1710 tavaszán Károlyi Sándor érte is közbenjárt – igaz, ekkor még Rákóczinál, és vele kapcsolatban nem a nemesítési kérelem, hanem az ezredesi rangra emelés merült fel. A fejedelem azonban

---

²⁷⁹ MNL OL, P 396 (A Károlyi-levéltár Rákóczi-kori iratai.), 1_03563.

<https://adatbazisokonline.mnl.gov.hu/adatbazis/a-karolyi-leveltar-rakoczi-kori-iratai/hierarchia>. Letöltve: 2025. augusztus 9.

²⁸⁰ *AR I.*, 179., 242. és 545.; *AR XII.*, 392.; *Nagy VII.*, 568–569.; MNL OL, P 396 (A Károlyi-levéltár Rákóczi-kori iratai.), 1_01992, 1_01935, 1_00658, 1_02079 és 1_02418.

<https://adatbazisokonline.mnl.gov.hu/adatbazis/a-karolyi-leveltar-rakoczi-kori-iratai/hierarchia>. Letöltve: 2025. augusztus 9.

²⁸¹ MNL OL, P 396 (A Károlyi-levéltár Rákóczi-kori iratai.), 1_01890.

<https://adatbazisokonline.mnl.gov.hu/adatbazis/a-karolyi-leveltar-rakoczi-kori-iratai/hierarchia>. Letöltve: 2025. augusztus 9.

végül úgy határozott, hogy a kérést megtagadja, mivel szabadcsapata élén nagyobb szolgálatot tehet a felkelőknek.²⁸²

A személyazonosság bizonytalansága mindenesetre itt is felmerülő kulcskérdés: könnyen előfordulhat ugyanis, hogy Fekete Vaszil rémtetteinek egy része Mojszén (Mojsze) László (az ő saját, Rákóczihoz írt folyamodványa szerint ráadásul alaptalanul vádolták mindezzel), másik fele pedig egy bizonyos, meglepő módon a császáriakhoz sorolt „Oláh-Bölkényi Vaszul” nevéhez fűződik – már amennyiben nem valamennyi esetben ugyanarról (ez esetben viszont nehezen pontosítható megnevezésű) személyről van szó. Amennyiben valamennyi cselekedet Mojszén László alakjához köthető: vele kapcsolatban annyi bizonyos, hogy – legalábbis Károlyi Sándornak írt beszámolója szerint – 1707 őszén Moldvába menekült embereivel Görgény várából, ám 1708 júliusában már csaknem valamennyien visszatértek a környékebeli erdőkbe. A generális mindenesetre visszafogadta a felkelők közé, sőt 1708. augusztus végén – Barcsay Ábrahám, Rhédey Ádám főperceptor, valamint Domahidi István komornyik közbenjárásával – 200 rénes forinttal is segítette Vaszilt a szamosfalvai táborban; miután már egy 1708. júliusi, a szatmári Hodászon kelt levél tanúsága szerint is kapcsolatban állt vele.²⁸³ Ő ezután egy-egy német és rác rabot küldött Orosz Pál táborába, a Szilágy vármegyei Varsolcra 1708 novemberében – ekkor felmerült átállása is, ám Thoroczkay János (az említett Thoroczkay István felkelő ezereskapitánynak a nagyberivoji kolostoralapítás kapcsán már ugyancsak szóba hozott fia, aranyosszéki főkapitány) ezzel kapcsolatos információi hamisnak bizonyultak. 1709. január 2-án Fogarassy István kamarás és főpohárnokmester (minden bizonnyal a fejedelem parancsára) másfél rőf veres és 4 és fél rőf angliai posztóval jutalmazta meg Vaszilt, aki ez év nyarán már az említett módon hírhedt betyárvezérré lett, s még a vesztes somkúti csata után is arról számolt be, hogy foglyokat ejtett Nagybánánál az ellenséges seregből. A város császáriak általi kifosztása után élelmet vitt a Lápos vidéki civil lakosság számára, majd Jósika Dániel már említett, mintegy háromnegyedrészt román etnikumú lovasezredének (amely 1708 januárjában és februárjában egyébiránt épp Sztojka-falván tartózkodott a Károlyi Sándorral folytatott levelezés szerint²⁸⁴) egy részével egyetemben a Maroson ismét átkelve Beszterce alatt 25 foglyot ejtett – érdekesség, hogy az elfogottak két örmény és három rác kivételével mind

---

²⁸² *Consilium* 289–290., 418. és 430–431.; illetve *Cserai*, 416.

²⁸³ *Magyar* 1994, 181–182., *Seres*, 360–363.; *Wesselényi*, 515.; MNL OL, P 396 (A Károlyi-levéltár Rákóczi-kori iratai.), 1_04716 és 1_04876_M.

<https://adatbazisokonline.mnl.gov.hu/adatbazis/a-karolyi-leveltar-rakoczi-kori-iratai/hierarchia>.

Letöltve: 2025. augusztus 9.

²⁸⁴ MNL OL, P 396 (A Károlyi-levéltár Rákóczi-kori iratai.), 1_09990 és 1_09991.

<https://adatbazisokonline.mnl.gov.hu/adatbazis/a-karolyi-leveltar-rakoczi-kori-iratai/hierarchia>.

Letöltve: 2025. augusztus 9.

románok voltak.²⁸⁵ 1710 tavaszán Vaszil épp Balikával és a szatmári ármásokkal (hajdúkkal) együtt, a vármegye és a Partium határán, Erdőszáda és Erdőd között kapott diverzánként portyázási feladatot Károlyi Sándortól, aki ez év nyarának elején (a fentebb említett, sikertelen előléptetési kérelmet követően) magához rendelte e csapattesteket az ugyancsak szatmári Olcsvára. A nyáron esett, a Szatmárnémeti városával szembeni, muníció biztosításával kapcsolatos vitákat követően 1711 elején Vaszil hadai – ekkor mintegy 150-200 gyalogos és lovas – Máramarosba álltak tovább, s kapitányuk résztvett a márciusi, huszti közgyűlésen is; ezt követően több információ azonban nem áll rendelkezésre róla.²⁸⁶ Mindazonáltal klasszikusan ellentmondásosként aposztrofálható személyisége (könnyűlovas harctéri bravúrok kontra a lakosság sanyargatása) ellenére a szépirodalmi hagyomány pozitívan őrizte meg alakját: Jósika Miklós (1794–1865) – talán a generációkkal korábbi családtaggal, Dániellel való, említett hősiek együttműködés emlékétől sem függetlenül – *II. Rákóczi Ferencz* című, 1852-ben írt, majd 1861-ben kiadott regényének hőseit, a Thökölyt és Rákóczit egyaránt hűségesen szolgáló Vaszilt, a Cibles-hegységben tanyázó máramarosi kecskepásztorból lett kuruc katonát alighanem róla mintázta.²⁸⁷

Végezetül minden valószínűség szerint csupán középső nevében, származását tekintve azonban nem volt „Oláh” az a református vallású Nánási Jakab, aki András császári főhadnagy fiaként 1690-ben szerzett armális nemeslevelet I. Lipóttól, majd 1704-ben, debreceni tanumányait követően hajdúnánási jegyző, később vicekapitányi rangban a Hajdúkerület és a Bihar vármegyei hajdúvárosok „tényleges főkapitánya”, 1708-ban pedig a hét hajdúváros sárospataki országgyűlési követe lett; s posztját még a következő esztendőben is biztosan betöltötte.²⁸⁸

***

Az előbbieken szemügyre vett család- és politikai-katonai karriertörténet-töredékek elemzését a szakirodalmi hivatkozásokkal összevetve tehát három főbb csoport különíthető el az egyes román kötődésűnek tartott famíliák Rákóczi-szabadságharcban való részvétele kapcsán:

1.) családnév-etimológiai és felekezeti hovatartozásbeli szempontból, valamint a birtokok földrajzi elhelyezkedése és a nemesi cím(er)ek elnyerésének körülményei (időpont, helyszín) alapján nem igazolható román származás és felkelésbeli tevékenység – Finta és Tatár család;

---

²⁸⁵ Cserei, 430.; Esze 1955, 476. és és Magyarai 1994, 240.

²⁸⁶ Bánkúti 1991, 28.; Bánkúti 2000, 16–18. és Seres, 364–367.

²⁸⁷ Köllő, 152–153. és Seres, 356.

²⁸⁸ AR VIII., 117.; Consilium 547. és Nagy – Nyakas, 230–235.

2.) a családnév köz- vagy foglalkozásnévi jelentése miatt bizonytalan kapcsolatrendszer és változó bizonyossággal állítható román származás, marginális korszakbeli politikai aktivitással – Drágos, Pap és Sztán család;

3.) közvetett (vallási hovatartozás, törzsbirtokok fekvése, nemesi előnevek és a címhez jutás története) és közvetlen (a szabadságharc további szereplői általi megemlítés, családi levéltári forrásnyelv) adatok által is igazolt, általában a felkelés korai szakaszától aktív Rákóczi-párti részvétel, majd a szatmári békekötés után III. Károly gyors elismerése és betagozódás az új politikai rendszerbe, a korábbi vármegyei-regionális tisztségek és birtokok megtartása, majd későbbi gyarapítása mellett – Sztojka és Boér család.

A nagyberivói Boér família előbbiekben tárgyalt története során – elsősorban Boér Ferenc, Mikes Kelemen ortodoxból unitussá lett nevelőapja, illetve a Rákóczi-párti nemesek oklevelének *sub anathema* kitétele révén – felsejlettek a kor és a szabadságharc vallási vonatkozásai is. A következő fejezetben ezek kerülnek górcső alá, az újonnan létrejött görög katolikus és a hagyományos ortodox felekezet közötti választás dilemmáján keresztül, mely a ruszinok mellett legelsősorban a románságot érintette. A népi vallásossággal kéz a kézben járó néphagyományon keresztül pedig következésképpen adódik annak áttekintése, hogy miként őrizték meg emlékezetükben a románok a Rákóczi-szabadságharcot; illetve hogyan maradtak fenn hőseik – elsősorban is a Szatmár és Máramaros vármegyék törzsterülete közötti hegy- és völgyvidéken, az Avason, valamint annak „székvárosában”, Nagybányán aktív Pintye vitéz (Gligor Pintea, 1670–1703) gazdag, illetve olykor ruszin, valamint szépirodalmi utóhatásoktól sem mentes folklórja; valamint az 1717-es utolsó tatárjárás kapcsán már említett Karácson(y/-i) Tódor (Tivadar) története – a (szép)irodalmi köztudatban.

„Unde-i merge, acolo'm fi!” –

Román felekezetiség és néphagyomány a Rákóczi-szabadságharcban

Unitusok és ortodoxok részvétele a felkelésben

Az alcímben említett két társadalmi–kulturális szegmens mintegy klasszikus újkori jelenségként minden magyarországi nemzetiség, így a románság esetében is összekapcsolódott. Ezenfelül – egyedinek korántsem nevezhető módon, ám annál hangsúlyosabb említést érdemlő tényként – megállapítható: konkrét nemzettudattal nem, vagy azzal a (magyarokat és románokat a Horea–Cloșca–Crișan-féle parasztfelkelés 1784-es kitöréséig összekötő) Hungarus-tudat

mögé szorulva csak másodlagosan rendelkező nemesség, illetve mindennemű polgárság híján az egyházi személyek állásfoglalása már csak az alsópapság vasárnapi prédikációi révén is döntő hatást gyakorolhatott a román jobbágyok szabadságharc melletti fellépésére.²⁸⁹

Márpedig a románok többsége megmaradva eredeti ortodox hitén visszautasította az egyházi unió bécsi udvar által az 1690-es években minduntalan felkínált lehetőségét. S mint az a Boérok példáján keresztül ugyancsak kitűnik, egyéb sérelmeik vagy erős elkötelezettségük révén az uniáltak tekintélyes része is a következetesen a vallási türelem alapján álló Rákóczihoz csatlakozott.²⁹⁰ Kollonich Lipót (1631–1707) bíboros ajánlására I. Lipót császárt a ruszin példát követve egyébiránt már 1692-től foglalkoztatta a román görög katolikus egyház megalapításának gondolata. Évekig tartó vita kezdődött az új felekezettel kapcsolatban, ennek eredményeként a görögkeleti egyház császári kezdeményezésre összeült 1697-es zsinatán Theophilus (?–1698) gyulafehérvári püspök elfogadta a katolikusokkal való vallási uniót. Mintegy ellenlépésként 1698-ban, a karlócai béketárgyalások alatt Rákóczi Sáros vármegye főispánjaként már tárgyalt Constantin Brâncoveanu havasalföldi vajdával, s (nagy számú kálvinista és lutheránus híveinek tiltakozása ellenére is!) megígérte neki, hogy hatalomra kerülése esetén a görögkeleti vallást is elismerik, ezenfelül segítenek neki egy keleti birodalom létrehozásában az orosz cárral egyetértésben.²⁹¹ A császári udvar kémei révén hamar tudomást szerzett a titkos egyezkedésekről, s I. Lipót „vizontválasza” sem sokat váratott magára: hogy az áttérés tömegessé váljon, a császár 1699-ben diplomát bocsátott ki, melyben az áttérő papokat felmentette a földesúri függéstől és az addig őket is sújtó dézsmától és a robottól. A román papság egy része ennek hatására 1700-ban elismerte fejének a római pápát, illetve elfogadta az ezen aktushoz kapcsolódó hitelveket – megtartotta viszont a görögkeleti egyházból örökölt papi házasságot és más törvényeket. Az 1701-ben kiadott újabb kiváltságlevél a görög katolikus románokat gyakorlatilag negyedik rendi nemzetté emelte volna, ám ezt az erdélyi országgyűlés konszenzusa híján nem léphetett életbe.²⁹²

Ebből az évből már konkrét unitus–ortodox-konfliktusról is tudunk, a Rákóczi hívének semmiképp sem nevezhető Bethlen Miklós Erdély kancellárjaként (1691–1704) ugyanis a románok vallási kérdéseiben is ítélkezett. Mint írja: „*Egy Nagyszegi Gábor nevű... szegény nemes, másképpen meglehetősen értelmes, írástudó, pápistából oláh vallásra állott embert kurátornak tesznek, hogy az ő dolgokat folytassa gubernium, ország és akárki előtt... ők praeter*

---

²⁸⁹ A görög katolikusokról általánosságban lásd: *Pirigy*, 5–11.

²⁹⁰ *Dragomir*, 74–75. és *Köpeczi – R. Várkonyi*, 127.

²⁹¹ A tárgyalások diplomáciai szerepéről a vonatkozó fejezetben bővebben is szólunk. Lásd: *AR XI*, 24.

²⁹² *Albert*, 45–56.

conscienciae libertatem secundum ritum veterem (azaz: „lelkiismeretük régi rítusuk szerinti szabadságán kívül” – a szerző) *semmit sem kívánnak.*”²⁹³ Hogy Nagyszegi miért épp ebben az ortodoxok számára vészterhes időkben tért át (az általános folyamatokkal szöges ellentétben) a görögkeleti rítusra, az mindmáig rejtély – azt tudjuk ugyanakkor, hogy ez alkalommal egy, a vallási unió erőszakos kiterjesztése ellen tiltakozó iratot is átadott Bethlennek. A kancellár igyekezett őt csillapítani, azonban nem merte a Gubernium többi tagja előtt nyíltan biztosítani támogatásáról. A román unitus püspöknél szolgáló, de előljárójával szembe forduló „kurátor” később ismét megjelent a Kormányzóságon, és kijelentette, hogy „...*Istenért ő mindenre és a halálra is kész.*”²⁹⁴ A kancellár másodjára Sárosi János ítélőmesterhez irányította, aki készen mutatkozott a tiltakozás elfogadására – később azonban épp ez okozta az ügy vesztét: a fejleményekről értesülő császári katonák ugyanis letartóztatták, és Bécsben börtönbe vetették, ahonnan csak 1706-ban, immár özvegyemberként szabadult. Elfogatásakor Bethlen sajnálatát fejezte ki: „*Én ez az ügyet s ötet és társait is szántam, és ha lehetett volna, bizony tiszta szívvel segitettem volna, de féltém, hogy magát, másokat is és engemet is veszedelembé ejt, hasznom sem léssen a religió dolgában.*”²⁹⁵ Szabadulása után a már idős nemes (Rákóczi levelezésében „öreg embernek” mondja) nyíltan a szabadságharc mellé állt, 1708 utáni sorsáról azonban semmit sem tudunk.²⁹⁶

E helyütt fontos kiemelni, hogy e Nagyszegi Gábor csupán névrokonságban áll azzal az eleddig nem azonosított felekezeti hovatarozású felkelővel, aki Gabriel Leuca (Leuka Gábor) néven született, és a Szilágy vármegyei, hagyományosan román lakosságú Nagyszegen (ma: Noțig – korábban Közép-Szolnok vármegye, Zilahtól északkeletre) töltötte ifjúkorát; ahol jobbágyi státusban élt ugyan az emlékiró Wesselényi István földesúri fennhatósága alatt (ahogyan ő fogalmazott vele és családjával kapcsolatban: „... *az én nagyszegi jobbágyom volna, kinek faluját és atyjafiait is én bírtam.*”²⁹⁷), ám az élete végéig a falu bírójaként tevékenykedő édesapja révén befolyásosnak mondható személynek számított. Iskolaéveit követően, tanult emberként egyenesen Bécsben került a hadsereg kötelékébe; majd Barkóczy István (?–1679) katonájaként, kurucellenes érdemei elismerésének ajándékául a Szabolcs vármegyei Nagykállón kapott házat, s lett 1677-től hajdúböszörményi kapitány, majd császári alezredes. A Rákóczi-szabadságharc 1704-ben, a Kolozs vármegyei Gyalu vicecolonellusként érte, ahol is a várba beszorulva, a commendáns halálát követően átadta az erősséget a

---

²⁹³ *Bethlen II.*, 52.

²⁹⁴ *Bethlen II.*, 53.

²⁹⁵ Idézet uo.

²⁹⁶ *AR II.*, 177., 468., 541., 651. és *AR III.*, 126., 178., 212., 233., 236.

²⁹⁷ *Mészáros 1995*, 95.

felkelőknek. Ez év októberétől csatlakozott a fejedelemhez, akinek a seregében ezereskapitány, később pedig brigadéros lett. 1705–1707-ben medgyesi commendánsként, illetve ennél is rangosabb szerepkörrel, a Hunyadtól Máramarosig elhelyezkedő összes erdélyi hágó védelmének felügyeletével bízta meg Rákóczi. Ezt követően azonban kétesztendőnyi időre császári hadifogságba esett (rabságát Szebenben töltötte, ahonnan 1708-ban három levelet is küldött Károlyi Sándornak; fogolytársaival, a felkeléshez 1705-ben csatlakozott, főcolonellus, szabadulása után ezredét visszacapó, majd a szatmári békekötést után császári altábornagyi rangig jutó Gyulai Istvánnal, valamint Bihari Istvánnal, Posta Mihállyal, Hegedűs Jánossal, Nagy Sámuellel, Pap Gáborral és váradi Rácz Rusztinnal egyetemben) – igaz, szabadulása után, 1709 őszén azonnal jelentkezett is újbóli katonai szolgálattételre a fejedelmi udvarban. Még ugyanebben az évben Máramaros vármegyei parancsnok és brigadéros lett; 1710-ben pedig generális főstrázsamester és érsekújvári commendáns, ez utóbbit azonban szeptemberben feladni kényszerült. (1710 májusa és augusztusa között még a felkelés kezdetén hevesi alispánként Rákóczi szolgálatába állt, ezereskapitánnyá, brigadérossá, majd a Duna-Tisza közti hadak parancsnokává tett, ekkoriban érsekújvári vicecommendáns Ordódy György társaságában írt tizenegy levelet Bercsényi Miklósnak Károlyi Sándornak az ostrom előtt álló városból. Ordódy augusztus végén már el akart pártolni a császári hadak közeledtének hírére, így szeptemberben már nem is volt ott a várban, amiért egészen 1711 márciusáig vizsgálati fogságban sínylődött Ungváron, ám ekkor szabadon engedték – végül 1721-ben, Trencsénben hunyt el. Nag(!)szegi – ahogyan a levél aláírásában áll – azonban a jelek szerint nem részesült hasonló retorzióban a kapitulációt követően; 1710 decemberében öt levelet is írt Károlyinak, immár Szatmárból.²⁹⁸) Brigadérosi kinevezésének ritkaságát, egyszersmind rangját jól szemlélteti, hogy a szabadságharc mindössze három nem nemesi származású ebbéli katonai tisztségviselőjeként tölthette be e posztját a seregben. (Az 1707 tavaszán személyére vonatkozóan, majd kiszárvartva egész családjával együtt nemesi címet kapó Esze Tamás, illetve a szepességi szász Czelder Orbán esetében a képet árnyalja, hogy ők ketten a gyalogságnál teljesítettek szolgálatot, s e fegyvernem minden jelentőségteljesége ellenére a nemesek körében jobbra lebecsültnak számított. A szabadságharc ezereskapitányainak sorában egyébiránt ugyancsak három román származású katonai vezetőt tart számon a szakirodalom –

---

²⁹⁸ *AR I.*, 443.; *AR III.*, 233., és 239.; *AR VI.*, 613.; *AR XII.*, 463.; *Consilium*, 437.; *Esze 1955*, 180–181.; *Nagy V.*, 131.; *Nagy VIII.*, 248.; MNL OL, P 396 (A Károlyi-levéltár Rákóczi-kori iratai.), 1_05382, 1_06495, 1_06615, 1_07880, 1_07802, 1_07816, 1_07842, 1_07853, 1_07928, 1_07950, 1_08922, 1_07986, 1_08938, 1_08939, 1_08130, 1_08270, 1_09321, 1_09344, 1_08575, 1_09388 és 1_09425.

<https://adatbazisokonline.mnl.gov.hu/adatbazis/a-karolyi-leveltar-rakoczi-kori-iratai/hierarchia>.
Letöltve: 2025. augusztus 9.

azokat leszámítva, akik brigadérosok vagy tábornokok lettek, összesen 162 fő, köztük 12 német, 7 francia és a már említett horvát Vojnovich József töltötte még be ezt a posztot; ami egyben azt is megmutatja, hogy a felkelés nyolc esztendeje alatt egy-egy ezred átlagosan két alkalommal cserélt parancsnokot.²⁹⁹) 1711 elején Nagyszegi (Leuca) Gábor már súlyos beteg volt, és végül még januárban el is hunyt Munkácson.³⁰⁰

Mindenesetre 1701-ben (a fent vázolthoz hasonló konfliktusok ellenére) formálisan is létrejött a román görög katolikus egyház, miután a Fehér vármegyei Csügedről származó, a nagyenyedi református kollégiumban tanult Anghel Athanasiust (Atanasie, Atanáz) az említett Theophilus 1698-ban váratlanul bekövetkezett halála után püspökké szentelték – immár második alkalommal (mindez 1705-ben pápai megerősítést is nyert XI. Kelemen (1700–1721) részéről). Szintén 1698-ban ugyanis még Bukarestben, ortodoxként konszokrálattott; ám az unió azévi (egyenesen általa, a gyulafehérvári zsinaton szorgalmazott) kimondása, illetve a második Diploma Leopoldinumban megerősített királyi jóváhagyás és kinevezés jelentősen megváltoztatta az erdélyi oláhok egyházpolitikai helyzetét, illetve módosította felekezeti szerkezetét és azok hierarchiáját. Ezzel párhuzamosan igyekeztek elhallgattatni az ortodoxia melletti kiállásra figyelmeztető hangokat – bebörtönözték például azt a Ioan Țircát (magyar névváltozatban: C(z)irka vagy Circa János, illetve Jób) is, aki Athanasius ellenjelöltje volt ugyan, de még magát az uniót sem támogatta, és már 1698-tól református támogatással szervezkedett riválisával szemben.³⁰¹

Ilyen körülmények közepette alakult ki az oláhság körében is az unitus felekezet, ám a vita ezzel nem jutott nyugvópontra. Mivel az egyesülést megtagadó ortodoxokat továbbra is ugyanazok a korlátozó intézkedések sújtották, mint a magyar protestánsokat, az ellentétek a 18. század során még többször fellángoltak.³⁰²

Mindjárt a szabadságharc kitörését megelőző évben, 1702-ben immár nem előnyöket biztosító törvények megalkotására, hanem az előző esztendőben már Nagyszegi által is kifogásolt megfélemlítő intézkedésekre került sor. Ennek keretében a helyi karhatalom több Fogaras környéki településen görögkeleti kolostorokat is felégetett, a szerzeteseket kiűzték, szent könyveiket, kegytárgyaikat elvették. Az erőszak az unitusok egy részét is az elégedetlenek táborába állította – az új hitet követők császár hűségén maradt kisebbségét az említett

---

²⁹⁹ Márki, 1039.

³⁰⁰ AR II., 468.; AR III., 212.; Mészáros 2002, 178–180.; MNL 13., 534.; SRMF 41., 219–223.; Wesselényi, 14., 229., 262. és 312.

³⁰¹ I. Tóth, 27., 31–32., 41. és 53.; Trócsányi Zs., 282. és Zsilinszky 1897, 280.

³⁰² Papp – ifj. Barta, 289.

Athanasius uniós püspök vezette, aki a szabadságharc idején papjaival együtt mind vallási, mind politikai kérdésekben a bécsi jezsuiták tanácsait fogadta el.³⁰³

Mindezeket figyelembe véve aligha meglepő, hogy a románság már csak vallási okokból kifolyólag is örömmel fogadta a Rákóczi-szabadságharc kitörését. A fejedelem külön is igyekezett megnyerni rokonszenvüket és támogatásukat: az „oláh nemzetet” külön kiáltványban szólította hadba, az unitusokat és az ortodoxokat pedig egyaránt a vallási türelmet célzó intézkedéseivel állította maga mellé.³⁰⁴ A felkelők által elfoglalt területeken a görögkeletiek így megtarthatták régi szertartásrendjüket – köreikből került ki a román kisnemesség Rákóczi-párti vezetője, Szuhay Mihály is. Papjaik külföldi támogatásra is számíthattak: Oroszországból, Havasalföldről és Moldvából misekönyvekhez jutottak, de a császáriak által szorongatott területekről az esetenként ezekbe az országokba menekülő pópák a befogadáson túl dogmatikai, sőt katonai kiképzést is kaptak. Ez a fejedelem diplomáciai kapcsolatainak kiaknázását is nagyban elősegítette.³⁰⁵

A szabadságharc első esztendejéből meg nem nevezett, egységesen „olá pap”-ként emlegetett román egyháziakról maradtak fenn feljegyzések. 1703 novemberében Dolhai Gergely huszti tartózkodása során értesítette Sennyey István (?–1725) tábornokot levélben, hogy egy oláh pap érkezett hozzá Háromszékről, aki saját bevallása szerint épp egyik esperestől a másikhoz igyekezett. Dolhai gyanúsnak találta őt, mert passus nélkül jött, és kétkedése csak fokozódott, miután megtudta róla, hogy elhagyta a néma feleségét és szintén néma gyermekét, s fogyatékoságuk miatt nem is akar visszatérni Háromszékre. A pópa azonban a felkelők szolgálatába ajánlotta magát, mondván, ha elküldenék Havasalföldre erdélyi követként, örömet elvállalná a megbízatást, sőt először egyenesen azt állította, hogy magához Rákóczihoz igyekszik – később már a táborban maradással is beérte volna, arra hivatkozva, hogy ő is Máramaros vármegyéből származik. Dolhai mindenesetre úgy határozott, hogy Sennyeyhez bocsátja a papot, és (hasznosíthatósága esetén) Rákóczihoz való továbbküldését javasolja neki – ellenkező esetben visszavárja, és addig is tudósítást kér felőle.³⁰⁶ Még ugyanebben a hónapban szintén Sennyeynek üzent Magos János a pópák adójának változatlanul hagyásáról: „Az olá papok földesurak örökségében lakván, a mint azelőtt bizonyos taxát fizettek, most is úgy fizessenek.”³⁰⁷ Ezeket leszámítva a pópák lótolvajlási ügyek károsultjaiként tűnnek fel: Újváry János Zalatnabányáról értesítette Gyulay Jánost, hogy „*Petresani (petrosényi) olá pap lovát*

---

³⁰³ *Cernovodeanu*, 65–70.

³⁰⁴ *Erdély története II / 2...*, 895–897.

³⁰⁵ *Erdély története II / 2...*, 898.

³⁰⁶ *AR I.*, 178.

³⁰⁷ *AR I.*, 246.

én nem láttam.”, illetve Kengyel Zsigmond kérte Szilágycsehiből írt üzenetében Sennyey Istvánt, hogy „Széplaki olá pap egy lovát olá-hodosi Kis Péter társaival elvette: adassa vissza Nagyságod.”³⁰⁸

A következő román egyházi vonatkozású adatok már Rákóczi erdélyi fejedelemsége idejéből származnak: a fejedelmi tanács 1705. március 28-án, Marosvásárhelyről utasította az oláh papokat, hogy Rákóczi parancsára fizessék meg mind a természetbeni, mind pedig a pénzbeni adót, és küldjék Segesvárra – a felszólítás komoly, ellenkező esetben katonai erőszakra is számíthatnak („*az militiának assignátióban adatik, és Kegyelmeteken executione mediante is extorqueáltatik.*”).³⁰⁹ Rákóczinak gondja volt rá, hogy vallási türelemről szóló rendelkezéseit diplomáciai partnerei is megértsék: az év októberében a Baranya vármegyei Magyaregregyről üzenté Pápai János konstantinápolyi követének, hogy ezeket avval magyarázza a Portán, hogy a szultánhoz hasonlóan a fejedelemnek sem jönne jól egy Moldvával és Havasalfölddel egy valláson lévő ellenség. Ezzel egyszersmind finom utalást is tett az oroszokra – a kereszténytől idegen kultúrájú oszmánok számára hatalmi tényezőkkel indokolva alighanem érthetőbbé vált Rákóczi érvelése, tudniillik hogy a cár nem nézné jó szemmel a hozzá hasonlóan ortodox románok esetleges erdélyi üldöztetését.³¹⁰ A fejedelem ugyanezzel az érvrendszerrel bocsátotta útnak szintén Magyaregregyről, de immár novemberben a református ludányi Bay Mihályt (1645–1717), III. Gázi Giráj tatár kánhoz küldött diplomatáját. (Bay egyébként már I. Rákóczi Ferenc felkelésében is részt vett 1670-ben, s lett később bujdosó, majd Thököly munkácsi várparancsnoka, beregi alispán és a kurucvezér emigránstársa, egyszersmind portai rezidense; 1705-től pedig – eredetileg Thököly szécsényi országgyűlési követeként – immár Rákóczi diplomatája és főemberszolgája.³¹¹) Azt a megbízatást adta neki, hogy számoljon be a kánnak zsibói csata után a császári csapatok elől Moldvába menekült erdélyiekről, továbbá adja elő neki a Portára leselkedő veszélyt, miszerint egy esetleges orosz-török konfliktus esetén Moldva és Havasalföld vallási meggyőződéséből kifolyólag is a szultán ellen fordulna. A követek végül a borsai hágón keresztül jutottak először Moldvába, 1705. december 13-án Antioh Cantemir vajdánál (1705–1707) is jártak kihallgatáson, ezt követően december 21-én indultak tovább Dobrudzsán át úticéljuk felé.³¹² Az Oszmán Birodalommal kapcsolatos ügyeinek intézésében Rákóczi nem egyszer támaszkodott román küldöttekre: 1706

---

³⁰⁸ AR I., 249–250.

³⁰⁹ *Consilium*, 68.

³¹⁰ *Ráday I.*, 448.

³¹¹ AR I., 202.; Bay, 171–172.; *Ráday I.*, 461–463. és *Thaly 1873/III.*, 538–552.

³¹² *Ráday I.*, 461–463.

júliusában állandó követe, Pápai János mellé egy görögkeleti papot is rendelt Havasalföldön keresztül Konstantinápolyba.³¹³

Rákóczi Erdélybe való visszatérése után, 1707-ben ismét előtérbe került az ortodoxok szabad vallásgyakorlásának kérdése. Miután biztosította Constantin Brâncoveanu havasalföldi vajdát az ortodoxokra is kiterjedő vallási türelemről, a fejedelem április 30-án Szilágysomlyóról írt Veszprémi István (1637?–1713) erdélyi református püspöknek: értesítse a román papságot, hogy jogai érvényesítését közvetlenül a fejedelemtől várja.³¹⁴

Ennek szellemében a már említett ortodox pópát, az Athanasius 1701-es beiktatása után Szunyogh Ferenc jezsuita szerzetespap felügyelete alatt évekig börtönben sínylődő Ioan Țircát néhány erdélyi református nagybirtokos (köztük a már említett, alapvetően Habsburg-párti egykori kancellár, Bethlen Miklós!) közbenjárására szabadon engedték. Az erdélyi ortodox és a döntő többségüket tekintve Rákóczi-párti református körök között ezzel szorosabbá vált az említett módon már 1698 óta fennálló együttműködés, amely ahhoz vezetett, hogy utóbbiak közbenjárására 1707. április végén az ortodox papok gyulafehérvári gyűlése Athanasius utódjává nyilváníthatta Țircát – aki így mind a görög katolikus, mind az ortodox egyház felett irányítást gyakorolhatott. Rákóczi ezenfelül egy tallerra csökkentette a pópák éves adóját.³¹⁵ (Érdekesség, hogy a román ortodoxok és a magyar kálvinisták békés együttélése a szatmári béke után is megmaradt: Hátszegen a szabadságharc leverése után is közösen használták a templomot reformátusok és görögkeletiek. Különös szokás alakult ki: az ortodox misén arccal kifelé, a protestáns istentiszteleteken pedig arccal befelé fordították az ikonokat.³¹⁶) A görög katolikusok természetesen tiltakoztak az eljárás ellen a római katolikus vallású Rákóczinál, aki igyekezett unitus–ortodox tárgyalások tető alá hozásával elsimítani az ellentéteket – ezen kísérleteknek Erdély ismételen császári kézre kerülése vetett véget. A kérdés az erdélyi magyar nemességet, sőt Rákóczi fejedelem közvetlen környezetét is megosztotta: a kálvinista felekezethez tartozó Ráday Pál (1677–1733) kancellár például a fenti együttműködés szellemében az ortodoxokat támogatta e kérdésben, külön nyomatékosítva, hogy nem kíván teret adni semmilyen tiltakozásnak az unitusok részéről.³¹⁷ Ioan Țirca megválasztását követően mindenesetre előbb Hunyad vármegyében, majd a Fehér vármegyei Nagyenyeden lépett ismét egyházi szolgálatba. A császáriak visszatérének hírére később Havasalföldre, majd Moldvába menekült – igaz, formálisan még 1709-ben is unitus („erdélyi oláh”) püspöki pozícióban

---

³¹³ *Ráday I.*, 629–632.

³¹⁴ *Dragomir*, 74–75.

³¹⁵ *Mușlea C.*, 231. és *Ráday II.*, 193.

³¹⁶ *Moldován*, 367.

³¹⁷ *Tóth A.*, 22. és *I. Tóth*, 61.

találjuk; ráadásul 1710-ben immár a máramarosiak egyházi elöljárójaként szolgált, a szintén említett görögkeleti Sztojka Józseffel egyetemben. Utóbbi a szatmári békekötés évében hunyt el; míg Ţirca további sorsa ismeretlen – ami pedig elmozdított elődjét, Athanasiust illeti, ő Gyulafehérvárra vonult vissza, egészen 1713-ban bekövetkezett haláláig.³¹⁸

A görög katolikusok és görögkeletiek között feszülő ellentétek ekkor már a hadszíntéren is megmutatkoztak. A szabadságharc mellett álló, de magukat immár többnyire tolvajlásból fenntartó csoportok vezetői, a már részletesebben is említett marosszéki Vasile Negru, illetve a Barcaságban és Háromszéken tevékenykedő Bucur Cîmpeanu egész falvakat fosztottak ki, s ennek keretében általában a román unitusokat is bántalmazták – fokozva ezekkel az akciókkal az amúgy is megosztott románság széttagoztságát. Nagyrészt ez okozta azt is, hogy 1709-re a román kötődésű mozgalmak társadalmi bázisa jobbra kimerült, s ettől fogva egyre kevesebb oláh származású katonát említenek a források a szabadságharc résztvevői között.³¹⁹

A román egyháziak révén folytatott diplomáciai kapcsolatok mindenesetre még 1707-ben is aktívak maradtak: közbenjárt a szabadságharc ügyében Damaschin, a havaselvi Râmníc érseke, valamint a korábban Erdélyben és Magyarországon is megfordult David Corbea (?–1707) pap-kancellár (*logofăt*) – ő a havasalföldi vajda követeként Nagy Péternél interpellált a szerbek Rákóczihoz pártoltatásának ügyében.³²⁰ 1707. augusztus 3-án Pekry Lőrinc generális a Harság melletti táborból írta Rákóczinak, hogy egy oláh pap érkezett hozzá, aki a magyar kortársai által tisztsége után csak „Szpatár (*Spătar* – a hadsereg fejeként, mintegy a középkori magyar nádorokhoz hasonlóan, az „ország második embere”) Mihály”-ként emlegetett Mihai Cantacuzino (1640–1716), havasalföldi befolyásos bojár titkos jegyekkel írt levelét hozta. (Róla, rokonairól és a nekik is köszönhetően szövevényes korabeli havasalföldi (és moldvai) belpolitikai viszonyokról bővebben a diplomáciát tárgyaló fejezetben esik majd szó.) E pápa kiléte az eddig említett személyekével ellentétben megfejtethető: a görög származású Avram Ioan a havasalföldi vajda, Constantin Brâncoveanu udvari papja volt, de az ekkoriban az uralkodóval szembehelyezkedő Cantacuzino család bizalmát is élvezte.³²¹ Constantin Cantacuzino (1639–1716) havasalföldi asztalnok-étekgófogómester (*stolnic mare*), Mihai bátyja szintén levelezett Rákóczival (ahogyan Károlyi Sándorral is, 1708. szeptemberében, Târgovişteről; míg Mihai 1709 májusában, Bukarestből írt a főgenerálisnak³²²), s vallási meggyőződéséből fakadóan is

³¹⁸ *Hodinka 1909*, 552–553. és *I. Tóth*, 62.

³¹⁹ *Papp – ifj. Barta*, 289. és *Cserei*, 398.

³²⁰ David Corbea kiküldetéseit részletesebben a későbbiekben tárgyalja az értekezés. Lásd: *Cernovodeanu*, 67.

³²¹ *Iorga 1909*, 52–53.

³²² MNL OL, P 396 (A Károlyi-levéltár Rákóczi-kori iratai.), 1_04926 és 1_07640.

<https://adatbazisokonline.mnl.gov.hu/adatbazis/a-karolyi-leveltar-rakoczi-kori-iratai/hierarchia>.

Letöltve: 2025. augusztus 9.

elkötelezett híve volt a felkelésnek. Egyik kijelentése szerint: „*Erdély orthodox románjainak hatásos védelméről csak akkor gondoskodhatom, ha az oszmán sárkány és az ausztriai sas sóvár mohóságának célpontjában sínylő Magyarországnak és Erdély teljes függetlensége megvalósulhatik.*”³²³ A fejedelem valószínűleg neki címezte 1708. március 24–27 között, a Gálszécs és Kassa közötti úton írt levelét, melyben hat pontba szedi mondandóját, s ebből a másodikban leszögezi, hogy továbbra is meg kívánja védeni az erdélyi görögkeleti egyházat az Ausztriai Ház agressziójával szemben, mivel a fejedelem számára mind a római és görög rítusú egyházak, mind pedig a reformáltak egyformán fontosak. Rákóczi hozzáteszi, hogy ezügyben már a helyi püspökökkel is egyeztetett, akik közeledését örömmel fogadták. Constantin Cantacuzino azért csupán gyaníthatóan üzenet címzettje, mert a hozzá írt megjegyzésben az szerepel, hogy „*Protocolálni köll ezen levelet Constantinus Kantamírnak, havasalföldi sztolniknak*”. A vezetékneven kívül tehát minden egyezik; Constantin Cantemir (1612–1693) azonban néhai moldvai vajdaként (1685–1693) – az ő fia a már említett Antioh, aki szintén betöltötte atyja tisztségét – aligha tarthatott bármiféle korrespondenciát Rákóczival. Kézenfekvőnek tűnik, hogy a fejedelem egyszerűen összetévesztette a két vezetéknevet, így lett *Kantakuzénusz* helyett *Kantamír* a címzett. Ez valószínűleg az útközbeni sietségnek tudható be, mert Rákóczi egyéb esetekben igen precíz ember lévén képes volt többször is egymás rovására áthúzni a moldvai és a havasalföldi vajdáknak írt levelekben a *celsissime*, illetve az *illustrissime* megszólítási formákat.³²⁴

Nem véletlen, hogy ebben az időszakban Rákóczi többet levelezett a Brâncoveanuvallal elégedetlen bojárokkal, mint magával a vajdával: az előszóban említettekkel összhangban ekkor nyílt lehetősége beavatkozni a havasalföldi belpolitikába (jóllehet végül a Cantacuzinók mozgalmának átmenetinek bizonyuló sikerére is 1714-ig, tehát a szabadságharc leverése utánig kellett várni). A fejedelem a trencsényi csatavesztést (1708. augusztus 3.) követően kezdett el igazán komolyan foglalkozni a havasalföldi bojárok hozzá intézett panaszaiival: ekkora vált elemi fontosságúvá számára egy feltétlenül hozzá hű vajda (Brâncoveanuvallal az erőviszonyok kedvezőtlen megváltozása idején meg-megszakadt a kapcsolat), valamint a déli határon a már említett okokból többségükben ellenséges szerbekkel való megegyezés (és ezáltal a Konstantinápoly felé vezető út zavartalan biztosítása). Utóbbi tervét Rákóczi Moldva és Havasalföld közvetítésével óhajtotta kivitelezni, melynek alapjául a dunai fejedelemségek és a rác határőr csapatok megegyező, ortodox vallása szolgált volna. A tárgyalások azonban a felsőmagyarországi hadi helyzet súlyosbodásával megszakadtak. A bojárokkal folytatott

---

³²³ *Cernovodeanu*, 68.

³²⁴ *AR II.*, 207–210.

tárgyalássorozat ugyan 1709 elején még egyszer, rövid időre új lendületet kaptott, ám – mint azt a diplomáciai eseménytörténet részletesebb tárgyalása kapcsán is látni fogjuk – ebben a zárónak bizonyuló szakaszban a szerbekkel kapcsolatos megbékülés terve már nem foglaltatott benne.³²⁵

A szabadságharc románságának vallási vonatkozásait tárgyalva szembetűnő, hogy más-más okokból, de elsősorban a vallási türelem alapelvét elfogadva mind az ortodoxok, mind az unitusok döntő többsége Rákóczi oldalára állt. Itt érdemes számot vetni a különösen az 1950-es évek „nemzeti kommunista” jelzővel illetett (eszmeiségét tekintve Karl Kautsky (1854–1938)-fordításokon és -átültetéseken alapuló, így jószerivel poszt-ausztromarxistának mondható), leginkább Mód Aladár (1908–1973) nevével fémjelzett történetírásában elterjedt azon sarkított kategorizálással is, mely szerint az ortodoxok és a protestánsok valamennyien Rákóczi „forradalmi” hívei; míg a római és görög katolikusok kivétel nélkül az udvar „reakciós” pártfogói lettek volna. Minderre kiváló ellenpéldát szolgáltat nem csupán a nagyberivói Boérok, illetve a további román családok (elsősorban is a Sztojókák) korábbi fejezetekben említett, szabadságharc melletti kiállása; de a régi és az újonnan létrejött felekezet éles teológiai és szervezeti vitái ellenére, azzal párhuzamosan folytatott rendi ellenállásbeli (elsősorban kishatalmi és egyházi érdekeket képviselő) együttműködése is.

A papi rendhez tartozó személyek, illetve a világiak felekezeti megközelítésű Rákóczi-szabadságharcbeli fellépésének tárgyalása során óhatatlanul előkerült a Cantacuzinók és Brâncoveanu vajda Havasalföld belpolitikáját a korszakban alapvetően meghatározó küzdelme. Ez azonban már egy másik témához, a külpolitika tárgyköréhez vezet. Ennek román vonatkozásai részletesen a következő fejezetben szerepelnek majd – előtte azonban az alcímben említett másik szegmenst, a néphagyományt érdemes még alaposabban szemügyre venni; azaz hogy kikre és hogyan emlékezett az oláhság a Rákóczi-szabadságharc időszakából.

A Pintye-mondakör

Az előző némi túlzással egyes számban is megfogalmazható lett volna, a felkelésre vonatkozó román népi irodalom jelentős része ugyanis egyetlen személy, Gligor Pintea, azaz Pintye Gergely alakját eleveníti meg.³²⁶ (Személye egészen biztosan nem azonos azzal a

---

³²⁵ *Ráday II.*, 423–436.

³²⁶ A Pintyével kapcsolatos, specifikusan magyar történeti mondák katalógusszerű felsorolásáért és bővebb elemzéséért lásd: *Magyar VII.*, 401–419. és *Magyar XI.*, 316–327. Pintye román történeti és mitológiai térben való elhelyezésével kapcsolatban bővebben lásd az irodalomjegyzékben: *Niculescu és Prichici*.

Moldván Pintye alhadnaggal, aki 1708 februárjában tizenötödmagával – jobbára al- és főhadnagytaísaival egyetemben – írt levelet ismeretlen címzettnek a máramarosi Oláhláposról.³²⁷) A szegényeket segítő – és állítólag még a Máramarosba és Szatmárba betörő tatár csapatokkal is cimboráló – Rákóczi-párti katonabetyár születésekor lakhelyét az erdélyi Meszes-hegységben fekvő, máramarosi Budfalvára (*Budești*) teszi a néphagyomány, ahol egy Stupu nevű gazdag ember cselédjeként szolgált; jóllehet minden bizonnyal az említett bércek déli oldalán Belső-Szolnok vármegyei Hollómezőn (*Măgogia* vagy *Măgoaja*), kismemesi család sarjaként látta meg a napvilágot. A katonabetyár pontos eredettörténetével kapcsolatos további ellentmondást képez ugyanakkor, hogy a valószínűleg csupán mondabeli születési helye, a 14. század második felében Lunkovoj fia Bud kaszói kenéz alapította, 1405-ben Luxemburgi Zsigmond magyar király (1387–1437) által Balk, Drág és János fiainak adományozott, a 17. században aktív román ortodox szerzetesközösséggel bíró Budfalva volt az, amely még Pintye halálát, sőt a szabadságharc leverését követően, 1720-ban is negyven, tisztán kismemesek lakta telket magában foglaló településnek számított.³²⁸ Az 1588-ban Báthory Zsigmond (1572–1613) erdélyi fejedelem (1586–1598, 1598–1599, 1601–1602) rendelkezése alapján a település alapítójának, Ioan Botă-nak (Bóta János – vélhetően nem felmenője, csupán névrokona a Rákóczi-szabadságharc említett hadnagyának) adományozott; majd Teke Ferenc és Toldalagi György családja férfiágának kihalása után, 1638-tól a dési sókamara, illetve (Béldy Pál rövid tulajdonlása után) 1677-től az erdélyi fejedelmi kincstár birtokolta Hollómezővel kapcsolatban ugyanakkor ilyesfajta kizárólagosságról nincs tudomásunk.³²⁹

Az elbeszélések szerint mindenestre Pinteá itteni kedvenc búvóhelyéről, a Máramaros és Belső-Szolnok határvidékén fekvő Sztojkafalva északi határában, 1049 méter tengerszint feletti magasságon fekvő, vulkáni eredetű Sátor-hegyről ki-kitörve zaklatta a környék (Gutin, Kapnikbánya, Csicsó, Horgospataka – valamennyi a Szatmár-, Máramaros- és Belső-Szolnok vármegyét összekötő úton fekvő település) gazdagabb lakosságát. A néphagyományban azonban megjelenik nemcsak a büntető, de a segítő Pintye toposza is: a környező vidéken élő, a császári hadak elől hozzá menekült szegény népét befogadta és élelmezte.³³⁰ Szállása, az 1590-es években Sztojka Juga kenéz telepítései nyomán létesült, ám a 17. század elején

---

Pintye arcképeért lásd: „Képek jegyzéke 16.”

³²⁷ MNL OL, P 396 (A Károlyi-levéltár Rákóczi-kori iratai.), 1_10588.

<https://adatbazisokonline.mnl.gov.hu/adatbazis/a-karolyi-leveltar-rakoczi-kori-iratai/hierarchia>.

Letöltve: 2025. augusztus 9.

³²⁸ *Bélay*, 60–61. és *Rusu*, 84.

³²⁹ *Kádár IV.*, 29–33.

³³⁰ *Moldován*, 60–61.

elnéptelenedett, majd jobbágyfaluként újra lakottá vált (1750-ben 25 jobbágy- és nyolc zsellércsalád élt benne) Sztojkafalva (*Stoiceni*) nem mellesleg a nagyberivói Boérokkal unokatestvéri fokon rokonságban álló, már részletesen tárgyalt családtörténetű Sztojákák törzsbirtokát képezte; s már a korszakban is ortodox románok lakták. (Akárcsak napjainkban: a hegy lábánál, 720 méteres magasságban az 1990-es években görögkeleti kolostort is építettek.)³³¹

E környéken csatlakozott tehát Pinte a felkelő hadakhoz. Döntését vallási megfontolások is befolyásolták: valószínűleg már betyárnak állásakor is inkább a magas adók és a görögkeleti vallás üldöztetése miatti elkeseredés, mintsem a pusztára rablási szándék vezette. Az ortodox történetírás az 1900-as évek elejétől tényként kezeli, hogy Pintye az uniót erőszakos módon terjeszteni kívánó Habsburgok uralma ellen fogott fegyvert.³³² A császáriak ellenségeként ugyanis maga vezette az áttérést megtagadók mozgalmát az Avas hegység vidékén. Az ő emberei ölték meg 1703. május 14-én éjjel Isaia apátot, aki a bikszádi görög katolikus kolostort alapította, illetve az unió fő szorgalmazójának számított a környékbeli románok között.³³³

Annyi azonban bizonyos, hogy Rákóczi seregének közlegényeként 1703. augusztus 14-22. között ő is részt vett Nagybánya ostrománál.³³⁴ Feljebbvalói, a „hajdú hadnagyok” határozott tiltása ellenére hét-nyolc mellészegődött betyártársával együtt megkísérelte betörni a város kapuját. A helyi lakosság azonban ellenállt és tüzet nyitott rájuk, a periratok tanúsága szerint az egyik tanácsstag, Décsy István golyója okozta halálát. Noha a nagybányai köznép a szegények felé tanúsított irgalma miatt már közvetlenül halála után is kegyelettel emlegette, testét mégis a gonosztevőkéhez hasonlóan, végtisztesség nélkül földelték el a Várdomb oldalába.³³⁵ Hogy a jog végül mely felfogáshoz helyezkedett közelebb, arról nincsenek adataink – Pintye ügyében a per még 1706-ban is folyt, de épp az ítélet nem maradt fenn.³³⁶ Pintyéről és haláláról Rákóczi Emlékiratai is említést tesznek: „...*meg akarta mutatni hozzám való hűségét és lejött Nagybánya városához, mely inkább arany- és ezüstabányáinak hírében, mint valódi kincsekben gazdag. A várost az én nevemben akarta meghódítani vagy pártomra téríteni. A lakosok megadták magukat és beengedték őt a tornyokkal védett falak közé, de amikor Pintye csapatai fosztogatni kezdtek, a lakosok összefogtak családjuk és tulajdonuk védelmére s*

---

³³¹ Kádár VI., 503–508.

³³² Kádár IV., 34–35.

³³³ *Retegeanul 1896*, 10–17., 27., 36–39., 96.

³³⁴ Nagybánya ostromáról bővebben lásd: Kádár IV., 337. és Rákóczi, 45–46.

³³⁵ Kádár IV., 36.

³³⁶ *Magyari 1980*, 219–220.

megölték Pintyét és társait. A város azonban ezek után is elküldte hozzám követeit, hogy tetteiket megokolják és nekem engedelmességet fogadjanak.”³³⁷ Az idézett – tárgyilagos, horribile dictu Pintyével megértő álláspontot képviselő – szövegrészlet stílusát valamelyest árnyalja, hogy a fejedelem egyéb esetekben *a Meszes-hegység hírhedt rablója*, illetve a *praedo lator* jelzőkkel illette a betyárvezért.³³⁸ (Korábban egyébiránt a császáriak is megkörnyékezték őt és társait, a büntetlenség ígérletét zsoldba fogadással megtoldva, ám Pintyéék láthatóan nem éltek az ajánlattal.³³⁹)

Az előbbieken ismertetett történeti tényeknél jelentősen színesebb, gazdagabb azonban a „Pintye vitézt” dicsőítő népköltészeti alkotások sora, még ha ezek hitelessége természetükből fakadóan legalábbis megkérdőjelezhető. Pinteá emléke még a közelmúltban is élénken élt a máramarosi falvakban – ezt mutatja, hogy a 20. század második felében Ion Muşlea (1899–1966) román etnográfus gyűjtőkörútjai során több mondát, balladát is följegyzett róla.³⁴⁰

A bukovinai *Valea lui Pinteá* (Pintye völgye) című történet szerint a bukovinai Radnalajosfalván (Cîrlibaba), egy tolvajkapitány és egy törvénytelen lány gyermekeként született. A kis Pintye nevelését anyja a pásztorokra bízta, akik eleinte rosszul bántak vele, ám miután a hegyen támadt nagy viharban *S(f)înt Ilie* (Szent Illés) csak az ő segítségével tudta legyőzni az ördögöt, többé már nem hatalmaskodtak rajta, sőt eltűrték, hogy parancsoljon nekik. (Egy másik mondaváltozat szerint azonban Pinteá sebezhetetlensége nem égi jutalom, hanem az ördög fizetsége volt Illésnek, saját életének megváltásáért.³⁴¹) A fehér lovon járó szenttől cserébe legyőzhetetlen erőt és sebezhetetlenséget kért, illetve hogy senki se tudja elfogni. *S(f)înt Ilie* még hosszú életet is felajánlott neki, de ezt már nem óhajtotta.³⁴² Pintye ezt követően felkerekedett és betyárnak állt, a legvitézebb máramarosi fiúk pedig nyomába szegődtek. Társai – közülük valójában nem Pintyéhez kapcsolódó, de adatolt, Rákóczi-párti személy tulajdonságait is magáénak tudhatja *Ursu* (Vasile Balică, illetve a vele feltételezhetően tévesen azonosított Balică Nichita alakmása) és *Dragui* (esetében valószínűleg a szintén említett, szerb Draguly Farkas, azaz Rác Draguly a valós referenciaszemély) – napestig elhallgatták furulyázását, táncot jártak rá (*Hora lui Pinteá*, azaz Pintye tánca). A zsványok Moldva, Máramaros, Erdély falvait és városait fosztogatták, ám csak a nekik ellenszegülő kereskedőket zaklatták – a szegényeket és az özvegyeket ellenben pénzzel is segítették. A népet elnyomó

---

³³⁷ Rákóczi, 47.

³³⁸ Mészáros 2002, 160.

³³⁹ Czigány 2002/2, 138.

³⁴⁰ Muşlea I., 140., CLXXIV., CLXXV., CLXXVI., CLXXVIII., CLXXIX. monda.

³⁴¹ Küllős, 39.

³⁴² Pop, 87–88.

magyar és más nemzetiségű földesurakat sokszor meg is verték, ezért azok Pintye fejére vérdíjat tűztek ki. A betyár vesztét az okozta, hogy kedvese () kifaggatta sebezhetetlenségének titkáról s azt elárulta a pandúroknak. Előbb felszólították, hogy adja meg magát, ő azonban azt válaszolta nekik, hogy „*Vitéz voltam, vitézként akarok meghalni!*” Társaival becsülettel küzdöttek, s Pinteá már a nagybányai várkaput feszegette, amikor az egyik magas, széles hátú pandúr lelőtte. Pintye halálában is átkot szórt kedvese fejére, aki miatt vesznie kellett.³⁴³

E történetben egy komoly ellentmondás is felfedezhető, hisz ha a csendőrök meg is tudták Pintye titkát, sebezhetetlenségével szemben akkor is tehetetlennek kellett volna bizonyulniuk. Mindenesetre a történet szerint Pinteá igazi betyárhalált halt azáltal, hogy árulás áldozata lett – mint tudjuk, ez nem felel meg a történelmi tényeknek. Valós elem viszont a helyszín, Nagybánya és Pinteá golyó általi halála.

A moldvai *Năzdăvanul Pinteá* (Csodatévő Pintye) nevet viselő mondában a főhős pásztoroként szerepel, akit juhái őrzése közben megtámadott az Ördög. Pintye legyőzte őt, jutalmul sikeréért pedig azt kérte, hogy a vele rosszul bánó pásztorokat megverhesse. Miután ez meg is történt, a tőlük elkobzott juhok árából Magyarországon fegyvert vásárolt, társakat gyűjtött maga köré, s betyárnak állt. Végigrabolta az országot, de sohasem tudták elfogni, míg el nem árulta kedvesének, hogy ereje hónaljában van – ám ő felfedte titkát a császárnak. Amikor Bécsben járt, jöttének hírére ijedten csukták be a kapukat, ő azonban felmászott a várra, hogy ott furulyázzon. Ám egy pandúr eltalálta, s meghalt.³⁴⁴

A két népmondában számos közös elem található, ez utóbbi azonban több fikciót, illetve ferdítést tartalmaz – ennek következtében már csak Pintye lelövése felel meg a valóságnak. Érdekes azonban az uralkodó, illetve a császárváros szerepeltetése, ez mintegy Habsburg-ellenes élként is értelmezhető, mely összecseng a történelmi valósággal.

A *Pinteá Viteazul* (Pintye vitéz) című, Hollómezőn – a betyárvezér feltételezett születési helyén – gyűjtött történet az előbbiektől eltérően számol be az eseményekről, noha az egyetlen hiteles elem itt is Pintye halálának helye és módja.³⁴⁵ E monda szerint a falu lakosai kollektív nemességet kaptak Rákóczi híres puskásaiként. Közöttük szolgált Pintye is, aki korábban szántóvetőként élt, ám egyszer munka közben a gazdája igaztalanul megverte. Bosszúból levágta urának mind a négy ökrét, s tizenkét társával (közülük név szerint szerepel *Drongos*, *Barbă-rasă* (Nyírtszakállú), *Dăzuc*, *Golu* és *Vili*) megosztotta azokat – ám csak azután ment velük világgá, miután a gazdának kifizette árukat. Ezt követően a Lápóstól (*Lăpuș*) északra

---

³⁴³ *Domokos*, 240–243.

³⁴⁴ *Papahagi 1923*, 153.

³⁴⁵ *Dávid-Tordai*, 219–239., 297–300.

tanyáztak, és évekig fosztogatták a szorosokban a bukovinai és a máramarosi kereskedőket, sőt néha még Lengyelországban is megfordultak. A szegény lakosság örömmel fogadta a gazdagok kifosztását, Pinteától pedig különösen a nagybányai polgárok rettegtek. Egy hideg télen elküldte társait Nagybányára, hogy élelmet vásároljanak, ők azonban csak úgy voltak hajlandók vállalkozni az útra, ha Pintye elárulja nekik titkát. A betyárok azonban továbbadták a pandúroknak, hogy vezérük csak a bal hónalja alatt sebezhető, így ők rajtaütöttek Pinteán, és egy ezüst golyóval lelőtték. Hű társai elestek a harcban – az a három pedig, aki elárulta sebezhetőségének titkát, élete végéig börtönben sínylődött, „mert az árulókat még az ellenség is megveti”.³⁴⁶

Ebben az elbeszélésben – számos kevéssé valószínű vagy nehezen igazolható körülmény mellett – értelemszerűen Pinteá halálának helye és módja, azaz Nagybánya és a puskaövés fedti a valóságot – akárcsak az elsőként elemzett, *Valea lui Pinteá* címet viselő műben.

A Pintyéről szóló versek és balladák két főbb csoportra oszlanak: az első a betyárélete során végrehajtott cselekedeteiről, míg a második (tévesen) börtönbeli sínylődéséről tudósít.³⁴⁷ Az utóbbiba tartozó költemények több kitalált részt tartalmaznak, s leggyakrabban Pinteá szabadságharcbeli vonatkozásait sem említik. Előbbiek közül kiemelkedik a mintegy hétszáz soros, négy egységre tagolódó *Pinteá Viteazul* (Pintye vitéz) című. Ennek első részében Pintye Rákóczi katonájaként a jobbágyparaszrok védelmére kel, s azért támadja meg a szintén román, de császárpárti Balințelt, mert az rosszul bánik velük. Levelet is küld neki Pratea községbe, hogy rövidesen meglátogassa őt. Amikor a betyár csapat megjelenik a faluban, a nép nagyon megijed tőle, de Pinteá megnyugtatja őket: „mi nem bántunk titeket, csak az urakkal van dolgunk!”.³⁴⁸ A második egységben a szintén halálra vált Balințel cselből nagy lakomát csap a betyárok tiszteletére: tehenet vágat le, s bort hozat fel pincéjéből. A betyárok – hallgatva vezérük szavára – azonban nem részegednek le. Amikor azonban a Pintye kinéz az ablakon, azt lája, hogy állig felfegyverkezett katonák veszik körül a házat. Bátran kimegy hozzájuk, és figyelmezteti őket, hogy ne bántásák, mert sok vitézzel van együtt, akiket nem sebez a puska golyó. Ezután Pinteá megkérdi a csendőrkapitánytól, hogy ki hívta ide a katonákat – mire az bevallja, hogy maga a gazda üzent értük, hogy jöjjenek és fogják el a vezért egész csapatával együtt. Erre Pintye megközteti Balințelt, s társaival elviteti Tăbăriștebe (talán a Partiumban, Zaránd környékén található Felménes román népi elnevezése – azonban miután e település Pintye működési területétől és a többi, róla szóló népköltészeti alkotás keletkezési helyétől

---

³⁴⁶ *Bîrlea, I.*, 13.

³⁴⁷ *Palmer*, 296.

³⁴⁸ *Domokos*, 246–250.

meglehetően távol esik, illetőleg az előbb említett Pratea falu ennél is kevésbé azonosítható, felvetődik, hogy kitalált helynevekről van szó).³⁴⁹ A továbbiakban a betyárok Dare pappal beszélgetnek, aki velük tart, s feloldozza őket bűneik alól. Az ortodox pópa is rossz véleménnyel van Balintelről, és ezt nem is titkolja, amikor az oláh jobbágyok feladataira terelődik a szó: „*Csirkéidből pedig / viszel az uraknak is... / munkáikat pedig a románok végzik.*”³⁵⁰ A betyárvezér ekkor azt kérdi, mit érdemel a gazda, golyót vagy bitófát? A pap azt feleli, inkább béküljön ki vele, és kérjen tőle pénzt. A zárószakaszban Pintye így is cselekszik: elküldi társait Balintelhez Dare tanácsa szerint, de nem öleti meg, hanem csak aranyat kér tőle. Végül nagyvonalúan asztalához hívja és feleségével együtt megvendégeli, majd azzal bocsájtja el, hogy ne bántalmazza többé jobbágyait. Az utolsó sorokból megtudhatjuk, hogy később Pinteát a császár emberei sem tudták elfogni, mert a nép nem árulta el rejtekhelyét, s nem adta őt át a hatóságoknak.³⁵¹

Ez a verses elbeszélés bővelkedik társadalomtörténeti vonatkozásokban: Pintye megbocsátó, Habsburg-ellenes, a jobbágyok jogaiért bátran kiálló betyárvezér; Dare békülékeny, immár valamiféle nemzettudattal bíró pap (külön érdekesség, hogy a román földesurával szemben identifikálja a jobbágyságot „románként”!); Balintel pedig a hoppon maradt, de mégis irgalmat nyert gonosz, császárpárti földesúr.

Pintye haláláról számol be a *Hora Pint'ei* (Pintye tánca) című ballada.³⁵² Ebben (a már a *Pintea Viteazul* című elbeszélésben is említett) Hollómezőn megkéri egyik társát, hogy menjen be Nagybányára ételért-italért. Ő útnak is indul, amikor azonban a városba ér, találkozik egy úrral, aki rá akarja venni, hogy pénzért árulja el Pintyét. A zsvány előbb megtagadja a vallomást, de az úr a kocsmában leitatja őt, s megtudja tőle, hogy Pinte a bal hónalján sebezhető. A szegénylegény nem kapja meg az árulásáért ígért pénzt, sőt börtönbe is vetik. A fogságból írt levelét Pinte a sírva olvassa. Ezután a betyárvezér lóra ül, és úgy határoz, hogy maga megy be Nagybányára. Amikor a városkaput döngeti, a bányászok hiába figyelmeztetik, hogy lelövik, nem hallgat rájuk. Ez okozza vesztét, a pandúrok ugyanis végül puskájukkal valóban eltalálják.³⁵³ E mondában is csupán a végkifejlet és Nagybánya megjelenése vág egybe a valós történésekkel, mindazonáltal figyelemreméltó az új elemek és a már eddig is megfigyelhető motívumok összeillesztése, mely némiképp töredékessé teszi a cselekményt.

---

³⁴⁹ *Antologie I.*, 396.

³⁵⁰ *Domokos*, 252–256.

³⁵¹ *Reteganul 1908*, 45-46.

³⁵² *Román népdalok*, 3.

³⁵³ *Papahagi 1921*, 91.

Különösen gazdag, szintén színhagyomány útján terjedő szövegvariánsokat őrzött meg Gligor Pinteával kapcsolatban a Nagybánya városrészévé lett Veresvíz mondavilága, ahol még az 1960-as évek második felének gyűjtései is során is jegyezték fel újabb és újabb kapcsolódó változatokat.³⁵⁴ Ezek élő tradíciót jelentő mivoltát jól mutatja, hogy a 12 és 65 éves kor közötti – tehát egytől egyig „20. századi emberként” aposztrofálható –, különböző nemű és (amennyire a tradicionálisan is, de a szocializmus iparosításai törekvései nyomán még inkább meglehetősen homogén bányászközegben ez lehetségesnek mutatkozott) társadalmi helyzetű adatközlőknek köszönhetően jegyezték le őket. Az ugyancsak meglehetősen mozaikszerű, olykor ellentmondásoktól és népköltészeti túlzásoktól sem mentes életrajzot elénk táró elbeszélések a legyőzhetetlen, betyárcsapata vezetőjeként társaiért is felelősséget vállaló, nem egyszer mármár misztikusba hajló képességei és vezető pozíciója ellenére is társadalmi környezetébe betagozódó szegénylegény képét rajzolják meg. A korábban részint említett román néphagyománybeli motívumok közül néhány (meggyökeresedő ostornyél, sebezhetetlenség, három szentelt rozs- vagy búzaszem) Veresvíz folklórában ugyancsak ismertnek számít; míg másokat (S(f)înt Ilie, az ördög vagy egy bába elvarázsolja, bécsi kalandja és halála, a császárral kötött barátsága) – talán a hagyományosan kétnyelvűnek számító magyar-román közeg és az ezzel összefüggő kulturális kölcsönhatás miatt – nem említenek a helyi adatközlők. Veresvízen megjelennek ugyanakkor, elsősorban a magyar nyelven feljegyzett történetek elemeinként, olyan motívumok is (Pintye kolompja, az „avasi király”, Pintye és a nemes asszony, Pintye borbélyja, Pintye szeretője), amelyek másutt, a román gyűjtésekben nem szerepelnek.³⁵⁵ Ezekben az esetekben szépirodalmi visszahatást érdemes feltételezni: *Gaal József: Szirmay Ilona* című, 1836-os művének, az első magyar történelmi regénynek a fiktív fordulatai között ugyanis rendre megtalálhatóak az említett tárgyak, szereplők, események.³⁵⁶ A veresvízi néphagyomány szembetűnő elemei továbbá azok a természeti démonok, amelyek a magyar mondavilágból voltaképpen teljességgel hiányoznak. Ezek a lények Pintyével összefüggésben humanizált, emberiesült alakban mutatkoznak: az *Asszonypataka* mondában az erdő jó szellemének megtestesítője az erdő moraja; az *Izvóra* című elbeszélésben a források szelleme már egyenesen a források anyjaként jelenik meg; a *Kőkalangyák* cselekményben pedig a bosszúállás szelleme Illés prófétaként ölt testet (s e lázadással vegyes harag később még Ady

---

³⁵⁴ Az avasi tájegység korabeli hátteréről, illetve Pintye ebben betöltött szerepéről bővebben lásd: *Hotca*, 39–49.

³⁵⁵ *Görbe*, 1623–1624.

³⁵⁶ Az eredeti kiadás pontos könyvészeti adatai:

Gaal József: Szirmay Ilona. Történelmi román, *Heckenast Gustáv' sajátja, Pest, 1836*

Endre (1877–1919) költészetében, *Az Illés szekerén* című versben is állandó tulajdonságként szerepel).³⁵⁷

A *Pintye fája* című mondában a szegénylegényt apja Stuc / Stup (azaz az életrajza kapcsán említett, rendre visszatérő budfalvi Stupu) szolgálatába adta; akitől ezután, hosszú némaságot követően Pinte meg akarta váltani a szabadságát. Ám erre csupán akkor nyílt lehetősége, amennyiben a kezében lévő ostornyélből nagy, lombos fa válik. Az erdő szelleme azonban az ostornyelet csodálatos módon kirügyeztette, majd miután kinőttek a lombjai, sőt még a gyökerei is tapinthatóvá váltak, így hát Stupunak el kellett engednie Pintyét, aki így búcsúzott tőle: „*fizessen meg magának az Isten, de ne adja a teremtője, hogy én is segítsek neki!*”.³⁵⁸ Ebben a történetben a budfalvi Stupu gazda (nem kizárt, hogy az azonos jelentésű, szláv eredetű *stǎpǎn* szóból képzett tulajdonnévvel állunk szemben), ennek kapcsán Pintye társadalmi helyzete; illetve maga a fikciós cselekmény is a kitalált elemek közé sorolható.

A *Pintye és a pandúrok* történetét taglaló elbeszélés szerint a Gutinban tanyázó betyárok kifosztották a Lengyelországból érkezett rácokat (!), majd betörték a nemesi kastélyokba, sőt a vármegyét is megsarcolták. Vezérüket, Pinteát elfogták ugyan a pandúrok, de nem akarták megölni, míg nem árulja el a titkát. Ő viszont ennek ígéretével kicsalta tőlük lovukat és karikás ostorukat; majd elvágatott, hiszen nem fogott rajta a golyó.³⁵⁹ Az említett, hollómezei *Pinteá Viteazul*-történettel (illetve a valós, tragikus végkimenetelű nagybányai eseményekkel szemben) szemben itt Pintye lőfegyverrel való találkozása cselének köszönhetően szerencsés véget ér. A földrajzi tér azonosítása megfelel a történeti valóságnak – ugyanakkor a betyárok már-már tartományúri hatalommal való felruházása, valamint a különböző szláv népcsoportok téves azonosítása (tótok, vagy akár ruszinok kontra rácok) azonban nem.

Az *avasi király* címet viselő monda szerint a parasztok földjük elvétele miatt fordultak Pintyéhez, hogy tegyen igazságot. A betyárvezér erre gyökerestül kirántott egy fát a helyéből, beleszúrta egy nagy sziklába, majd mindezt elvitte vállon Tótfaluba, amelynek határában pedig ledobta, és azt mondta, hogy innentől lefelé az uraké, felfelé a szegényeké – azóta sem mert senki hozzányúlni, ma is az jelöli a határt.³⁶⁰ Az egyértelműen teljesen kitalált történet különös eleme Tótfalu azonosításának kérdése. Valószínűbb, hogy nem a Nagybányától mintegy 40 kilométerre fekvő, elszigetelt földrajzi fekvésű Bükk-tótfalu (*Stremț*); hanem az onnan mintegy 15 kilométerre, de ugyancsak a Szamos túlsópartján található Oláh- vagy Krasznatótfalu (románul

---

³⁵⁷ *Görbe*, 1625.

³⁵⁸ *Görbe*, 1626.

³⁵⁹ *Szmik*, 392–395.

³⁶⁰ *Görbe*, 1626–1627.

a szerb etnikum többes számú alakjával: *Sârbi*) lehet a cselekmény helyszíne. A pontos helymeghatározást tovább bonyolítja, hogy a máramarosi Szerfalva, illetve a Bihar megyei Alsótótfalu is a *Sârbi* nevet viseli – ez pedig némi magyarázatként szolgál fentebbi történetben említett „lengyelországi rácokkal” kapcsolatban. Figyelemreméltó továbbá ugyanebben a megközelítésben „nyúzták a népet, mint tót a nyulat” szófordulata: minden jel arra utal, hogy a „tót” és a „rác” népmegjelölés egyaránt jelenthet tetszőleges szláv etnikumot az avasaljai nyelvhasználatban.

Pintye és a nemes asszony történetében a katonabetyár meglátogatja az egyedül alvó „ténsasszonyt”; ám ő, midőn kipakolják kincseit, felébred. Az egyik haramia megpróbálja széthasítani őt a fejszéjével, de Pintye lefogja a kezét. Az asszony úgy tesz, mintha kincseivel együtt fel akarna szökni vele a hegyekbe, segít is összepakolni a betyároknak. Majd a pincében, a ládák és a kulcsok között kudakodva cselhez folyamodik: belöki a betyárt, és rázárja az ajtót Pintyére. A pandúrok így elfogják őt – ám később elszökik, hiszen az ő testén nem fog a golyó.³⁶¹ A klasszikus, két- vagy háromelemű, minden bizonnyal nem csupán a Pintye-mondakör elemeit tartalmazó kompilációban ismét megjelenik a sebezhetetlenség mitikus toposza; illetve ritka kivételként nem feltétlenül pozitív szereplőként tűnik fel a főhős.

A *Pintye borbély*a elbeszélés nem véletlenül lelhető fel csupán a magyar néphagyományban – ebben az esetben ugyanis egyértelműen (mint azt majd látni is fogjuk) az említett *Szirmay Ilona* regény, azon belül is inkább a nyitófejezet cselekményének kivonata sejlik fel: a szépirodalom hat tehát vissza a néphagyományra. A történetben egy betyár megfogja az idegent a Gutinon, akit Pintye elé visz – ám a fogságba került ott egyre csak az hajtogatja, hogy ő urakat megdámákat borotvált Bécsben. Titoktartási kötelezettség mellett megborotválja Pintyét, aztán elengedik Bányára a mennyasszonyához; így amikor a pandúrokkal találkozik az úton, letagadja, hogy látta a betyárokat. Amikor aztán összecsaptak a pandúrok a betyárokkal, „*Pióca, a kis koszkaparó*” (a regényben: Pióca Kristóf) retteg, hogy valamelyik fél vagy a hatósági félrevezetés, vagy a vélelmezett árulás miatt megöli – de aztán vele „*az ördög se törődött azután, mert az is szakállt viselt, nem kellett neki borotválkozni, mint a bécsi uraknak.*” Az ördög igencsak mellékes beemelése a narratívába ugyanakkor már ismételten a román folklór hatását mutatja.³⁶²

A *Pintye barlangja* tanúsága szerint a főszereplő a Gutinon, egy nagy barlangban tanyázott a társaival; s mintegy állandó attribútum gyanánt – még most is ott van a buzogánya, ami olyan nehéz, hogy senki se tudja felemelni (a mindössze 12 esztendő elbeszélő azt is hozzáteszi,

---

³⁶¹ *Szmik*, 396–399.

³⁶² *Görbe*, 1627.

hogy mindezt a két szemével látta). *Pintye szeretője* története szeint az erdei legény egy nagybányai lányba lett szerelmes, akihez estéknént lejárt dalolni-mesélni az életéről. Pintyét nem zaklatták a pandúrok, mert tudták, hogy nem fog rajta a golyó – de aztán kihallgatták a titkát, és szaladtak is a templomba az őt megsebezni képes „három szentelt búzaszemért, a fegyverkovácshoz három ezüstgolyóért, a várban elhullajtott patkószegért”. A lány látta, hogy kiskertjének virágait letaposták, így üzent Pintyének, hogy többet ne jöjjön, mert kitudódott a titka. A katonák így nem tudták elfogni, de „mérgekben a szegény lányt halálra kínozták. Némán tűrte a kínzásokat és csak néha sóhajtott fájdalmasan.” Amikor a Nagybánya melletti Morgó-hegy felett borús a csillagos égbolt, még ma is hallani a sóhajokat.³⁶³ A kiskert beemelésével már előrevetített lilomtiprás-metaphora melletti további érdekesség az összevetés azzal a román balladával – a későbbiekben idézzük is –, mely szerint Pintye három ezüst golyóval, három rozsszemmel, illetve a tavaszi csikó három patkószegével hatástalanítható.

Pintye vitéz halála mondája csaknem valamennyi eddigi motívumot egyesíti a főhős tragédiájának valós helyszínével (illetve részben cselekményével, eseménytörténetével is). Eszerint a betyárvezér elküldte társait Nagybányára kenyértért, sóért, puskaporért; ám addig álmában új kardja ketté, a régi meg hétté volt törve – és ébredéskor is. A rossz jeleket lelkére véve Pintye fokossal-acélinggel-páncéllal vágatott társai segítségére, s beszakította a vár kapuját. Egy vén zsoldosnak azonban egy „hamis asszony” elárulta a titkát, és a búzaszemmel töltött puskájával halálosan kilőtte a bal hónalját (ez esetben a bibliai Sámson-, illetve a görög mitológiai Akhilleusz-karakter is felsejlik). Ám ekkor Pinteának még volt annyi ereje, hogy elvágta lovával a barlangjába, a fokosát pedig a sziklába vágja; mondván, ez majd akkor jön onnan ki, ha ő újra élni fog. A monda arról is megemlékezik, hogy ekkor bekövetkezett halálát követően társai a golyó által átjárhatatlan páncélingét az ugyancsak ismételt feltűnő Budfalva templomába vitték, s most is ott található.³⁶⁴

Zárásképpen *A Jóisten, az ördög és Pintye* meglehetősen vulgáris története szerint az Isten többször is megintette az ördögöt; ám ő csak a nyelvét öltögette rá, majd letolta a nadrágját és egy szakadék szélén „büdösekeregetett” a madarakra. Erre Isten villámokkal akarta megbüntetni – ám ehhez végül Pintye segítségére is szüksége volt, aki (midőn egy *pojánán* legeltette a disznókat) karikás ostorával „úgy odapattintott az ördög pucér seggére, hogy rögtön szétrepedt, mint tavasszal a jég, oszt még füstölt a csapója.” Az ördög erre visszahúzódott a barlangjába; a Jóisten pedig kezét fogott Pintyével, és hálából puskagolyótól védetté tette. Az ördög azonban tudta, hogy Pintye ott sebezhető, ahol az Isten ujja érte a bal vállát (jóllehet ott

---

³⁶³ *Görbe*, 1628.

³⁶⁴ *Szmik*, 400–402.

az ujjak összeérésének kérdése a lényeges, de áttételesen akár *Michelangelo Buonarrotti: Ádám teremtése* freskójára is lehetséges asszociálni). Így az öreg várórtól „elcsermált” puskájába tett három szentelt búzaszemet és három, tavaszi csikó lábából elhullajtott patkószeget (ismételten megjelennek tehát e mágikus motívumok), s lelőtte. Pintye ekkor már „nagyon nagy vitéz volt”, úgyhogy mindenki megsiratta.³⁶⁵ Érdekesség a befejezésben hangsúlyozott vitézség: hiába vált ugyanis a *Pintea Viteazul* ilyenformán *epitheton ornans*ávé, valójában a legtöbb elbeszélésben – és vele többé-kevésbé pejoratívabb kontextusban – betyárként említik. Hasonló társadalmi és személyes recepciós határpontot jelöl egyébiránt – mint azt majd látni fogjuk – az a típusú szómágia is, amikor a *Szirmay Ilona* cselekményének csúcspontján Karácsony Tódor (a regény során először) Gergelynek szólítja Pintyét.

A veresvízi néphagyomány jelentőségét árnyalja továbbá, hogy az Ovidiu Bîrlea (1917–1990) román etnográfus által azonosított 26 román epikai Pintye-variáns csaknem mindegyike felfedezhető benne – ez pedig egyetlen gyűjtési helyen, ráadásul egy multietnikus (ez esetben a sajátosan magyar vonásokat is integráló) közegben mindenképpen egyedinek nevezhető.³⁶⁶

A versben és prózában szájról szájra terjedő népköltészeti alkotásokon túl földrajzi helynevek is megőrizték Pintye emlékét Dorna és Naszód vidékén, a Szamos mentén, Nagybánya környékén, de Biharban és a Szilágyságban is. Máramarosban található például *Poiana Pinteii* (Pintea tisztása), *Fîntîna Pintii* (Pintea kútja), *Şatra Pintii* (Pintea sátra), *Dealul Pintii* (Pintea hegye), de barlangját, forrását, fogadját, pincéjét, sőt a beszterce-naszódi Csicsón kútját és kőasztalát is emlegetik – állítólag itt rejtette el kincseit, melyeket azóta sem talált meg senki.³⁶⁷ Egyes elképzelések szerint Pintye nem is halt meg, csak egy máramarosi meredélyben az üldözői elől menekülve lándzsára ült, és aláereszkedett a mélységbe – e helyet nevezik „Pintye szökőjének”. Arról is szól a néphagyomány, hogy ő fogta el (és adta kezükre – más helyeken épp ellenkezőleg: szabadította ki) Rákóczi Ferenc tábornokának, Szirmay Istvánnak (?–1711) a lányát, az említett Ilonát, akit aztán a tatárok hat évig fogságban tartottak. (Ennek szépirodalmi feldolgozásáról és interpretációjáról hamarosan külön alfejezetben esik majd szó.) A lírai szövegváltozatok terjedését bizonyára az is elősegíthette, hogy miután a szatmári békekötést követően a Rákóczi-kesergőt nyilvánosan nem énekelhették, így az Pintye kesergőjeként élt tovább a népi emlékezetben – a román hagyományoknak megfelelően inkább az epikusabb, tömörítésre törekvő, tényközlésre szorító variánsok mentén; semmint a líraibb

---

³⁶⁵ *Görbe*, 1628–1629.

³⁶⁶ *Bîrlea, O.*, 74.

³⁶⁷ *Marinescu*, 109. és *Szmik*, 402–421.

és képszerűbb, ugyanakkor a cselekmény részleteit olykor tisztázatlanul hagyó magyar „balladai homály” fordulatainak megfelelően módosulva.³⁶⁸ Pinteá halálának megjövendöléséről egy, a veresvízi hagyománnyal összefüggésben már említett vers így szól:

*„Pinte, Pinte, viteaz Pinte
Nu trece prin Baia Mare
Că patru băiesi te-or impuscare
Cu trei plumbasi de argintas,
Cu trei graunte de seceră
Și tre cuite de manz de primă vară.”*³⁶⁹

Pintye vitéz néphagyománybeli emlékezetének – mely gazdagságával és számos variánsával változatosan szemlélteti a románság Rákóczi-szabadságharc melletti tömeges kiállítását; annak mind vallási, mind pedig társadalmi okait kiemelve – taglalását pedig aligha konkludálhatnánk méltóbban egy rabságáról szóló (tehát az imént említett, a még inkább fiktív tartalmú csoportba tartozó) ballada zárósortainál:

*„De români fie horit
Și de unguri pomenit.”*³⁷⁰

Végezetül ami még a Pintyével kapcsolatban keringő mondák és változatok sokszínűségét – és egyúttal az úgynevezett „tudományos-ismeretterjesztő” műfajnak a román kontextusban (is) minduntalan felmerülő hitelességi problémáit – jelzi, az a katonabetyár és a korai repüléstörténet kapcsolatának narratív továbbélése. A Nagyszebenben és Kolozsvárott Báthory István (1533–1586) későbbi fejedelem (1571–1586) megbízásából 1551-től Erdélyben tevékenykedő hadmérnök, Conrad Haas (1509–1576) rakétameghajtással kapcsolatos kísérleti vázlatait-tervrajzait (nem is beszélve a későbbi, egyre kifinomultabb és üzemképesebb konstrukciókról) ugyanis rendszerint egy lapon említik egy Pinteával kapcsolatos állítólagos történettel. Eszerint Pintye még 1702-ben lelte halálát, amikor is társaival a Nagybánya környéki hegyekben menekült az őket üldöző császári csapatok elől; s egy fából és vászonból

---

³⁶⁸ *Görbe*, 1624.

³⁶⁹ Magyarul: „Pintye, Pintye, vitéz Pintye / Ne menj Nagybányára / Mert ott lelő téged négy fiú / Három ezüst golyóval, / Három rozsszemmel / S a tavaszi csikó három patkószegével.” Lásd: *Kádár IV.*, 34–36.

³⁷⁰ Azaz: „A románok dicsőítsék / A magyarok is is emlegessék.”³⁴ Lásd: *Gafița – Lőrinczi*, 60–61.

(más változatok szerint szarvasbőrbevonattal) készített, repülésre alkalmasnak remélt, kerekesszárnyas járműkezdeménnyel szándékozott kitörni egy meredély szorításából, ám a szakadékba ugorva a mélyben fekvő útra zuhantak, és mindnyájan odavesztek.³⁷¹ (E verzió egyébiránt – mint azt majd látni fogjuk – rendkívül jól rímel a *Szirmay Ilona* regény végkifejletében említett, szintén Pintye alakjához fűződő *salto mortale*-szerű leugrásra.)

Pintye történelmi korszakokon átívelő népszerűségét mindemellett a román szocialista filmipar is igyekezett kihasználni. A Mircea Moldovan (1936–2020) rendezte; a kor országos férfi mozicsillaga, a kolozsvári – és alakításáért később, 2008-ban nagybányai díszpolgári címet is elnyerő – Florin Piersic (1936–) főszereplésével, Vasile Chiriță és Dumitru Mureșan forgatókönyve alapján készült *Pintea* (A szegények kapitánya) 1976-ban került vászonra, és az elmúlt csaknem fél évszázad során töretlenül kedvező társadalmi és kritikai megítélésnek örvend: a hivatalos adatok 2007-ig szerint csaknem ötmillióan (egészen pontosan 4 820 385-en) látták a mozikban. (Az 1954-es, egyik első színes honi játékfilmnek számító *Rákóczi hadnagya*-szerű, hasonló alkotások Magyarországon inkább a Rákosi-korszak nemzeti kommunista agendája alatt láttak napvilágot; ám Nicolae Ceaușescu (1918–1989) későbbi romániai rezsimje kultúrpolitikai vonatkozásban is mindenképpen ezzel a hazai időszakkal állítható párhuzamba.)

Az ebben foglalt történet szerint *Pintea* a birodalmi kancellária különleges kurírjaként, éppen az erdélyi gubernátorhoz igyekezve teljesít szolgálatot a szabadságharc kitörésekor. (Munkáját annak köszönheti, hogy édesapja egy ütközetben megmentette egy császári ezredes életét.) Megbízatása közben máramarosi falujába hazatérve szembesül azzal – gyermekkori barátai, Dragomir és Ștefanu lu' Unc elmondása alapján –, hogy a helyi földesúr, Bartolok gróf megduplázta az adót, melyet a parasztság nem tud fizetni; s miután édesapja lázított az intézkedés ellen, a gróf katonái megölték, édesanyja pedig a gyászba halt bele. *Pintea* ezután szervezkedésbe kezd: kiszabadít számos túsul ejtett, fához kötözött jobbágyot, majd hajdúcsapatot toboroz barátaival. A gróf utánpótlását biztosító szállítmány lefoglalását követően nem hagyja, hogy társai elherdáják a frissen szerzett vagyont, hanem a felkelés további céljaira fordítja. Barátai mellett ugyanakkor a Bécsből érkezett, Fekete Fehér nevű borbélyt is megjutalmazza, aki így üzletet tud nyitni Nagybányán (itt is a *Szirmay Ilona*

---

³⁷¹ *Buzenchi*, 8., 11. és 195.

A mitológéna napjaink romániai oktatásában is tetten érhető jelenléteért lásd *Iulia Gândeia: World Aviation History* című, az „Ikarosztól a bolygóközi utazásokig” nevű, többoldalú Comenius-partnerség keretében szerkesztett prezentációját: <https://pdfslide.net/education/world-aviation-history-by-gandea-iulia.html>. Letöltve: 2025. augusztus 9.

motívumai köszönnek vissza tehát). Ekkor már ötszáz arany értékű vérdíjat tűznek ki a hatóságok Pintye fejére, aki ekkoriban ismeri meg egy falusi mulatságon Izát, az azonos nevű folyó vízimolnárának lányát, akiért Gântă-val verekszik meg. Pintea felszabadítja a felsőrónai Jámbor gróf jobbágyait is, ám ekkor Gântă bosszúból elvezeti a császári hatóságokat Pintye csapataihoz, akik egy szikláról való bátor leugrásra kényszerülnek menekülés közben (e helyütt pedig a repüléssel kapcsolatos történet elemei elevenednek meg ismét). Bosszúból a császáriak a falu védtelen lakossága ellen fordulnak – ekkor Pintye már egész Erdély felszabadítását határozza el, s Kővár sikeres ostroma után Rákóczitól is levelet kap, amelyben a fejedelem arra kéri, hogy egyesítsék erőiket. Nagybányára menvén a grófok Pintea helyett Dragomirt tartóztatják le – ám Fekete borbély őt is kiszabadítja, s ráadásul a fogvartartókat arra kényszeríti, hogy ismerjék el hajdúszabadságukat. A téli hadjáratra készülés során szerzetesek is segítik őket, akik harangokból ágyúkat öntenek a császári kézen lévő városok ostromára. Eközben viszont Iza és apja a Gântă által rájuk szabadított katonák előli menekülés során halálos lövéseket kapnak (Pintye ellenlábásának eredeti célja csupán az volt, hogy a lány segítsen neki felfedezni a kapitány hollétét, ám erőszakos fegyvereseit nem tudja visszatartani). Rákóczi eközben Szatmár, míg Pintye Nagybánya ellen vonul; viszont a fejedelem által a két had koordinálására küldött ezredes és Fekete borbélyt a császáriak elkapják és meggyilkolják. Ennek hírére Pintea két olyan császári tisztől tudja meg, akik azt hiszik, egymaga vezeti a felkelést. Ezután egy kis csapatot vezetve, a két tiszt társaságában Rákóczi szatmári táborát veszi célba; ám egy pihenőjük során a császári katonák csapdájába esnek, akik őket is lelövik. A tragikus végkifejlet ellenére a történet – miután nem az ismert nagybányai incidenst mutatja be Pintye halála kapcsán – történelmileg nem hiteles (ugyanakkor természetesen figyelemreméltó teljesítmény, hogy a balsikerű végkifejlet ellenére is ilyen népszerűsége tett szert); de számos, említett mondabeli eleme miatt mégis tanulságos a folklorisztikai összevetés szempontjából.³⁷²

Karácsony Tódor és a névtelen felkelők

Pinteá, bárha messze a legtöbbet emlegetett szereplője is a Rákóczi-kori román népköltészetnek, mégsem az egyetlen. A néphagyomány szerint ugyanis legalább az övéhez hasonló hőstettet hajtott végre a Szatmár vármegyei Bikszádról származó (későbbi nemesi előneve szerint: surányfalvi), a szabadságharcban korábban szintén a felkelők oldalán

---

³⁷² Căliman, 255. és Caranfil, 166.

résztevő, Sztojka László tevékenysége kapcsán már említett román katona. Karácsony Tódor „legendáriuma” szerint 1717-ben mindösszesen harminc hajdújával éppen az erdő kivágott fáit őrizte, amikor észrevette, hogy a Besztercénél betörő, tizenkétezer fős tatár horda nyolcezer keresztény foglyot ejtett. A gyülevész had a Borsai-szoroson keresztül kívánta elhagyni a Kárpát-medencét, azonban a völgyben csak tömött sorokban tudtak vonulni. Ezt látva Karácsony hajdúival a hegytetőre indult, ahonnan a tatárokat könnyűszerrel halomra lőhette. Ezután a csapat leereszkedett a völgybe, a megmaradt néhány katonát közelharcban lekaszabolták, így sikerült kiszabadítaniuk a foglyokat. A csapat vezetője tettéért jutalmul nemesi címet kapott. Noha Karácsony Tódor állítólagos kiváltságlevelében is így szerepel a történet, a számadatok önmagukban meglehetősen hihetlenné tennék. A szemtanúk, Sztán Jónás és gróf Friedrich Heinrich von Seckendorff említett visszaemlékezései azonban, némileg árnyalva ugyan a képet (minthogy valóban kis létszámúnak mondható, ám összehangolt akcióra került sor; amelynek sikerességében az egyszerre kivágott és a völgybe taszított fák segítségének alkalmazása legalább akkora szerepet játszott, mint a puskások pontos célzása és a személyes vitézség), de alapvetően mégis igazolják a történet magvát. Karácsony valamelyest aránytalan kiemelése a többi résztvevő közül valószínűleg annak a szimpátiának köszönhető, amit az önzetlen kockázatvállalása (ti. tevékenysége Bagossy László Szatmár vármegyei katonája létére nem csupán a szükséges kötelező segítségnyújtásra és veszélyelhárításra szorítkozott; hanem a máramarosi, személyesen is érintett csapatokkal együttműködve aktív részt vállalt a tatárok további üldözésében is) és a Sztojka László alispán társai kitervelte hadicsel precíz végrehajtása által nyert el.³⁷³

Ezenfelül többnyire nem egyes személyekre vonatkozó mondákat vagy verseket őrzött meg a román néphagyomány a korszakból, hanem más témájú dalok szövegrészletei utalnak a felkelés melletti kiállásra. Az oláhság szabadságharc vezetői melletti elkötelezettségéről vall az a strófa is, melynek második sorával e fejezet címe is kezdődik:

„*Măi, Rákóczi, Bercsényi,*
*Unde-i merge, acolo 'm fi!'”*³⁷⁴

---

³⁷³ *Moldován*, 61.

³⁷⁴ Tehát: „Hej, Rákóczi, Bercsényi / Ott leszünk, ahová ők mennek!” (más szövegvariáns szerint: „Unde veți merge” – azaz: „ahová Ti mentek!”). Lásd: *Köpeczi 2003*, 301. és *Görbe*, 1625.

Ahogy az példának okáért az imént Karácsony Tódor esetén keresztül is azonosítható volt; úgy néhány, közvetlenül a szabadságharc után rögzített népköltészeti alkotás esetében a lejegyzés pontosabb dátuma is rendelkezésre áll. A kor népdalainak széleskörű szintézisét adó, Bocskor János székely nemes által 1716–1739 között szerkesztett kódexben szerepel egy román szabadságharcos, Opre Tódor magyar-román vegyes strófákkal írt, a magyar hajdútáncnak megfelelő szövegtípusú nótája (*batută*). A népi vallásosság e betyárdalban is megjelenik a pópa képében, aki a böjt szigorú betartásáért felelős személyként jelenik meg. A vers mindazonáltal az egész gyűjtemény későbbi sorsát meghatározta, ugyanis az 1848–1849-es szabadságharcban Verespatak feldúlásakor egy román katona kitépte a kötetből ezeket az oldalakat – gyaníthatóan azért, mert „Az oláhok, a vad ebek, mikor lopni mennek” kezdetű nyolcadik versszakát sértőnek találta népe számára. A komplett opusz Thaly Kálmán általi újrafelfedezésére egészen 1870-ig kellett várni.³⁷⁵ Végezetül ránk maradt egy teljes egészében román nyelvű bujdosó dal is, melyet minden bizonnyal egy ismeretlen oláh szabadságharcos énekelhetett néhány évvel a felkelés leverése után. A *Săracă străinetate* (Boldogtalan idegenség) című kesergőt (*doină*) azonban csupán évtizedekkel később, 1770-ben jegyezték le.³⁷⁶

Opre Tódor nótája

Ni ficiori cu piciori,³⁷⁷ minden vígan járja,
Ni pre lege, cum alege³⁷⁸ a bánatnak árja,
Haida, opicni,³⁷⁹ talpa jó nincs, hadd hulljon az tákja³⁸⁰,
Ni Gligore, neagră Floare,³⁸¹ hogy jóllakjék, várja.

Szegény Daphnis, nagy baj az is, mălai acum n-are,³⁸²
De hadd légyen, még nem szégyen, brînza destul are,³⁸³
Majd előjön az az idő, úgymint primăvară,³⁸⁴
Akkor léssen, tudom, nékem becsületem mare.³⁸⁵

---

³⁷⁵ Varga 1977, 702–703. A kódex történetéről bővebben lásd: Bocskor, 3–6.

³⁷⁶ Varga 1977, 703.

³⁷⁷ Ti, legények, lábatokkal

³⁷⁸ Ne a törvény miatt, hogy válasszátok

³⁷⁹ Nosza, bocskor

³⁸⁰ kapcája

³⁸¹ Te, Gergely, és te, fekete Virág

³⁸² nincs most puliszkalisztje

³⁸³ van elég túrója

³⁸⁴ tavasz

³⁸⁵ nagy

Măcar barba, măcar alba,³⁸⁶ még meg nem vénültem,
Nici n-am furat, nici n-am luat,³⁸⁷ nem én cselekedtem,
Ni Gligore, dragă Floare,³⁸⁸ igen megehültem.
„Mîncă păsă!”³⁸⁹ Nem kell nékem, ha pogácsa nincsen.

O, săracii, căci am venit³⁹⁰ ilyen messze földre,
Iarna este,³⁹¹ nem mehetünk immár az erdőre.
Curînd trecut, curînd sfîrșit³⁹² a rőt tehén bőre,
Mást szerezzünk, de vom putea, iară pe la noapte.³⁹³

Jupîneasă, adu iasca,³⁹⁴ nem lehet kiütni,
Soha nu știi,³⁹⁵ hogy kellene egy kis tüzet tenni.
Mare lucru,³⁹⁶ hogy pénzzel csak az húst is venni,
De vom furat,³⁹⁷ fel akarnak az ispányok kötni.

Futui maică,³⁹⁸ ne böjtöljünk! Ținu lingurate³⁹⁹
Mikor kapunk oláh mîncat,⁴⁰⁰ szalonnát și pecie.⁴⁰¹
Popa noastră⁴⁰² ha megtudja, jó néven sem vészi.
De igérjünk, és szerezzünk egy tehenet néki.

---

³⁸⁶ Ha fehér is a szakállam

³⁸⁷ Semmit el nem loptam, semmit el nem vettem

³⁸⁸ Te is, Gergely, drága Virág

³⁸⁹ Darát egyél!

³⁹⁰ Ó, szegények, hogy eljöttünk

³⁹¹ Tél van

³⁹² Hamar múlik, hamar elfogy

³⁹³ ha tehetjük, az éjszaka ismét

³⁹⁴ Uramasszony, hozza bátran

³⁹⁵ nem tudod

³⁹⁶ Nagy munka / dolog

³⁹⁷ Amiért lopunk

³⁹⁸ Hej, az anyját

³⁹⁹ Tartsd a kanalat

⁴⁰⁰ ételt

⁴⁰¹ pecsenyét

⁴⁰² A mi papunk

Együnk, igyunk, vígan lakjunk, este bani în pungă,⁴⁰³
Nu mai prinde,⁴⁰⁴ bíró uram, egyikünk sem lopta,
Opra deák estefelé az réten tanálta,
Bine a făcut de l-a adus,⁴⁰⁵ elveszni nem hatta.

Az oláhok, a vad ebek, mikor lopni mennek,
Ketten-hárman öszvegyülnek, olyan törvént tesznek:
Egyik adja, másik hajtsa, harmadik megnyúzza,
Egyik adja, másik hajtsa, harmadik megnyúzza.

Dragus János, Bogos Ignác numai noapte furat,⁴⁰⁶
Cînd a dormit,⁴⁰⁷ szegény ember, ellopták az lovát.
O, Doamne,⁴⁰⁸ szemlátomást nimica n-am furat,⁴⁰⁹
Az minap is elrontottak rajtam három pálcát.

---

⁴⁰³ Van pénz az erszényben

⁴⁰⁴ Ne fogjon el

⁴⁰⁵ Jól tette, hogy idehozta

⁴⁰⁶ csak éjszaka lopott

⁴⁰⁷ Mikor aludt

⁴⁰⁸ Ó, Uram

⁴⁰⁹ semmit sem loptam

Săracă străinetate

Săracă străinetate,
Mult mi-ai fost fără dreptate;
Incunjurai țările toate,
Și nu avu-i de lume parte.
Eu de mic am pribegit,
Tot cu streini am trăit;
Multe țări am ocolit,
Odihnă n-am dobândit.
Cîte frunze prin păduri,
Și pre la vîrfuri muguri,
Și pre lume cîți fluturi,
Mă strică mai multe gînduri.
Vine-mi doru uneori
Să mă sui pe munți cu flori,
Să mă jelicuesc cu hori,
Că-mi vine ceasul să mori.

Idegen boldogtalanság,
Nékem nagy igaztalanság;
Minden földet végigjártam,
S nem volt részem e világban.
Kiskoromban elbujdostam,
Mind idegenek közt voltam;
Sok országot végigjártam,
Nyugodalmat nem találtam.
Ahány levél az erdőben,
S amennyi rügy ághegyeken,
És ahány lepke a fényen,
Gyötrő gond annál több nékem.
Menni támad kedvem egyre
Fel a virágos hegyekbe,
Hogy dalba öntsem bánatom,
Halálom óráját várom.

(A szerző fordítása)

A 17–18. század fordulójának román vonatkozású felekezeti-története és a népköltészet Rákóczi-korabeli alkotásai tehát különösen ékes példákkal szemléltetik az oláhság szabadságharc melletti kiállását. Kiváltképpen az egyes hősköz, leginkább Gligor Pintea katonabetyárhoz kapcsolódó prózai történettöredékek azok, amelyek az imént rögzítettekkel egybecsengően évszázadokkal túléltek a vélt vagy valós eseményeket a nép ajkán.

Amennyire nem alapvető része a hazai (irodalom)történeti köztudatnak, alighanem annyira feltétlenül említésre méltó, hogy a korszak történéseinek és az események részint román főszereplői cselekedeteinek feldolgozása a kora reform- és nyelvújításkori magyar szépirodalmi kánonban is jelentős. Az említett első magyar történelmi regény főszereplői ugyanis épp Pintye és Karácsony Tódor; cselekménye pedig az 1717-es „utolsó tatárjárás”, illetve Szirmay Ilona kiszabadítása köré szerveződik.

Történelmi tények, néphagyománybeli motívumok, szépírói fantázia:

Intertextualitás, nemzetiségi és társadalmi identitás, valamint Pintye és Karácsony Tódor alakja <<Gaal József: Szirmay Ilona>> című történelmi regényében

A Nagykárolyban született és ugyancsak Szatmárban nevelkedett, egyetemi tanulmányait a pesti bölcsészkaron a későbbi államférfiak soraiból többek között Szalay László (1813–1864) és Eötvös József (1813–1871) társaságában végzett szerző, dálnoki Gaal József (1811–1866) már diplomaszerezését megelőzően, az 1830-as évek kezdetétől előszeretettel publikált betyártörténeteket (többek között *Csillag Bandi* és *Zöld Marci* főszereplésével). Ebben bizonyára a gyermekkorában, a hegyek és a völgyek találkozásánál fekvő, így a törvényen kívüli útonállók rajtaütései számár ideális terepet és táptalajt biztosító lakókörnyezetében hallott mesék, mondák is szerepet játszhattak. Szépírói karrierjében az áttörést egyértelműen *Szirmay Ilona* című műve jelentette: az eredetileg kétkötetesre tervezett „történelmi román” a Magyar Tudományos Akadémia 1836-os pályázatára készült, s elismertségét jól jellemzi, hogy a következő esztendőre akadémiai levelező tagságot hozott szerzőjének.⁴¹⁰ Noha a *II. Rákóczi Ferencz* és a benne szereplő román hősi motívumok kapcsán már említett Jósika Mikós ugyancsak 1836-ban, két hónappal később napvilágot látott *Abafi* című regényének népszerűsége elhomályosította Gaal írását (részben kevésbé körülményes nyelvi kifejezésmódja miatt is), ő pedig hamarosan már a színműírás felé fordult. 1837-ben született meg *A király Ludason* című, az Akadémia elismerését ugyancsak kiváltó, ötfelvonásos Mátyás-korabeli történelmi vígjátéka;⁴¹¹ majd 1838-ban a Pesti Magyar (azaz későbbi Nemzeti) Színház mutatta be *A peleskei nótárius* címet viselő, háromfelvonásos vígjátékát (Gvadányi József (1725–1801) azonos című, 1790-ben kiadott verses elbeszélése alapján), mely évszázados viszonylatban több felújított-aktualizált feldolgozást is megélt.⁴¹² Későbbi színművei közé tartozik a *Pazar fősvények* (1840) és a *Két Júlia* (1841) című háromfelvonásos vígjáték; valamint az ugyancsak történelmi témát feldolgozó *Szvatopluk* (1843) négyfelvonásos tragédia és az ugyanilyen felosztású, *A vén sas* című bohózat (1844). Benyovszky Móric (1746–1786) Nyitra vármegyei születésű nemes, madagaszkári uralkodó; illetve a megint csak Gvadányi-karakter Rontó Pál életrajzát bemutató; valamint Peru felfedezésének és elfoglalásának történetét taglaló művei hosszabb szünet után, 1857–1858-ban jelentek meg a

---

⁴¹⁰ Az általunk forrásműként használt kiadás adatait lásd az irodalomjegyzékben: *Gaal*.

⁴¹¹ *Binder*, 280–293.

⁴¹² *Baros*, 171–174.

Vasárnapi könyvtár sorozatának keretében – valamennyi munka három kiadást is megélt.⁴¹³ Szépirodalmi pályájának kényszerű szüneteltetéséhez hozzájárult az is, hogy tanulmányai befejeztével a budai császári Helytartóságnál kapott tisztviselői állást; majd 1848-ban szűkebb pátriája, Szatmár vármegye főjegyzőjének választották. 1849-ben ráadásul Damjanich János (1804–1849) honvédtábornok titkára lett, ezért amint világsi fegyverletelt követően letöltötte aradi börtönbüntetését, hivatalnoki állását fel kellett adnia. Ezt követően a Csekonic család temesi birtokára, Zsombolyára került nevelőnek. Tanítványai felnövését követően velük együtt költözött (vissza) Pestre is; végül pedig itt is hunyt el 1866. február 26-án. A fentebb lábjegyzetelt Szirmay Ilona-kiadás előszavában, egyben életrajzi ismertetőjében a sorozatszerkesztő, Mikszáth Kálmán (1847–1910) az említett Jósika Miklós és a leginkább a *Liliomfi* (1849) szerzőjeként ismert Szigligeti Ede (1814–1878) árnyékában önként hátralépő („*utol nem bírom érni, minek erőlködjem?*”), az irodalmi élet szempontjából elfeledetten elhalálozott íróként jellemzi Gaal Józsefet: „*Velük [ti. Szalayval és Eötvössel] élt, velük érzett és gondolkozott, de fényes pályájukon követni [öket] nem tudta. A korán hámba jutott kis csikóból nem lesz jó versenyparipa. [...] Mikor a lapok a tudósítást hozták, hogy a Peleskei nótárius írója meghalt, minden ember csodálkozott: – Hát élt még? Pedig csak ötvenöt éves volt! De hát régen letette a tollat. Ami regula, legyen regula: Holtig a hámban kell maradni.*”⁴¹⁴

A végül egyrészesre szerkesztett *Szirmay Ilona* (a folytatásként szolgáló második kötet a későbbiekben sem készült el; s ugyanerre a sorsra jutott a szerző második regény(töredék)e, a *Fekete vezér* is) negyvenöt „szakaszra” (voltaképpen fejezetre) tagolódik. Felépítésében, de belső narratív struktúrájában is meglehetősen elegyes műfajt képez a színpadi művek és a későbbi klasszikus, általunk közismert formáját elnyert regény között. Az író szócsöveként az eseményekről fikatív elbeszéléseiben tudósító Pattanházi Pattangi Jób, szintén kitalált mátészalakai esküdt szolgál; az egyes szakaszokat megelőzően tréfás összefoglalásokat adó narrátor – olykor csak a hosszú alcímekben, de számos esetben a szövegtestbe építve is megjelenő – mondhatni „színpadi kiszólásainak” hangulata azonban korántsem mindig illeszkedik a romantikusan elbeszélte fő cselekményszálhoz; melyet ráadásul nemcsak stílusában tör meg, hanem gyakran tartalmi értelmezésében is megakaszt, vontatottá tesz.

---

⁴¹³ A három mű pontos kiadási adatai, az említés sorrendjében:

Gaal József: Gróf Benyovszky Móricz élete és viszontagságai. In: *Vasárnapi Könyvtár*, II/3. *Pest, 1857*

Gaal József: Rontó Pál élete és viszontagságai. In: *Vasárnapi Könyvtár*, II/8., *Pest, 1857*

Gaal József: Peru fölfedezése és elfoglalása. In: *Vasárnapi Könyvtár*, III/10., *Pest, 1858*

⁴¹⁴ Mikszáth Kálmán: Gaal József 1811–1866. In: *Gaal*, V–XII.

Gaal József művéhez a korábban általunk is hivatkozott királyi táblai ülnök, Zemplén vármegyei országgyűlési követ, földrajzi és politikai író, helytörténész-levéltáros Szirmay Antal (1747–1812) vármegye-monográfiáinak⁴¹⁵ szövegét is felhasználta ugyan, de olykor, mint azt majd látni fogjuk, az ellenőrizhető történeti tények esetében sem feltétlenül azokat létesítette előnyben az írói fantázia szüleményeivel szemben. Érdekesség továbbá, hogy művének mottójául ugyanazt a latin szállóigévé lett felütést válaszotta *Vergilius: Aeneis* című eposzából, amelyet *Vörösmarty Mihály* (1800–1855) is átültetett a *Szózatba*, ugyancsak 1836-ban, „*annyi balszerencse közt, oly sok vizzály után*” formában: „*Per varios casus, per tot discrimina rerum.*”⁴¹⁶

Az első szakaszban Piócza Kristóf mester, „chirurgus és borbély” Nagybányára igyekszik a bécsi és klosterneuburgi tanulóévek után, hogy boltot nyithasson és feleségül vehesse Jutkát, János bányász lányát, „akit már öt éve szeret”. Ám Misztótfaluban megszállva, és onnan továbbindulva a román Lupucz nevű haramia „*Passza draku!*” („Távozz, sárkány!”) felkiáltással megállítja, és meg akarja ölni; mondván, biztos van aranya, ha Bécsből jön. Vezére, „Pintye Gregor, az avasi király” azonban inkább csupán megállítja Pióczát, hogy borotválja meg őt. A betyárok leírása Gaalnál a következő: „*hátra vetett fekete vagy szürke gubáikkal a reggeli szél játszott; fegyvereik csövére dülve vadnál vadabb tekintetük figyelme kapitányokra, s a remegő borbélyra vala függesztve; s minden mozdulatokban vadság árulá el magát, s nem annyira fegyverkezetek, mely puska, pisztoly, balta, és némelyeknél nagy széles szablyából is állott, tevé őket rettenetessé, inkább borzasztó kinézésök; mert arcvonásaik főleg kegyetlenséget látszának kifejezni, mi többeknél valódi vérszomjja változott; bár vérengző indulatok kitörni nem mert kapitányok tilalma ellen*”. Pintye végül úgy bocsátotta el Pióczát elégedetten a borotválás után, hogy Nagybányán a templommal szemben lakik az öreg Ablakosi: Pintyére hivatkozva adja neki bérbe a házában levő boltot, majd ő kifizeti, csak mikor arra jár, borotválja meg. Amikor pedig Piócza további útja során a Gaal József változatában az igazságszolgáltatást képviselő „Karácson Tivadarral” is találkozik, a Pintyét üldöző és holléte felől érdeklődő hajdúvezérnek letagadja a találkozást.⁴¹⁷ A történeti valósággal ellentétben, amint ez könnyűszerrel azonosítható is, Pintye és Karácson bármiféle egymással való asszociatív viszonyba hozása is teljesen fiktív szál; hiszen előbbi már 1703-ben elhunyt, míg utóbbit az 1717-es tatár betörés során tanúsított helytállása tette ismertté. Az említett veresvízi

---

⁴¹⁵ Az irodalomjegyzékben lásd: *Szirmay* – 1805, Ugocsa és *Szirmay II.* – 1810, Szatmár.

⁴¹⁶ *Gaal*, 1. Gaal József arcképéért lásd: „Képek jegyzéke 17.”

⁴¹⁷ *Gaal*, 3–14.

*Pintye borbély*a című elbeszélés ugyanakkor egyértelműen ebből a történetből táplálkozik, amit Piócza név szerinti említése tesz végképp nyilvánvalóvá.

A második szakaszban Pintye – aki „gyakran *folyamodék a kulacs tartalmához*”, szeret mulatni – lakhelye kapcsán megtudjuk: „*azon havasokba vont a magát, melyek Nagybánya felől Mármaros és Szatmár vármegyék között tornyosulnak, roppant nagyságú bük- és fenyő erdőkkel gazdagon azon pontig, melyet az év nagyobb részén által hó takar*”; s Gaal József (természetesen továbbra is Pattanházi Pattangi Jób mátészalkai esküdt által) további részletes természeti leírásokkal is szolgál. A betyárok „*avasi medvék*” néven aposztrofálják magukat – köztük két román alvezérrel, Kosztánnal és Klusánnal –, de feltűnik közöttük amolyan kakukktójásként egy jámborabb, kevésbé vad ábrázatú cigány, a hegedülő Móré (azaz: Férfi, Ember) is. Kosztán esetében elképzelhető, hogy a szerző a ruszin Kusztán Mátyásról, rákóczi beregi ruszin bizalmasának, későbbi ezereskapitányának (róla a későbbiekben bővebben is szólunk) nevét használta fel; alaklja azonban nem egyeztethető össze a betyárok alvezéréével.⁴¹⁸

A harmadik szakasz cselekményében Pintye betyárai a mulatozásukat követő hajnal folyamán még foglyul ejtenek egy 10-12 lovasból álló moldvai csapatot is. Az egyik elfogott bojár ruházata „*bő, hosszú nyesttel prémezett és bélelt kaftán vala sötétkék szövetből, alatta meggyzín selyem dolmán arany zsinórokkal, bő zöld nadrág és vörös szaffián sarú, aranynyal tűzött övéről a drága pisztolyokat és kardot már leszakaszták megfosztói*”. Ő nem más, mint „*Bogdanu Gyurka, Rakovicza Mihály moldovai vajdának (Mihai Racoviță (1660?–1744), moldvai – 1703–1705, 1707–1709, 1716–1726 – és havasalföldi – 1730–1731, 1741–1744 – uralkodó, Rákóczi valós szövetségese) rokona és seregében testőrkapitány*”, és úgy próbálja meggyőzni ellenfeleit is – számukra későbbi menedékbiztosítással kecsegtetve –, hogy ne bántsák: „*gondold meg, mi jó lehet, ha valakit Magyar- s Erdélyországokból kiugratnak, a Havasalföldön (jóllehet Bogdanu moldvai származású) megpihenni*.” Kiderül továbbá az is, hogy mindkettejüknek akad elintéznivalójuk a Szirmayakkal Ugocsában: „*Előbb Szirmayt mondád egyetlen ismerősödnek, kitől segítséget várhatsz, s most így törekedel megrontására, ez moldovai kereszténység. - Szóla Pintye Gregor nevedő bámulással*.” A negatív sztereotípiát tovább erősíti, hogy Bogdanu kétszer ötszáz körmöci aranyat ígér Pintyének és társainak, ha segítenek neki elrabolni Szirmay Ionát – a tőle elrabolt pénzt egyébként elmondása szerint a vajdától lopta, mert a sajátját már előreküldte az erdélyi császári sereghez vitetett összeggel. Szirmay Ilona a cselekmény szerint a néhai György lánya, s elhunytá után az

---

⁴¹⁸ Gaal, 15–23.

ő bátyjánál, Istvánnál lakik (aki a történeti hagyomány szerint viszont az édesapja, Ilona pedig ekkor csupán hatusztendős). Bár Pintye feleségül kérte Ilonát, ám rokonai nem adták hozzá, a betyárvezér pedig bosszút akar állni „*a kevély nemzetségen*”; így megígéri Bogdanu Gyurkának, hogy „*holdújuláskor Jászvásáron lakodalmad lesz*”. Az egyezséget követően Pintyéék a moldvaiakat eloldják, sőt velük lakomáznak, miközben megbeszélik a tervet: Bogdanu elmegey panaszkodni a Szirmayakhoz, hogy kirabolták, s csatlakozik hozzájuk a Huszt környéki vadászaton. Itt Pintyéék elragadják a lányt, ő meg úgy tesz mintha a nyomukba eredne, de valójában velük tart, aztán pedig övé lesz Ilona. Bogdanu Nagybányán (Pintye tanácsára) egy gazdag „moldovai” kereskedőtől kéri kölcsön az ezer aranyat – aki feltételezése szerint bizonyára örül majd, ha a vajdája emberének kölcsönözhet.⁴¹⁹

A negyedik szakaszban a tervezett vadászaton a bányászruhába öltözött Pintyéék elragadják Ilonát mátkája, Szodoray Boldizsár mellől, aki a közelharcban ráadásul testvérét, a szintén elrabolt Máriát lövi szíven a rabló helyett.⁴²⁰ (A leány neve valójában Klára, ugyanakkor valóban Boldizsár mostohatestvére volt – a tragikus balesetről emlékezik meg *Kisfaludy Károly* (1788–1830): *Szirmay Klára* című balladisztikus költeménye is.⁴²¹) Szodoray III., és fia, IV. Boldizsár valóban létező személyek voltak a korban: előbbi (Szatmár vármegyei szolgabíró) elhunyt után felesége, Mikolay Judit pedig Szirmay Györgyhez (aki itt ugyebár Ilona apjaként szerepel), 1691-ben Szatmár vármegye szolgabírájához és adókvetőjéhez ment hozzá; míg utóbbit öt testvérel és családjával együtt elhurcolták 1717-ben a tatárok, ám az említett Bagossy–Sztójka–Karácsony–Sándor Lupu megszervezte mentőakció őket is sikeresen kiszabadította a máramarosi Borsai-hágónál.⁴²² Ami a további, itt felbukkanó történelmi személyeket illeti: Szirmay V. István (a „grófi ág” alapítója, ?–1711) Rákóczi hadseregének egyik ismert személyisége volt, Szirmay Péter zempléni alispán legidősebb fia. Testvérei Miklós, Péter és András – Györgyről tehát itt nem esik szó. Szirmay István maga Thököly Imre híveként és bizalmasaként többször járt fontos követségekben. Egyik ilyen útja során, 1685 októberében, amikor épp I. Lipóthoz tartott a császáriak elfogták, s bár rabságában az evangélikusról áttért a római katólikus felekezetre is, csupán 1687-ben engedték szabadon. 1701-ben, a történetek után érthető módon még csatlakozott a II. Rákóczi Ferenc körüli szervezkedéshez, s vele együtt őt is elfogták; ám az ellene indított eljárásban felmentették, ezután pedig császári szolgálatba állt. I. József 1707-ben grófi rangot is adományozott neki,

---

⁴¹⁹ *Gaal*, 24–29.

⁴²⁰ *Gaal*, 30–35.

⁴²¹ *Szirmay G.*, 63.

⁴²² *Nagy X.*, 749–752.; *Szirmay*, 25–26. és *Szirmay II.*, 133.

végül 1711-ben, a szatmári békekötés évében hunyt el.⁴²³ Szirmay Ilona pedig valójában, mint említettük, mindössze hatesztendősen esett tatár fogságba az ugoicsai Fertősalmás templomában, egy moldvai kapitány pedig 200 aranyat kért érte. (A család ugyanakkor itt nem szerepel a birtokosok között, a települést ugyanis ekkoriban az Antal, Somody, Tegze, Tabák és Török nemesi famíliák tudhatták magukénak.) A Szirmayak és Szatmár vármegye összegyűjtötte a váltságdíjat, így 1725-ben visszanyerte szabadságát. Ilona bátyja, István ugyanitt esett fogságba feleségével, Gyulai Annával, ám ő nem nyolc év, hanem csupán nyolc nap múlva szabadult – igaz, oklevelei elvesztek, ezért 1723. június 9-én III. Károly megerősítette régi nemességüket és a családi címet.⁴²⁴

Az ötödik szakasz során a vármegyei hajdúkkal érkező Karácson Tivadar, „a fekete kopó” embereivel kiszabadítja Ilonát. Mindeközben némiképp didaktikus, de szemléletes cselekményszál az említett „Bagosy” László szatmári első alispán vitája a haramiák által alaposan eltángált Donnerbaumsbergi Türkenfrasz Gottlieb Konrad Friderikkel (aki mintha csak egy évtizedekkel későbbi, dualizmus kori ellenzéki pamfletből lépett volna elő, úgy testesíti meg az ügyetlen, de fennhéjázó császári katonát). Eszmecserejük során „Hunyady, Kinizsy, Bátor” vitézsége áll szemben Montecuccolival és a taktikai visszavonulás hasznosságával. Ezután gróf Károlyi Sándor szatmári főispántól levelet hoz Karácson Tivadar, hogy Nagybányán és Máramaroszigeten gyűjtsék össze a felfegyverkezett nemességet, mert betörték a tatárok.⁴²⁵

A hatodik szakaszban a két elfogott rabló közül az egyik ráébreszti Szodorayt, hogy ő ölte meg Máriát, ám Ilona (Ilka) a gyász közepette is megbocsát neki. A holttestet Husztra viszik, de az esetet igyekeznek az anya elől eltitkolni – akinek a hetedik szakaszban Bagosy László azt hazudja, hogy leányát csupán egy vadkan sebesítette meg. Szodoray Boldizsár eközben érzelmesen válik el a már kiengesztelődött Ilkától, mielőtt a tatárok ellen vonulna.⁴²⁶

A nyolcadik szakaszban a csapatától elszakadt Bogdanu Gyurka üzenetet kap Pintyétől, hogy maradjon Huszton. Pintye ugyanekkori jellemzése szerint „*nem volt ház a legszegényebb zsidó gunyhajától a leggazdagabb földes úr lakásáig, melyben félni nem kellett volna betörését*”. Az egyik este Bogdanu sétálni indul egyik útítársával, a névetimológiai és földrajzi származási jellemzői alapján ruszinként, románként és zsidóként egyaránt identifikálható

---

⁴²³ Iványi, 339–356. és Nagy X., 744–745.

⁴²⁴ Nagy X., 749 és 752; Szirmay G., 64.

⁴²⁵ Gaal, 36–43.

⁴²⁶ Gaal, 44–48. és 49–57.

Zakarovics Tógyer moldovai kereskedővel Huszton, „*a vár romladozáshoz inkább, mint épséghez közelítő bástyái alatt*”.

Talán nem alaptalan *Kölcsey Ferenc* (1790–1838) vonatkozó, *Huszt* című 1831-es költeményével összevetni e sort: „*bús düledékeiden, Husztnak romvára, megállék*”. Az erődítményben egyébiránt az 1692-es puskaforobbanás okozta károkat 1699-ben még kijavították, sőt a Rákóczi-szabadságharc után itt állomásozott a császári helyőrség is az 1706-os újabb vihar ellenére. Az igazi romlást az 1748-as viharkár utáni 1750-es leszerelés (mely után fegyverei Kassára és Nagyváradra kerültek), valamint az 1766-os három villámcsapás okozta. Utóbbi követően a helyőrség Munkácsra költözött, 1773-ban II. József császár (1740–1780) pedig nem járult hozzá az újjáépítéshez: a köveket a római katolikus templom építéséhez használták fel, 1798-ban pedig az utolsó ép bástya is ledőlt. A korban tehát Huszt még valójában állt; sőt az 1717-es tatár betörés során, bár a támadók elkerülték, de várőrség is csatlakozott a Karácsony Tódor hőstettét is magában foglaló akcióhoz.⁴²⁷ Huszt várának központi szerephez helyezése azért is érdekes továbbá, mert egy román és ruszin variánssal is bíró monda szerint maga Pintye rombolta le az erődítményt ágyújával, amellyel egyszersmind a környékbeli urakat is megölte. (Mint azt a későbbiekben látni fogjuk, Pintye regénybeli élettörténetében is szétválaszthatatlanul összekapcsolódik az *oláh* és az *oroszlál*.) A Szatmár vármegye avasi járásában fekvő Bujánháza (*Boinești*) folklórja ugyanakkor úgy tartja: Pintea a parasztokat rettegésben tartó óriások (*uriasi*) várát rombolta le ugyanitt, a benne lakomázó mesebeli szörnyekkel együtt. Mindazonáltal a társadalmi hatalom megjelenítésének és a román mitológia kitalált lényei alaptulajdonságainak e két esetben egybecsengése is szemléletes allegóriát képez egymással.⁴²⁸

Bogdanu sétája közben mindenesetre találkozik egy árokból kiemelkedő „*ruházatja után oláh pórral*” (az álruhás Pintyével, ám alighanem még ő sem azonosítja), aki elmondja neki, hogy Mária is szerelmes volt Szodorayba, csak ő ezt nem viszonzta, pedig Szirmayné egymásnak szánta őket.⁴²⁹

A kilencedik szakaszban Bogdanu – nem leplezve Ilka iránt vonzalmát – próbálja ráébreszteni Szirmayné, hogy mi történt valójában a másik leányával; ám ő annyira gyászol, hogy haragja is inkább Bogdanun csapódik le, semminthogy Szodoray Boldizsár ellen fordíthatnák.⁴³⁰

---

⁴²⁷ Huszt váráról bővebben lásd az irodalomjegyzékben: *Deschmann, Kovács 1999* és *Kovács 2004*.

⁴²⁸ *Küllős*, 39.

⁴²⁹ *Gaal*, 58–62.

⁴³⁰ *Gaal*, 63–66.

A tizedik szakaszban Pintye – az ígérését beváltva – megjelenik Piócza Kristófnál Nagybányán borotválkozni, ám Karácson Tivadar ott rajtaüt; némi összeütközés után azonban a haramiának sikerül elszaladnia.⁴³¹

A tizenegyedik szakasz során Szodoray Boldizsárt Rákóczi visszavonult, ekkor 50 éves egykori katonájának, egy bizonyos Babocsaynak az alvezérévé választják a tatárok ellen vonuló seregben. Ez esetben nem csupán a működési terület, hanem a lehetségesen felmerülő vonatkozó személyek életrajzi adatai miatt is fiktív személyt tanácsos feltételezni. A felkelés alatt többször is császári szolgálatban is álló, egykori veszprémi vicekapitány és alezredes Babocsay Ferenc (akit Székesfehérváron és Pápán is elfogtak a felkelők egyszer-egyszer, mielőtt csatlakozott volna hozzájuk) ugyanis 1710-ben, a romhányi csatában vesztette életét brigadérosként⁴³²; míg Babocsay Izsák – a szabadságharc előtt tarcali jegyző és hegyaljai kincstári szőlőfelügyelő – 1714-ben hunyt el.⁴³³ A hadak enumerációja során az esküdttel szóló szerző egyértelművé teszi álláspontját a „vitéség vagy taktika?” fentebb felmerült kérdéskörében: „*a csapat nagy része még Rákóczi hadaiban szolgálván, már rég tulajdonává tette a fegyverforgatást, s így minden jót lehetett reményelni tőlök, annál inkább, mert tüzes hazafiság lángoltatá vitéségöket*”, ám Türkenfrasz természetesen „*nem akart jót jövedölni egy sereg felől, mely még egy fényes retirádában sem mutata militáris válort és disciplinát*”.⁴³⁴ Ez esetben az álhadtudományoskodásba bújtatott gyávaóság leleplezésére szolgál a kontextushoz és Gaal József nyelvhasználatához képest is alapvetően indokolatlannak tetsző, túlzott latin szóhasználat.

A tizenkettedik szakaszban a Karácson elől menekülő Pintye a Huszt környéki hegyekben húzza meg magát az „oláh paraszt ruházatú” embereivel, akik közül a már említett Kosztán elévezeti a szilágysági haramiavezért, a szintén román (történetileg nem azonosítható, illetve a vonatkozó mondavilágban sem szereplő) Bama Bila Paskulujt. Kettejük közt az alábbi párbeszéd zajlik le:

„ - *Mi jó hozott tégedet, talán csak nem szaladsz a tatárok előtt?* - *Kérdé Pintye Gregor új collegáját.* - *Szeretem ugyan, hogy itt vagy, de már régen kellett volna egyesülnünk.*
- *Hadd el pajtás, - felelé Bama Bila, - most van a legalkalmasabb idő annyi pénzt szerezni, hogy mindnyájan gazdag bojárökká lehetünk Oláhországban.*”

---

⁴³¹ Gaal, 67–75.

⁴³² AR I., 571. és AR V., 322.

⁴³³ Thaly 1874, 126–132.

⁴³⁴ Gaal, 76–77.

E rövid idézett diskurzból is kitűnik, hogy a tatárok félelmetesek, nem pedig potenciális szövetségesek a betyárok számára is; akik már csupán ezért is mondhatni kollegiálisan tartják a kapcsolatot egymással. Az oláhországi bojárság mint elérendő cél pedig az erdélyi nemesség mögötti következő lépcsőfokként jelenik meg, mintegy társadalmi önlegalizációs formula gyanánt; sőt (egy esetleges retrospektív szemléletből kindulva) akár immár egyfajta transzlokális-prenacionalista identitástudatot is feltételezhet. Mindehhez természetesen ismét hangsúlyoznunk kell, hogy a szereplők viselkedése nem minden esetben a korabeli (azaz 1717-es), hanem számos alkalommal már a Gaal József által visszavetített, 1836-os viszonyokat tükrözi. A szerző ez esetben a betyárok gyors helyváltoztatásából és nyelvismeretéből fakadó természetes kapcsolatain túl a Horea–Cloșca–Crișan-féle 1784-es parasztfelkelés tanulságait leszűrve is formálhatta beszélői szándékát utólag, akár a saját ideológiai motivációit sem elhagyva.⁴³⁵

A történet szerint Pintye és Bama Bila Paskuluj – aki *„csak közönséges útonálló volt, s legfeljebb magányos lakok föltörésével foglalatoskodék”* – a Nagybányáról és Máramaroszigetről Husztra menekítendő vármegyei kincseket szállító menetet szeretnék kirabolni, Kosztán alvezér útvonalinformációi alapján. Ám *„igen erős őrizet rendeltetik a kincs mellé, vármegyei, városi és bányahivatali hajdukból, meg fegyveres bányászokból álló, Karácson Tivadar vezérlése alatt; számok könnyen mehet kétszáz emberre.”* A kockázat miatt végül az általuk gyengébben őrzöttnek titulált vár ostroma mellett döntenek a rajtaütés helyett. Pintye ezenközben elmeséli személyes sérelmét Huszttal kapcsolatban: Rákóczi seregében együtt szolgált Karácson Tivadar *„vármegyeahadnaggal”*, a néhai Szirmay vezénylete alatt – aki Karácsont jobban kedvelte, így őt léptette egy expedíciós csapat élére; ráadásul Pintyét alárendelve. Mikor Pintye ezt indulatosan szóvá tette, Karácson *„veszett ebnek”* nevezte őt, aki *„ki akarja marni ura kegyelméből”*. Pintye kardot rántott, a többség azonban Karácsont támogatta, aki buzogánnyal fejbe vágta Pintyét. Ekkor az ellenség rajtuk ütött, és csak nagy nehezen sikerült őket visszaverni – Karácson megkötözve hurcolta maga után Pintyét, és szabotázzsal vádolta, így halálra ítélték, ám ő megszökött az erdőbe és sikertelen bosszút forralt. (A történeti tényekkel ellentétben itt nem a betyárból lett katonát éri utol a végzete – hanem épp ellenkezőleg: a katonából lett, esetlegesen reintegrálódni kívánó betyár képe sejlik fel.) Mint itt kiderül a történetből, Pintye a császáriaktól állt át Rákóczihoz; így oda nem mehetett vissza s nem is lett volna lehetősége megbosszulni a történeteket. Ezért inkább visszatért hazájába, Máramarosba, *„hol már évek óta űzöm a vidék félelmére haramia mesterségemet.”* (Erről

---

⁴³⁵ Az első, etnicizáló jellegű Kárpát-medencei népmozgalom történetéhez bővebben lásd: Hegyes – Marczali, 141–147. és 167–172.; illetve Papp 1874, 12–15.

valójában nem áll rendelkezésre konkrét adat, de az alatt a 3 hónap alatt, ameddig a szabadságharc alatt még életben volt, az átállás nem is igazán volna reális. Ugyanakkor például a szlovák katonabetyár, Juraj Jánošík többszöri oldalváltásával párhuzamot mutat a cselekmény ezen eleme.) Bogdanu lánykérésének kudarcáról Pintye elmondja továbbá, hogy „*a büszke magyar nemes egy bojárnak nem adja magzatát.*” Bár ez a megfogalmazás még a reformkorban is inkább társadalmi ellentétet feltételez, mintsem bármilyen egyéb szembenállást; ezzel együtt egy Habsburg- és románellenes, magyar nacionalista szemlélet deskripciója tetszik kibontakozni – még ha kipellengérezése és befeketítése mellett, a másik fél álláspontjának bemutatásával is. A fejezet lezárásaképpen Pintyéék másnap környékbeli megbízható parasztokat is bevonva készülnek az ostromra.⁴³⁶

A tizenharmadik szakasz cselekménye során „*Bogdanu Gyurka dohányozva járkált a várban és henyélt, minduntalan várván, hogy haramia pártfogója valami jó hírrel fog megjelenni, s ez okból egy este sem mulasztá el a vár mély árkában sétálgatni, de sokáig hiában.*” Az elbeszélés szerint, a fentebb említett történeti tényekkel újfent némiképp szembehelyezkedve Huszt vára egyrészt az „erdélyi hadak” korábbi támadása után ekkor már romlófélben van; a vár fölötti magasabb hegyekről könnyen támadható a bástyák; sőt a várat csupán „*két rozsdás vas ágyú védé, s vagy harmincz-negyven ember, nagyobb részt szigeti hajdúk és sóaknászok.*”⁴³⁷

A tizennegyedik szakaszban Bogdanuhoz – akinek szolgája Mitruj, és itt az eddigi moldvai rokonsága ellenére már „havasalföldi testőr kapitányként” tűnik fel! – ismét eljön oláh pór öltözetben Pintye, hogy Zaharovics Tógyer kereskedött is bevonva tervet eszeljenek ki: az ostromra azért is szükség van, mert jön a tatár, és hát „*péncz és szép leány nekik is ám inyökre van.*” Megelőző jelleggel így egyetlen, hajnali rohammal akarja elfoglalni a várat Pintye, akinek segítene Bogdanu felgyújtani a vár keleti oldalát. Ám ő fél attól, hogy baráti tüztől hal meg, de végül is sikerül meggyőznie Pintyének – sőt még Tógyert is azzal, hogy ha elmegy, biztosan a közeledő tatárok kezébe kerül; és mivel a törökök ellenségeinek adott el lovakat kalmárként, biztos nem kegyelmeznek majd neki. Pintye a megállapodást követően abban a reményben távozik, hogy „*a huszti várban ihatom új uramnak, a moldovai vajdának egészségét.*”⁴³⁸ Ebben az idézetben a zsákmányoláson és az egyéni haszonszerzésen (akár a betyárok, akár a tatárok részéről) túlmenően már egy új forgatókönyv, a direkt állami expanzió képe is felsejlik. Ismét nem tudható, mennyire Gaal József politikai stratégiai aggodalmai vetülnek ki e sorokba; avagy

---

⁴³⁶ Gaal, 78–86.

⁴³⁷ Gaal, 87–89.

⁴³⁸ Gaal, 90–96.

milyen mértékben csupán egy újabb figyelemfelkeltő szépirodalmi fordulat szerepeltetése a célja mindezzel.

A tizenötödik szakaszban ismét szerepel Móré, a cigány, aki rajkókat toboroz, s mint kiderül, a kemencefűtés mellett az ágyúöntéshez is ért. Pintye előtörténetéről újabb részletek derülnek ki: ismerte „*a vidék parasztjait, mert köztük növekedett föl, s mint rabló is gyakran látogatta meg telkeiket, hol majd félelemmel, majd szeretettel fogadtatott, mint vagy rettenve valának borzasztó tettei hallása által, vagy velök szokása szerint valami jót tett; még a nem régen mult szabadságháború, melyben ugyan ők részt nem vettek, emlékezete utolsó vonaglásokban élt közöttük, és éppen mivel annak veszedelmét és inségét nem tapasztalták, vágytak nagyobb hévvel haszna után, mi alatt ők egy könnyen és büntetés félelme nélkül nyert zsákmányt értettek.*”

Pintye a környék általa tehát jól ismert lakosságát lázítja azzal, hogy „*Elbeszélte nekik, miként a tatárokat csak földes uraik hítták légyen az országba, a pórnépet gyilkolni és rabságba hurczolni, hogy a falukat azután mint Szatmárban gróf Károlyi Sándor már elkezdé, svábokkal népesíthessék; hozzá tevé, hogy Rákóczi Ferencz, kinek személyéről és törekvéseiről e buta nép nevénél alig ismert többet, nagy haddal Törökországból már úton van, és segíteni fogja a pórnépet az urak ellen, kik őt előbbi háborújában gyalázatosan elhagyták, s ha előbb csak uraikat megölik, ezeknek szövetségeseik, a tatárok, megrettenve fognak visszatérni.*”⁴³⁹ A sváb betelepítéstől való félelem (különösen egy román katonabetyár szájába adva) mindenképpen újszerű elem a történetben; akárcsak a tatárok és az urak összejátszása – ezek viszont legitimálják Rákóczi pozitív szereplőként való érkezését Törökországból. Formabontó a fejedelmet alig ismerő, ráadásul buta nép visszatérő motívuma is.

A tizenhatodik szakasz csataleírása során csak egyetlen ágyúgolyó talál be a várba, amely személyi sérülés nélkül keresztülvágtat a Szirmay-hölgyek szobáján – igaz, ettől mindenki alaposan megijed, hogy jönnek a tatárok. Szirmay István azonban rájön, hogy „*Pintye Gregor*” áll a háttérben, „*kire a körül leskelődő oláhok is vallanak*”. A várbeliek jobban félnek a tatároktól, mint Pintyétől – mindenesetre előkészül a védelem, de a beépített Bogdanu és Tógyer is nagylelkűen felajánlják a keleti oldal őrzését...⁴⁴⁰

A tizenhetedik szakaszban eszkalálódnak a hadműveletek: Mórét a sikertelen ágyúzás után békekövetként küldik Szirmayhoz, ám miután haramiák embereként megbotozzák, az ellenség számára rendelkezésre álló kétezer ember és hatvan rézágyú jelentése után egyre kisebb számokat mond, de így is tömlöcbe vetik. A további harcokban ezenközben leomlik egy

---

⁴³⁹ Gaal, 97–102.

⁴⁴⁰ Gaal, 103–111.

bástya, zárul az ostromgyűrű. Bogdanuék (akik itt megint csak „havasalföldiek”) felgyújtják ugyan a keleti oldalt, de Szirmay őket okolja a tűzért (legalábbis gondatlanságból), így agyonlövés terhe mellett kötelezi őket az oltásra. A haramiák ugyanakkor roham közben váratlanul visszafordulnak.⁴⁴¹

A tizennyolcadik szakaszban egy szegény, Nagybányára hadba igyekvő nemest elfogtak a haramiák, ám ő az ostrom hevében megszökik és a városban segítséget kér Husztnak. A Szodoray és Karácson vezette felmentő sereg miatt megfutamodnak a haramiák; az előbbi követ lebaltázó Bama Bila Paskuluj ugyancsak Szodoray szablyacsapásától holtan marad a csatatéren. Így jár Kosztán is, aki Pintye segítségére sietne Karácsonnal szemben, a betyárvezér azonban megszökik – igaz, harminc-negyven elesett haramia mellett a várbeliek még további húsz-harmincat elfognak és aznap felakasztanak. Szirmayné haragszik ugyan Szodorayra, miután kitudódik a tragikus lövésének története, de Ilka és Szirmay meggyőzésére aztán megbékél vele.⁴⁴²

A tizenkilecdik szksasz cselekménye során Szirmay nem látja kellően megalapozottnak Bogdanu és Tógyer ellen a szándékos gyújtogatás vádját, így hát kemény vallatás után szabadon engedi mindkettejüket, ők pedig Nagybányára távoznak. Móré megszökik a börtönből az ostrom alatt, jóllehet vélhetően akasztás várt volna rá, „butyorával és hegedűjével együtt”. Felelevenedik az iménti epizód, melynek során Pintye Nagybányára ment borotválkozni, majd elmenekült (itt némi írói pontatlanságként értelmezhető az idősíkok közötti ugrálás, ugyanis Pintye a huszti ostromban is részt vett, ami mindenképpen félbeszakítja ezt a cselekményszálát). Ugyanakkor még a városban visszafordul, majd találkozik Zakharovics Tógyerrel, aki egy több „moldovait” és Bogdanut is magában foglaló házban meghúzódba retteg a tatároktól. Bogdanu olyannyira, hogy már kölcsön is kért a kereskedőtől a moldvai hazaútra – amely a várakozásokkal ellentétben azonban mégsem hiúsul meg. Pintye ugyanis segít neki titkos utat találni Jászvásárba, mert bár nem kedveli a gyáva Bogdanut, de gondolja, hogy ezzel jó pontot szerez a vajdánál, ha esetleg oda kellene menekülnie Erdélyből (mintegy megfogadva Bogdanu elfogatáskori tanácsát).⁴⁴³

A huszadik szakaszban az 1717-es tatárjárás leírása után megtudjuk, hogy gróf Stephan von Steinville császári generális *„az ország kárára a Türkenfrasz kapitány által fölhozott okokból hátrahúzta magát, örülve, hogy a tatárok békén hagyták és egy dicsekedő jelentést küldte a diadalmas Savoyai [Jenő] herceghez, hogy ő a számtalan ellenség elől «szerencsésen*

---

⁴⁴¹ Gaal, 112–120.

⁴⁴² Gaal, 121–126.

⁴⁴³ Gaal, 127–129.

retirált».” – Montecuccoli 1664-es szentgotthárdi kedvezőtlen kompromisszumának tehát Steinville az itteni megtestesítője. A történeti hűség ugyanakkor inkább arra enged következtetni, hogy bár valóban túlbecsülte az al-dunai–olténiai oszmán csapatmozgásokat; amikor azonban nyilvánvalóvá vált a támadás keleti iránya, komoly szerepet vállalt az országba személyesen nem („*maradott az passuson*”), török, tatár, moldvai és egykori felkelőkből is álló segédhadaival viszont betörő Esterházy Antal és Mihai Racoviță vajda csapatainak kiszorításában.⁴⁴⁴ Karácson Tivadar eközben Nagybányánál kémleli a tatárokat, neki köszönhetően készülnek fel a támadásra a vármegyei hadak: Babocsay, illetve ő és Szodoray egy-egy csapatra oszolva próbálják meg a hegyről leereszkedve a völgybe szorítani az ellenséget. Utóbbi kettő itt – az egyébként a regényben is szereplő, ám e szakaszban fel nem bukkanó – Bagossy László, valamint Sztojka László alakjának feleltethető meg a valóságban. A fejezet zárásaképpen Türkenfrasz kapitány, bár változatlanul antihősként feltűnve, de kimondja a Rákóczi-szabadságharc bukásának fő okait – a gyorsan előrenyomuló könnyűlovasság a megszerzett területeket már nehezebben tudja megtartani a nehézfegyverzetű ellenségével szemben – is: „*Egy ily natio győzni akar, ki csak vad courageban és bravourban találja az egész nobilem artem bellicam!*”⁴⁴⁵

A huszonegyedik szakaszból megtudhatjuk: a tatár sereg kisebb részét ugyan legyőzték a vármegyei hadak; ám a nagyobbik kerülőúton, a társak beszorításáról nem is tudva bejutott Nagybányára. A város polgárainak sánchányási szakértelme és bátorsága csekély, mely a későbbiekben is fanyar humorforrást szolgáltat. Piócza Kristóf és mátkája, a tűzről pattant menyecske, Judit konfliktusa tovább árnyalja a karikatúrisztikus képet az esetlen borbélyról, ugyanakkor némi ügyetlenkedést követően mindkettejüket fogságba vetik a tatárok. A fejezetben ismét felsejlik egy *Vörösmarty*-utalás: bár a költő eredeti, emelkedett szándékához képest eltérő előjellel, de Gaal József itt is idéz tőle, ezúttal az *Árpád emeltetése* (1825) című költeményből: „*Napkelet ifjainak dobogó paripái tiporták*”.⁴⁴⁶

A huszonkettedik szakaszban a nagybányai polgárok további ügyetlenkedései mosolyogtatják meg az olvasót: a tatárok érkezére győzelmet harangoztak, Szodoray felmentő seregének jöttére pedig félreverték a harangokat. A korábban Pintye által tudatlannak lefestett jobbágyok mellett ismét egy társadalmi csoportra vonatkoztatott szatirikus elem épül be tehát a cselekménybe; mely nem csupán a reformkori irodalom egyébként alapvetően romanticizáló elemeitől áll távol, hanem az is szokatlan, hogy ebben az esetben a korszakban megszokottól

---

⁴⁴⁴ *Thaly* 1867, 61.

⁴⁴⁵ *Gaal*, 130–135.

⁴⁴⁶ *Gaal*, 136–143.

eltérően nem a köznemesség a gúny tárgya. Gaal intertextualitása ezúttal épp a *Kölcsey Ferenc* írta *Himnusz*ból (1823) táplálkozik: a szintén esetlenként beállított, Pióczához hasonlóan mesterségére nézve ugyancsak beszédes nevű Kordován csizmadiának épphogy a kalapját lövi keresztbe tévedésből az inasa, pedig ha „*csak két vagy három ujjnyival csapott volna lejjebb az ón, el lehetne mondani honunk akkori siralmas esetéről: «S lettél magzatod miatt / Magzatod hamvvedre.»*”. Mindeközben Pintye és Bogdanu a menekülő tatárokhoz csapódnak, és őket a kánfi még ép seregéhez vezetik; Karácson Tivadar és Babocsay pedig üldözik őket. Mindeközben a léha polgárok a felszabadító katonákkal mulatnak, illetve azon tanakodnak, hogy valóban kutyafejűek-e a tatárok.⁴⁴⁷

A huszonharmadik szakaszban Karácson Tivadar immár Szodorayval üldözi a tatárokat; míg Pintye lovagnak öltözve megy a reformátusnak bemutatott ugoicsai Fertősalmásra Szirmayékhoz ijesztgetni a támadó hadak érkezésével. Ám amikor István felismeri őt, elszalad, és kilovagol. A tatárok ezt követően vélhetően Pintye javaslatára körülzárják Fertősalmást, bár „*ha magát a dologba nem vegyíti, a tatárok könnyen akadhattak volna nála nélkül is Szirmayra, így pedig a bosszúban semmi részt sem vehetne*”. Gaal – változatlanul Pattanházi Pattangi jób esküdt szájával szólva – további társadalomkritikát fogalmaz meg a templomba menekülő népről: „*Hagyjuk el azonban a sokaságot, mely örömben, búbán és minden indulatban örökké és mindenütt ugyanazon egy itélet és ész nélkül habozó tömeg*”. A tatárok ezután a templomból elrabolják azokat, akikért váltságdíjat remélne, illetve a kincseket: Ilkát Abdul kánnak szánják és anyjával együtt viszik el; Szirmay Istvánt pedig nem adja ki Pintyének a tatár *murza* (nemes), mondván, „*nem is szoktam haramiákkal alkudozni*”.⁴⁴⁸

A huszonnegyedik szakaszban „Gerai Mahmud Abdul” kán (valójában III. Devlet (1716–1717) és IV. Szadet Giráj (1717–1724) uralkodtak a tatár betörés idején) elindította kétezer katonával a nyolcezer rabot Moldva felé; ő pedig a Túr menti Avasújváros és Rózsapallag térségében megütközött Bagosy, illetve Szodoray és a megint csak a tatárokat kémlelő éjjeli őrszem szerepét betöltő Karácson csapataival. A rajtaütés szinte teljes sikert hozott – kivéve természetesen Türkenfrász és a németalföldi Vanschloot (véltetően szintén kitalált személy) vezette, hidat őrző jobbszárnyak, amely megfutamodott, így a kán elmenekülhetett csapatai egy részével.⁴⁴⁹

A huszonötödik szakaszban Szodoray Boldizsár is értesül arról, hogy mátkáját, Ilkát elrabolták a tatárok. A kán ugyanekkor (Avas)felsőfalunál egyesül a rabokat hajtó csapattal,

---

⁴⁴⁷ Gaal, 144–148.

⁴⁴⁸ Gaal, 149–160.

⁴⁴⁹ Gaal, 161–168.

akiket Pintye a Borsai-hágó felé kalauzolt. A huszonhatodikban pedig már „az oláh” Máragyulafalvánál táboroznak a tatárok; akik Piócza Kristóf mellől Juditot a kán, pontosabban Szirmay Ilona (illetve anyja és István) mellé rendelik. A következő fejezetben Abdul először megkéri Ilka kezét, aki azonban az ajánlatot visszautasítja; mire a kán haza akarja küldeni Szirmay Istvánt és Ilka anyját, csak hogy Ilka nála maradjon. Istvánnak még az elrabolt javait is ígéri a lány elvételeért cserébe, ám ő határozottan kijelenti: *„egy magyar nemes nem szokott huga szerelme felett alkudni, s egy magyar nemes leány büszke bár magát a török császár ágyát is rabnőitekkel megosztani.”* Ilka visszautasítja a szimbolikus háremcsókot, sőt egy sátorszöggel fenyegeti a kánt; aki végül Jutkát bízta rá, hogy szolgáljon neki segítségül, majd távozik.⁴⁵⁰

A huszonnyolcadik szakaszban a Bagosy által elfogott tatárok elárulják a tervüket, illetve beszámolnak a hétezer fős, besszarábiai és moldvai janicsárokból álló segédhadról is, amely egyesült a fősereggel. Karácson Tivadar – korábban említett „legendáriumának” megfelelő módon – pedig leszögezi, hogy harminc hajdúval is képes rájuk támadni. A csata diadalmas, köszönhetően Szodoray lovasságának is, akik a falu felől rontottak rá a tatárokra – ők pedig így a váratlan menekülés közben, a patak hídján feltorlódva sokan odavesztek.⁴⁵¹

A huszonkilencedik fejezetben direktbben is megelevenedik Karácson Tivadar története, aki harminc hajdújával legörgeti a köveket a szorosba, úgy, hogy a torlaszt minél később lássák meg a tatárok – akárcsak őket, akik úgy bújtak a sánc mögé, hogy még észrevételük után is nagyobb létszámú csapatnak látszanak, mint ahányan vannak. A terv sikeresnek bizonyul: a visszaforduló tatárok beszorultak a hátulról érkező, még mit sem sejtők és a foglyok sokasága közé. Az ismert, illetve az említett Friedrich Heinrich von Seckendorff-féle visszaemlékezés alapján is valósnak tartható történet mellett a szépírói fantázia szüleménye e szakaszban ugyanakkor Piócza Kristóf és tette, akit ártalmatlannak tartva nem kötöznék meg, így borotvájával kiszabadítja a rabokat, akik az elesettek fegyvereivel szintén a tatárokra támadnak. A szintén a hiteleshez közelítő eseményleírás szerint Abdul kánt és kíséretét, mintegy ezer főt leszámlálva mind tízezren odavesznek; innentől nevezik a helyet Tatárvölgynek.⁴⁵²

A harmincadik szakaszban Szodoray Boldizsár az öreg Szirmayt a patakánál találja, midőn Ilka anyját ápolja; továbbá megtudja tőlük, hogy Ilka a kánnál maradt. Végül arra jutnak, hogy mivel már közel a béke, majd egy Savoyai Jenőtől vett hivatalos követségi levéllel mehet Ilkát kiszabadítani. A folytatásban Karácson Tivadar közelít a szállásához a csata után, amikor

---

⁴⁵⁰ Gaal, 169–172., 173–179. és 180–184.

⁴⁵¹ Gaal, 185–192.

⁴⁵² Gaal, 193–196.

is egy haldokló öreget, és az őt meglepetésre a csatamezőhöz közel ápoló Pintyét véli látni. Kiderül, hogy az öreg Pintye apja, aki egy aranyláncon függő, zárható arany emlékpénzt dob a haramia elé – melyből egy, a Boldogasszonyt ábrázoló fél ezüst karika esik ki –, majd megátkozta: „*Pintye Gregor hát az elhírelt gonosztevő: fiam! - kinek hazája az akasztófa, sírja a hollók gyomra, s temetése az emberek átka lesz. - Gyilkos! - útonálló! - Távozzál tőlem kárhozat gyermeke, mert az enyhítés általad méreg lesz sebeimen. Fuss innen, s atyai átkom kövessen a veszőhelyig, s az rázzon össze halálos álmodon.*” Pintye, bár egy óvatlan pillanatban megölhetné Karácsont, haldokló atyja jelenlétében nem teszi. Ahogyan hazudni sem akar Tivadarnak ebben a helyzetben, így hát kérdésére elmondja, hogy „*Ezen öreg, kit végső vonaglásaiban látsz, atyja lett egy iker párnak, kiket balesetek miatt elhagyni kénytelen vala. Ismertető jelül nekem, mint öregebbnek ezen arany lánczon függő emlékpénzt hagyta a belé rejtett boldogasszony képnek felével, öcsém az ezüst másik felét kapta. Most sebesítve találtam őt a csatatér körül, és segedelmet kérvén tőlem, a szerencsétlen jel által bennem öregebb fiára ismert. S a pokol minden kínjai azért reád, hogy miattad egyszerre kellett atyámat és rettenetes átkát föltalálnom.*” A öreg ezt megerősíti, mire Karácson előránt valamit a dolmánya alól, amiből kiderült, hogy ő is a fia. Erre az öreg így szól: „*-Tivadar, hát szálljon reád atyai áldásom s kísérjen mindenütt, s a mit azon elkárhozottól elvontam, az áradjon mind reád; de téged haramia, atyai átkom üldözzön sírodig, téged, ki emlékezetemet az akasztófára hozod, az ég iszonyú büntetései kínozzanak! távozzál halálom helyétől, mert melletted nem húnyhatnám be szemeimet.*” Pintye még kérleli atyjukat, hogy vonja vissza az átkot – amely „*az utolsó gonoszságra kényszerít*” –, hátha akkor felhagyhat a haramia-életmóddal; ám ő azonban hajthatatlan; s utolsó szavait követően („*Áldás reád, Tivadar, és átok a haramiára!*”) örökre lehunyja szemét. Karácson ezután megtalálja atyjuk zsebében azt a papirostekercset, amelyen az élete története olvasható, és ezt a következő szakaszban fel is olvassa Pintyének. Ebben a szakaszban kivételes módon nem megakasztja a történetmesélést Pattanházi Pattangi Jób mátészalkai esküdt deixisszerű értékelése, hanem értékes lélektani és társadalmi elemzési adalékokkal szolgál: „*Sokban különbözött ugyan első tekintetre a két iker testvér, de a különbség nem annyira a természeté, mint az életmódé, s a körülményeké vala. Alapja volt mind a kettőnek egy-egy megtörhetlen, s talán vad és ádáz akarat, mely nem eredetében, csak munkálatiban különbözött, Tivadarnál a jóban, Gregornál a rosszban tüntetvén ki magát. S abban is hasonlítani látszottak, hogy Tivadart ki ki inkább félte és tisztelte, mint szerette, a szeretethez kívántató szelidség idegen lévén nála, míg a nálánál nyersebb haramiát sokan nem utálták oly mértékben, mint czimboráit utálni szoktuk; mert az, a mi Tivadar, mint az emberi rendes társaság egyik tagjában iránta szeretetet gerjeszteni kevés volt, a haramiában, kitől*

*minden vadságot vártunk, elegendő vala, hogy őt, mint haramiát ne gyűljük annyira, mint kegyetlenebb sorsosít. Ezen pontban hajlottak tehát össze a két lélek, ki egy anya méhéből származva, csak egymás üldözésére látszottak teremve lenni. Születésük őket szorosán egyesíté, de már a legközelebb időszak szétszakasztá egymástól, hadi életökben, mint irigy vetélkedők léptek föl, s már jó ideig csak öldöklő szándékkal keresék föl egymást; míg rég elveszettnek vélt atyjok teteme felett őket, mint testvéreket ismerteté meg a sors, de meghajthatlan lelkeket engesztelni nem bírta.*⁴⁵³

A harminckettedik szakaszban („Egy szerencsétlennel életrajza”) táru az olvasó elé Pintye és Karácson apjának története. Eszerint a szatmári Aranyosmeggyesen született apja „özvegy Vesselényiné”, később Kemény János erdélyi fejedelem (1661–1662) felesége, Lónyay Anna szolgálatában állt, aki taníttatta őt. (A történetnek e része valós tényeken alapszik: a fejedelemasszony (?–1687/1693) valóban Wesselényi István, Közép-Szolnok vármegyei főispán (?–1656) özvegyeként lett egy év elteltével Kemény jegyese, majd hitvese.⁴⁵⁴) Itt egy ottani cseléd árvájával, Lenkával ismerkedett meg, akivel később össze is házasodtak, s fiúikreik születtek. A szatmári őrsereg egyik császári tisztje azonban elcsábította Lenkát, akinek politikai nézetei ezáltal összekapcsolódtak a személyes sérelemmel: „véghetlen gyűlölséget tápláltam szívemben hazám bitangolói ellen... a kik eddig csak hazám által sértettek meg, azok most, legközelebb, legédesebb érdekeimben önmagamat vérezték meg.” Amikor hazatérve a katona éppen kilépett házának ajtaján, Pintye és Karácson atyja rátámadt. Ám a katona lerázta őt magáról, és elmenekült; mire az apa bement Lenkához, és szó nélkül leszúrta feleségét – erre ébredtek fel a síró gyerekek. Lónyay Anna azonban tisztázta, hogy tévedés történt, és Lenka ártatlanul halt meg. Tettéért tömlöcbe akarta vetni Pintye és Karácson apját, ám ő elmenekült a Szamos mentére. Amikor Lónyay Anna Szatmár és Meggyes között, Gombás erdejénél rajtaütött a pórnépet sarcoló császáriakon, akkor így már nem volt jelen sem ő, sem pedig a katona. A bosszú azonban így sem maradhatott el: a Szatmárról Meggyesre vezető úton Pintye és Karácson atyja meggyilkolta a katonát.

Aranyosmeggyes várát a valóságban a Habsburgok hűtlenség címén konfiskálták Lónyay Annától, majd a szatmári császári őrség 1670-ben lerombolta. Ekkor történt az itt felelevenített eset, amikor is a fosztogató császári katonákat az említett erdőnél, a Szinyérváralja alatti Vérvölgyben a megyei bandériumok lekaszabolták; Lónyay Anna pedig Erdélybe menekült. (Miután Pintye valóban 1670 környékén születhetett, Gaal József ennél az esetről különösképpen odafigyelt arra, hogy hiteles történeti keretbe ágyazza regényének

⁴⁵³ Gaal, 197–201. és 202–211.

⁴⁵⁴ Petri, 440–448.

cselekményét.) A vár megmaradt részei 1707-ben leégtek; ám Wesselényi Ferenc (1705–1775) közép-szolnoki főispán 1732 után újjáépítette, s a 19. században még lakták.⁴⁵⁵

Pintye és Karácson atyja mindenesetre leírása szerint a zűrzavarban – miután Lónyay Anna is Erdélybe menekült – kimenekítette fiait, ám azok sírtak az erdőben, és élelmezni sem tudta őket. Gondolván, hogy legalább ne miatta haljanak éhen, s a sírásukkal le ne leplezzék őt a bujdosásban, a feleségétől rámaradt ereklyét kettétörve a fiaira adta, és magukra hagyta őket; s bár néhány év erdélyi bujdosás után visszatért Meggyes vidékére, ekkor már nem találta meg a fiait. Idősebb korában továbbra is bujdosva, betegen felfedte kilétét Lónyay Anna egyik barátjának, aki megszánta, gyógyította, s egy félreeső máramarosi birtokára utalta. Ám miután e barát már meghalt, az öreg egyedül őrzte a titkot, amelyről azóta sem beszélt senkinek. Utolsó kívánsága az volt, hogy gyermekei legyenek ott a halálakor, ha lehet – végezetül azt írja: *„Áldás gyermekeimre, kik miattam lettek árvák és talán boldogtalanok.”*⁴⁵⁶

A harmincharmadik szakaszban Pintye dühében megtagadja őt kiátkozó atyját – Karácson is bízik abban, hogy nem testvérek, hiszen úgy nehezebb volna kezét emelnie a „haramiára” (Gaal József szinte végig e szót használja Pintyére a betyár helyett). Pintye aztán visszakozik, és Tivadar felvetésére, hogy nem rablás útján jutott-e a medálhoz, tagad: *„egy máramarosi paraszt utazott vagy negyven s egynehány év előtt Szatmárból haza, s a Bikkalján által, gyerek visítás csapott füleibe, s a mint a tájék felé fordult, egy farkas ugrott ki a bokorból, vigyorgó fogai közt egy pólyába takart gyermeket tartva; egy gyors csapása a pór fejszejének elkábítá a farkast, egy második megölé, s a megmentett gyermek én valék, kit az orosz paraszt haza vitt, s önfiaként nevelt. Későbbi életemet tudod, katona is voltam Rákóczi hadában, s te átkozott testvér tevével engem haramiává! Ezen ezüst darab nyakamban függött, midőn nevelőm a farkas fogaiból kimentett; s azóta híven elrejtve viselém azt keblemen, azért nem láthatád azt ezen szerencsétlen óra előtt. S te hasonlókép rejtéd el kincsedet; így nem ismerhettünk előbb egymásra.”* A jóságos ruszin paraszt alakja aligha idegen a reformkori magyar történeti közgondolkodástól Rákóczi gens fidelissimájának tagjaként – hogy a gonosz farkas (elsősorban a dákoromán elmélet által erőteljesen táplált, a későbbi köztéri szobrok állításakor is közonti szerepet játszó Romulus és Remus-mitológéma mentén) azonosítható-e esetleg akár a románsággal, az viszont kérdéses. Érdekesség továbbá, hogy Tivadar minderre a testvéri bizonyosságra, elsőször a mű során már „Gergely”-nek nevezi Gregort (nem csupán testvéreként, hanem mintegy nemzettársaként is azonosítva – jóllehet a történeti visszaemlékezések mindkettejüket román származásúként tartják számon), és elmondja a saját

---

⁴⁵⁵ Pap B., 429–432.

⁴⁵⁶ Gaal, 212–219.

sztoriját, amely igazolja, hogy tényleg testvérek: „*Nevelő apám egy Karácson nevű kalmár volt; ez egy szilágysági vásárról tért haza Szatmárba, s a Bikkalján egy terebély fa alatt két gyermeket látott a fűben heverni, egy farkas állott előttök. Az utasok lármájára a vad állat fölriadt, s egyik gyermeket fogai közé ragadván a sűrűben eltünt, s az üldözők többé föl nem lelték, engem a magtalan kalmár saját fia gyanánt nevelt, s téged bár tépett volna szét azon farkas, úgy nem lenne testvéred kénytelen testvérét az akasztófára segíteni.*” Karácson ezzel együtt is futni hagyná Pintyét – „*menj, fuss innen idegen országba, én magam kiségetlek a határon, élj ott; ha lelkiismereted és az atyai átok engedik békével; nehogy itt a tested szálljon föl, és lelked alá.*” – ám ő (ekkor szintén a mű során első ízben Tódornak nevezve Tivadart) kijelenti, hogy nem pénzre van szüksége, hanem bosszút akar állni Szirmayn, és addig nem hagy fel a betyár életmóddal, amíg ezt be nem végzi. Karácson erre kijelenti, hogy ez esetben akár elhunyt apjuk jelenlétében is kezét emelne Pintyére, ám végül mégis futni hagyják egymást. Karácson ezután Bagosyhoz viszi, apjának vallja és eltemetteti a halottat, ám testvéréről hallgat.⁴⁵⁷

A harmincnegyedik szakasz helyszíne Bahcsiszeráj: itt a szemérmes, a kán parancsára védelmet élvező – s egyelőre általa sem zaklatott – Ilka és a vérbő Judit közti kontraszt kiemelésével teremt humorforrást Gaal József. Amikor a kánfi épp Ilkához készül, apja közli vele, hogy a szultán neki szánta lányát – ez esetben viszont le kell mondania háreméről, az ajánlat márpedig visszautasíthatatlan. A lányok ellenállnak az invitálásnak, hogy a kánfival tartsanak az útra; így, miután apja sürgeti őt az indulásra, szerencsésen sikerül megúsniuk a továbbutazást. Szemléletes személyiségjellemezés e részben Juditról, hogy „*szinte irigylette Ilka sorsát a szép tatár herczeg karjai között, inkább talán azért, mert hatalmas ösztönét a kiabálásra minden kis eset is felbuzdítja.*”; illetve „*nem volt elég a rikoltás, ő amazonként rohant Abdulra, mire Ilka megmentése, és a vágy a khánfi karolásában részesülni őt egyiránt ingerlék.*”⁴⁵⁸

A harmincötödik szakaszban a cselekmény Fertősalmásra tér vissza, ahol lakoma zajlik a magyar hősök (a Szirmay-házaspár, valamint Bagosy, Babocsay és Szodoray Boldizsár), illetve Türkenfrász, aki a „*paszarovitzai tractatus*” (azaz az 1718-as pozsareváci béke) hírére hozza, valamint a toron „*több pusztítást vinne véghez, mint a nagybányai és újvárosi csatákban*”, továbbá „*hamar leült tehát, és erőszakos munkálkodása mutatá meg, mily nagy szerencse a tatárookra nézve, hogy az Isten őket nem kolbásznak és töltött káposztának, vagy épen érmelléki bornak teremté.*” Szodoray Boldizsár a leírás szerint három hónapot várt az

---

⁴⁵⁷ Gaal, 220–225.

⁴⁵⁸ Gaal, 226–232.

események után a békére (ám miután az 1718. július 21-én kötött, a tatárok pedig szeptemberben távoztak, ez valójában inkább több mint tíz lehetett); most pedig indulása előtt Szirmay Ilona levelét hozzák nekik, amelyben Mingyer falujában egy öreg tatárnál tartózkodásáról számol be, aki el akarja adni, így siettetni családját a váltságdíjjal. Károlyi Sándor menlevelet ad Boldizsárnak Mihai Racoviță moldvai vajdához Jászvásár, aki reményeik szerint majd továbbküldi őt a Krímbe.⁴⁵⁹

A harminchatodik szakaszban újfent a városi (német) polgárok kikarikírozására kerül sor. Nagybányán Stiffelbauer Tóbiász „a bölcs beszédein magos prémjében kotló” városbíró és a tanács meg akarják győzni a tatár fogságból kiszabadult, és a városba mátkája nélkül visszatért Piócza Kristófot, hogy borotvájával nyakazza le a hozzá heti két-három alkalommal járó Pintyét. Kivétel ezalól Hundeshagen Jónás, az idősebb és gyáva tanácstagokkal szemben cinikus, máskülönben egyenes jellemű ifjú jegyző; akinek a vélekedése szerint inkább el kellene fogni, és törvényes ítéletet követően felakasztani a haramiavezért, mintsem orozva meggyilkolni. Piócza mindenesetre e feladat elvégzése elől is kihátrál: hivatkozási alapja újfent a „*halhatatlan hírű Pare Ferencz, a chirurgiáról és borbélymesterségről irt bölcs munkája*”, amelyben nincs útmutató a lenyakazásra; így azt kéri, hogy erősebb emberre bízsa a tanács ezt a feladatot. Erre a testület megszarolja (és egyben -vesztegeti) őt, hogy Pintye tolvaj cinoksaként megbüntetik – ellenkező esetben viszont kizárólagos városi borbély és orvos (sebész) lehet. Minderre a főnotarius „egy pohár bátorítóval” kínálja Kristófot – a tanácsszolga viszont árulást készít elő... Ennek következtében a legközelebbi alkalommal (37. fejezet) Pintye jelzi Pióczának, hogy tud mindent az ellene szőtt tervekről, és fegyverrel kényszeríti őta rendes borotválásra, majd a bíróék semmibe vételével elhagyja a helyszínt.⁴⁶⁰

A harmincnyolcadik szakaszban kezdődik meg a rabok kiszabadítása a tatár fogságból. Ilonát az említett öreg mingyeri emberkereskedő – mely „művelt századunk nagy szegényére” zajlik a Krímbe és az Oszmán Birodalomban Gaal József szerint –, Jeffi murza már nagyon el akarja vinni Konstantinápolyba. Már a jövő hajnalra várják a kalmárhajót, amikor a két hősnő személyiségkülönbsége ismét megmutatkozik: Ilona egy panaszos éneket dalol a tengerparton, és sorsa miatt aggódik; míg Judit csak annyit remél férjétől, hogy „nem nősült újra az átkozott”, s valójában csupán általában véve a férfitársaságot hiányolja környezetéből. További fordulatot jelent ugyanakkor, hogy a sajkában Bogdanu Gyurka érkezik, és alkudozni kezd az Jeffi murzával. Mint kiderül, a kereskedő a kántól száz zechin értékben vette az öreg Ilkát, Sztambulban pedig ezret remélne érte, de Bogdanutól csak négyszázat kér. Gyurka erre

---

⁴⁵⁹ Gaal, 233–239.

⁴⁶⁰ Gaal, 240–245. és 246–248.

százötvenet adna, majd megmutatja az írást, melyben az öreg kán eltávolíttatja Ilonát a Krímből, hogy távol tartsa fiától (akinek ugyebár korábban már a szultán ígérte oda a lányát); e feladattal pedig épp a moldvai vajdája ügyeiben Bahcsiszerjában járó Bogdanut bízta meg. Némi további tárgyalást követően, végül összesen kétszáz zechinért Juditot is magukkal viszik. Gyurka ugyanakkor „egy kérés teljesítéséhez” köti Ilona későbbi hazaengedését, majd visszatér a kiváltott rabokkal Jászvásárba. A harminckilencedik szakaszban a kérés mibenlétére is fény derül: Bogdanu házassági ajánlattal próbálkozik Ilkánál, aki ezt visszautasítja, és inkább két-háromszoros váltásgdíjat javasol ennek ellentételezésére. Anyja és (nagy)bátyja ellenérzése mellett szerelmére hivatkozik, és felteszi a kérdést „*ok lehet-e az egy keresztény előtt kényszerítésre, hogy egy pogánynál rosszabb lett volna állapotom?*”. (A moldvai bojár ez esetben a Habsburg, míg a krími tatár kánfi az Oszmán Birodalomnak feleltethető meg a politikai filozófiai metonímia mentén; míg Szirmay Ilona Magyarország és Erdély allegorikus alakjaként azonosítható – lásd még a „*két pogány közt egy hazáért*” toposzát.) Gyurka erre azt állítja, hogy Szodoray már elvett egy másik nőt, amit Ilka ugyancsak nem fogad el.⁴⁶¹

A negyvenedik szakaszban az ugyanekkor a házból Bogdanu és Ilka beszélgetése alatt kimerészkedett Judit a jászvásári utcán épp a Tatárországba igyekvő Boldizsárral találkozik, akit odavezet Bogdanuhoz; s Szomoray újabb alkudozás keretében végül négyszáz aranyért kiváltja Ilkát, további százért (valamint egy-egy párducbőrért és „fényes forgóért”, illetve a Szirmay Ilona atyja által Boldizsárra hagyományozott kócsagtollért cserébe) pedig Juditot is. Megtudhatjuk továbbá, hogy Bogdanu számára Ilkával szemben „*erőszakot pedig gyávasága elkövetni nem hagyott, ha talán roszasága javallott volna is*”.⁴⁶²

A negyvenegyedik szakasz cselekménye során Szodoray Ilkával és Judittal együtt hazatér Nagybányára. Utóbbi a háznál egy konyhai szolgálólányt talál, aki arról értesíti, hogy férjura a csapszéket látogatja. Ezt követően a leány anyag munkavégzése miatt összekapnsak, a forró víz Judit lábára ömlik, s az időközben megérkező Piócza Kristóf is bekapcsolódik a csetepatéba. Ennek végén a szolgálot felesége parancsára el kell távolítania Kristófnak a háztól, majd Judit néhány pofonnal tarkított, Gaal József által ismét csak fanyar humorral interpretált – „*Piócza pedig egy erős és fontos erkölcsi oktatást volt kénytelen eltűrni, a csapszékebe járás és szolgáló tartás végett, mely tanítás a leselkedő szomszédok állítása szerint, gyakran ékítették föl holmi tetteges és ütleges phrasisokkal, melyeket a közönséges életben «pofon» névvel*

---

⁴⁶¹ Gaal, 249–257. és 258–260.

⁴⁶² Gaal, 261–264.

fejezünk ki; ezt alkalmasint csak csupa javítási célból és nagyobb behatás végett tette Piócáné.” – kioktatását hallgatja egész este, melynek a szomszédok is fültanúi lesznek.⁴⁶³

A negyvenkettedik szakaszban Nagybánán kiderül, hogy a haramiák Szatmárban randalíroznak, így Szodoray és Ilka Máramaros felé tér ki. Az úton „három férfi ült inkább szokásból, mint a hideg ellen gubáikba takarva, bárány süvegeik mélyen homlokukba nyomva. Az első mellett hosszú nyárs hevert, s kard villoga gubája alól, e felett mindnyájan fejszékkel és puskákkal voltak fegyverkezve.”. Pintye és csapata tagjai ők, amelyben Kosztán helyett egy szintén román származású betyár, Marosán veszi át az alvezér szerepét. Pintye parancsot ad tíztizenkét emberének, hogy amikor ő és csapata lőnek, a többiek fogják el az érkezőket, de mindenképpen élve. Pintye eközben közli Marosánnal, hogy ne gondolja, hogy félelemből futamodott meg és nem ölte meg Karácson Tivadart – akinek a megöléséért most ezer aranyat fel is kínál neki. Közben megérkeznek Szodorayék: az őket kísérő négy szolgát azonnal lelövik a betyárok; a fiatal párt, a kocsist a kocsis és az ott utazó szolgálót pedig megkötözik. Pintye „röhögő gúnykaczajjal” fogadja Boldizsár minden kiszabadításra vonatkozó alkudozását, és egy barlang sziklaüregebe zárja őket.⁴⁶⁴

A negyvenharmadik szakasz során fény derül arra, hogy a huszti ütközet után eltűnt Móré is a barlangban van. Szökése után állítása szerint felhagyott a zsványsággal – Pintye azt hitte, meghalt –, és inkább a betyárok itt tartott kincseit akarta kirabolni, pontosabban „egy részét” elvenni, amiért „ő is megdolgozott, tehát megilleti. Tudván azt is, hol a hátsó ajtó, „becsületes cigány legényként” meg akarja mutatni nekik a kijáratot, illetve eloldozni őket. Miután Szodoray szabadulásuk esetén megígéri neki élethosszig való eltartását, Móré a legnagyobb pénzeszsákot a többi közül felragadva, egy gyertyával elvezeti őket a kijáratához – ám ekkor megérkeznek Pintyéék is. Gaal itt direkterben, származására utalva is szatirikus jellemzést ad Móréről: kijáratot nyitó kulcsa olyan, „*melynek otromba idoma nyilván vallá, hogy vagy ő maga, vagy nembelieinek egyike volt készítője*”. - Pintye és Marosán eközben arról panaszkodnak egymás között, hogy a hajdúk már a nyomukban vannak; ugyanakkor a foglyokat is vinnék magukkal menekülés közben magukkal föl Máramarosba – igaz, Nagybánya felől is üldözi már őket egy másik csapat. Ám miközben ők a foglyaikat keresték, azok gyorsan kinyitották az ajtót, és megszöktek.⁴⁶⁵

A negyvennegyedik szakaszban érkezik el a cselekmény egészét tekintve is a csattanónak nevezhető rész. Pintyééket az üldözők bekerítik: először megfelelnek csapatát, majd

---

⁴⁶³ Gaal, 265–267.

⁴⁶⁴ Gaal, 168–171.

⁴⁶⁵ Gaal, 272–277.

rajta kívül csaknem mindenkit megölnek a hajdúk; ő is csak – a puskájával tompítva az esést – egy sziklafalon tud leereszkedni egy tengersizem melletti fűrészmalomhoz. Ahol azonban úgyszintén egy hajdúcsapat várja: egyikük kijelentése szerint „*itt a zshiványok királya, most el nem kerül az akasztófát*”. Karácson Tivadar azonban megijed attól, mi lesz, ha Pintye az akasztófa alatt testvérének vallja, így inkább (a nagybányai aljegyző korábbi javaslatával ellentétben) homlokon lövi. Pintye leesik a szikláról az örvénybe, és csak a malom fogja fel a holttestét, amely „*másnap lent a völgy mélyében találtak egy szikla aljában, de úgy összezúzva és töretve, hogy alig ismert reá Karácson Tivadar, ki saját kezével ásott a patak mellett számára sírt, és ő egyedül is temeté el, minden segéd és tanu nélkül*.” A „vad hajdú” Pintye elföldelése után is sír, sőt „*szánni kezdé boldogtalan testvérét, kit zabolátlan indulatai kitaláltak az emberi társaságból, s ki ezt megboszulni akarván, magát annak ostorává és gyalázatává tette*.” Amikor azonban megjelennek társai, akkor az ismert okok miatt már nem mutat(hat)ja ki megrendültségét.⁴⁶⁶

Az utolsó szakaszban – „mely az utóbbiak után következik” –, Szomoray és Ilka végre hazatérhetnek Fertősalmásra, ahol boldog családan élnek, míg (szép kort elérve, akárcsak a Szirmay-házaspár) meg nem halnak.

Ami pedig a többi szereplőt illeti: Bagosy és Babocsay – „*övék legyen az elsőség, mert ők nagy hazafiak, és a hon bajnokai valának, szívökben híven buzgott a magyar vér*.” – még sokáig első alispánok a vármegyében. (Bagosy esetében ez az említett módon 1723-ban bekövetkezett haláláig helyel-közel igaznak mondható, míg Babocsay ez esetben a fentebb említettek okán minden bizonnyal kitalált szereplő.)

„*Karácson Tivadar a tatárok ellen mutatott vitézsége jutalmául nemessé lett, Karácsonyi névvel*.” – ez is megfelel a történeti hitelességnek az 1717-es tatár betörés kapcsán citált, egykorú visszaemlékezések szerint. Gaal József még annyit fűz hozzá, hogy csak halála után találtak meg örökösei atyjának írását, amely immár – általa is kiegészítve egy kicsit – Pintye lelövéséről is tanúskodik.

Piócza Kristóf végül megkapja a nagybányai borbély- és sebészmonopóliumot, mivel ha Pintyét nem is ölte meg, de a borsai kiszabadításkor eloldotta a foglyok köteleit. Judit azonban csalfaságán túl továbbra is papucsférjként bánik vele; ráadásul még a bányai polgárok sem hiszik el neki, hogy a tatárok nem is kutyafejűek.

Stiffelbauer (akinek neve – polgári státusával éles ellentétben, ugyancsak karikatúrisztikusan, szabad fordításban „csizmás paraszt”; s ekként Kordován mester beszélő nevével is rokonítható,

---

⁴⁶⁶ Gaal, 278–282.

csupán más megközelítésben) még sokáig betölti a városbírói tisztséget. Utódja a tanácsból már korábban is egyedülként tisztességesnek és alkalmasnak tűnő Hundeshagen lesz – aki azonban székét elfoglalva ugyancsak követi elődje városvezetési stílusát (Gaal József itt ismét aktualizált társadalom- és politikai kritikát fogalmaz meg tehát).

Kordován János csizmadiamesterből szenátor lesz, a lánya pedig beleszeret a kalapját korábban átlövő inasába. Eleinte ellenezné házasságukat, ám félve, hogy elutasítás esetén kikotyogja a vőjelölt, hogy nem is a tatár, hanem csak ő lőtte át a kalapját, inkább áldását adja frigyükre. (Ennél jóval kevésbé kicsinyes volumenben ugyan, de Karácson „preventív” Pintye-gyilkossága is ugyanerre a logikai-pszichológiai láncre fűzhető fel.)

Gerai Mahmud Abdulról Pattanházi Pattangi Jób szemérmesen csupán annyit jegyez meg: „*házasági élete a szultán kisasszonnyal a hárem titkai közé tartozik*”. Apja után mindenesetre ő uralkodik, utódai – az esküdt szerint – most is élnek. (A kán e névvel fiktív mivoltát már tisztáztuk, elnagyolt jellemrajza miatt allegorikus alakként a korabeli vagy más tatár kánokkal kapcsolatban személye nem értelmezhető.)

Donnerbaumsbergi Türkenfrasz Gottlieb Konrád Friderik – „*mint mondá római szent birodalmi lovag és több potentátok ármadájában dragonyos kapitány*” – egy darabig „Muszkaországban” tartózkodott, majd „*Oot volt, midőn Wallis és Neuperg Nándor-Fejérvárt a törököknek által adták*” (1739-ben a császári seregek valóban ismét elveszítették Belgrádot). Ám természetesen „*ezen capitulatiót ő a taktika postulatumnak deklarálta*”, míg korábban „*Marlborough és Eugen [Savoyai Jenő] dicsőséges diadalmukat Hochstädnél egy vakmerő gondatlan tettnek nevezte*”. Türkenfrasz változatlanul a haditudományak álcázott megalkuvás karaktereként szerepel tehát.

Bogdanu Gyurka, a moldvai bojár és kapitány elnyerte fősvénysége büntetését: Szodoray az újabb török háborúban megtalálta őt az ellenség soraiban; s miután megölte, visszajutott hozzá a kialakult vagyona.

Szodoray visszaadta az eredeti tulajdonosoknak Móré pénzét, illetve egy részét a kárpótlandóknak szánta. Ám erre ő ügyet sem vetett, mivel „*elég inni és enni valója, veres nadrága, zöld dolmánya, és semmi dolga sem volt, nyáron a napon hevert, télen a cselédszobában; a suton legfeljebb ha unalomból egyet hegedült, vagy néha egy jó ötlettel a házat megnevetetté*”.

Zárásképpen, de korántsem utolsósorban megtudhatjuk azt is, hogy Pintye emlékezete fönmaradt a térségben; amit egy, az antikvitásból kölcsönzött hasonlattal szemléltet a szerző: „*...mint hajdanában Julius Caesártól és Augustustól minden római uralkodó Caesárnak és Augustusnak, az első Ptolomaeustól pedig minden egyiptomi király Ptolomaeusnak hivaték...*;

úgy Máramarosban még ma is minden tolvaj, ha csak két font sót lopott is, Pintye Gregornak nevezetik. Sőt most is foly a köznép szájában egy monda, mely szerint Pintye Gregor nyugtalan lelke azon barlangban, hol kincseit tartá, mintha azokat keresné, hiúz képében maig is kóborol, és minden utasnak mutattatik azon hasadék, melyet a leírt magas útnál, merész lerohanásakor vas nyársra vésett a sziklafalba.”

Az esküdttel szóló szerző sorait a következőképpen zárja: „E szerint a lehetőségig híven tudósítván olvasóinkat mindenkinek sorsáról, örömmel és bátran kiálthatunk föl, hogy történetünknek

VÉGE.”⁴⁶⁷

Gaal József: Szirmay Ilona című, 1836-ban kiadott, az első magyar történelmi regénynek számító műve – helyenként korához képest is nehézkes nyelvezete, illetve rendszerint a műfaji kereteket feszegető, nemegyszer túldramatizált cselekményfűzése ellenére is – megkerülhetetlen forrásként szolgál a Rákóczi-szabadságharc, illetve az azt követő, 1717-es „utolsó tatárjárás” reformkori emlékezetével összefüggésben. Főszereplői közül ketten, a cselekmény során testvéri kapcsolatukra rádöbbenő „Pintye Gregor haramiavezér” és a törvényt képviselő „Karácson Tódor, a vad hajdú” mindketten a román népi emlékezet kulcsszereplői a 18. század elejéről; ám valójában nem volt kapcsolat köztük: Pintye 1703-ban, Nagybánya ostromakor hunyt el; míg Karácson 1717-ben játszott kulcsszerepet a tatár betörés során a foglyokkal kivonulni készülő had megállításában, illetve az elfogottak kiszabadításában. A Pattanházi Pattangi Jób mátészalkai esküdtet szócsövének megtevő író szereplői közül néhányan – mint például a főhős, Szirmay Ilona és szerelme (valójában féltestvére), Szomoray Boldizsár; vagy a mellékalakok közül például Bagosy László, a szatmári vármegyei hadak vezére, a csupán az említés szintjén felbukkanó Mihai Racoviță moldvai vajda, illetve Lónyay Anna, Pintye és Karácson édesapjának ifjúkori pártfogója – valós történelmi szereplők; némelyikük életrajzi adatai és kapcsolati hálója azonban pontatlanul szerepel. Kitalált alakok ugyanakkor (személyükben legalábbis) a krími tatár kán és fia; a papucsférj borbély, Piócza Kristóf borbély és felvágott nyelvű felesége, Judit; illetve a betyárokhoz ideig-óráig rablási céllal csapódó román Bama Bila Paskuluj, Kosztán és Marosán (emléküket a néphagyomány nem őrizte meg), valamint a részint érdekből, részint kényszerűségből ideig-óráig a fosztogatók mellé csapódó cigány Móré, a moldvai Bogdanu Gyurka és a mű végére a szerző által is méltatlanul elfeledett kereskedő, Zakarovics Tógyer. Donnerbaumsbergi Türkenfrasz Gottlieb

---

⁴⁶⁷ *Gaal*, 183–188.

Konrád Friderik a gyávaságát haditudományaként álcázó, ugyanakkor a vármegyei katonai vezetőket megvető császári hadvezér allegorikus alakja; de negatív színben tűnik fel Stiffelbauer nagybányai városbíró, sőt általában véve a polgárság, valamint – Pintye interpretációjában – „a tudatlan nép” is. Egyöntetűen pozitív szereplők ugyanakkor a vármegyei kis- és középnemesek, illetve az általuk vezetett hajdúk is. Gaal József társadalomkritikáján túlmenően, a mellékszereplők – a gyáva, fősvény és számító moldvai Bogdanu; a mulatságos és segítőkész, de hanyag érdekesember, a cigány Móré; vagy épp a szintén elvtelen kereskedő, Zakarovics Tógyer – alakjában ugyanakkor egyes népcsoportokat is szatirikusan ábrázol. Kölcsey Ferenc és Vörösmarty Mihály szövegeinek helyenkénti kölcsönvételével és cselekménybe illesztésével pedig a magyar reformkori irodalom nagyjainak munkásságával történő szövegtársítás kapcsolatteremtés is színesíti a regény cselekményfűzését.

Az ugyancsak 1836-ban, Jósika Miklós tollából megjelent *Abafi* letisztultabb megfogalmazása és kidolgozottabb cselekménye miatt nagyobb sikerű írásmű lévén elhomályosította ugyan Gaal József „történelmi román”-jának népszerűségét; ám a *Szirmay Ilona* említett történelmi és politikai gondolkodásbeli, valamint társadalmi és nemzetiségi vonatkozásai miatt ma is érdemes esztétikai és forráskritikai szemlélettel vizsgálnunk a szerző műfaji tekintetben mindenképpen precedensértékű munkáját.

„Szíves vagy szénes barátság” „az oszmán sárkány és az ausztriai sas” között?

Havasalföld és Moldva, illetve a román diplomaták szerepe a Rákóczi-szabadságharcban

A vajdaságok és a felkelés kapcsolata Thököly kurucaitól a zsidói csatáig (1690–1705)

Ha a Thököly Imre vezette kuruc mozgalom (1677–1685), az 1697-es hegyaljai felkelés, illetve a Rákóczi-szabadságharc történetét hiba volna is a magyar történelem egyetlen, megszakítás nélküli egységként kezelni, az mindenképpen megállapítható, hogy e három tiltakozáshullám a Habsburgok politikája ellen – már csak kirobbanásuk okait vizsgálva is – szorosan összefüggött egymással. Kiváló bizonyítéka ennek utóbbi diplomáciatörténete, melynek gyökereit Thököly mozgalmában találjuk meg: már e felkelést követően is menekültek kuruc csapatok Moldvába és Havasalföldre, ahol be is fogadták őket.

Az 1690-es években különösen Constantin Brâncoveanu országa volt igazán aktív mindebben: a szabadságharc későbbi résztvevői közül itt bujdosott az évtized első két

esztendejében a nagyberivói Boér Sámuel unokasógoraként már bemutatott emlékiró, nagyajtai és miklósvárszéki Cserei Mihály (1667?–1756).⁴⁶⁸

Megfordult a déli vajdaságban – atyjával, idősebb Ferenc küküllői, főispánnal, udvarhelyszéki főkirálybíróval együtt 1691-ben – marosnémeti Gyulay Ferenc (1674–1728) is; aki 1694-ben és 1701-ben nyert bárói és grófi címei ellenére a felkelés kitörésétől Rákóczi viceóbestere, majd al- és gyalogezredes – a szatmári békekötést követően pedig immár a császári hadseregben vezérőrnagy, altábornagy volt Itáliában.⁴⁶⁹

A saját külön vezérlete alatt román felkelőket is magukban foglaló, 1704-ben Erdélybe betörő egykori Thököly-hadak kapcsán már említett Orlay Miklós többször is megjárta Havaselvét: 1690-ben és 1696-ban is a déli vajdaságban tartózkodott emigránsként, míg 1697-ben Moldva máramarosi határán fogadta a menekülő hegyaljai felkelőket, majd 1699-től kezdve pedig további öt esztendőt töltött Constantin Brâncoveanu vajda országában, mielőtt katonái csapatával a szabadságharchoz csatlakozott volna.⁴⁷⁰

A református Vay Mihály (?–1707), a már a felkelés előtt a Rákóczival együttes szervezkedés vádjával perbe fogott Vay Ádám (1657–1719) hadnagy, későbbi szenátor 1672-ben vélelmezhetően Erdélybe bujdosott, majd 1689-ben Apafi Mihály fejedelem és az erdélyi rendek bécsi követeként szolgálatot teljesítő bátyja két ízben is járt Havasalföldön. Először még az 1690-es zernyesti csatában esett török fogságba, és lett Thököly rabja (innen kezesség fejében két évvel később szabadult véglegesen); majd – miután 1701–1702-ben a Rákóczi-szervezkedésben való részvétele miatt testvéréhet hasonlóan őt is letartóztatták –, először a császári kézen lévő Szebenből emigrált a déli román vajdaságba 1704-ben. Onnan visszatérve csatlakozott a felkelőkhöz a következő évben, s lett haláláig Máramaros vármegyei főispáni adminisztrátor.⁴⁷¹

Ugyancsak Havasalföldön járt a szabadságharc résztvevői közül az 1690-es évek elején a Thököly tábornokaként vele emigrációjában csaknem mindvégig kitartó Petrőczy István (1650/1657–1712) is (aki lánytestvére, az egyik első magyar költőnő, Kata Szidónia (1662–1708) révén egyszersmind Pekry Lőrinc sógora volt). Petrőczy – aki a Brezánban tartózkodó Rákóczi és a nikomédiai száműzetésben lévő Thököly mellett hasonlóan fontos szerepet játszott már 1703 tavaszán is: Károlyi Sándor értesülései szerint ekkor a tiszaháti felkelők szintén követeket akartak küldeni hozzá Moldvába; s végül alighanem a földrajzi közelség dönthetett

---

⁴⁶⁸ Cserei, 366., 396., 442. és Szádeczky 1903, 499–501.; Szádeczky 1906, 453–456.

⁴⁶⁹ Esze 1955, 208.; Gyulai, 3–4. és Kempelen IV., 421.

⁴⁷⁰ Seres 2004, 656.

⁴⁷¹ AR XI., 128. és 341–342.; AR XII., 9.; Cserei, 92. és 257.; Trócsányi Zs., 287.; Wesselényi, 239. és 591.

mégis Rákóczi mellett – az 1704-es gyulafehérvári országgyűlésen csatlakozott a felkeléshez, s lett az Udvari Tanács tagja, generális, szenátor, majd az 1707-es rózsahegyi evangélikus zsinat elnöke (melyen a szlovákok kapcsán említett Krman Dániel is kulcsszerepet játszott). 1711-ben rövid lengyelországi emigrációt követően tért haza és hunyt el kisvártatva.⁴⁷²

Rajtuk kívül – jóllehet ugyancsak Thököly kapcsán, ám az imént felsoroltakkal ellentétben – a kuruc vezér havasalföldi fogságában sínylődött 1690-ben a Boér Zsófia említett házassága révén e famíliával is rokon gróf Kőrispataki család tagjai közül Kálnoki Ádám édesapja, Sámuel (1640–1706). A háromszéki főkirálybíró, szabadulását követően erdélyi ítélmester, udvari alkancellár és – közvetlenül a felkelés kitörését megelőzően – kincstartó minden jel szerint végig a császáriak hűségén maradva, Bécsben hunyt el.⁴⁷³

Akadott továbbá olyan, a felkelésben császári oldalon érintett nemes is, akit rokoni szálak fűztek a déli román vajdasághoz. Az erdélyi gubernátort helyettesíteni hivatott Deputatio 1709–1710-es vezetése kapcsán, a szászokkal összefüggésben már említett Hallerkői báró Haller István (?–1710; Belső-Szolnok, majd 1697-től haláláig Torda vármegyei főispán, a felkelés előtt (1699) az erdélyi rendek és a királyi tábla elnöke) harmadik felesége (1702 és 1708 között, annak elhunytáig) római katolikusként is Sara Bulcești (magyarosan: Bultsesti Sára), Stancu Preda Bulcescu havasalföldi bojár leánya volt.⁴⁷⁴

Ami ugyanebben az időszakban Moldvát illeti: Thököly itteni rezidense volt emigrációjában killyéni Székely Zsigmond, aki 1703-tól már Rákóczi háromszéki felkelőit szervezte. 1704-ben ezredet is toborzott a székelyek között, s lett első emberükké, majd 1706-tól udvari kopjás testőrezredük parancsnokává. 1708-ban Orosz Pál hadteste mellett szolgált commissariusként, majd lett colonellus, illetve a konfiskált javak prefektusa. Ez év novemberében azonban a Szilágy vármegyei Kisgoroszlón elfogták és császári kézre adták a rácok, így még az évtized végén is Nagyszebenben raboskodott – ahol hosszas és (bár további sorsa ismeretlen, de) eredménytelennek tűnő tárgyalások kezdődtek a kiadatásával kapcsolatban: a császáriak korábbi rangjának megfelelően ezredesként tartották számon, míg Rákóczi csupán rabságba vetésekor viselt prefektusi tisztségüként.⁴⁷⁵

A bécsi Udvari Haditanács a számos alkalommal még felfegyverzett, harcra kész seregekkel, vagy legalábbis gyorsan mozgósításra képes állapotban a vajdaságok területére

---

⁴⁷² AR I., 225.; AR V., 391.; AR VI., 661.; *Czigány 2002/2*, 145.; *Czigány 2020*, 453.; *Esze – Köpeczi*, 25–26.; *Károlyi*, 92. és *R. Kiss*, 158.

⁴⁷³ *Cserei*, 233., 437.; *Trócsányi Zs.*, 235., 240., 269. és *Wesselényi*, 829.

⁴⁷⁴ *Cserei*, 440.; *Kempelen IV.*, 163.; *Trócsányi Zs.*, 62.; 308–309. és *Wesselényi*, 413.

⁴⁷⁵ AR XII., 341–342. 446–447.; *Cserei*, 338.; *Wesselényi*, 102. és 707.

érkezett Thököly-felkelőkről értesülve mindenesetre figyelmeztette a katonáival Erdélyben állomásozó Rabutin tábornokot, hogy a határokat gondosan őrizze és tegyen meg mindent egy esetleges támadás elhárításért.⁴⁷⁶ Maga az egykori kuruc vezér még nikomédiai száműzetésében is megpróbálkozott a kapcsolat felvételével: 1698-ban Szöllőssy Zsigmondot (1660?–1710?) küldte Moldvába, hogy tárgyaljon Antioh Cantemir vajdával (1695–1700) Thököly esetleges visszatéréséhez való hozzáállásáról.⁴⁷⁷ Ugyanebben az évben már Rákóczi is megkezdte a tapogatózást a román fejedelemségek irányába, Bercsényi Miklós főgenerális, Széchényi Pál (1645–1710) kalocsai érsek és Szirmay István, Zemplén vármegyei alispán (az ő Ilona lányát rabolta el / szabadította ki – mindenesetre bizonyosan tatár fogságba került – a korábbiakban említett történetek szerint Gligor Pinteá betyárvezér) Rákóczi fő tanácsadóiként ekkor folytattak először tárgyalásokat a havasalföldi fejedelemmel, Constantin Brâncoveanuval.⁴⁷⁸ A császári titkosrendőrség tudomást szerzett a szervezkedésről, és 1701. április 27-én a Haditanács ismételt felszólította Rabutint, hogy ellenőrizze a Moldva és Havasalföld felőli átjárókat, s az erdélyi határokat további csapatokkal erősítse meg.⁴⁷⁹ Ezt követően Bécs a felkelést egyre nyíltabban fontolgató Rákóczira is lecsapott: 1701. május 29-én Sáros várában rajtaütésszerűen letartóztatták, majd a bécsújhelyi börtönben tartották fogva. A felségárulási perben a vádlottak a vajdaságokkal való kapcsolattartással összefüggésben is kérdéseket kaptak. Báró Szirmay István június 21-i kihallgatásán határozottan tagadta az 1698-as havasalföldi kapcsolatok tényét, s másnap ugyanígy tett Vay Ádám hadnagy is.⁴⁸⁰ Július 6-án Bécsben Johann Eilers, a haditanács előadója ennek ellenére összefoglaló jelentést adott ki az addigi kihallgatásokról, mely a franciaországi levelezések mellett fő helyen említette a havasalföldi kapcsolatokat, továbbá megállapította, hogy Constantin Brâncoveanu (akinek egyébként I. Lipót 1695-ben „szent római birodalmi” hercegi címet adományozott – míg Rákóczinak a császár az erdélyi születési jogon járó hercegi címet is alig akarta megadni, s végtére is csak azzal a kikötéssel kapta meg, hogy utódaira nem ruházhatja át...)⁴⁸¹ már 1698-ban beavattatott a felkelés tervezetébe, illetve hogy a Thököly-felkelés leverése után a résztvevők közül többen is Havasalföldre menekültek.⁴⁸² A szervezkedés azonban így sem akadt el: az időközben Lengyelországba menekült Bercsényi 1701 nyarán XIV. Lajos francia királynak (1643–1715) írt emlékiratában arról értekezett, hogy az erdélyi hadműveletekben a

---

⁴⁷⁶ AR XI., 47.

⁴⁷⁷ Ráday II., 43.

⁴⁷⁸ Cernovodeanu, 65–66.

⁴⁷⁹ AR XI., 288.

⁴⁸⁰ AR XI., 297., 338.

⁴⁸¹ Engel, 347.

⁴⁸² AR XI., 156., 160–161., 171.

tatórok és a törökök mellett az oláhok is segítséget nyújthatnának, illetve szintén emlékeztetett a Thököly-felkelés után a dunai fejedelemségekbe menekült kurucokra.⁴⁸³ Nem csoda hát, hogy a felségárulási perben eljárók sem ejtették a vajdákkal való kapcsolattartásra vonatkozó vádpontokat: 1701. október 15-én, Bécsben Dr. Martin Hoher alsó-ausztriai kamarai ügyész Rákóczi elleni indítványában is szerepelt az 1698 óta fennálló moldvai és havasalföldi szervezkedés „büntette”. E megállapítást a kihallgatások eredményeire is alapozhatták, Rákóczi ugyanis június 20-án a vonatkozó kérdéseket-állításokat „nem tudom”-mal kommentálta, báró Sándor Gáspár (?–1723) pedig május 31-én a „milyen külföldi kapcsolatai voltak Bercsényinek?” kérdésre a „francia, török, lengyel és havasalföldi” választ adta.⁴⁸⁴ Ám mint tudjuk, az ítélethozatal elmaradt: a jezsuiták francia közbenjárásra Gottfried Lehmann dragonyos kapitányt felbérelve megszőktették Rákóczit, aki Lengyelországba, a brezáni kastélyba menekült Bercsényihez. A gróffal együtt pedig tovább folytatták a Havasalfölddel való tárgyalásokat: 1701 novemberében XIV. Lajos már azt a jelentést kapta, hogy Bercsényi Brâncoveanunál járt, hogy rávegye őt és országát a felkeléshez való csatlakozásra. A havasalföldi szervezkedés a szabadságharc nagynarratívájában később birodalmi szempontból is élénken élt: Johann Georg Mannagetta udvari tanácsos 1738-ban a III. Károly császárnak a Rákóczi-perről írt előadványában megemlítette az 1698-as kapcsolatfelvételt, valamint a szembesítésekről és a kihallgatásokról is megemlékezett.⁴⁸⁵

***

A román fejedelemségekkel való szoros kapcsolat a szabadságharc kitörése után pedig csak erősödött. Amikor 1703. június 15-én Rákóczi a Vereckei-hágón át Magyarországra érkezett, Bercsényi részint moldvai zsoldosokkal várta,⁴⁸⁶ s novemberben Sennyey István tábornok is levélben értesülhetett róla, hogy „*Jűnek-mennek emberink, most is odavannak Moldvába.*”⁴⁸⁷ A császáriakban decemberre tudatosult a havasalföldi kapcsolat fontossága, ekkor tettek először kísérletet az ekkor még I. Lipót oldalán álló Pekry Lőrincen keresztül havasalföldi zsoldosok fogadására, hogy aztán a Fehér vármegyei Miriszlónál gyülekező németekkel és rácokkal együtt támadhassák meg az ottani felkelőket. (Mint ismeretes, Pekry csak később esett a Rákóczi-pártiak fogságába, és lett 1704 tavaszától a felkelők tábornoka, sőt az 1704. júliusi

---

⁴⁸³ AR XI, 409.

⁴⁸⁴ AR XI, 192., 213–214., 236., 247., 254.

⁴⁸⁵ AR XI, 274–275., 280., 286., 423.

⁴⁸⁶ AR XI, 451.

⁴⁸⁷ AR I, 241.

országgyűléstől erdélyi főgenerálisa.)⁴⁸⁸ Ajánlatuk azonban nem kapott kedvező fogadtatást, ahogy 1704-ben Bánffy György császári gubernátor ezirányú próbálkozásai is sikertelenül végződtek.⁴⁸⁹ Brâncoveanu ugyanis végérvényesnek bizonyulón Rákóczi mellett kötelezte el magát: 1704 márciusában nála, illetve Mihai Racoviță moldvai vajda (1703–1705) udvarában is megjelent a korábban már említett háromszéki vicekapitány, Henter Mihály és a néhai udvarhelyszéki főkirálybíró fia, az ugyanebben az esztendőben otthonában a felkelők fogságába esett, majd Rákóczi pártjára állt, unitáriusból reformátussá lett Vargyasi Daniel István (1684–1774; később Forgách Simon és Pekry Lőrinc generáladjutánsa, majd 1711-ben a moldvai exuláns mágnások és nemesek szatmári követe, nevükben a békeszerződés aláírója, a megállapodást követően pedig református egyházi tisztségviselő és udvarhelyszéki főkirálybíró)⁴⁹⁰ a háború okait és céljait összefoglaló Manifestummal, hogy a jószomszédi viszonyt biztosítsák.⁴⁹¹ A havasalföldi fejedelem válaszában megértően írt Rákóczi háborújának jogosságáról, s ebben hamarosan szomszédja is követte.⁴⁹² Sokatmondó, hogy ez év januárjában Buday István Bihar vármegyei főispán sógora, „Resgyovszky uram” azért kerülhetett a fejedelem kancelláriájára, mert jól beszélt románul,⁴⁹³ áprilisban pedig Thalmann konstantinápolyi császári rezidens már azt jelentette haza Bécsbe, hogy „...*Rákóczinak Boszniában, Szerbiában, Temesváron, Moldvában és Törökországban összesen 10 000 embere lehet, akik minden erejükkel azon munkálkodnak, hogy a rebelliót meghosszabbítsák...*”.⁴⁹⁴ Debreczeni Pétert, a szilágysági Somlyóról származó Rákóczi-párti nemest pedig 1704 májusában a havasalföldi követtel együtt fogadta a fejedelem, júliusi útja során pedig ő maga kívánt nyolcszáz katonát toborozni a déli vajdaságban – ám ezt Brâncoveanu váratlanul megtagadta.⁴⁹⁵ A helyzetet tisztázandó Radvánszky János, Rákóczi tanácsosa levelet intézett a fejedelemhez, melyben a kölcsönös jószomszédi viszony megtartásáról értekezett: „*Kérem nagyságodat, ez hazának egyik nagy oszlopát alázatosan, ez hazának is szomszédos jó correspondentiáját contestálni és continuálni méltassék, ez lévén az mi kegyelmes urunk ő nagyságának is egész intentuma, hogy nagyságodat s azt az nemes országot semmiben is meg ne szomorítsa.*”⁴⁹⁶

---

⁴⁸⁸ AR I., 195., 270.

⁴⁸⁹ AR I., 200.

⁴⁹⁰ Daniel 1862, 227., 238–239., 243., 258., 261–264. és Daniel 1896, 213–218.

⁴⁹¹ Ráday I., 94.

⁴⁹² Pippidi, 281–300.

⁴⁹³ AR I., 281.

⁴⁹⁴ Hurmuzaki VI., 22.

⁴⁹⁵ AR I., 69. és 225.

⁴⁹⁶ Rákóczi, 91.

A levél elérhette hatását, mert 1705 első felében Rákóczi és Brâncoveanu már élénk gazdasági kapcsolatokat is folytattak: a vajda torockói rézért és olcsó marháért cserébe zabot és kölest szállított Erdélybe, illetve akadálymentesítette a Háromszék és Havasalföld között vezető postautat.⁴⁹⁷ Medgyes megszállásával augusztusban immár a Vöröstoronyi-szoroson keresztül is szabaddá vált az út a déli szomszédságba.⁴⁹⁸

„Commorálás” vagy hazatérés? A Rákóczi- és császárpárti menekültek helyzete Moldvában, illetve Havasalföldön 1705-től a szabadságharc végéig

A két vajdaság 1705 végén kezdte meg az erdélyi menekültek befogadását is. A november 11-i zsibói vereséget követően Csíkból a korábban említett (és 1690–1691-ben Thököly híveként vélhetően már Havasalföldet is megjárt) Thoroczky István tábornok vezetésével mintegy kétezren távoztak Moldvába. Háromszékből ugyanakkor ennél jóval kevesebben, Boér Zsófia szintén említett férjét, Kőrispataki Kálnoki Péter székely nemest követve Románvásáron kötöttek ki, főként közrendűek. Mindkét különítményt befogadták, s ezt Rákóczi sietett is külön-külön levélben megköszönni a vajdának.⁴⁹⁹ A vesztes csatáról Constantin Brâncoveanu is megemlékezett: Pápai János naplójegyzete szerint *„...az havas alföldi vajda azt írta az Portára, mind az két sáncot az ellenség invadeálta, az egész gyalogságot deleálta, álgyúit, minden impedimentumait az méltóságos fejedelemnek el nyerte.”*⁵⁰⁰

Néhány nappal az ütközet után Rákóczi e mondhatni totális vereségről tudósító beszámoló tartalmával szemben azonban a másodsor is tróra került Antioh Cantemir moldvai vajdát (1695–1700, majd 1705–1707) arról biztosította, hogy a vereség ellenére az ország Erdélyen kívüli részét stabilan bírja, sőt katonái Ausztriában és Morvaországban is portyáznak – a teljes győzelemig folytatni kívánja tehát a háborút. Továbbá a jószomszédi viszonyra hivatkozva kérte konstantinápolyi levelei továbbítását (mivel az ország déli részén keresztül a posta a rác császári csapatok jelenléte miatt igencsak bizonytalan volt) – erre a török egyébként a vajda öccsén, Dimitraskón keresztül engedélyt is adott.⁵⁰¹ A portai fejedelmi posta részben Havasalföldön, a Bukarest–Drinápoly útvonalon közlekedett, illetőleg Jászvásártól a moldvai vajda emberei továbbították Konstantinápolyba a leveleket. 1706 elején Rákóczi ezért hálából

⁴⁹⁷ *Consilium*, 42., 97–98., 105., 151., 159.

⁴⁹⁸ *Ráday I.*, 323.

⁴⁹⁹ *Csutak*, 633–640.

⁵⁰⁰ *Ráday I.*, 487.

⁵⁰¹ *Cartoian III.*, 263–272.

megígérte Antioh Cantemirnek, hogy amint kiűzte Erdélyből ellenségeit, úgy ott „*mind magának, mind maradékainak egy residentiális helyet*” ad.⁵⁰²

Visszatérve magukra a menekültekre: mint említettük, befogadásukban ezúttal (a Thköly-felkelést követő időszakkal ellentétben) ezúttal Moldva járt az élen. Néhányan ugyanakkor Havasalföld felé vették az irányt – s meglepő módon nem csupán a Zsibónál vereséget szenvedett fél részéről. A császáriak soraiból távozott a déli román vajdaságba Bálintith (Bálintik) György (?–1745), aki Zsigmond római katolikus tordai főispán fiaként, Szebenből menekült oda Rákóczi hadai elől; s csupán visszatérve, az 1707. áprilisi marosvásárhelyi országgyűlés előtt állt a felkelés pártjára. A diéta Udvarhelyszékbe küldte vizsgálatra, ám nem sokáig tevékenykedett a szabadságharc sikeréért: még ugyanezen év végén ugyanis fogságba esett, és visszatért a császár hűségére. A szatmári békekötést követően 1713-tól egy évtizeden át az Erdélyi Udvari Kancellária tanácsosa és referendáriusaként, majd 1723-tól guberniumi tanácsosként működött; s halála előtt három esztendővel Mária Terézia bárói rangra emelte.⁵⁰³

A császárpárti menekültek közé sorolható a református gyerőmonostori báró Kemény Simon (?–1722) is, aki 1703 végén a felkelők elől menekülve feleségével Görgény várába húzódott; majd Rabutin parancsára, immár egyedül Nagyszebenbe távozott. Innen ugyancsak a császári tábornok engedélyével ment tovább Havasalföldre – ahonnan visszatérve azonban már csatlakozott Rákóczihoz: az 1706-os huszti országgyűlés résztvevőjeként erdélyi táblai ülnök, tordai főispán, a Nemesi Társaság vicecolonellusa, majd a fejedelemség rendjeinek követe lett az ónodi diétán. Rövid lengyelországi emigrációjából 1711-ben tért haza, majd telepedett le Kolozsvárott.⁵⁰⁴ Ugyanezen csoportba sorolható a tordai Nemes Péter, a vármegye alispánja, aki visszatérve már szintúgy a felkelőkhöz pártolt, majd lett fegyveresítő commissarius Torockón;⁵⁰⁵ és szintén császárpárti emigránsként került ugyanekkor Havasalföldre Pater Miklós brassói harmincados, rationista, aki a szatmári békekötést követően, a pozsareváci megállapodás után 1737-ig a császáriak által megszállt Olténiában teljesített főharmincadosi szolgálatot.⁵⁰⁶

---

⁵⁰² *Ráday II.*, 35–37., 74.

⁵⁰³ *Trócsányi Zs.*, 322–323. és *Wesselényi*, 383., 689., 812.

⁵⁰⁴ *AR VII.*, 42.; *Cserei*, 347–348.; *Teleki*, 71. és *Wesselényi*, 220., 427., 472.

⁵⁰⁵ *Consilium*, 402.

⁵⁰⁶ *Consilium*, 125.; *Cserei*, 297. és *Trócsányi Zs.*, 298., 352.

A felkelők soraiból négy esztendő telt 1705-től fogva a Havaselvén erdélyi románokat is vezető kapitányként már bővebben említett Csulay Balázs⁵⁰⁷; valamint ugyanekkor menekült ide báró sárdi Száva Mihály (?–1729/1730), erdélyi sóadminisztrátor, szörényi, majd zarándi főispán, a felkelés kitörésekor gyulafehérvári kapitány is. Utóbbi Orlay Miklós csapatainak a várost átadva csatlakozott ugyan Rákóczihoz – és lett erdélyi sókanai director, majd főcommissarius –, ám a zsibói csatavesztés után Havasalföldre emigrálva már igyekezett kieszközölni a császári amnesztiát; hogy aztán ezt megkapva 1708-tól Szebenben telepedjen le, és legyen a halálát megelőző évtizedben ismét Zaránd vármegye főispánja.⁵⁰⁸

A havasalföldinél ebben az időszakban jelentősen forgalmasabbnak számító moldvai útvonal felé vette az irányt a református báró losonci Bánffy László (1671?–1753? – felesége, Judit révén a szabadságharcban ugyancsak részt vett Vargyasi Daniel testvérek, István és Péter sógora volt). A tordai inspector, majd kolozsi conscriptor a felkelés kitörésének évében Kolozs, Torda, Doboka és Belső-Szolnok vármegye helyettes főispánja volt, s Görgény várának kapitányaként, az erősség 1704-es elestét követően csatlakozott Rákóczihoz. A zsibói csata krasznai főispánként, tordai kapitányként, valamint Forgách Simon generáladjutánsaként érte; ezt követően távozott a keleti fejedelemségbe, hogy aztán egy 1706-os lengyelországi kitérőt követően térjen vissza Magyarországra. 1708–1709-es somlyói kapitánysága után 1710-ben ismét Moldvába emigrált, s visszatértését – egyben a szatmári békefeltételek elfogadását – követően ismét Kraszna vármegye főispánja lett a halálát megelőző három évtizedben.⁵⁰⁹

Szintén a vesztes csata következményeképpen került az exulánsok sorába a másodszor is trónra került Antioh Cantemir vajda országába a Bihar vármegyei Albisról származó Barabás György, aki az 1707-es marosvásárhelyi országgyűlésre már szintén visszatért; s Erdélyben a diéta számvevő bizottságának tagja, valamint Fehér és Küküllő vármegyei inspector lett, 1707 és 1708 között pedig a fejedelemség harmincadigazgatásának főfelügyelőjévé választották.⁵¹⁰

A református Nagyborosnyai Bartha András – ?–1727, erdélyi ítélőmester 1704-ben, továbbá ugyanezen esztendőben a Consilium titkára – ugyancsak 1706 első napjaiban távozva, illetve a marosvásárhelyi országgyűlésig visszaérkezve járta meg Moldvát, ám a diéta idején betöltött ítélőmesteri pozíciója dacára 1708-ban ismételen oda távozott. Minden bizonnyal

---

⁵⁰⁷ *Seres 2003*, 859.

⁵⁰⁸ *AR I.*, 467.; *Bánkúti*, 23.; *Cserei*, 337., 465.; *Esze 1955*, 161.; *R. Kiss*, 56., 226.; *Trócsányi Zs.*, 58., 115. és *Wesselényi* 81., 547.

⁵⁰⁹ *AR III.*, 608. és *Bánffy*, 342–344.

⁵¹⁰ *Thaly 1897*, 595–596.

elfogadva a szatmári békét, 1713-ra már biztosan visszatért otthonába, 1725-ben pedig Sepsiszékbén tisztséget is viselt.⁵¹¹

Az édesapja, Décsey Bálint dobokai alispán fiaként 1704-ben Rákóczi hívévé lett László brassói harmincadosnak, a szabadságharc zárószakaszában a Nemesi Társaság máramarosi sőtisztiveslőjének első moldvai emigrációja is ugyanerre a periódusra tehető. Noha 1708 őszén ismét ugyanoda távozott, fél év után újból visszatért, hogy betöltse említett tisztségeit.⁵¹²

A római katolikus gróf, egyszersmind János csík-gyergyó-kászonszéki főkirálybíró fia, királyhalmi Petki Dávid (?–1744) a szabadságharcban résztvevők többséggel összevetve viszonylag későn, 1705 nyarán csatlakozott a felkelőkhöz, ám a következő évet máris Moldvában töltötte. 1706 legvégén visszatérve lépett apja örökébe tisztségében, majd lett az 1707-es marosvásárhelyi országgyűlés táblai ülnöke, illetve erdélyi tanácsúr. 1711-es, az előzőnél rövidebbnek bizonyuló újbóli keleti vajdaságba távozása és a szatmári békekötés után, III. Károly alatt csaknem egy évtizeden keresztül (1715–1724) volt aztán királyi táblai ülnök, Kolozs vármegyei főispán (1722) és guberniumi tanácsos (1738) is.⁵¹³

A füleki származású Szappanos Mihály (?–1706) korábban már kulcsszereplője volt Thököly emigrációjának, ahol hadnagy, majd lovas ezereskapitány, illetve a török tábor lovas és gyalogos kurucainak kapitányaként tevékenykedett. 1705-ben Rákóczi seregében is ezereskapitány lett, s bár a zsigódi vereség után Moldvába menekült, 1706 elején máris visszatért Máramarosba; végül ez év tavaszán hunyt el.⁵¹⁴

A gyorsan hazatérők táborát erősítette viszont Tompa Miklós (néhol tévesen: Mihály) háromszéki vicekapitány, aki már 1706-ban ismét erdélyi csapatai élére állt, majd székely vicecolonellus is lett. 1708-ban azonban ismét Moldvába távozott, majd – némi Máramarosban töltött időt követően – 1710-ben tért haza amnesztiával.⁵¹⁵

Nála valamivel több időt tölthetett a keleti román vajdaságban Veres(s) Ferenc, az e minőségében nagyberivói Boér Tamással is szorosán együttműködő fogarasvidéki fiskális inspektor; aki 1706. januári távozását követően 1708-ra tért vissza mint fogarasföldi udvarbíró, pénzperceptor, illetve a konfiskált javak egy részének prefektusa, majd – a szabadságharc utolsó három esztendejében Rákóczi törzsbirtokai igazságszolgáltatásának kulcsszereplőjeként – munkácsi udvarbíró.⁵¹⁶

---

⁵¹¹ AR II., 264., *Bánkúti*, 23., *Kempelen I.*, 445., *R. Kiss*, 61., *Thaly 1897*, 589. és *Vízkelety*, 578–581.

⁵¹² AR III., 481. és *Consilium*, 124–125.

⁵¹³ AR III., 608.; *Consilium*, 203.; *Thaly 1897*, 589. és *Trócsányi Zs.*, 354–355., 378., 421.

⁵¹⁴ AR I., 481. és 502–503.; *Seres 2004*, 655–656.

⁵¹⁵ AR XII., 436. és 439.; *Cserei*, 378–379. és 450.; *Magyari 1994*, 60.

⁵¹⁶ AR II., 629. és 635.; *Bánkúti*, 173.; *Consilium*, 196.

A fentebbiekkel egybecsengő módon az 1705 vége és 1706 márciusa közötti rövid időszakban szintén megjárta Moldvát Pekry Lőrinc, valamint 1706–1707-ben az exulánsokat vezető Thoroczky István is – utóbbi még 1710-ben is visszatért, ám már a szatmári békekötés; pontosabban az 1711. februári, Bereg vármegyei salánki gyűlés előtt újból hazatávozott.⁵¹⁷ Második emigrációjában követte őt (a görgényi Vasile Negru kapcsán már említett) fia, János, aki apja Rákóczi-pártisága miatt testvéreivel együtt már 1704–1705-ben megjárta Rabutin börtönét Szebenben, s csak kezesség mellett szabadulhatott. Ezt követően aztán ő is csatlakozott a felkelőkhöz, s lett aranyosszéki főkapitány, erdlyi táblai ülnök, ezereskapitány, illetve erdélyi tanácsúr. 1711-es, Moldvából való hazatérése után atyjához hasonlóan ő is visszatagozódott a császáriak nemesi társadalmába; III. Károly uralkodása alatt királyi táblai ülnöki (1715–1728), aranyosszéki királybírói, (a nagyberivói Boérokhoz hasonlóan, illetve velük – amint az 1737-es nagyberivoji kolostoralapítás kapcsán ez ugyancsak kitűnik – továbbra is szorosan együttműködve) fogarasi főkapitányi, majd – immár Mária Terézia országglása idején – kincstárnoki és kancellári pozíciókat is betöltve.⁵¹⁸

A Boér Zsófiával való házassága, illetve a Románvásárra vezetett emigráns csapat révén az imént már említett Kőrispataki Kálnoki Péternek ugyanakkor – mint az a korábbi, családtörténeti fejezetben ugyancsak szerepel – az 1706 legelején történt idetávozása Erdélyből véglegesnek bizonyult, miután augusztusban elhunyt.

Itt érdemes és releváns továbbá említést tenni azokról is, akik nem a zsidói csatavesztés következményeképpen távoztak ugyan Moldvába, ám a későbbiekben hosszabb-rövidebb ideig szintén az ottani vajdák (Antioh Cantemir 1705–1707-es második uralkodói időszaka után az 1707–1709-ben szintén másodjára trónra lépő Mihai Racoviță, majd Nicolae Mavrocordat (1709–1710); végül pedig az 1693-as, alig félhónapos kinevezése után immár ténylegesen is uralkodó Dimitrie Cantemir (1710–1711)) adminisztrációjának vendégszeretét élvezték. Vezéralakjuk, az erélyi főhadvezérek között korábban már részletesebben is bemutatott Mikes Mihály 1708-tól egészen a szabadságharc végéig szolgált az egész moldvai emigráció főparancsnokaként, egyszersmind székely főgenerálisként, mielőtt maga is hazatért volna a szatmári békekötést követően.

Az unitárius Gidófalvi István deák, az 1705-ös brassói blokád és az Olt menti hadak commissarius, hadseregélelmező-megbízott és háromszéki salétromfőző-inspector ugyancsak az 1708-as exulánshullámban távozott Erdély keleti szomszédjába. Legkésőbb a szatmári

---

⁵¹⁷ *Consilium*, 575. és *Szaniszló VIII.*, 291.

⁵¹⁸ *Balló*, 45–48.; *Orbán V.*, 13.; *Teleki*, 71.; *Thaly 1897*, 589.; *Wesselényi*, 62., 470–474. és 689–690.

békekötést követően azonban hazatért, és 1728–1730-ban ítélőmesterként került be III. Károly igazságügyi reformbizottságának tagjai közé a pozsonyi országgyűlésen.⁵¹⁹

Hasonló sorsot tudhatott magáénak sepsiszentiványi Henter Benedek, a korábban már említett (és 1706–1707 között szintén kivándorolt) Mihály testvére, Csík-, Gyergyó- és Kászsónszék 1704-ben erőszakkal Rákóczi hűségére térített, majd az 1706-os huszti országgyűlésen a székelyek követeként már valóban oda is pártoló főkirálybírája, a marosvásárhelyi diéta táblai ülnöke, aki 1709-ben végül amnesztiával térhetett haza Erdélybe.⁵²⁰

Mikes Mihálynak ugyanakkor arra is gondja volt, hogy a még emigrációban lévő felkelőket reménybeli hazatérésüket követően potenciálisan betölthető pozíciókra javasolja. Így tett a korábban, 1704–1705-ben főbíró, majd erdélyi főcommissarius Petki Nagy Zsigmond esetében is – jöllehet az ő karrieríve a szabadságharc idején korántsem volt törésektől mentes. 1706 őszén ugyanis Rákóczi katonáinak fogságába esett, a fejedelem ekkor pedig még abba sem egyezett bele, hogy kezesség fejében elbocsássák – 1707-ben azonban már a rézpenz erdélyi főinspectorává nevezte ki. Ezt követő moldvai emigrációjában terjesztette fel Mikes a harmincad-főinspectorai tisztségre, s részint ennek folyományaképpen, Henter Benedekkel azonos módon, 1709-ben amnesztia birtokában rendezkedhetett be ismét otthonában.⁵²¹

Kőröspataki Kálnoki Péterrel ellentétben nem a zsidói csata után, hanem 1706 elejét követően távozott Erdélyből Moldvába csíkszentmihályi Sándor János (1633–1708); ám hozzá hasonlóan ott hunyt el. A szabadságharc kitörésekor hetvenesztendős lévén már igencsak hajlott korú, korábban atyja, Péter örökébe felcsíki alkirálybírófi még Barcsay Ákos kérészéletű fejedelemsége (1658–1660) alatt kapcsolódott be hazája politikai életébe. Az 1690-es években Csík-, Gyergyó- és Kászsónszék vicekapitányaként még a tatár fogságot is megjárta, ahonnan csupán tetemes váltságdíj fejében szabadulhatott. A felkelés kitörésekor a Csíkban fegyvert fogók egyik vezéralakjaként lett ugyanitt fiscalis inspector, majd háromi tiszt; az 1706-os huszti országgyűlésen pedig a székelyek képviselője. Az 1708-as halálát követő esztendőben ismeretlen nevű fiai kegyelmet kaptak Rákóczitól, így visszatérhettek Erdélybe.⁵²² Ugyanígy cselekedhetett velük együtt Tompa János, korábbi (1706) háromszéki királybíró – egyszersmind vélhetően az imént említett, ugyaninnen származó Miklós rokona – is.⁵²³

---

⁵¹⁹ *Consilium*, 66–67. és 294.; *Trócsányi Zs.*, 356.

⁵²⁰ *Consilium*, 27.; *Cserei*, 270., 338. és 437.; *Teleki*, 71.; *Thaly 1897*, 589.; *Trócsányi Zs.*, 236., 241.

⁵²¹ *Bánkúti*, 27.; *Cserei*, 437.; *Daniel 1862*, 234. és *Magyar 1994*, 508.

⁵²² *Consilium*, 391; *Cserei*, 254., 338–340., 437., *Magyar 1994*, 435.

⁵²³ *Cserei*, 374. és 437.

Erdélyből eltávoztában sem lehetett nyugta nagy-győri Horváth Györgynek: a már 1703-tól fogva a csíki felkelők vezető főhadnagyának számító csík-gyergyó-kászsónszéki fiscalis birtok- és harmincadvám-inspectoron, később Pekry Lőrinc előléptette székelyföldi főstrázsamesteren a már-már sikeresnek hitt szökése közben ütöttek rajta, hurcolták el, majd börtönözték be Fogarasban. Egy évvel később, 1710-ben csupán váltságdíj megfizetésének feltételével szabadult, ám ekkor már sikeresen átjutott Moldvába – igaz, még ez év nyarán kapitányként tért vissza a felkelő seregbe, és tartózkodott csapataival a szabadságharc utolsó hónapjaiban a csíki Sólyomkő közelében.⁵²⁴

Az 1703-ban még a felkelők elől Görgénybe, majd Nagyszebenbe visszavonuló korábbi Thököly-emigráns; 1707-ben viszont már consiliumi, illetve a marosvásárhelyi országgyűlésen számvevőszéki taggá, majd udvarhelyszéki főkapitánnyá választott báró gyerőmonostori Kemény László (1671–1734, a császárpárti havasalföldi menekültként említett Simon testvére; valamint felesége, Anna Katalin révén Pekry Lőrinc és Petrőczy Kata Szidónia veje) 1711 első hónapjaiban vándorolt ki Moldvába. Onnan hazatérve azonban gyorsan betagozódott a szatmári békekötést követő államigazgatás rendszerébe: 1715-ben királyi táblai ülnök, majd a következő három évben erdélyi református egyházkerületi főgondnok, sőt guberniumi tanácsos is lett.⁵²⁵

Rhédey Pál, az 1704-ben még császárpárti, ám 1705-ben már Rákóczi hűségére tért református nemes, a maroszekei királybírói poszt helyett a dobokai főispánság javára optáló generális perceptor, táblai assessor, majd az 1707-es marosvásárhelyi országgyűlés számvevőbizottságának tagja is csupán az 1711-es év első harmadát töltötte Moldvában. Hazatérését követően később, az évtized végén (1717–1719) a királyi táblai ülnökök sorába is bekerült.⁵²⁶

Továbbá az 1711 elején rövid időt a keleti vajdaságban töltők táborát erősítették a még említendő Vargyasi Daniel-fivérek, István és Péter;⁵²⁷ a nagyberivói Boér Zsófia férjeként már említett gróf szárhegyi Lázár Ferenc;⁵²⁸ végezetül pedig szintén csupán a szatmári békekötést megelőző pár hónap erejéig távozott Moldvába (és lett utána immár a császári adminisztráció királyi táblai ülnöke) gróf Bethlen János (1668?–1715/1716) is, aki rövid ideig (1690–1691) Thököly oldalán is elhagyta már Erdélyt. Rákóczihoz közvetlenül a zibói csata előtt, 1705 októberében csatlakozott, majd lett 1707-re Belső-Szolnok vármegyei főispán, erdélyi tüzérségi

---

⁵²⁴ AR III., 123.; Cserei, 338., 375., 431. és 449.

⁵²⁵ AR III., 608.; AR XII., 402.; Cserei, 347–348. és 374.; Sipos, 101.; Teleki 71.; Trócsányi Zs., 354.

⁵²⁶ AR III., 608.; AR XII., 414.; Consilium, 474.; Teleki, 71.; Thaly 1897, 589., 595. és Trócsányi Zs., 354.

⁵²⁷ AR III., 608. és Daniel 1862, 261–264.

⁵²⁸ AR III., 608.

főinspektor, valamint a marosvásárhelyi országgyűlésen táblai ülnök és a számvevőbizottság tagja, később pedig a máramarosi kénbányák administratora.⁵²⁹

Az orosz cártól a krími tatár kánon át az oszmán Portáig: a két román vajdaság mint biztonságos útvonal és geostratégiai szövetséges a Rákóczi-szabadságharc diplomáciájában (1705–1707)

A baráti (tranzit)ország szerepét mindazonáltal nem csupán az erdélyi menekültek befogadása idején, hanem akkor is Moldva töltötte be, amikor 1705 novemberének végén a már említett Bay Mihály és Pápai Gáspár (1650?–1725?, Thököly korábbi portai követ-rezidense, majd bejárója, postamestere és bujdosótársa; aki 1704-ben a kurucvezér Rákóczihoz küldött követeként szegődött a fejedelem szolgálatába, s lett később nándorfehérvári megbízottja, majd ugyancsak társa-diplomatája az emigrációban⁵³⁰) indultak követségbe Cantemir fejedelemségén keresztül a Krím-félszigetre, a tatár kánhoz.⁵³¹ A menekültek státuszát megerősítendő, Pápai János konstantinápolyi követ 1706 januárjában utasítást kapott Rákóczitól, hogy járjon ki a Portán egy szultáni fermánt is számukra – ezt elősegítendő, a fejedelem Bay Mihály fiát is elküldte háromezer arany kíséretében a moldvai vajdához.⁵³² Bay András egyébiránt Thököly franciaországi emigráns követeként már az 1690-es években komoly diplomáciai tapasztalatra tett szert, s Rákóczi korai hívei között lévén már 1703 ősztől fontos tisztségeket, megbízatásokat kapott. Portai követsége a temesvári pasa általi visszafordíttatása miatt 1704-ben meghiúsult ugyan, ám 1705-től immár Bereg vármegyei alispánként érte az újabb fejedelmi követjárás utasítása. 1707 januárjában újabb célállomásra irányította őt Rákóczi: ezúttal a déli határ menti pasákhoz, illetve a Boszniában felkelőket toborzó „Vojnivich úrfihoz” (azaz Vojnovich Józsefhez, a horvát származása kapcsán a bevezetőben már említett diplomatához). Bay András azonban ez alkalommal váratlanul váratlanul el sem indult Erdélybe – helyette a fejedelemségben dorbézolt, így küldetése meghiúsult; s hanyagsága okán 1707–1708-ban vizsgálati fogságba is került.⁵³³

---

⁵²⁹ AR II., 614.; AR III., 608.; Bethlen II., 5.; Consilium, 437.; Thaly 1897, 589., 595., 605. és Trócsányi Zs., 354., 378.

⁵³⁰ AR VII., 182–186.; Karácson, 95. és Ráday I., 461.

⁵³¹ Cantemir, 7–31.

⁵³² Ráday I., 521.; Ráday II., 43.; AR I., 474–476.

⁵³³ AR I., 156., 218., 241., 284.; Heckenast – Molnár – Németh, 49–53. és Ráday II., 43.

Bay Mihály és Pápai Gáspár krími tatár követjárásának az említetteken felül fontos hozadéka volt a csöbörösöki magyarokkal való találkozás. A „legkeletibb magyar faluként” is emlegetett transznisztriai, a 17–18. században még többségében csángó lakosságú településre még az 1500-as évek elején érkeztek akermani (ma: Dnyeszterfehérvár – ukránul: *Bilhorod-Dnyisztrovszkij*, románul: *Cetatea Albă*); akiket oda pedig a hagyomány szerint még Hunaydi János telepített (esetleg csupán alkalmazott erre a célra a tatárjárásokat is túlélte etelközi maradványmagyarság soraiból; harmadik lehetőségképpen pedig – amint azt Ráday Pál feljegyzése alapján haramosan olvashatjuk – az 1444-es, vesztes várnai csata után kerültek oda, mintegy hadifoglyokként). A csöbörösöki magyar katolikusokról szóló első írásos említés keretében, 1632-ben Paolo Bonnici ferences misszionárius a Pruton és a Dnyeszteren túl, a tatárok pusztáinál tizenkét háznyi katolikusról tett említést (valamint további 300 családról, akik a paphiány miatt ortodoxnak vagy lutheránusnak tértek át). 1639-ban Niccolo Barsi de Lucca szerint harminc házban éltek a faluban magyar katolikusok, s látogatták nagy hitbuzgalommal nemrég épült templomukat; míg a lengyelországi jezsuiták moldvai missziójának 1654-es jelentése szerint nem csupán Csöbörösökön, hanem a körülötte fekvő mintegy húsz faluban is nagyjából katolikus magyarok laktak. Damokos Kázmér, a csíksomlyói ferences kolostor főnöke ugyanakkor 1657-ben csupán hat vagy hét katolikus faluról tudott Csöbörösök környékén⁵³⁴ – ahol viszont még 1750-ben is 50% körüli volt a magyarok aránya. Az 1768–1774-es orosz–török háború során azonban falu elnéptelenedett: a visszavonuló tatár sereg a Krímbe hurcolta fogságba a lakosok egy részét; a visszatérők között pedig – az 1771–1772-es orosz cári névösszeírások szerint – már nem voltak jelen a magyarok.⁵³⁵

1706. június 6-án Bay és Pápai mindenesetre tolmácsolták Rákóczinak a csöbörösökiek kérését, akik Vaszi (László) lelkiatyjuk 17. század végi elhunytával már évek óta paphiányban szenvedtek. A fejedelem gyors intézkedése nyomán már két hónappal később, augusztus 6-án megérkezett a faluba Lippay István, aki kedvező fogadtatást kapott, s 1709 decemberében is még biztosan ugyanitt szolgált.⁵³⁶ Az esetről Ráday Pál kancellár így emlékezett meg naplójában: „Jött hozzám Kausányba [Căușeni] azon pap ember, kit ennekelőtte négy esztendővel a felséges fejedelem Tatárországba küldött ott egy Csoburcsi nevű faluban lakos magyaroknak kívánságára, beszélvén sok kérdeződések között eredetét azon magyarok ott létének, hogy tudniillik minekutána I. Ulászló király Várnánál megverettetett a törökök által, és

---

⁵³⁴ Sántha, 100–118.

⁵³⁵ Chirtoagă, 137–138.

⁵³⁶ Benda 2003, 767. és Domokos P. P., 56–58.

azután csakhamar magyar Neszterfejérvár is – mit törökül Akkermannak hínak és a Dnjesztr (Neszter) partján, a tenger mellett van építve – kezökre esett, akkor maradtak el az ott való lakosokból, most jobbágysága alatt lévén magának a tatár khánnak (hámnak), aki őket aga által több, Budzsakban (Bucsákban) levő jószágival együtt kormányoztatja.”⁵³⁷

A moldvai menekültekkel való kapcsolattartásért mindeközben főképp Mikes Mihály és Pekry Lőrinc felelt. Utóbbi közbenjárására a moldvai exulánsokat családjuk is követhette, illetve felmerült az erdélyi császáriak közös hátbatámadása a havasalföldi reguláis hadakkal, ám ez végül nem valósult meg.⁵³⁸ A menekültek ezzel együtt igyekeztek a magyarországi események vérkeringésében maradni, közülük többen (immár szultáni fermánnal a zsebükben) hazalátogattak az 1706. márciusi huszti országgyűlésre.⁵³⁹ Moldva és Rákóczi portai követei is tartották a kapcsolatot: Alexandru Mavrocordat és a református nádori Horvát Ferenc (1654–1723), a már Thököly portai ügyvivőjeként (*kapitiha*) is tevékenykedett fejedelmi főemberszolga – és a Rákóczi-emigrációban ugyancsak előbbi pozíciót betöltő diplomata – például több ízben ebédeltek együtt Konstantinápolyban.⁵⁴⁰ A szultán udvarában folytatott diplomácia sokszínűségét jól példázza, hogy Pápai János, a fejedelem másik ottani követe gyakran a francia Charles de Ferriol (1652–1722) márkin keresztül üzent a moldvai vajdának. Ebben ugyanakkor az is közrejátszhatott, hogy Pápai egyáltalán nem bízott Cantemirben, gyakran emlegette csupán „*totus quantus germanicus*”-t, azaz németbarátként.⁵⁴¹ Végül azonban tévedett: Thalmann, a konstantinápolyi császári követ valóban megkönyörkezte a nagyvezírt, hogy utasítsa ki a vajdával országából az erdélyi nemeseket, ám ezt sikerült megakadályozni, mert – ahogy Pápai írta – „*a fermánnak... mi superveniálván, expeditiója denegáltatott*”.⁵⁴²

Ha Moldva barátságával kapcsolatban fel is merültek kételyek, a Havasalfölddel való viszony felhőtlennek mutatkozott: Pápai 1706-ban is gyakran közlekedett az országon keresztül Törökországba, mivel a Katonai Határőrvidéket a rácok által a Habsburgok tartották kézben. Rákóczi 1706 júliusában Szöllőssy Zsigmondot (Thököly már említett egykori diplomatája) pedig azzal bízta meg, hogy a tatár kán hadaival szövetségben Brâncoveanu országán keresztül törjön be az ország Habsburgok által megszállt részeibe – azonban ez az akció is elmaradt.⁵⁴³ 1706-ban nyílt esély először arra is, hogy – mint azt már a korábbiakban érintőlegesen

---

⁵³⁷ Szamota, 63.

⁵³⁸ AR I., 465. és Rác, 31.

⁵³⁹ Grecescu, 113., 115–127. és 129.

⁵⁴⁰ AR I., 366–367. és 381.; AR III., 297.; Ráday I., 523–524. és 728.; R. Kiss, 175–177.

⁵⁴¹ Grecescu – Simonescu, 132–133.

⁵⁴² Ráday I., 506., 541–542. 569. és 629–632.

⁵⁴³ Engel, 11–15.

említettük – Rákóczi a vajdával elégedetlen bojárokon keresztül a vajda ellenében avatkozzon be a havasalföldi belpolitikába. 1706 novemberében a fejedelem úgy írt erről, hogy a rebellis főurak „*meg unván az vajdájokat, igen solicitálnak bennünket, hogy amoveálásba velek edgyütt fáradoznánk.*”⁵⁴⁴ A megtisztelő lehetőség ugyanakkor veszélyes csapdahelyzetet is teremtett, s ezt a taktikusan kiváró Rákóczi is érzekelte: Brâncoveanút mint első külhoni uralkodói támogatóját magától aligha szándékozott volna megtámadni – a segítség nyílt megtagadása esetén azonban a bojárok által esetlegesen sikerrel pajzsra emelt új vezetés könnyedén hanyagolhatta volna a magyar kapcsolatokat. Az idő végül a fejedelemnek dolgozott, a vajda ugyanis mindenféle külső beavatkozás nélkül a helyén maradt.

Ugyanebben az időszakban tűnnek fel a forrásokban Rákóczi első erdélyi román diplomatái, közöttük – a korábbiak értelmében – a nagyberivói Boérokkal szoros kapcsolatot ápoló Thalaba Máté is. A fejedelem Nedeczky Sándor (1654–1719) melletti oroszországi követe fogaraszöldi kismemesi, református vallású román család sarja volt. 1696-ban az ekkor még brandenburgi Odera menti Frankfurtban, majd 1699-ban a hollandiai Utrechtban környezetéhez mérten különösen kiemelkedő műveltségre tett szert; majd 1704–1705-ben még a császárpárti Gyulai István megbízottjaként tartózkodott a havasalföldi vajda bukaresti udvarában – ez idő tájt öccse, János azonban már a Rákóczi-párti Mikes Mihály megbízásából teljesített szolgálatot ugyanitt. Legkésőbb 1705 júliusában ugyanakkor Thalaba Máté is a fejedelem oldalára állt: továbbra is havasalföldi követként, ám immár Forgách Simon ágenseként, kisvártatva kapitányi rangban. Jóllehet nála hamarosan kegyvesztetté vált, így is megmaradt a felkelők pártján: kapitányságát megtartva 1706 novemberétől Esterházy Antal generális dunántúli főhadsegédeként, majd kurírnaként működött; 1708 márciusától 1710 nyaráig Oroszországba küldte őt Rákóczi. Ekkoriban megromolhatott a kapcsolata a fejedelemmel – aki gyaníthatóan gyengébbnek találta jelentéseit, kezdeményezéseinek önállóságát és elhatározásainak gyorsaságát Nedeczkyéihez képest –, mert Rákóczi váratlanul visszarendelte. 1710 novemberében a moldvai Jászvásáron látjuk viszont: Thalaba Máté a történetek ellenére is lojális maradt a fejedelemhez, sőt jó francia kapcsolatai révén Konstantinápolyban kívánt tárgyalni a szabadságharc ügye érdekében. A fejedelem támogatta egykori követe önjelölt reaktiválásának ötletét, mert Thalabát 1711 februárjában a Portán találjuk – ám ekkori tárgyalásairól immár nem tudunk semmit. Az utolsó vele kapcsolatos információk szerint 1712-ben már Franciaországban járt a bujdosókkal együtt; mátkája pedig

---

⁵⁴⁴ Ráday I., 738.

1719-ben Törökországban, Bercsényi Miklós felesége, Csáky Krisztina (1654–1723) udvarhölgyei körében tartózkodott.⁵⁴⁵

A következő kétéves időszak (1707–1708) minden addiginál mozgalmasabbnak bizonyult a szabadságharc diplomáciatörténetében, Rákóczi Erdélybe való visszatéréssel pedig tovább élénkültek a Moldvával és a Havasalfölddel fenntartott kapcsolatok is. Amellett, hogy a moldvai és a havasalföldi udvar erdélyi gyártmányú papíron levelezett, a vajdák pedig magyar íródeákokat tartottak, az áprilisi marosvásárhelyi országgyűlésen az erdélyi rendek fejedelmválasztási feltételei között szerepelt, hogy Rákóczi többek között Moldvával és Havasalfölddel is jó viszonyt köteles ápolni.⁵⁴⁶ Az erdélyi és a partiumi vármegyék előterjesztéseinek egyikeként a helyi nemesség kérvényezte, hogy a fejedelem követelje vissza a Kárpátokon túlra szökött jobbágyokat a vajdaktól.⁵⁴⁷ A székely rendek pedig indítványozták a zsidói vereség (1705) után elbujdosott nemesek javaiért felelő gondviselőinek elszámoltatását; jogorvoslatot kértek a határon földet foglaló moldvai és havasalföldi bojárok ellen; kezdeményezték, hogy tiltsák meg a rézpenz Havasalföldről való behozatalát és az ezüstpénz kivitelét; valamint érvényteleníteni óhajtották az udvarhelyszéki, betelepült románok lakta két Oláhfalva alkotmányellenesen nyert kiváltságait.⁵⁴⁸ Rákóczi napokon belül azzal nyugtatta meg a megyéket, hogy a vajdaságokba szökött jobbágyok ügyében írt a havasalföldi és moldvai vajdának is.⁵⁴⁹ A székelyeknek azt válaszolta, hogy a zsidói vereség után a fejedelemségekbe kibujdosott nemesek javait kezelőket alkalmas időben számoltatják el; felszólította őket, hogy nevezzék meg a határon erőszakosan földet foglaló bojárokat, így az ügyben eljárást indíthatnak; a rézpenz Havasalföldről való behozatalát és az ezüstpénz kivitelét törvényben ígérte megtiltani; az udvarhelyszéki két Oláhfalva kérdésében pedig úgy rendelkezett, hogy a Tábla döntsön, vagy a peres felek egyezzenek meg egymással.⁵⁵⁰ A fejedelem igyekezett a moldvai és a havasalföldi vajdát is értesíteni a fejleményekről: még Marosvásárhelyről tájékoztatta Antioh Cantemirt és Constantin Brâncoveanut, hogy elfoglalta Erdély fejedelmi székét, egyúttal jószomszédi barátságáról biztosította őket.⁵⁵¹ Utóbbi konstantinápolyi követén keresztül azonnal meg is kereste Rákóczi szultánnál tartózkodó embereit, Pápai Jánost és Horvát Ferencet, hogy kifejezze nekik támogatását.⁵⁵² Brâncoveanu

---

⁵⁴⁵ *AR II.*, 193.; *Consilium*, 407.; *Giurescu III.*, 204–206. és *Ráday II.*, 49–50.

⁵⁴⁶ *Dobrescu*, 310–311.

⁵⁴⁷ *Ráday II.*, 25–26., 93. és 113.

⁵⁴⁸ *Ráday II.*, 125.

⁵⁴⁹ *Ráday II.*, 133.

⁵⁵⁰ *Ráday II.*, 139., 154.

⁵⁵¹ *Iorga 1910*, 12–13.

⁵⁵² *Del Chiaro*, 52., 124.

azonban váratlanul a császáriakhoz is közeledni kezdett – Rákóczi a Portán keresztül kényszerült utasítani őt, hogy ne segítse élelemmel a szabadságharc ellenségeit.⁵⁵³ Mi több, I. József követei is akadálytalanul közlekedhettek Havasalföldön keresztül – akárcsak Serédi Péter, a Kreutzfeld-regiment reguláris kapitánya, aki Konstantinápolyban be is adott egy kérvényt Erdély ügyében, ám azt a szultán elutasította. Rákóczi portai exponensei, Pápai és Horvát arra gyanakodtak, hogy miután a császár nem tudta stabilan megtartani Erdélyt, Bethlen Miklós tervét kezdte el támogatni, miszerint ültessék II. Apafi Mihályt a fejedelmi trónra, s bírják rendszeres adófizetésre. Ehhez kérte volna Serédi a szultán beleegyezését, aki számára azonban ez nyilvánvalóan kedvezőtlen terv lett volna – nem véletlen, hogy követsége nem járt sikerrel.⁵⁵⁴

Füstbe ment tervek: Rákóczi a lengyel trónon, szövetség a rácokkal.

Problémák az inaktív moldvai exulánsokkal, belviszályok Havasalföldön (1707–1709)

Az 1707-es esztendőben merült fel a legkomolyabban annak lehetősége is, hogy Rákóczit lengyel királlyá válasszák.⁵⁵⁵ E kérdésben azonban döntőnek számított az orosz cár szava – a fejedelem és Nagy Péter álláspontja között a már említett David Corbea vállalta a közvetítő szerepét. A korábbi havasalföldi pap-kancellár régi brassói román nemesi család sarjaként szülővárosa császári kézre kerülése után, 1688-ban költözött Bukarestbe. Először Mihai Cantacuzino fővezér szolgálatában állt, aki később beajánlotta unokatestvérénél (egyben későbbi kibékíthetetlen politikai ellenfelénél), Brâncoveanunál. 1702–1705-ben Corbea a vajda követeként tevékenykedett a cári udvarban, feladatául Nagy Péter meggyőzését kapta, hogy a cár megszervezze a keresztény államok Oszmán Birodalom elleni összehangolt beavatkozását.⁵⁵⁶ A Portán szemet szúrt a törökellenessége, ezért visszarendeltették Brâncoveanuuval, ám 1707. április 20-án a cár többszöri puhatolózás után szabályosan „kikérte” őt a vajdától. Ekkortól lett orosz udvari tanácsos, illetve a Moldvával, Havasalfölddel és Magyarországgal kapcsolatos ügyek felelőse. Második magyarországi útjáról való visszatérte után kisvártatva váratlan betegségben hunyt el 1707. augusztus 11-én, a cár személyesen jelen volt a nagy pompával megrendezett temetésén egy kijevi kolostorban.⁵⁵⁷

---

⁵⁵³ Iorga 1902/2, 293–324., 341–345.

⁵⁵⁴ Ráday II., 320–322.

⁵⁵⁵ Georgescu-Buzău, 56–57.

⁵⁵⁶ Oltean, 7–9.

⁵⁵⁷ Ardeleanu, 209–212.

Mindenesetre 1707 májusában Rákóczi és Corbea szerencsi tárgyalásán – a fejedelem ekkor éppen a marosvásárhelyi diétáról tartott az ónodi országgyűlésre – a feltételek kedvezőnek mutatkoztak. A követ jelentése alapján I. Péter orosz cár a fejedelmet tartotta a trónra legalkalmasabb jelöltnek, ezenfelül szavatolta, hogy Rákóczi hadai megválasztása esetén is Magyarországon maradhatnak. Nagy Péter továbbá meghatározatlan összegű anyagi támogatást is kilátásba helyezett, valamint vállalta a közvetítést a rácokkal való tárgyalások során is.⁵⁵⁸ Ekkorra a felkelők és a Duna–Tisza közének civil lakossága szerbekkel való viszonya már rendkívül elmérgesedett. A szegedi és a péterváradi császári parancsnokok tudtával-beleegyezésével 1707. április 3-án éjjel ugyanis mintegy kétezer lovas és feleennyi gyalogos rác katona dúlta fel Kecskemét városát; s mire Rákóczi nagykőrösi csapatai megérkeztek, a támadók már a város házainak felét felgyújtották, csaknem 150 embert megöltek, ugyancsak másfélszáz fogoly mellett pedig mintegy százezer forint értékű zsákmányt is elhurcoltak. Rákóczi nem véletlenül remélt bel- és külpolitikai (pontosabban az Oszmán Birodalom határai felé nyitandó legalábbis semleges folyosó lehetőségével geostratégiai) hasznot a reménybeli megkötendő szövetségtől – mint erdélyi híveinek írta: „... *nagy jó származik a rácoknak lecsendesítésével, akik által ekkoráig ügyünknek nagyobb kárát tapasztaltuk, hogysem ellenségünknek minden erejétől, kik is hogyha a felséges cár munkája által pártunkra állanak, mind hadaink megszorodnak, mind pedig országunknak Törökország felé való bátorságos kapuja megnyitattik.*”⁵⁵⁹ Ennek szellemében a cárhoz indítandó követét, Nedeczky Sándort már azzal az utasítással bocsátotta útjára 1707. május 24-én, hogy a vele kötendő szerződést akár megelőzően, de annak legalábbis első pontjaként az orosz uralkodó igyekezzen átállítani, de legalábbis megbékélésre-fegyverletételre bírni a Maros menti, Bács megyei és Dráva–Száva közti szerbeket. A június 17-én Lublinba érkező Nedeczky kisvártatva arról tájékoztatta a fejedelmet, hogy I. Péter – megértve, de láthatóan el nem fogadva Rákóczi prioritásait – először a lengyel trón elfoglalásának feltételeivel kapcsolatos tárgyalásokat igyekezett volna lezárni; hogy ezután már viszont mintegy lekötelezettjeként egyeztethessen követségével a számára ugyanakkor e tekintetben részletkérdésnek számító déli szláv ortodoxok ügyében. Rákóczi mindazonáltal még július 28-i pótutasításában is a rácok cár iránti tiszteletére, valamint az oroszokkal közös felekezetére hivatkozva kísérelte meg kieszközölni I. Péter közvetítését („*egyrészt mert dicsőséges neve iránt nagy tisztelettel viseltetnek, másrészt, mert ugyanazon vallás buzgó hívei*”); s a szerbek számára közelebből nem meghatározott, előnyös megállapodási feltételeket helyezett kilátásba. Nedeczky a

---

⁵⁵⁸ Gebei, 51–55.

⁵⁵⁹ Benda, 12.

következő napokban írt válaszában arról értesítette megbízóját, hogy a cár egy héten belül Magyarországra küld „három vagy négy, itt a táborban lévő derék rácok közül való embert és kalugert [calugăr – szerzetes; jöllehet Corbea esetében pópai mivoltán túl erről további információnk nincs; ha csak nem a korabeli, egyháziakra összefoglaló szóhasználat indokolja e megnevezést], magát is talán Korbe Dávidot, noha még utunkban megbetegedvén, most is igen kornyadoz, de remélem három nap alatt megkönnyöbedik.” Mint említettük, David Corbea azonban augusztus 11-én elhunyt, ami a szerbekkel kapcsolatos tárgyalási folyamatot is némiképp megakasztotta.⁵⁶⁰ A továbbiakban még az augusztus 31-én, Bercsényi vezetésével Varsóba érkezett küldöttség pontosította az őket érintő egyezménybe foglalandó engedményeket (a magyar királyok által nekik adományozott korábbi szabadságjogok fenntartása és szabad despotaválasztás), amelyeket az 1707. október 10-i ungvári kiáltvány kiterjesztett (az 1690-es Diploma Leopoldinum privilégiumainak fenntartása és a határőrök hajdúszabadságának megadása mellett a Szerémség csaknem társországgként való elismerése – tehát nem a szerbek addigi elsődleges, magyarokkal vegyes lakosságú törzsterülete javára, hanem inkább részint a horvátokkal vegyesen Kelet-Szlavónia rovására bővített államjogi szeparáció! –; Rákóczi által csupán megerősített státuszú, szabad despotaválasztás; saját tisztekkel bíró hadsereg; (hajdú)városi kiváltságok; országgyűlési követség; az egész ország területére kiterjedő szabad kereskedelem és vallásgyakorlás). A tárgyalások ugyanakkor – még később, mint azt látni fogjuk, ráadásul a Cantacuzino bojárok és Brâncoveanu vajda havasalföldi belpolitikai küzdelmeinek árnyékától sem mentesen – csupán 1708-ban folytatódtak tovább.⁵⁶¹

Mindazonáltal pedig ráadásul az minden szép ígéret ellenére ugyanacsak nem volt világos, hogy milyen eszközökkel lehetne a törvényesen megválasztott Stanisław Leszczyński királyt (1704–1709) lemondatni a lengyel trónról – és erre a továbbiakban sem derült fény. I. Szaniszló 1709-ig uralkodott, addig a rendek helytel-közzel támogatták, így (részint a cár svédekkel szembeni északi háborújának további hadműveletei mögött háttérbe szorulva) megbukott a fejedelem királyságának terve.⁵⁶² Nagy Péter a kudarcba fulladt elképzelések ellenére továbbra is vállalni kívánta Rákóczi és tárgyalópartnerei között a közvetítést – a fejedelemmel való szerződés 1707. augusztusi tervezetében szerepelt a kitétel, miszerint a cár eljár, hogy a moldvai és a havasalföldi vajda ne segítse munícióval az erdélyi császári őrseget,

---

⁵⁶⁰ Gebei, 56–61.

⁵⁶¹ Benda, 13–14.

⁵⁶² Ráday II., 213–214., 397.

sőt Rákóczi kibujdosó híveit fogadja be országába.⁵⁶³ A már korábban is érintett élelmezési viták dacára (arról nem is beszélve, hogy a fejedelem – később alaptalannak bizonyuló módon – 1707 őszén, Erdély újbóli elvesztése után még a császáriak melletti oláh segédhadak feltűnését sem tartotta kizártnak!) a viszony továbbra is barátnak mutatkozott a két szomszédos fejedelemséggel: 1707 szeptemberében Brâncoveanu Havasalföldről anyagilag is támogatta Rákóczit, noha katonát továbbra sem küldött, illetve változatlanul késznek mutatkozott az erdélyi menekültek befogadására. Jóllehet ez utóbbinak a fejedelem egyre kevésbé örült, a kivándoroltak ugyanis jobbára tétlen emigránsokként figyelték a szabadságharc eseményeit – novemberben Rákóczi egyelőre mintegy tájékoztató jelleggel el is rendelte összeírásukat, melyben egy „Volni nevű oláh ember” segítségére számított (még ha ő ebben később nem is serénykedett).⁵⁶⁴

A fejedelem külföldi leveleinek kézbesítését is előszeretettel bízta román származású küldöncökre. Közülük név szerint ismerhető a homályos kilétű Magos Sztán, illetve a „posta” vagy „oláh” melléknévvel illetett Nicolae, aki erdélyi vagy moldvai származású lehetett. 1707 decemberében és 1708 júniusában is Nedeczky Sándornak kellett továbbítania egy-egy orosz cárhoz címzett levelet, először Minszkbe, majd Szmolenszkbe. 1710-ben Lengyelországban és ismét Oroszországban járt, de ezen útjairól és későbbi sorsáról többet nem tudunk. Annyi azonban biztos, hogy valamennyiszer alapos munkát végzett – Nedeczky egyik jelentésében így írt róla: „... az oláh posta, Miklós, ... valóban szaporán járt, bár úgy iárna a többi.”⁵⁶⁵ 1707 elején az oroszországihoz hasonlóan a törökországi posta is Moldván keresztül közlekedett (noha később, a császári csapatok visszaszorítását követően már a rövidebb, nándorfehérvári úton vitték a leveleket) – élén Todoran Ternaveanu portai főkurírral.⁵⁶⁶ Az ő első konstantinápolyi útjára még 1706. október-decemberben került sor, 1707 szeptemberében fizetése 66 forint 80 dénárt, rá egy hónapra pedig 67 forint 25 dénárt tett ki. Második megbízatásakor, 1708-ban Rákóczi 50 000 livrét küldött vele Horvát János követének (amennyiben nem a korábbi, vélhetően csik- vagy szilágysomlyai postamester, akkor könnyen elképzelhető, hogy Pápai János és Horvát Ferenc nevét keverte össze levelében a fejedelem⁵⁶⁷); ezután viszont Todoranról nem tudunk semmit – még azt sem, hogy célba ért-e az összeggel. (Horvát nem panaszkodott a pénz hiányáról, de megérkezését sem említette...)⁵⁶⁸

---

⁵⁶³ Ráday II., 256–257.

⁵⁶⁴ AR II., 103., 124., 126–127., 139.

⁵⁶⁵ Ráday II., 34–35., 327–331., 420–422.

⁵⁶⁶ Iorga 1902/I, 61–70.

⁵⁶⁷ Heckenast, 194.

⁵⁶⁸ Ráday I., 696–698.; Ráday II., 38., 77., 82., 150. és Szádeczky 1882, 565–566.

1707 decemberében Rákóczi ismét követet küldött Kassáról Constantin Brâncoveanu havasalföldi vajdához: a fejedelem szervezkedése kapcsán Szirmay István ágenseként már 1702-ig Bécsújhelyen fogva tartott bihardíószegi, érchegységi és abrudbányai inspector (utóbbiban és Kolozsváron pénzverőmester), Bihar vármegyei megbízott jegyző, comissarius és adjutáns generális (majd a szatmári békekötés évében átállt későbbi harmincados és nagybányai pénzverőházi inspector) Grabarics Jakab személyében, akinek valószínűleg ez volt az egyetlen külföldi diplomataútja.⁵⁶⁹ Követutasításában az szerepelt, hogy magánemberként kérjen titkos kihallgatást a vajdánál, melynek során mentse ki a fejedelmet, hogy eddig nem tudta Brâncoveanu hozzá küldött követségét hasonlóval viszonzni, továbbá érdeklődjön a lázadó bojár Mihai Cantacuzinóról – ha esetleg épp fogságban van, kérje Nagy Péter cásra hivatkozva szabadon bocsáttatását.⁵⁷⁰ Miután azonban Grabarics még 1708 januárjában sem jutott messzebb Máramarosnál, a fejedelem – kiegészítve korábbi instrukcióit – a régi-új moldvai vajda, Mihai Racoviță (1707–1709) meglátogatását is rábízta. Ekkor azt a feladatot kapta, hogy egyeztesse az uralkodóval Rákóczi és az ő konstantinápolyi, illetve oroszországi követeinek tevékenységét, valamint köszönje meg neki az erdélyi menekültek felé mutatott eddigi jóakarátát. Emellett kérje a vajdától Rákóczi megbízottjának bebocsáttatását is, hogy az kezdeményezhesse egy gabonaraktár megnyitását, melynek segítségével a Moldvában rekedt erdélyiek elláthatók volnának – a fejedelem ígéretet tett rá, hogy a szabadságharc győzelme után ennek költségeit pénzben vagy jószágban visszatéríti. Végezetül – „*mivel az vajdát kiváltképpen való jóakarónknak lenni tapasztaljuk*” – Grabarics arra is engedélyt kapott, hogy a Havasalföldön folytatott tárgyalásairól beszámoljon Racoviță-nak.⁵⁷¹ Rákóczi különösen ez utóbbi úthoz fűzhetett nagy reményeket, mert 1708 februárjában úgy vélekedett, hogy a moldvai vajda még elődjénél is elkötelezettebb a szabadságharc ügye iránt – ugyanakkor kérte, hogy a továbbiakban követei Moldva irányában, Havasalföldet elkerülve térjenek haza. Úgy hírlott ugyanis, hogy I. József császár ismételten megkísérli Brâncoveanu átpartoltatását, s a szövetség zálogaként odaígérte neki Fogaras várát, sőt még a szászok szebeni és brassói kincseinek egy részét is. A konfrontáció elkerülése végett a fejedelem mégsem akarta a vajda tudomására hozni, hogy értesült az ajánlatról – értesülései szerint a Portának egyébként is tudomása volt erről, és már készen állt rá, hogy a környékbeli pasákon keresztül Havasalföldnek nyújtott engedményekkel stabilizálja a helyzetet. A fejedelem célja minden nehézség ellenére az maradt, hogy „*az két Oláhország is olly rendben vétessék, hogy kincsei és népe ne az német,*

---

⁵⁶⁹ AR I., 141.; AR II., 627.; AR XI., 335.; *Bánkúti*, 24–26.; *Consilium*, 553. és *Ráday II.*, 371.

⁵⁷⁰ *Del Chiaro*, 190–192., 198., 201., 203.

⁵⁷¹ AR II., 149.

*de az török porta hasznos szolgálátira fordíttassanak.*⁵⁷² A fejedelem azonban Grabarics tudósításának megérkezéig Brâncoveanuval szemben várakozó álláspontra helyezkedett. Márciusban aztán Rákóczi arról tájékoztatta Mikes Mihály székely generálist, hogy a moldvai a gabonaraktár megépítése nehézségekbe fog ütközni, ezért inkább pénzbeli segílyt küldjenek helyette az exulánsoknak. A havasalföldi úttal kapcsolatban a fejedelem csak annyit jegyzett meg lemondóan, hogy (noha Grabarics jelentéséből végül kiderült, hogy Brâncoveanu továbbra is támogatja a szabadságharcot) a vajdától nem vár anyagi segítséget, sőt már annak is örülne, ha követe útja során – ahogyan az a fejezet címében is szerepel – „*kitudakolná az vajda szíves vagy szénes barátságát*”.⁵⁷³

Hogy Grabarics Jakab havasalföldi információszerző feladatának súlya jól érzékeltethetővé váljon, bővebben ki kell térni Brâncoveanu és a bojárok (korábban érintőlegesen említett) szembenállására. Az ellenpárt két főalakja nem volt más, mint a vajda két, részlegesen már bemutatott nagybátyja (azaz édesanyja, Stancă testvérei) Constantin és Mihai Cantacuzino – akik korábban bátyjukat, Şerban vajdát (1678–1688) is együtt mérgezték meg. Előbbi Brâncoveanu étékfogó mestereként (*stolnic mare*) szerzett befolyást az udvarban, s 1707-től folyamatosan szervezkedett a vajda ellen – tehetett, mert széleskörű nyelvismereténél fogva ő irányította levelezését. Utóbbi éppen a fővezéri tisztséget (*spătar mare*) bírta, ám a vajda leváltotta – ekkor döntötték el a Cantacuzinók, hogy külső segítséggel leváltják Brâncoveanút és magát Mihai-t ültetik a helyébe. Ehhez Rákóczi segítségét is kérték: az ellenjelölt 1707 augusztusában Pekri Lőrincnek írta, hogy félti az életét a vajdától. Mindennek okaként félrevezetésképpen a magyarokhoz való hűségét jelölte meg, mondván, a vajda sajnálja a fejedelem oroszbarátságát, ugyanis ő fél Nagy Pétertől, sőt ebből kifolyólag egészen a németekhez húz. Mihai mindezért arra kérte Rákóczit: írja meg a Portának, hogy Brâncoveanu 20 000 aranyért megvette Fogarast a császártól (az ezért kapott pénzt Szebenbe vitték), sőt Balázsfalvát is megvásárolta II. Apafi Mihálytól – ebből természetesen egy árva szó sem volt igaz.⁵⁷⁴ Az imént szemügyre vett körülmények közepette Rákóczi végül megtagadta a segítséget, ugyanis alapvetően nem állt érdekében megbuktatni a vajdát. Ugyanakkor összességében nem jött neki rosszul a Cantacuzinók közeledése: némi odahatással befolyást gyakorolhatott a politikai életre, és nyílt politikai állásfoglalásra kényszeríthette Brâncoveanu vajdát. Mindazonáltal 1707-ben neki is megfordult a fejében a vajda leváltása: konstantinápolyi követei, Pápai János és Horvát Ferenc révén egyeztetett a már említett „francia orátorral”,

---

⁵⁷² AR II., 161., 293–297.

⁵⁷³ AR II., 202–207.

⁵⁷⁴ Tavaszy, 3–16.

Charles de Ferriol márkival, aki már egy éve Constantin Ducát, a korábbi moldvai vajdát (1700–1703) szeretne volna Havasalföld trónján látni. Ő Rákóczi számára is elfogadható, de legalábbis megfontolásra érdemes jelölt volt. A vajda azonban megsejthette, mi készül ellene: az akciót megelőzendő, 300 erszénynyi pénzt küldött a szultánnak, hogy Ducát elfogassa. Továbbá Rákócziban sem érett meg elég stabilan a vajda leváltásának gondolata. Valószínűleg figyelembe vehette Komáromi Jánosnak (1650?–1711), Thököly egykori titkárának – aki ekkoriban Sáros megyei kisbirtokára visszavonulva élt – hozzá intézett józan gondolatait is: *„Itt, Kegyelmes Urunk, azon vajdaság plus offerenti dabitur, jóllehet már sok ízben tentálták mások is ezen tisztbűl evortalni, de a sok pénzzel mindenkor praevalealt, ugy hogy egyszer illy állapottyában 1000 erszény pénzt is fizet. Job Nagyságodnak, ha mi injuriái vadnak is vele, más alkalmatossab időre halasztani, s addig dissimulálni... Egyszersmind Nagyságodnak sem leszen kárára, ha inkább továbbra is az igaz szomszédságot continuállya vele.”*⁵⁷⁵

Brâncoveanu és a bojárok küzdelmei ellenére a jó kapcsolatok 1708-ban folytatódtak Havasalfölddel, illetve Moldvával is. Utóbbi fekvésének köszönhetően a nemzetközi diplomácia színteréül is szolgált: Rákóczi a vajdán keresztül tartotta a kapcsolatot a dobrudzsai Babadag pasájával, a lengyel követek rendszeresen Moldván át érkeztek Máramarosba. Gavriil Golovkin (1660–1734) orosz kancellár fia szintén az országon keresztül tértek haza magyarországi követségük végeztével, és Rákóczi fogarasi román diplomatáját, a már említett Thalaba Mátét is Moldván át rendelte vissza Oroszországból.⁵⁷⁶ A Racovița-val folytatott kereskedelem is virágzott, Rákóczi lovai egy részét a fejedelemségtől vásárolta (noha felsrófolt árukra több ízben is panaszkodott) – cserébe a máramarosi havasokon keresztül szállított tokaji borért. Ekkoriban merült fel a térségben fekvő Borsa és Majszin településeken keresztül Moldvába vezető kereskedelmi út és a hozzá tartozó kocsmák kiépítése.⁵⁷⁷ Részint e tervnek köszönhetően a vajda továbbra is befogadta az Erdélyből menekülteket: 1708 márciusában újabb különítmény érkezett a fejedelemségbe a Görgény várát feladni kényszerülő Rákóczi-párti őrség tagjai személyében.⁵⁷⁸ Az exulánsok egyre nagyobb létszámú csoportjai között viszály ütötte fel a fejét: a Keleti-Kárpátok lejtőin aprófalvakban szétszórtan élő előkelőbb családok örökösen torzsalkodtak egymás közt, sőt néhányan visszaköltöztek Brassóba és császárpártivá lettek. Mikes Mihály háromszéki főkapitány és székely generális leveleiben rendszeresen kérte Rákóczit, hogy kézre kerülésük esetén példásan büntesse meg őket. A

---

⁵⁷⁵ Ráday II., 374–377., 410. és Iorga 1902/1, 131–145.

⁵⁷⁶ Ráday II., 385–386., 396–401. AR II., 184. és AR V., 537.

⁵⁷⁷ AR II., 194., 612–613. és Ráday II., 401–403.

⁵⁷⁸ AR II., 224. és AR XII., 371.

menekültek eltartása mindeközben komoly összegeket emésztett fel, ezért májusban a fejedelem Tasnádra hívta gyűlésre a partiumi megyék és Debrecen városának követeit, hogy az 1707-es császári támadást követően Erdélyből Moldvába és Havasalföldre kibujdosottak segélyezéséről tárgyaljanak. Továbbá Vargyasi Daniel Pétert (?–1741) – az említett István testvérét, 1704-ben a felkelőkhöz csatlakozott fejedelmi főfegyverhordozót, későbbi havasalföldi követet és moldvai exulánst; majd a szatmári béke utáni unitárius főgondnokot – küldte az exulánsokhoz, hogy szükségleteikről tájékozódjon.⁵⁷⁹ Vele együtt 2000 forintot is továbbított, melynek negyede Barta András ítélmestert illetve meg (gyaníthatóan a belső feszültségek csillapítása végett) – valamint annak ígétét, hogy Máramaros vármegye terhére hamarosan 600 *oralis portio*, valamint egy doktor, Huszti István küldését is elrendelik (az ő útjára 100 forintot különítettek el). Rákóczi továbbá azt üzent a moldvai vajdának, hogy amennyiben ő vagy közvetlen környezete megszorul, szívesen látják Magyarországon, illetve Erdélyben – természetesen az erdélyi menekültekéhez hasonló önköltség-hozzájárulás fejében.⁵⁸⁰ Ezt követően Rákóczi (nem sokkal a sorsdöntőnek bizonyuló, 1708. augusztus 3-i trencsényi csata előtt...) júliusban üzent moldvai és havasalföldi követőinek: megköszönve eddigi segítségüket arra biztatta őket, hogy tartsanak ki továbbra is, mivel közel a győzelem, mely után hűségükért megjutalmazza őket – de addig is egyeztet a moldvai és a havasalföldi vajdával, valamint a Portával, hogy bántódásuk ne essék. A fejedelem még aznap írott levelében – melyet Racovița-nak és Brâncoveanunak is elküldött – sietett a vajdák tudtára adni, hogy továbbra is fenn kívánja velük tartani a jószomszédi viszonyt. Egyúttal arra kérte őket, hogy a későbbiekben engedélyezze a bujdosóknak a szabad visszatérést Erdélybe, ott tartózkodásuk idejére pedig szavatolja adómentességüket.⁵⁸¹

A fejedelem mindazonáltal ragaszkodott a vajdaságokkal való hivatalos ügyintézéshez, ennek szellemében kinyilvánította, hogy a moldvai és havasalföldi magánlevelezések „*kemény tilalmát szolgálatunk és országunk java meg kívánja*”. Ez az intézkedés minden bizonnyal a Moldvában ragadt, ekkoriban meglehetősen inaktív exulánsok komfortfokozatának csökkentését, egyszersmind mihamarabbi hazatérésüket és ismételt hadba állásukat is kívánta volna szorgalmazni egyúttal. A fejedelem ezzel együtt is gondoskodott a keleti román vajdaságba emigrált híveiről: 1708 februárjában Török Zsigmondot, az 1705-ben a felkelők soraiba állt korábbi császári provinciális commissariust, az 1707-es marosvásárhelyi országgyűlés Hunyad és Zaránd vármegyei inspektorát küldte ki hozzájuk, hogy ellátásuk,

---

⁵⁷⁹ AR II., 262., AR III., 608. és Daniel 1896, 205–212.

⁵⁸⁰ Ráday II., 401–403., 419., AR II., 262–265., 615. és AR XII., 387., 397–399.

⁵⁸¹ Consilium, 302–305.

pontosabban élelmezésük kapcsán intézkedjen. Az út legalábbis nagyvonalakban sikeresnek volt nevezhető: Károlyi Sándor generális alig egy hónappal később, 1708. március elején már arról tájékoztatta a fejedelmet, hogy Török Zsigmond Ugocsán keresztül megérkezett hozzá Nagykárolyba.⁵⁸²

A kapcsolattartás monopóliumát Rákóczi mindenesetre *ex incumbenti sibi officio* Károlyira bízta,⁵⁸³ mely önmagában sem mutatkozott egyszerű feladatnak. 1708 márciusában Bercsényi Miklós így írt erről: „*Az havasalföldi vajda, igenis, elhiszem, többet fél az némettül: azért is inkább szeretne minket, – ha nem félne még szeretni is!*”⁵⁸⁴ Rákóczi mindenesetre néhány nappal később baráti hangvétellű levelet intézett Brâncoveanuhoz, melyben megköszönte Grabarics Jakab szívélyes fogadását, egyúttal emlékeztetett a karlócai béke mindkettejük száma elégtelen voltára („*scientes, duo haec Regna a tot saeculis Otomanno draconi et Imperiali aquilae Domus Austriacae objectum offam fuisse*” – a vajda asztalnokának, Mihai Cantacuzinónak az erdélyi ortodox románokkal kapcsolatban idézett kijelentése idézhető fel).⁵⁸⁵ Emellett kérte, hogy ne szövetkezzenek a rácokkal, végezetül pedig megemlítette, hogy interveniált Havasalföld érdekében a cárnál, akinek most épp a válaszát várja ezügyben.⁵⁸⁶ A havaselvi utakat az imént említett átmeneti bizonytalanságot követően ismét használni kezdték Rákóczi diplomatái: 1708 áprilisában a fejedelem azt írta Pápai János konstantinápolyi követének hazarendelésekor, hogy „*vegye Havasalfölde fele uttyát az securitasra nézve*”.⁵⁸⁷ Moldva irányában viszont akadozni látszott a postai közlekedés, 1708 júniusában ugyanis Rákóczi megüzente Gavriil Golovkin orosz kancellárnak, hogy inkább a Máramaros–Lengyelország útvonalon keresztül tartsák ezentúl a kapcsolatot.⁵⁸⁸

Csakhamar azonban a déli fejedelemség helyzete is instabillá vált: 1708 júliusában a Cantacuzino-fivérek vezette bojárok ismét felemelték szavukat Brâncoveanu vajda hatalma ellen. Mikes Mihály Rákóczinak írt leveleiben arról tudósított, hogy „*az egész dolog áll a mostani havasalföldi vajdának székitül való amotiójában... bizonyoson mindjárt Erdélybe be szökik, s – bűnössé tévén magát, okvetetlen Szpatár Mihályt (minthogy őtet amplectalják az egész ország rendei) teszük vajdává.*” Mikes erkölcsi alapon is igyekezett megmagyarázni a szervezkedést – „*ne úgy fogja mindazonáltal pártjokat Felséged, mint Porta ellenségének, hanem ezen maga privatumát országa veszedelmével űző főnek amotiójában és magok*

---

⁵⁸² AR XII., 343.; *Bánkúti*, 213.; *Thaly 1897*, 596. és *Wesselényi*, 295., 573.

⁵⁸³ AR XII., 333–338., 346.

⁵⁸⁴ AR V., 577.

⁵⁸⁵ *Cernovodeanu*, 68.

⁵⁸⁶ AR XII., 207–210.

⁵⁸⁷ *Ráday II.*, 410.

⁵⁸⁸ AR II., 396–397.

szabadságok reductiójában munkálkodó rendeknek” –, ugyanakkor vélt hasznossága miatt is támogatta: „...ha valamiképen ezen dolgot effectuálhatná Felséged, bizony ügyünknek nem kicsiny progressusára, szegény hazánknak nagy javára lenne. Különben is kiváltképen való affectussal viseltetnek felségedhez az nagy rendek, mind itt (Havasalföld), mind amott (Moldva), és ha ez iránt prosperálódhatnánk, devincálná Felséged annyira ezt a két olah országot, hogy tamquam a supremo patrono alattomban dependenter lévén, minden tülök való Felséged kérése parancsolat lenne, mert ugyan is bölcsen meggondolhatja Felséged, hogyha ez a vajda Szebennek, Barassónak szorulásiban nem succureált volna, mennyivel nagyobb progressusi lettek volna csak eddig is dolgainknak...”. Mikes el is küldte titkárát Bukarestbe, hogy tárgyaljon az elégedetlenekkel. A küldött jelentésében ez állt: „Nyilván megértették az havasalföldi boerok, hogy a vajda az török portának még most is benn való kegyeltje volna. Munkálkodik Felséged az török Portán, hogy az havasalföldi vajda az némettel együtt azt practizálja, hogy Felséged erdélyi fejedelemségre be ne mehessen, s azt hirdeti: minden erdélyi vajdaságot neki ígérték, az fiainak generalisságot.” Az elégedetlenek kérték Rákóczit, hogy Mihai Cantacuzinót támogassa, aki „hadd üssön be Brassó felől Targovistyára, hadd verjék fel az vajdát, azután elég fizetett hadok lehessen.”⁵⁸⁹ A vajda ellen a bojárok végül a következő vádpontokat fogalmazták meg: többet adóztat a császárnak, mint a Portának, mégis a Porta adójából lecsípett pénzből tartja fenn már házas gyermekeinek udvartartását; egyértelműen törökellenes éllel vette fogarasi, szombatfalvi és brassói házát, hogy szükség esetén ide menekíthesse előlük ingóságait; despotikus hatalmával elnyomja a bojárokat.⁵⁹⁰

Rákóczit ekkor az 1707-es eseményeknél is komolyabban elgondolkodtathatta a Cantacuzinók támogatása, ugyanis ezúttal felajánlották neki, hogy közvetítői segítségükkel a katonai határőrvidéki rácokat az ő pártjára állítják. Az ebből a megfontolásból való közeledés Brăncoveanu vajda trónkövetelő unokatestvéreirez már ennek az esztendőnek az eseményei tükrében sem volt előzmények nélküli. Az említett 1707. októberi ungvári kiáltvány megszövegezése után ugyanis 1708 januárjában Nedeczky Sándor minszki követsége során igyekezett ratifikáltatni is azt a cárral; a reménybeli egyezmény feltételeinek megszegése esetén történő kölcsönös katonai segítségnyújtás kötelezvényével kiegészítve azt. 1708 márciusában, Szmolenszkben Nedeczky már a megállapodás kihirdetésének és végrehajtásának céljából Magyarországra küldendő két szerb követtel (a hadsereg részéről az épp Havasalföldről érkezett Pantelimon Bošić; egyházi oldalról pedig Pécs 1704-es vladikája) is egyeztetett; ám az ügymenet továbbra is akadozott. Amikor 1708. július elején megérkezett a cárhoz Thalaba

---

⁵⁸⁹ Ráday II., 150., 371–377.

⁵⁹⁰ Ráday II., 423–436.

Máté, hogy felváltsa tisztségében Nedeczkyt, utóbbi végül egyedül (nem pedig az eredeti terv szerint, a rác követek és a Rákóczihoz küldendő orosz megbízott társaságában) tért vissza Magyarországra.⁵⁹¹

Mindeközben ugyanakkor a havasalföldi bojárok is megkezdték a tárgyalásokat a magyarországi szerbek megbízottjával. Lugosi Ferenc (1663–1720) erdélyi bujdosó (aki I. Apafi Mihály korábbi titkárának fiaként 1706-ban menekült Havasalföldre cselédségével együtt, s mind Brâncoveanunak, mind a Cantacuzinóknak bizalmas embere volt) arról számolt be a fejedelemnek, hogy a Szebenből a havasalföldi Târgoviștebe fedett lókupecként érkezett Rosa rác kapitány tudatta vele és társaival, hogy Popovics-Tököli János császári ezredessel az élen „*a német alól inkább az oroszok alá bízna magát a szerbség*” – sokatmondó az instabil közhatalmi viszonyokról, hogy nem csupán Brâncoveanu vajdával, hanem az őt leváltani készülő bojárcsalád másik befolyásos tagjával, Toma Cantacuzinóval (Spătar Toma) tárgyalt minderről. Előbbivel való egyeztetésén ugyanakkor részt vett a néhai David Corbea öccse, Teodor is – ő pedig arról számolt be ennek kapcsán, hogy bátyja korábbi cári követségén fellelkesülve Rosa szorgalmazta a tárgyalások azonnali megkezdését. Mikes Mihály ugyanekkor jelentése pedig mindezt (ami voltaképpen egyet jelentett volna a szabadságharc melletti, vagy azzal legalábbis jóindulatúan semleges állásfoglalással) azzal egészítette ki, hogy Rosa kapitány Bukarestben szeretne volna elérni seregével együttes Oroszország felé való keresztülbocsátását; ám „*az havasalföldi urak, az kik jóakaróink, visszaküldvén, teljes ügyekezettel Felséged hűségére kívánják őket disponálni, melyről irt is egyike Felségednek, kérvén azon, hogy egy okos, de nem nagy rendű s hites emberét méltóztassék Felséged mentől hamarabb hozzájuk küldeni, ... [hogy] az rácokat Felséged hűségére inclinálják.*”⁵⁹² (Mikes Mihály jelentéseiből egyébiránt általánosságban véve is úgy tetszik, mint aki kifejezetten szorgalmazta volna a Cantacuzinókkal való megegyezést, akár a mindenesetre nem kevésbé kipróbált hűségű Brâncoveanu vajdával szemben. Ebbéli megérzésében segíthette a havasalföldi belpolitikai viszonyokra való közelebbi rálátása moldvai exulánsként; valamint a szívélyes viszonyhoz képesti hatékony gyakorlati együttműködés különösen csekély volta a két Kárpátokon túli fejedelemséggel, ami pedig az ő és társai hazatérését is jelentősen hátráltatta.) A kedvező hírek hallatára Rákóczi júniusban kémeket is küldött az átállni készülőkhöz, elhatározásuk szilárdságát és a szervezkedés pontosabb állását kipróbálható; s ekkor kapcsolódott be a havasalföldi közvetítők sorába az említett Damaschin râmnicai püspök és a görög származású Avram Ioan pópa, a Cantacuzinók bizalmi embere. Utóbbi hozott hírt arról,

---

⁵⁹¹ Benda, 14.

⁵⁹² Benda, 15.

hogy a szerb katonai vezetők (Popovics-Tököli Jánossal az élen) már Brâncoveanu vajdánál érdeklődtek arról – mint szándékuk szerint valóról –, hogy mikor érkezik a cár követsége, hogy Rákóczit a rácok fejedelmévé tegye.⁵⁹³ E fordulat ugyancsak nem volt előzmények nélküli: 1706-ban a szerb tisztek a megígért autonómia helyett még mindig császári fennhatóság alatt szolgáltak; az ellentéteket pedig tovább élezte, hogy – épp a felkelés oldalára való átállást megelőzendő – I. József adminisztrációja az újonnan választott pátriárkát (egyben korábbi jenői püspököt és királyi tanácsost), a meglehetősen élemedett korú Isaija D(i)aković-ot (1635–1708) bécsi fogságba vetette túszként, aki a császárvárosban is hunyt el épp ebben az esztendőben, július 20-án.⁵⁹⁴ (Ugyanerre a sorsra jutott korábban Arsenije Č(a)rnojević (1633?–1706), híveit 1689-ben magyarországra költöztető, és privilégiumaikról 1690-ben I. Lipóttal megállapodott ipeki pátriárka, aki még 1698-ban – tehát még egyrészt a karlócai oszmán–Habsburg békekötés (1699) és a szerb katonai határőrvidék császári megszervezése (1701) előtt – Brâncoveanu vajdával párhuzamosan tárgyalta Rákóczival egy esetleges felkelésben való részvétel feltételeiről, amiért 1701 és 1703 között Bécsbe internáltak, s végül a császárvárosban is hunyt el.⁵⁹⁵ A későbbi fejedelem a századfordulós egyezkedések során 40 000 rác katonára rendelkezésre bocsátásáról állapodott meg a pátriárkával; az 1690-es kiváltságok, azaz az – I. Lipót államigazgatásának bizonyos ágensei által ekkor már esetenként vitatott – adómentesség, illetve a szabad vallásgyakorlás fenntartása mellett.) Ekkor már olyan hírek is terjedtek a rác katonaság soraiban, hogy a bécsi jezsuiták a ruszin és a román után a szerb görög katolikus unió előkészítésén fáradoznak; tárgyalási pozícióikat ráadásul az sem javította, hogy július 26-án egy portyázó felkelőcsapat foglyul ejtette Popovics-Tököli Jánost, sőt vele egyetemben két öccsét is.⁵⁹⁶

A fejedelem a havasalföldi bojárok ügyével azonban csak az augusztus 3-i trencsényi csatavesztést követően kezdett el komolyan foglalkozni, ugyanis ekkora vált elodázhatatlanul fontossá számára egy hozzá feltétlenül hű vajda és a szerbekkel való megegyezés. Mindehhez az is meghatározó módon hozzájárult, hogy az év eleji minszki-szmolenszki Nedeczky(–Thalaba)-delegációra válaszul csupán ekkor, 1708. augusztus 19-én érkezett meg az idős cári követ, Jemeljan Ivanovics Ukrainev (1641–1708). Utasításában, alighanem a magyarországi katonai helyzet megváltozásának is betudhatóan, pedig már csupán egyetlen feladat szerepelt: a békeközvetítés a felkelők és császáriak között – ennek szellemében minden bizonnyal ő sem

---

⁵⁹³ *AR II.*, 389.

⁵⁹⁴ *Hornyik III.*, 705.

⁵⁹⁵ *Ráday II.*, 424.

⁵⁹⁶ *Benda*, 9. és 14–15.

próbálta meg rábírní az immár fogolyként elé vezetett Popovics-Tökölyt aradi főkapitányi fennhatósága alatt lévő hadai minden áron való átpartoltatására. („A rác Tököly” végül 1709 júniusában szabadult a felkelők fogságából, s lett a szatmári békekötést követően 1716–1718-ban az aradi lovas határőrök főkapitánya, colonellus, 1724-től pedig császári birtokadomány tulajdonosa.⁵⁹⁷) Ráadásul hiába bízta rá Rákóczi ugyanekkor a havasalföldi elégedetlenekkel való tárgyalást gróf Rhédey Mihály (1680–1716) testőrőrmesterre, a szerbekkel való kibékülést pedig Hellebronth János (1672–1738) ezereskapitányra (augusztus 29-ben követutasításba adva, sőt nyilvánosan ki is hirdette az említett 1707-es ungvári kiáltványt); követségük elindítására végül mégsem került sor. Ukrainev ugyanis David Corbeához hasonlóan tragikus sorsa miatt megbízatását nem teljesíthette: alig hetekkel megérkezését követően vérhasban megbetegedett, és 1708. szeptember 12-én elhunyt – az egri szerb ortodox templomhoz tartozó területen temették el.⁵⁹⁸

A delegációküldés elmaradtával Rákóczi legközelebb 1708 novemberében Constantin Brâncoveanu vajdának írt baráti hangvételi levelet, melyben tájékoztatta, hogy hadai továbbra is a Vág–Dunántúl-vonalat tartják, a császáriak pedig fegyverszünetet kínáltak a béketárgyalások megkezdése végett – hogy aztán átcímezve ugyanezt elküldje a bojároknak is, s az épp a Portáról hazatérő Pápai Jánost mind a vajdával, mind a Cantanuziókkal való tárgyalásra utasítsa. Láthatóan a fejedelem a pontos erőviszonyok ismeretének híján maga sem tudta pontosan, hogy mit szeretne – ez alighanem részint a trencsényi csatavesztés utáni önbizalom-megcsappanásának, részint pedig maguknak a hagyományosan kacifántos havasalföldi viszonyoknak volt betudható. A bojárokkal 1709 elején még folytatódott az ismét eredménytelennek bizonyuló párbeszéd, de a szerbekkel való kibékülés terve végleg a feledés homályába merült.⁵⁹⁹

Az északnyugati fronton bekövetkezett fordulatot követően Rákóczi időközben ismételten kísérletet tett az exulánsok aktivizálására is: 1708. augusztus 24-én utasította Károlyi Sándort, hogy a Moldvából katonai szolgálatra jelentkező Mikes Mihálynak az erdélyi hadműveletekben megfelelő szerepkört adjon, továbbá módosítsa úgy saját csapatainak mozgását, hogy azokkal a Brassó környékén betörni kívánó Mikes alakulatainak segítségére lehessen. (Mikes Mihályt egy nappal korábban nevezte ki Rákóczi székely főgenerálissá Egerben, egyszersmind a parancsnoksága alá rendelve valamennyi moldvai és havasalföldi

---

⁵⁹⁷ AR II., 483. és Ráday II., 424.

⁵⁹⁸ Váradí Sternberg, 233–251.

⁵⁹⁹ Ráday II., 435.

exulánst.)⁶⁰⁰ Ezt elősegítendő, a fejedelem a hároméves portai követségének lezárultával hazatérő Pápai Jánost bízta meg, hogy tárgyaljon Brâncoveanuval a Havasalföldre bujdosott magyarok ügyében.⁶⁰¹ A moldvai menekültek – noha szeptemberben még visszaüzentek Károlynak Aknavásárról⁶⁰² – azonban tétlennek mutatkoztak: 1708 októberében Mikes ebbéli panaszaira a fejedelem másnapi válaszában annyit felelt, hogy ő ugyan megpróbál mindent megtenni ottani híveiért, ám a sanyarú helyzet miatt pénzt nem küldhet.⁶⁰³ Mindez valamelyest novemberre változott meg, ám ekkor is mindössze harminc katona és hatvan ló érkezett Máramarosba a menekültek részéről. Nekik a fejedelem a huszti uradalomban jelölt ki szálláshelyet, szénára és kenyérré való pénzt utalt ki nekik (1709 januárjában összesen 1200 forintot), valamint úgy rendelkezett, hogy a Moldvában maradtakat a máramarosi sóaknákból lássák el. Ekkor érkezett vissza a Tompa Miklós háromszéki kapitány vezette székely legénység is – velük kapcsolatban Rákóczi arra utasította Károlyi Sándort, hogy ne hagyja őket tétlenül, hanem ossza be az erdélyi haderőbe.⁶⁰⁴

Szűkülő lehetőségek, csökkenő eredményességű kapcsolattartás Moldvával és Havasalfölddel a felkelés végjátékában (1709–1711) és azt követően

1709-ben is folytatódtak a kereskedelmi kapcsolatok a két vajdasággal: júliusban a Konstantinápolyból immár véglegesen hazatért Pápai Jánost bízta meg Rákóczi a moldvai és havasalföldi sertésvásárlási ügyletek lebonyolításával, s e célra 1800 forintot különített el. Az élőállat-kereskedelem a havaselvi bojárokkal való párbeszéd fennmaradását is bizonyítja, ugyanis a fejedelem mindezzel kapcsolatban Mihai Cantacuzinóval levelezett.⁶⁰⁵ A keleti fejedelemségben azonban kedvezőtlenre fordult a helyzet: augusztusban Pápai Gáspár már arról panaszkodott Károlyi Sándornak, hogy Moldva egy tatárok szította orosz-török konfliktus átjáróházává válhat – a kán ugyanis megtámadta a cárt, aki erre a Fekete-tengerre koncentrált haderejét, ám ezt már a szófiai pasa sem nézhette tétlenül.⁶⁰⁶ E harapófogóba bukott aztán bele Racovița vajda is, utódja Nicolae Mavrocordat (1709–1710) lett. Rákóczi sem figyelte tétlenül a fejedelemváltást: októberben Ráday Pált küldte Moldvába azzal az utasítással, hogy nyerje

---

⁶⁰⁰ AR XII., 417. és Mészáros 2006, 149.

⁶⁰¹ Ráday II., 484.

⁶⁰² MNL OL, P 396 (A Károlyi-levéltár Rákóczi-kori iratai.), 1_06351 és 1_09579.

<https://adatbazisokonline.mnl.gov.hu/adatbazis/a-karolyi-leveltar-rakoczi-kori-iratai/hierarchy>. Letöltve: 2025. augusztus 9.

⁶⁰³ Consilium, 326–328.

⁶⁰⁴ AR II., 621–624. és AR XII., 436.

⁶⁰⁵ AR II., 429., 636–638.

⁶⁰⁶ AR XII., 474.

meg az új uralkodót is a szabadságharc ügyének. A kancellár sikerrel járt, 1710 januárjában Mavrocordat a saját fiát küldte követségbe Rákóczihoz, aki a vele való kassai tárgyalások után elégedetten állapította meg, hogy „*atyja... nagy jóakarója ügyüknek*”.⁶⁰⁷ Azonban a fejedelemnek elkélt volna saját, ott tartózkodó embereinek segítsége is, ekkortájt Bercsényinek írt leveleiben kifogásolta a „Moldvában quartélyozók” tétlenségét. Az ügyben 1710 februárjára sikerült végre komolyabb eredményeket elérni, Rákóczi Nagy Péternek is beszámolt róla, hogy visszahívta a keleti fejedelemségben tartózkodókat, személyesen is találkozott velük, hadba állította őket és zsoldot adott nekik – ám a siker tiszavirág-életűnek bizonyult, ugyanis a romhányi csata (1710. január 22.) vereségét követően a jobbszárnyon harcoló moldvai menekültek tömegesen tértek vissza korábbi szálláshelyükre, s újabb exulánsok is követték őket. A velük való hatékony kapcsolattartás érdekében a fejedelem márciusban ismét Ráday Pált bocsátotta útnak – aki ezúttal már azt is feladatául kapta, hogy puhatolja ki a vajda bujdosókhoz való viszonyulását a szabadságharc esetleges kudarca után...⁶⁰⁸ Áprilisban Rákóczi már arról tájékoztatta Vay Ádám szenátort, hogy a fejedelem hívei számára „a két Oláhországba” való távozás továbbra is megengedett – a tanácsurakat, a főispánokat, és a táblabírókat kivéve, ám rokonaikat ők is kivihetik. Azonban arra szólította fel Vayt, hogy igyekezzen olyan menlevelet biztosítani a távozóknak, melynek értelmében jószágaik és cselédek kikísérését követően azonnal visszatérnek „a fejedelem hűségére és a haza szolgálatára”. Ennek szellemében Rákóczi áprilisban kifejezetten ellenezte (a moldvai emigrációja kapcsán már említett) losonci Bánffy László Kraszna vármegyei ispán moldvai kiutazását, s csak azzal a feltétellel engedélyezte ideiglenes távozását, ha elküldi a fejedelem levelét Mavrocordatnak. Ebben tájékoztatta a vajdát, hogy további Rákóczi-pártiak érkeznek az ő engedélyével és tudtával – lelkiigondozásukról a románvásári püspök gondoskodjon. Továbbá fogadkozott, hogy katonái a végsőkig kitartanak „*az igazságos háborúban az elnyomó ellenség fegyverei ellen folytatott harcban*”, s a szövetségesi hűség is töretlen marad: győzelem esetén is folytatni kívánják az együttműködést Moldvával.⁶⁰⁹ Rákóczi ezt követően még egy levelet küldött „az erdélyi bujdosó rendeknek”, hogy megkapta és megértette a több ízben eléterjesztett folyamodványaikat – különös tekintettel a tervezett máramarosi találkozóra –, továbbá emlékeztette a címzetteket, hogy házuk népét és cselédjeiket továbbra is magukkal vihetik Moldvába, ahol védelmet élveznek. A fejedelem ugyanakkor leszögezte: aki hadra fogható, köteles hazatérni, s addig is az ő hűségén maradni – mivel pedig a magasabb rendű felkelők

---

⁶⁰⁷ AR II., 582–583. és AR VIII., 144–146.

⁶⁰⁸ AR III., 12., 15–16., 80. és AR VIII., 200.

⁶⁰⁹ AR III., 412–413.

nem nélkülözhetőek, ezért aki közülük eddig nem emigrált, ezután se tegye. Végezetül megnyugtatta az exulánsokat, hogy továbbra is bízik hűségükben, eddigi érdemeiket nem feledi, ügyük előremozdítása érdekében pedig írt a két oláhországi vajdának is.⁶¹⁰ A Moldvába távozás feltételes engedélyezése az ottani ellátási viszonyokon azonban mit sem javított: májusban Rákóczi – némileg megengedőbb hangnemben – már újabb bujdosóinstanciákról számolt be Károlyi Sándornak: „...éhelhalásra juttatni penig lelkünkisméreti ellen való; ha azért tartások csak lehetetlen: akár Moldva, akár Bánya felé menjenek, – nem tehetek róla.”⁶¹¹ A helyzet fokozódó érzékenységre ekkor éreztek rá a császári erők is, 1710 júniusában Stephan von Steinville lovassági tábornok kihirdette „az öfelsége gráciáját az elbujdosotak hazájokban való recipiálása felől.” A félig-meddig burkolt kapitulációs ajánlat nem is talált kedvezőtlen fogadtatásra: Csíkszék tisztjei meg is írták a „tekintetes nagyságos s nemzetes Erdélyből Moldovába magokat recipiált magyar kedves atyánkfiainak”, hogy „ezen alkalmatosságot meg ne vessék, minden bizonytalan reménységekhez ragaszkodván, mint eddig.”⁶¹² Gyors válaszlépésként Rákóczi utasította Károlyi Sándort, hogy találkozzon Barcsay Ábrahám erdélyi kincstárnokkal és egyezkedjen vele a Károlyi irányítása alatt álló vármegyékben a moldvaiak megsegítésére beszédendő adóról. Ebből azonban semmi sem valósult meg, sőt a menekültek augusztusban már maguk is panaszkodtak a pénz hiányáról. Látván, hogy az exulánsok eltartása kezd ellehetetlenülni, 1710 szeptemberében Rákóczi felfüggesztette az egyéni emigrációs kérelmek elbírálását.⁶¹³ Októberben pedig már úgy vélekedett: „nem tehetem, hogy az érdemesek kenyérét... azokra fordítsam, az kiket úgy is kéntelen és mintegy erővel kellene tartani hűségemben”.⁶¹⁴ Ennek ellenére a fejedelem igyekezett mindent megtenni, hogy a kint rekedtek helyzetét rendezze: 1710 novemberében még Bercsényi Miklós felesége, Csáky Krisztina is levelezett a moldvai menekültek ügyében Mavrocordat vajdával, decemberben pedig sokadszorra is a fogarasi román kisnemes, Thalaba Máté indult követségbe az uralkodóhoz. Rákóczi ekkoriban már a személyes közbenjárásra is elszánta magát – e tervét Mavrocordat bukása hiúsította meg, akinek helyére a Bercsényi által tévesen (valószínűleg testvéreire, az említett Antioh Cantemir korábbi vajdára gondolva) csak „valami Antiochius” néven aposztrofált Dimitrie Cantemir (1710–1711) került.⁶¹⁵

---

⁶¹⁰ AR III., 243–245., 248., 416.

⁶¹¹ AR III., 268.

⁶¹² Székely Oklevéltár VII., 151.

⁶¹³ AR III., 487., 535. és AR XII., 508.

⁶¹⁴ AR III., 186.

⁶¹⁵ AR VI., 615., 624., 633.

Moldva kulcsszerepe mindenesetre továbbra is megmaradt: a Bercsényi Miklós által felbérelt arnót (albániai török) segédhadak Erdélybe érkezését is a Keleti-Kárpátok hágóin keresztül várták. Moldva és Havasalföld növekvő orosz orientációját kihasználva Bercsényi és Nedeczky Sándor ez idő tájt javasolták a cárnak, hogy a kozákok megnyerése végett adjon nekik bérbe a vajdaságok földjei közül néhányat – az ügy Mavrocordatón és Brâncoveanun keresztüli lebonyolítását Rákóczi vállalta volna.⁶¹⁶ Azonban e terv is füstbe ment, sőt a fejedelem kisvártatva már elkeseredetten írt a havaselvi kapcsolatokról: vargyasi Daniel Péter – eredetileg a moldvai bujdosókhoz küldött – követének megüzente, már csupán azért levelezik Brâncoveanuuval, hogy saját tanácsadóit meg ne sértse. A havasalföldiekkel való komoly együttműködés reménytelen, hiszen „*azok is egy geniusú emberek az törökkel, az kikhél ócsóbb szokott lenni az hit és az ajánlás az pénznél.*”⁶¹⁷ Szorult helyzetében Rákóczi persze az anyagi segítséget sem vetette volna meg, ám 1710 októberében Mikes Mihály nem tudott megállapodni a havasalföldi vajdával a kölcsön feltételeiről.⁶¹⁸ 1711 januárjában Bercsényi a lengyel főnemesekkel való jaroslawi tárgyalásán még arról biztosította partnereit, hogy „*én is előugrom Valachiával... az magunk fegyverivel*”, de ennek ekkor már nyilvánvalóan nem volt realitása.⁶¹⁹ Az egyetlen komolyabban felmerülő lehetőség, mely változást eredményez a vajdaságoktól való hatásos segélykérés ügyében, az lett volna, hogy az új vajdával elégedetlen oroszok megszállják Moldvát, majd ezzel a lendülettel Havasalföldet is az irányításuk alá vonják, ám végül ez sem valósult meg.⁶²⁰ A moldvai menekülteket ráadásul ismét komoly veszély fenyegette: 1711 márciusában a Porta a korábbi vajdát, Nicolae Mavrocordatot küldte Bécsbe tárgyalni a karlócai béke meghosszabbításáért – e paktum esetleges záradékai között pedig könnyen szerepelhetett volna az ő kiadatásuk is.⁶²¹ Áprilisban Rákóczi még elküldte szerb hívét, az említett Ráczy Draguly kapitányt, hogy tárgyaljon Havasalföldön, ám a Porta ekkor – leleplezván a fejedelem orosz kapcsolatait – már ellenségesen viszonyult a fejedelemhez, s vazallusai részéről is ezt magatartást várta el. Ezzel egyidőben Bercsényi Miklós kénytelen volt megüzenni a Nagy Péterhez tárgyalni induló Rákóczinak, hogy nem tud Lengyelországban sem a havasalföldi és moldvai menekültek ügyében közbenjárni.⁶²²

A szabadságharc sorsa pedig – még ha a távollévő fejedelem számára ez nem is vált azonnal világossá: ő ugyanis a keleti vajdaságban rekedtekkkel való levelezésében még május

---

⁶¹⁶ AR VIII., 185., 188–190.

⁶¹⁷ AR III., 502.

⁶¹⁸ Consilium, 332.

⁶¹⁹ AR VI., 672.

⁶²⁰ AR VI., 701–702.

⁶²¹ AR III., 604–605.

⁶²² AR III., 607. és AR VI., 607–608., 714.

végén is csak a *suspensio armorum*, azaz fegyverszünet kifejezést használta az *armistitium*, azaz a fegyverletétel helyett – megpecsételődött. Károlyi Sándor 1711. április 30-án „a szövetkezett rendek képviselőjében” megkötötte a szatmári békét Pálffy János császári főparancsnokkal.⁶²³

A következő egy esztendőből (1711–1712) – amíg eldőlt, kik térnek haza, illetve kik adják bujdosásra fejüket – még sporadikusan rendelkezésre állnak információk a szabadságharc ideje alatt Moldvába távozottakról. Rákóczi 1711 júniusában először írt az exulánsoknak: ha félnek az orosz-török összecsapás Havasalföldről kibontakozó harapófogójától, visszatérhetnek Erdélybe – már amennyiben bíznak az új császár, III. Károly jóindulatában. Így tett elsőként a már említett vargyasi Daniel István, aki elfogadván a szatmári béke feltételeit, letette a fegyvert és hazatelepült.⁶²⁴ A kapitulációt választókkal kapcsolatban Rákóczi úgy rendelkezett, hogy a Moldvában maradt ingóságait haladéktalanul gyűjtsék be, majd adják Mikes Mihály és Petki Dávid kezébe.⁶²⁵ Az egykori fejedelem még írt egy-egy fegyverbarátságáról biztosító levelet a moldvai és a havasalföldi vajdának, ám ezek érdemben az utolsóknak bizonyultak: 1711 nyarán kitört az orosz-török háború, mely nagyrészt Moldva és Havasalföld területén zajlott – előbbiben ismét uralkodóváltást hozva magával, a régi-új vajda Nicolae Mavrocordat (1711–1716) lett.⁶²⁶ Ezek után Rákóczi azt próbálta meg elérni, hogy bekerüljön a készülőfélben lévő utrechti (1713) és rastatti (1714) béke szövegébe Erdély fejedelmeként – 1712 januárjában az ehhez való hozzájárulásáért cserébe Abrudbányát ígérte Brâncoveanu havasalföldi vajdának, aki bizonyára ráállt volna az alkura, ám ekkor már ketten együtt sem lehettek kellően befolyásoló tényezők egy hasonló súlyú ügyben.⁶²⁷

A kapcsolatok zárlataképp ez év tavaszán Rákóczi még *passus*t biztosított borvásárlásra induló követőinek Moldvába, ahonnan ellentmondásos hírek érkeztek.⁶²⁸ A konstantinápolyi követségből 1712 augusztusában Lengyelországba visszatérni kívánó Pápai János moldvai tartózkodásáról Bercsényi lemondóan vélekedett: „*Akart volna Moldvában maradni Pápai, – nem szenvedte a vajda, hanemha nem correspondeál velünk, mert már az is németté lett, nem is akar bennünköt recipiálni.*”⁶²⁹ Ezzel szemben maga az érintett – aki a bujdosásban is hitet tett Rákóczi mellett – pozitív tapasztalatairól tett említést. Beszámolója szerint Nicolae Mavrocordat vajda szabályosan unszolta őt, hogy maradjon nála egész rokonságával, akiknek

---

⁶²³ AR III., 679–680.

⁶²⁴ AR III., 682–683.

⁶²⁵ AR III., 687–689.

⁶²⁶ Karácson, 63., 65., 81., 105., 116., 141. és Refik, 270.

⁶²⁷ Cernovodeanu, 69.

⁶²⁸ AR VII., 106., 129., 132., 165–166.

⁶²⁹ AR VII., 181–185.

szállást-ellátást biztosít, de ő ezt köszönettel visszautasította, mondván, „*én nem telepszem le ott, hanem várom mindenkor a fejedelem parancsát, akinek hűsége mellől el nem állok soha, még ha elvet is magától.*”⁶³⁰

A következő években a bujdosók többsége Lengyelországból Franciaországba, majd onnan 1717-ben az Oszmán Birodalomba távozott. Ekkor már Rákóczi korábbi havasalföldi és moldvai szövetségesei közül senki sem ült a saját trónján: Constantin Brâncoveanu az országában ritka hosszúnak számító negyedszázadnyi uralkodása utána – miután meghódolt Nagy Péternek – III. Ahmed szultán (1703–1730) bosszúból Konstantinápolyba hurcoltatta, majd 1714-ben kegyetlen kínzások közepette meggyilkoltatta. Helyére nem sokkal később (a térségben uralkodó zavaros belpolitikai viszonyok kitűnő példajaként) épp a Rákóczi-szabadságharc alatti utolsó moldvai vajda, Nicolae Mavrocordat került, aki – miután hazájában ismét elűzték a trónról – immár kizárólagosan Havasalföld fejedelme lett (1719–1730).⁶³¹

Ugyancsak az 1717-es esztendőhöz kapcsolódik a nevezetes (és általunk is részletesen taglalt) „utolsó tatárjárás”, melynek során az elsősorban a Krímből érkező fosztogató hadak Moldván keresztül törtek be Máramarosba, illetve Besztercébe. Az incidens egyszersmind jól mutatja a korábbi Rákóczi-párti felkelők körében a szatmári békekötést követő hat év során végbement átrendeződéseket. Míg az említett, 1709–1711 között gyalogezredes-brigadéros-eperjesi commendáns Bagossy László a Szatmár vármegyei hadak élén a tatárok megfékezésére törekedett – akárcsak egy szabadcsapat kapitányaként Beleznay János (1673–1754, a felkelést mindvégig szolgáló, és annak katonai ranglétráját végigjáró ezereskapitány, aki a béke dunántúli aláírójaként 1711-től máris császári ezredesként szolgált), vagy éppen Deák Ferenc (1652?–?, korábbi Thököly-főtiszt, majd a hegyaljai felkelők ellen, ám 1703–1706-ban már Rákóczi mellett harcoló lovasezredes, 1708–1710-ben aradi hadifogoly, a szatmári béke magyarországi aláírója) –; addig Esterházy Antal (noha ő maga nem lépett be Erdély területére) lengyel-, majd 1716-tól törökországi emigrációját követően épp a török-tatár-moldvai, illetve egykori felkelőkből is álló csapatokat vezette.⁶³² Elszenvedője volt ugyanakkor a katonai akciónak a közép-szolnoki Dobai Péter – az erdélyi vármegyék követe az 1706-os huszti országgyűlésen, illetve később, 1708-ban a fejedelemségbeli confiscált jószágok praefectusa,

---

⁶³⁰ AR VII., 191.

⁶³¹ Cernovodeanu, 70.

⁶³² Obetkó, 205. és Thaly 1867, 58., 61–62.

akinek két leányát rabolták el a tatárok; valamint a beregi Gulácsy János – 1707-ben felsőbányai dicator –, aki pedig maga esett fogságba.⁶³³

II. Rákóczi Ferenc 1735-ben hunyt el Rodostóban, s noha a követői közül például Mikes Kelemen még 1739 júniusában is arról számolt be „édes nénémnek”, hogy az erdélyi bujdosókkal a Moldva és Havasalföld határán fekvő Foksányban (*Focșani*) töltenek el egy hónapot, az egykori felkelők és a két román vajdaság közti hivatalos diplomáciai kapcsolattartás már egyszer s mindenkorra lezárult.⁶³⁴ E látogatást előzte meg – immár a fejedelem halála után – egy összességében ugyancsak meghiúsult, Havasalföldön és Moldván keresztül megvalósítani kívánt katonai kísérlet, amely (mint az elsősorban épp Mikes, valamint Pápai János és a szlovák-ruszin néphagyomány ál-Rákóczi kalandorai kapcsán is látható volt) a fejedelem fiának, Rákóczi Józsefnek az erdélyi trónra juttatását tűzte ki célul a Habsburg-török háborúk 1737–1738-as szakaszában. A szolgálója, a tót népi hőssé avanszált Trencsényi (Varró) Mátyás kapcsán említett korábbi szepesvári kapitány, generális-brigadéros, lengyel- és törökországi emigráns Csáky Mihály ezredparancsnok⁶³⁵ vezette emigráns felkelő, valamint török és román katonákat tömörítő hadak soraiban részt vett generálisként a szabadságharc ügye mellett korábban végig kitartó főstrázsamester-(vice)colonellus, lengyelországi emigrációja után cári generális, később szendrői török parancsnok, épp e vállalkozás közepette, Hotinban elhunyt Máriássy Ádám (?–1738)⁶³⁶; valamint a szatmári békekötést követően ugyancsak lengyel emigráns, majd konstantinápolyi követ, a III. Ahmed megbízásából a fejedelem Franciaországból való, 1716-os áttelepülésében is szerepet játszó Pápai János.⁶³⁷ Bizonyosan jelen volt továbbá e seregben a szabadságharc korábbi résztvevői közül a korábbi református hadibíró és vicefegyverhordozó, a Rákóczit Lengyel- és Franciaországba is követő, utóbbiban katolizált, majd Rodostó és a fejedelem halála után újra lengyel földön és Hotinban élt Ilosvay János (?–1740?)⁶³⁸; illetve a Nemesi Társaság korábbi gregariususa, a Rákóczit 1704 óta szolgáló, az 1714-ben nyert kegyelme ellenére a lengyel és a török emigrációt is megjárta, a fejedelem fiát Franciaországból a csapatok élére elkísérő Zay Zsigmond (1689–1758) is.⁶³⁹ A szervezkedésnek – s vele egyszersmind a Rákóczi-emigráció érdemi külpolitikai aktivitásának – a már említett módon Rákóczi József váratlan halála vetett véget 1738. november 10-én, a dobrozdusai Cernavodă-ban.

⁶³³ Nagy III., 326–327. és Heckenast, 169.

⁶³⁴ Mikes I., 240–241., 718.

⁶³⁵ AR I., 203.; AR VIII., 8. és Málnási, 33.

⁶³⁶ AR I., 445.; AR III., 332. és 336.; AR VIII., 109.; Esze 1955, 261. és Zachar, 115–127.

⁶³⁷ Benda 1963, 33–37.

⁶³⁸ Karácson, 112. és Petrovay III., 99–101.

⁶³⁹ AR III., 539.; Karácson 1911 és Ráday II., 191.

Utószó – Összegzés

A Rákóczi-szabadságharc és a románság kapcsolatát család-, vallás- néphagyomány- és diplomáciatörténeti megközelítésből vizsgálva megállapíthatjuk, hogy az erdélyi, moldvai és havasalföldi oláhok döntő többsége II. Rákóczi Ferenc erdélyi fejedelem pártjára állt. E megállapításra jutott nem sokkal a felkelés leverése után Nicolae Muște is, aki 1730-ban, Grigore Ghică moldvai vajda (1726–1733) titkáráként így emlékezett a szabadságharcra:

*„Gyűlöletes és elviselhetetlen volt számukra a császár uralma... falvaikat fosztogatva, csapataik a lakosságnak sok szenvedést és megpróbáltatást okoztak – a nemességnek éppúgy, mint a köznépnak –, és ezért történt, hogy fegyvert ragadtak a császár ellen... és vezériüknek Rákóczit választották.”*⁶⁴⁰

***

A Rákóczi-szabadságharc főbb pártolói az egyes magyarországi és erdélyi népcsoportok körében

Mint az részletesebben is látható volt, a II. Rákóczi Ferencet (1676–1735) és mozgalmát többségükben nem, vagy csupán igen kevés pártoló népcsoportok között is akadtak kivételek.

A(z észak)nyugat-magyarországi németek sorában mindenképpen említésre méltó Wohlmut Bernát felsőelefánti pálos rendfőnök, 1707-es ónodi országgyűlési követ; valamint Wolfart Ádám, az 1706-ban Győrből átszökött, majd felkelő colonellussá lett (és ezért elfogása után 1710-ben kivégzett) császári hadnagy.

A horvátok esetében a szökött császári huszárszázados, a dalmáciai származású Vojnovich József emelhető ki, aki 1706-ban Boszniában toborzott katonákat a szabadságharc számára; de korábban Rákóczi velencei, később pedig lengyelországi követi is volt, mielőtt 1710-es megházasodása után nyoma veszett volna a forrásokban.

A szerbek (rácok) közül a Hunyad vármegyében szolgáló határőrök egyikeként 1704-ben a felkeléshez csatlakozott – kapitányával, a korábban Maros-menti bolgár milíciát irányító Belgredán Ivánnal egyetemben – Draguly Farkas (Rác Draguly), aki az oszmán portai kapcsolattartás kulcsfigurájává lett a szabadságharc során; a szatmári béke aláírását követően, 1711-től pedig orosz cári ezredes lett. Az erdélyi szászok körében Arelt János és Soppel András

---

⁶⁴⁰ Muște, 27.

besztercei bírók; valamint Auner Pál medgyesi, egy bizonyos Lengyelfalvi nevű szászvárosi országgyűlési követ (1704, Gyulafehérvár és 1707, Marosvásárhely) és Zabanius János (1663–1703) szász comes is tevőlegesen támogatták a felkelést (utóbbit Rabutin de Bussy (1642–1717) császári tábornagy ki is végeztette).

A fosztogató katonáktól magukat pártállásra való tekintet nélkül megvédelmező – ugyanakkor a legkevésbé egységesen szerveződő, így ilyen értelemben a tárgyalt időszakban népcsoportnak is csupán erős megszorításokkal nevezhető – zalai és vasi vendeket ugyanakkor Szapáry Miklós (1680–1733) vezette a hadműveletek során; ám mivel szállásterületükre kevésbé terjedtek át a dunántúli harcok, így körükben nem maradt fenn érdemben a szabadságharc emlékezete, konkrét résztvevőik sem ismeretesek.

A Rákóczit kifejezetten pártoló népcsoportok közül a szepességi szászoknál (cipszereknél) kiemelhető a leginkább Lőcsén aktív Czelder Orbán (1674–1717), a szabadságharc leverését követően szervezett újabb felkelés miatt Kassán kivégezett brigadéros; a szlovákoknál (tótoknál) Krman(n) Dániel (1663–1740) zsolnai lelkész, evangélikus szuperintendens, Rákóczi svédországi követe és a betyár Juraj Jánošík (1688–1713/1717); a ruszinoknál (ruténeknel) pedig Kamiński (Kamens(z)ky) Petronius (?–1710) ortodox pap, Rákóczi egykori gyámja.

A felkelést támogató románok (oláhok) körében ugyanakkor öt, egyaránt kiterjedt létszámú és befolyású csoport különíthető el: 1.) a sokszor bizonytalan személyazonosságú és kapcsolati hálójú egyszeri katonáké (Balică (Balla) Vasile (Nichita), Ion Ciurulea, Bucur Cîmpeanu, Marcu Haț(i)eganu, Negru Vasile, Ștefan Sudricean-Șuncar); 2.) a Rákóczit több tagjukkal is támogató családoké (leginkább a máramarosi Sztojókák és a fogarasi, nagyberivói Boérok); 3.) a néphagyomány mondai hőseié (mindenekelőtt az avasi Gligor Pintea, 1670?–1703); 4.) a szabadságharcban tevőlegesen részt nem vevő, ám azt közvetve (kölcsonosság mellett) pártoló görög katolikus és ortodox egyházi elöljárókéé (akik sokszor egy személyben igyekeztek az 1691–1692-es román skizma után mindkét felekezetet képviselni – mint például Ioan Țirca erdélyi, majd munkácsi (társ)püspök); 5.) a moldvai és havasalföldi, valamint török- és oroszországi diplomatáké (akárcsak Thalaba Máté (1670?–1714?); aki Nedeczky Sándor (1654–1719) mellett többek között Rákóczi minszki ügyvivője is volt 1709-ben a szerbek átpartoltatásának ügyében I. Péter orosz cárnál (1689–1725)).

A felkelésben résztvevő román eredetű családok

A családtörténeti fejezet igyekezett bővebben is megismertetni Boér István (?–1507) fogarasi kapitány leszármazottainak történetét. A hamar elszegényedett szkoréi ág melletti másik két családrész, a kövesdi és a nagyberivói is jelentős szerepet töltött be a szabadságharc során.

Előbbiek meghatározó szereplője volt Boér Ferenc (?–1720) krasznai főispán, Mikes Kelemen (1690–1761), a későbbi „utolsó rodostói bujdosó” nevelőapja, aki mostohafia katolikus hitre térítésében is jelentős szerepet játszott. Mikes Kelemen édesanyjával, Torma Évával (?–1728) közös gyermekük, Boér (később: Huszár) József (1695–1763) az író még a halálát megelőző két esztendőben is részletes, személyes hangvétellű levelezést folytatott.

Utóbbi ág részéről pedig a Fogarasföldön – ifj. Boér Miklós 1675-ös, I. Apafi Mihály erdélyi fejedelem (1661–1690) általi kinevezése óta a szabadságharc időszakáig megszakítás nélkül – kapitányi és vicekapitányi pozíciókat betöltő, az árutermelés és a háborús gabonakonjunktúra révén meggazdagodó család (melynek legtehetősebb tagja, Boér Sámuel 1709-ben 104 örökös jobbaggyal bírt, illetve Kárpátokon túli birtokai révén Constantin Brâncoveanu havaselyi vajdával (1688–1714) is szoros kapcsolatban állt) szabadságharc melletti kiállása rajzolódik ki. A nagyberivói Boérok helyi közigazgatási szinten (ékes példája ennek a Boér Tamás kezdeményezésére 1705 decemberében, a család több tagja és más környékbeli, befolyásos nemesek által is aláírt fogarasföldi petíció, mely a szabadságharc érdekeivel szemben saját személyes számításaikat előtérbe helyező aláírókat egyházukból való kiközösítéssel sújtja), illetve külföldi követségben (jól szemlélteti ezt Boér Jánosnak, Zrínyi Ilona egykori pohárnokmesterének az 1706-os, Pápai János konstantinápolyi követ oldalán; illetve Boér Gábor 1708-ban, a Moldvába menekült erdélyi nemesek körében teljesített követjárása) is feltűnnek a felkelés résztvevőinek soraiban. Az 1965-ben B. Boér Géza (1894–1959) budapesti katolikus pap hagyatékából a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárának állományába vett – és 1994-es katalógizálását leszámítva vizsgálódásaink megkezdéséig jószereivel érintetlen – P 1979-es fond dokumentumai egy, a magyar és a német mellett már román nyelven (és immár latin betűkkel!) is író, 1701-es görög katolikus hitre térése ellenére (ami pedig a császári udvar szándékaival összhangban Bécshez igazodó politikai magatartást is sugallhatott volna – mint azt az említett módon az 1950-es évek történetírásában a Mód Aladár (1908–1973) fémjelezte nemzeti kommunista felfogás szerint gyakran kizárólagosan állították) Rákóczi mellett következetesen állást foglaltó, Fogaras vidéki nemesi famíliáról tanúskodnak.

A nagyberivói családtagok leszármazottai közül B. Boér Gézán kívül kiemelkedik továbbá Boér Antal (1802–1892), Sámuel ükunokája, az 1830-as és 1840-es évek erdélyi rendi diétáinak, majd országgyűlésnek is fogaraszöldi követe; a szabadságharc 1849-es leverését követően a Makk József (1810–1868)-féle összeesküvés helyi összekötője; az 1867-es kiegyezést követően pedig visszavonulásáig és haláláig hatszoros képviselőházi korelnök (1872–1892). Az elmagyarosodott utódok közül a Kovászna megyei torjai születésű ifjabbik Boér Géza (1952–1989) ugyanakkor a határon túli prózairodalom meghatározó alakja volt a Ceauşescu-rezsim idején.

A máramarosi boérfalvi, egyben a Sztojakkal való unokatestvéri kapcsolatot is adó ággal összefüggésben mindezenfelül Boér Pál 1705 és 1716 közötti, elsősorban báró altorjai Apor Péter (1676–1752) történetíróval és jobbágyaival, ágenseivel kötött birtokszerződéseibe nyerhető betekintés. *A Rákóczi-szabadságharcban részt vettek továbbá a különböző Boér családok leányági rokonai közül az ismeretlen előnevű Boér Zsófia férje, Körispataki Kálnoki Péter (?–1706, háromszéki vicekapitány, valamint Csík- Gyergyó- és Kászonszék főbírája); nagyberivói Boér Zsófia (?–1773) férje, gróf szárhegyi Lázár Ferenc (1675–1742, csík- és marosszéki kapitány); nagyberivói Boér Simon leányának hitvese, Keresztúri Miklós (?–1743, a székelyek, majd Erdély commissarius); Boér Sára (?–1710) férje, Homoródszentpáli Németh Ferenc (1651–1713, korábbi vízaknai királybíró), valamint közös fiaik, Benjámín (a Nemesi Társaság tagja) és István (gyalog ezerszállító).*

A többi, felkelésben több tagjával is érintett család kérdéskörének esetében érdemes összevetni *Dr. Oroszhegyi (Szabó) Jó(z)sa* (1822–1870) *Román élet* (1860–1862) című, a moldvai és havasalföldi oláhság hagyományait, szokásait és életmódját tárgyaló prepozitivisták könyvét *Moldován Gergely* (1845–1930) *A magyarországi románok* címet viselő (1913), posztromantikus művével. Az e relációban észlelhető történetírás-szemléletbeli különbségek, illetve utóbbi munka erős aktuálpolitikai ihletettsége (az első világháború előestéjén, a gróf Tisza István (1861–1918) miniszterelnökkel szoros kapcsolatot ápoló ruszin görög katolikus Dr. Szabó Oreszt (1867–1939) *Nemzetiségi Ismertető Könyvtár* sorozatának tagjaként jelent meg) magyarázza azt, miért írhatta Moldován Gergely: „*Az Avasban ma is előkelő gazdák a Finta, Tatár, Pap, Drágos és Sztán kurucok ivadékaik.*”; amikor ebből csupán a Pap és a Sztán család közvetlen szabadságharcbeli érintettségére találunk forrást, míg a további három család számára nem.

A Drágos és a Pap család(nevek) esetében már csupán a kereszt- és foglalkozásnévből képzett forma okán is alapvető azonosítási nehézségek merülnek fel. Előbbieknél a moldvai

alapító fejedelmi dinasztia dacára csupán egyetlen, ráadásul csupán az előnevükkel, a Béltekivel azonos megnevezésű Muretsan Tódor nevű felkelő szerepel; aki krasznai felszabadított jobbágyként lett gyalogos, majd lovas ezereskapitány, végül nem ismeretes kihágása miatt árestomba került, további sorsa pedig szintúgy ismeretlen. Utóbbiaknál Kőrösi Pap István szegénylegény és Ónodi Pap János főhadnagy esetén eredetük és működési területük (Pest és Borsod vármegye), idősebb Pap Mihálynál pedig lakóhelye mellett vallása (Bereg vármegyei, benei református) zárja ki a román származást. A másik, ifjabbik Pap Mihály nevű szabadságharcos (szilágycsehi provisor, előbbinek csupán névrokona), valamint Pap Sámuel margitai és Pap Theodor ismeretlen helyen működött harmincados esetében azonban a működési területük és / vagy keresztnévük alapján legalább feltételezhető (még ha nem is igazolható) az esetleges görög katolikus vagy ortodox román származás.

A Finta és a Tatár család ágai kapcsán ugyanakkor sem a román származás, sem pedig a szabadságharcban való részvétel nem igazolható. Az orbai- és kézdiszéki, valamint a Kolozs vármegyei várfalvi Finta-famíliarészek esetén a források közetkezetesen székely, illetve más magyar eredetről tanúskodnak (a középkortól egészen a 20. századig); míg a Tatároknál (amennyiben éppen nem népnévi denomináció esete áll fenn) hiába találunk nagyenyedi előnevű, illetve máramarosi illetőségű ágat már az 1580-as években, sem az oláh kötődésre, vagy akár nyelvhasználatra, sem pedig a közvetlen részvételre utaló nyom nem lelhető fel a Rákóczi-szabadságharc idején. (Igaz ez még az 1754–1755-ben Bihar vármegyében felbukkanó Illés, Tódor és Konstantin nevű kis- és középnemesek figyelembevételével együtt is.)

A borosjenei és szaplóczai Sztánoknál megint csak a személynévből képzett családnév problematikája tűnik szembe. A máramarosi Szaplóczai (Pap) családdal szoros kötelékben lévő familia tagjai között találunk ugyan 1789-ben is tipikusan ortodox vagy görög katolikus (Tódor, Grigorie), adott esetben ráadásul vélelmezhetően ruszin keresztnveűeket; ám a felkelésben való részvétel (a Tatárokéhoz hasonló módon) itt sem igazolható közvetlenül. „Magos” Sztán pedig Rákóczi oroszországi követeként teljesített ugyan postai- és futárszolgálatot, ám esetében a családhoz való kötődés bizonyíthatósága hiányzik.

A máramarosi Sztojókák kapcsolódása a szabadságharchoz azonban már jóval egyértelműbb; az 1702. december 20. és 1712. március 6. között – a szatmári békekötés utáni társadalomba alispáni, illetve egyházi tekintetben pedig püspöki szinten való betagozódást figyelembe véve aligha véletlenül – semmit sem tartalmazó családi iratanyag dacára is. Az esetükben is tetten érhető ruszin kapcsolatot a konskripcióikban szereplő család- (Barla, Bicsak, Dobrics, Fetyor, Ferdinyecz, Holovatin, Szimicske, Sztamin) és keresztnevék (Andrej, Fedor, Ivan, Krikor, Mihajlo, Vaszil) igazolják; a Pekry Lőrinc (1656?–1709) felkelő generális hadait

összegyűjtő iratban 39 település mindösszesen 1633 fegyverviselője között ugyanakkor csak a szabadságharc erőfeszítéséhez 50 fő kiállításával hozzájáruló Rus Avram szerepel a nem magyar névetimológiájú személyek közül. Az 1607-ben, Rákóczi Zsigmond erdélyi fejedelem (1607–1608) jóvoltából címeres nemeslevelet szerzett családhhoz tartozott az 1703–1711 közötti hadműveletekben vagy közigazgatásban Rákóczi pártján résztvevő személyek soraiból ismeretes Nagyidai István (1641–1711; az 1706-os huszti országgyűlés máramarosi követe, Nagyidai Kulcsár Miklós udvarbíró és Sztojka Kata fia), Sztojka László (1670–?; máramarosi és partiumi kerületi adminisztrátor, majd kommisszár, a szatmári béke elfogadása után alispánként az 1717-es tatár betörés megfékezésének egyik kulcsfigurája), Sztojka Zsigmond (1651–?; máramarosi esküdt, jegyző, helyettes alispán), és Sztojka József (?–1711; az 1691-es görög katolikus uniótól máramarosi román püspök, 1705-től pedig ugyanitt a ruszinok egyházi előljárója) is.

Sztojka Lászlót az 1717-es, a Szt(r)imtura-szorosnál a 12 000 tatár katona mintegy felét megállító, illetve az általuk fogságba vetettek többségét, a 8-10 000-ból csaknem 7000 rab személyt kiszabadító katonai akcióban a korábban a szabadságharc zárószakaszának gyalogezredese-brigadérosa-eperjesi kommandánsa, Bagossy László (?–1723) szatmári vármegyei hadai mellett többek között a család tagjainak sorából Sztojka Zsigmond; valamint a további román származású személyek közül Szaploneczai Simon, a később a történekekről esküdtként beszámoló Sztán Jónás, illetve korántsem utolsósorban az a tettéért bikszádi előnévvel nemességet is kapott Karácsony Tódor is segítette, aki Sándor Farkas (Lupu) borsai ortodox pópa társaságában döntő szerepet játszott a völgyet eltorlaszoló – és a tatárok felét egyszersmind maguk alá temető – fák összehangolt, meglepetésszerű kivágásában. A foglyul ejtettek között ugyanakkor ott maradt mások mellett a hatesztendős Szirmay Ilona (minden bizonnyal a korábbi Zemplén vármegyei alispán, az 1698-as Rákóczi-féle szervezkedésben még résztvevő, ám később császári hűségen maradt István (?–1711) leánya), akinek címszereplésével Gaal József 1836-ban az első magyar történelmi regényt írta. Ebben a szépirodalmi műben a másik fő cselekményszálát épp a vármegyei hajdúkat képviselő (a valós hadszervezetben inkább a helyi lakossággal lojális mellékszereplőnek tekinthető) Karácsony Tódor, valamint ellenlábasa – és szintén csupán a történet szerint eltítkolt testvére –, Gligor Pinteá betyárvezér küzdelme képezi.

A Sztojka család legjelentősebb tagjai a későbbiekben az 1749-ben bárói címet nyert Sztojka Antal Zsigmond (1699–1770, erdélyi (gyulafehérvári) római katolikus püspök), valamint Sztojka Sándor (1890–1943) munkácsi görög katolikus püspök voltak.

Román származású katonák a felkelő hadak soraiban

A Rákóczi-szabadságharc további román kötődésű; ám családi és egyéb, kiterjedt kapcsolati hálóval nem rendelkező felkelői rendre az erdélyi katonai szervezetbe tagozódtak. Ioan Bota (magyarosan Bóta János) hadnagyként bizonyos Szentmártoni György és Székely István zászlótartókkal egyazon kötelékben teljesített szolgálatot; míg a legvalószínűbben bihari vagy zarándi Ion Ciurulea (magyaros névváltozattal élve: Csuru(l)ya János) 1703. októberében már kapitányi posztot töltött be a felkelő hadseregben, melyet 1704 júliusában veszített el, vélhetően köztörvényes bűncselekmény elkövetése miatt (elképzelhető továbbá, hogy ki is végezték). Marcu Haț(i)eganu (más neveken: Hátszegi / Hatzogan; illetve Markó, Markuly vagy Márton), a nevéből ítélve Hunyad vármegyei származású korábbi császári tiszt 1703-ban, a szatmári Vetésen állt a felkelés szolgálatába, s lett később „a török seregek kapitánya” (nem elsősorban az Oszmán Birodalomból érkezett segédhadak, hanem valójában leginkább Thököly Imre (1657–1705) visszatérő, egykori kuruc emigránsainak katonai vezetője). A vélhetően Fehér vármegyei ompolykisfaludi Ștefan Raț (Rácز István) római katolikus hitre tért román nemesként – sokakhoz hasonlóan – szintén ellenségesen viszonyult a császári tábornagy Rabutin (1704-ben, nagyszébenben lefoglaltatta könyvtárát); jóllehet tevőlegesen nem támogatta a szabadságharcot, passzív magatartást tanúsított. Ștefan Sudricean-Șuncar (Szudricsán(y) vagy Sedriksán, illetve Sunkár István) a bihari Belényes uradalmának jobbágya a felkelés során ezeres főkapitánnyá lett; s noha hűségével kapcsolatban később kétségek merültek fel, 1706–1708 közötti aradi szerb fogsága után Ugocsában ismét csatlakozott a szabadságharchoz. Vasile Balică (magyarosan: Bal(y)ika, vagy Moldován Gergelyné: Balla László), a tordai Magyarpeterd udvarbírája a felkelő hadak katonai ranglétráját végigjárva lett ezredes. Az, hogy személye esetleg azonos volna az 1712-ben egy mészároslegény által meggyilkolt fosztogató Nichitával, nem állapítható meg egyértelműen – ám mindezt nem valószínűsíti az a tény, hogy Károlyi Sándor (1669–1743) generális még a szatmári békekötést követően is armális nemeslevelet igyekezett számára kijárni III. Károly (1711–1740) adminisztrációjánál. Az 1709-ben Havasalföldre menekült, majd ott Constantin Brâncoveanu vajda által kivégeztetett aranyosszéki Bucur Cîmpeanu (Kimpian Bukur) mellett a fosztogató szegénylegények sorát erősítette a szabadságharc zárószakaszában a Torda vármegyei Aranyoslónáról származó Vasile Negru (Fekete Vaszil) is, akinek személye „Oláh-Bölkényi Vaszul”-ként is felbukkan, ám egyszersmind valószínűleg Mojszén Lászlóéval azonosítható. Végezetül minden bizonnyal csupán középső nevében volt „Oláh” az a református Nánási Jakab, aki 1708-ban a hét hajdúváros sárospataki országgyűlési követe volt.

A szabadságharc katonai eseményeivel párhuzamosan zajlott a román görög katolikus felekezetszerveződés folyamata is. I. Lipót császárt (1657–1705) már 1691–1692-ben foglalkoztatta egy, az 1646-os ruszin ungvári unióhoz hasonló Rómával való megegyezés az erdélyi és partiumi oláhság körében. A görögkeleti egyház császári kezdeményezésre összeült 1697-es zsinatán Theophilus (?–1698) gyulafehérvári püspök elfogadta a katolikusokkal való vallási uniót, halála után utódja a bécsi jezsuiták által is támogatott Anghel Athanasius (Atanasie, Atanáz, 1660–1713) lett. Erre adott válaszlépésként Rákóczi még Sáros vármegye főispánjaként már arról tárgyalt 1698-ban Constantin Brâncoveanu havasalföldi vajdával, hogy erdélyi fejedelmi hatalomba kerülése esetén a görögkeleti vallást is a bevett felekezetek sorába emeli. 1699-ben I. Lipót diplomájában az áttérő papokat felmentette a földesúri függéstől és az addig őket is sújtó dézsmától és a robottól; ám a görög katolikusok 1701-ben szorgalmazott recepcióját az erdélyi országgyűlés elutasította. Az új és a régi román felekezet konkrét konfliktusairól elsőként Bethlen Miklós, Erdély kancellárjának (1691–1704) Önéletírása tudósít, a római katolikusból hitvalló görögkeletivé lett Nagyszegi Gábor (személye nem azonos Gabriel Leucáéval!) császári fogságának története kapcsán. 1698-tól Athanasius ellenlábas – erdélyi magyar református támogatással – az a Ioan Țirca (magyar névváltozatban: C(z)irka vagy Circa János, illetve Jób) lett, aki még magát az uniót sem támogatta; s a császári fogságából szabadulva, 1709-től végül Sztojka József ortodox társpüspöke lett Máramarosban. Miután 1702-től a helyi karhatalom több Fogaras környéki településen görögkeleti kolostorokat is felégetett – a szerzeteseket kiűzték; szent könyveiket, kegytárgyaikat pedig elvették – az erőszak az unitusok egy részét is az elégedetlenek táborába állította. A szabadságharc román alsópapságának soraiból az „olá pap”-ként említett, néma családját hátrahagyó kalandor háromszéki és az egyaránt lótolvajlás áldozatául esett Hunyad vármegyei petrozsényi, illetve a (valószínűleg Kolozs vármegyei) széplaki pópák történetét őrizte meg Rákóczi Ferenc levelezése. A havasalföldi román egyházi diplomata 1707-es tevékenységének sorából kiemelkedik emellett Damaschiné, a havaselvi Râmnic érsekéé; valamint a korábban Erdélyben és Magyarországon is megfordult, 1688-ban Brassóból a császári hatalomátvétel után Bukarestbe költözött David Corbea (?–1707) pap-kancelláré (*logofăt*), aki először Constantin Brâncoveanu havasalföldi vajda követeként I. Péter orosz cárnál interpellált Rákóczi esetleges lengyel királyságának ügyében, majd szegődött cári szolgálatba, egészen e missziója során váratlanul bekövetkezett haláláig.

A szabadságharc románságának felekezeti vonatkozásait tárgyalva kijelenthető tehát, hogy – szemben Mód Aladár (1908–1973) „reakciós görög katolikusok és forradalmi ortodoxok”-dichotómiájának alapállításával – más-más okokból, ugyan de elsősorban a vallási türelem alapelvét elfogadva mind a görögkeletiek, mind pedig az unitusok döntő többsége a felkelés oldalára állt.

A Rákóczi-szabadságharc emlékezete a román néphagyományban – a román résztvevők emlékezete a magyar szépirodalomban

A Rákóczi-szabadságharc román néphagyományának középpontjában álló Gligor Pinteá betyárvezér a belső-szolnoki Hollómezőn (*Măgogia* vagy *Măgoaja*) született 1670 körül, mégis rendre a máramarosi budfalvai (*Budești*) Stupu jobbágyaként, szolgáljaként – valamint a rendszeres rablásai ellenére a szegényeket segítő fosztogatóként – tartják számon. Az Avas vidéki ortodox románok mozgalmát is vezető Pinteá (az ő emberei ölték meg 1703. május 14-én éjjel Isaia apátot, aki a bikszádi görög katolikus kolostort alapította) a fejedelem Emlékiratai szerint Nagybánya 1703. augusztus 14–22. közötti ostrománál a magukat a felkelőknek megadó polgárok ellenében törte be a városkaput, amiért is Décsi István tanácsos lelőtte. A román mondavilágban ugyanakkor Pintye számos alkalommal Szent Illéssel (*Sfânt Ilie*) is együttműködő mágikus, sebezhetetlen alakként jelenik meg, akit csupán „három ezüst golyóval, három rozsszemmel, s a tavaszi csikó három patkószegevel” lehet legyőzni. A román mondavariánsok közül kiemelhető a *Valea lui Pinteá* (Pintye völgye), a *Năzdăvanul Pinteá* (Csodatévő Pintye), a *Pinteá Viteazul* (Pintye vitéz) című néphagyománybeli epikai alkotás; valamint a Dare pópa és Balințel betyár diskurzusában felekezeti és társadalmi kérdéseket is felvető, *Pinteá Viteazul* (Pintye vitéz) című verses elbeszélés és a *Hora Pint'ei* (Pintye tánca) megnevezést viselő ballada. A gyűjtések oroszánrészét Ion Mușlea (1899–1966) és Ovidiu Bîrlea (1917–1990) román etnográfusok végezték.

A Görbe István (1935–2010) feltáró munkásságának köszönhetően közismertté lett Nagybánya-Veresvíz magyar Pintye-népmondái a korábban részint említett román motívumok közül néhányat (meggyökeresedő ostornyél, sebezhetetlenség, három szentelt rozs- vagy búzaszem) tartalmaznak; míg másokat (S(f)ânt Ilie, az ördög vagy egy bába elvarázsolja, bécsi kalandja és halála, a császárral kötött barátsága) nem említene a helyi adatközlők. Veresvízen megjelennek ugyanakkor, elsősorban a magyar nyelven feljegyzett történetek elemeinként, olyan motívumok is (Pintye kolompja, az „avasi király”, Pintye és a nemes asszony, Pintye borbélyja, Pintye szeretője), amelyek másutt, a román gyűjtésekben nem szerepelnek. Ezek

közül az „avasi király” epitheton ornans, valamint Pintye borbélyja (a pipogya nagybányai felcser, „a kis koszkaparó” Piócza Kristóf) esetében erős a gyanú, hogy Gaal József említett történelmi regényének, az 1836-os Szirmay Ilonának a néphagyományra gyakorolt visszahatásai. A magyar nyelvterületen feljegyzett történetek közül a *Pintye fája*, a *Pintye és a pandúrok*, *Az avasi király*, a *Pintye és a nemes asszony*, a *Pintye borbélyja*, a *Pintye barlangja*, a *Pintye vitéz halála* és *A Jóisten, az ördög és Pintye* kiemelendő.

A népköltészeti alkotásokon túl földrajzi helynevek is megőrizték Pinteá emlékéét Dorna és Naszód vidékén, a Szamos mentén, Nagybánya környékén, de Biharban és a Szilágyságban is. Máramarosban található *Poiana Pinteii* (Pinteá tisztása), *Fîntîna Pintii* (Pinteá kútja), *Şatra Pintii* (Pinteá sátra), *Dealul Pintii* (Pinteá hegye), de ugyanitt barlangját, forrását, fogadóját, pincéjét, sőt a beszerce-naszódi Csicsón kútját és kőasztalát is említik, ahol állítólag kincseit rejtette el. A katonabetyár és a korai repüléstörténet kapcsolatának a tudományos- ismeretterjesztő irodalomban és prezentációkban felbukkanó máig tartó narratív továbbélése mellett érdemes továbbá megemlékezni a 20. századi román mozitörténet meghatározó alkotásáról, a közzétételét követő három évtizedben (1976–2007) csaknem ötmillió néző által látott *Pinteá* (A szegények kapitánya) című, Vasile Chiriță és Dumitru Mureşan forgatókönyve alapján, Florin Piersic (1936–) főszereplésével Mircea Moldovan (1936–2020) rendezte filmről.

Az említett 1717-es „utolsó tatárjárással” kapcsolatos Karácsony Tódor-történet mellett a 18. század eleji román katona-néphagyomány fontos elemét képezi továbbá a Bocskor János énekeskönyvében (1716–1739) fennmaradt hajdútánc (*batută*), az *Opre Tódor nótája*; illetve az 1770-ben lejegyzett, *Săracă străinetate* (Boldogtalan idegenség) című, saját műfordításunkban is közölt kesergő.

A már az összefoglalás során is többször hivatkozott, Gaal József (1811–1866) írta történelmi regény, a műfajában első magyar alkotásnak számító *Szirmay Ilona* kapcsán Pintye és Karácsony Tódor fiktív eltitkolt testvéri viszonyát, valamint a törvény és a törvényen kívüliség ez esetben ugyancsak szépírói fantázia teremtette kettőssége emelhető ki legfőképpen. Az egyes történelmi alakok ábrázolásának hitelességi kérdései (Szirmay Ilona rokoni kapcsolata; a regényben a tatárok elleni hadakat vezető – valójában a Máramarosba betörők által elfogott, de a Bagossy–Sztójka–Karácsony–Sándor Lupu-féle mentőakciónak köszönhetően sikeresen kiszabadított – Szodoray Boldizsár, illetve az általa tragikus körülmények között lelőtt, Kisfaludy Károly (1788–1830) által is balladába foglalt Szirmay Klára – avagy Gaálnál: Mária; valamint Huszt várának története) mellett figyelemreméltó a román karakterek (a moldvai kalandor Bogdanu Gyurka; továbbá Lupucz, Kosztán, Bama Bila

Paskuluj és Marosán betyárok) leírása; illetve a reformkori magyar írókkal (elsősorban Kölcsey Ferenc (1790–1838) és Vörösmarty Mihály (1800–1855) költeményeivel) kapcsolatos szövegköziség is.

Erdélyi, moldvai, havasalföldi román diplomáciai kapcsolatok és résztvevők a Rákóczi-szabadságharcban

A Rákóczi-szabadságharc román vonatkozású – havasalföldi és moldvai kapcsolatokat, illetve erdélyi oláh diplomatákat magában foglaló – diplomáciatörténetének gyökerei a felekezeti kérdés kapcsán is említett, 1698-as Rákóczi–Brâncoveanu-tárgyalásokat is megelőző, 1690-es zernyesti csata utáni havaselvi Thököly-emigrációban keresendők. Itt bujdosott ennek kapcsán a később a felkelők általi megkínzása okán Rákóczi mozgalmával ellenséges Cserei Mihály (1667?–1756) emlékiró; Gyulay Ferenc (1674–1728), a szabadságharc majdani ezredese; a Thököly-emigráció katonáit később az erdélyi Rákóczi-hadszervezetbe integráló Orlay Miklós (1650?–1704); Vay Mihály (?–1707) máramarosi főispáni adminisztrátor; az Erdélybe, Rákóczi kötelékébe az 1704-es gyulafehévári országgyűlés során visszatérő Petróczy István (1650/1657–1712), későbbi generális, szenátor; valamint a szabadságharc alatt a császáriak hűségén maradt Körispataki Kálnoki Sámuel (1640–1706), háromszéki főkirálybíró és erdélyi alkancellár. A szabadságharcban császári oldalon érintett nemesek közül rokoni szálak fűzték – harmadik felesége, Sara Bulcești (magyarosan: Bultsesti Sára – 1702 és 1708 között, annak elhunytáig), Stancu Preda Bulcescu bojár leánya révén – Havasalföldhöz Hallerkői báró Haller Istvánt (?–1710), a halála előtti évben az erdélyi Guberniumot helyettesíteni hivatott Deputatio vezetőjét. Thököly Imre moldvai emigráns rezidense volt továbbá Székely Zsigmond, aki 1703-tól már Rákóczi háromszéki felkelőit szervezte.

Míg Rákóczi a havaselvi vajdával egyeztetett 1698-ban, addig Thököly a moldvaival: a nikomédiai száműzetését töltő egykori kuruc vezér Szöllőssy Zsigmondot (1660?–1710?) küldte Antioh Cantemir vajdához (1695–1700), hogy tárgyaljon vele Thököly esetleges visszatéréséhez való hozzáállásáról. Rákóczi és társai (Bercsényi Miklós (1665–1725) főgenerális, Széchényi Pál (1645–1710) kalocsai érsek, Szirmay István (?–1711) Zemplén vármegyei alispán, Vay Ádám (1657–1719) hadnagy, későbbi szenátor és báró Sándor Gáspár (?–1723)) perében a vádpontok között lényeges szerepet töltött be a felkelést elősegítő havasalföldi külpolitikai kapcsolatfelvétel, mely a fejedelem (akkor Sáros vármegyei főispán) bécsújhelyi börtönbüntetésével (az pedig ismeretes szökésével) zárult.

A szabadságharc első szakaszában (1703–1705) kezdetben Rákóczi – a felkelés beregi és máramarosi epicentrumát figyelembe véve – leginkább Moldvára támaszkodott fő külpolitikai szövetségeseként; míg I. Lipót az ekkor még a császári oldalon álló Pekry Lőrincen keresztül tett sikertelen kísérletet havasalföldi zsoldosok fogadására. 1704 márciusában úgy Constantin Brâncoveanu, mint Mihai Racoviță moldvai vajda (a szabadságharc ideje alatt: 1703–1705 és 1707–1709) udvarában megjelent Henter Mihály háromszéki alkapitány és Vargyasi Daniel István (1684–1774) generáladjutáns a háború okait és céljait összefoglaló fejedelmi *Manifestummal*, hogy a jószomszédi viszonyt biztosítsák. 1705 első felében Rákóczi és Brâncoveanu már élénk gazdasági kapcsolatokat is folytattak: a havasalföldi vajda torockói rézért és olcsó marháért cserébe zabot és kölest szállított Erdélybe, illetve akadálymentesítette a Háromszék és Havasalföld között vezető postautat.

A fejedelem első Erdélyből való kizűrését jelentő, 1705. november 11-i vesztes zsigóvári csata után kezdődött meg az exulánsok befogadása Moldvában és Havasalföldön. Thoroczkay István (1649–1712) tábornok vezetésével (ő még 1706-ban hazatért, majd 1710–1711 között immár fiával, Jánossal együtt rövid időre újra kivándorolt) mintegy kétezren távoztak a keleti román vajdaságba. Háromszékből ugyanakkor ennél jóval kevesebben, Boér Zsófia említett férjét, az emigrációban Sándor János (1633–1708) csíki fiscalis inspectorhoz hasonlóan elhunyt Kőröspataki Kálnoki Péter (?–1706) székely nemest követve Románvásáron kötöttek ki, főként közrendűek.

A császáriak soraiból távozott Havasalföldre Bálintith (Bálintik) György (?–1745), aki Szegedről menekült oda Rákóczi hadai elől; s csupán visszatérve, az 1707. áprilisi marosvásárhelyi országgyűlés előtt állt a felkelés pártjára. A császárpárti menekültek közé sorolható a szintén Szegedről távozott báró Kemény Simon (?–1722) is, aki az 1706-os huszti országgyűlés idején visszatérve pártolt Rákóczi oldalára. Ugyanezen csoportba sorolható továbbá a tordai Nemes Péter, a vármegye alispánja (szintén visszatértében csatlakozott a felkelőkhöz) és Pater Miklós, brassói harmincados is.

A felkelők soraiból négy esztendőig tartott 1705-től fogva a Havasalföldön erdélyi románokat is vezető kapitányként Csulay Balázs; valamint ugyanekkor menekült ide báró sárdi Száva Mihály (?–1729/1730), erdélyi sóadminisztrátor, szörényi, majd zarándi főispán, a felkelés kitörésekor gyulafehérvári kapitány. Moldva felé vette az irányt ugyanakkor báró losonci Bánffy László (1671?–1753?) krasznai főispán, tordai kapitány (1706-ban tért vissza Lengyelországból); a Bihar vármegyei Albisról származó Barabás György (az 1707-es marosvásárhelyi országgyűlésre már szintén visszatért); Bartha András (?–1727), erdélyi ítélmester, consiliumi titkár (ugyancsak 1707-es visszatérő); Décsey László, a Nemesi

Társaság sőtisztiviseelője (aki 1708-ban ismét távozott, de csupán fél év után visszatért); Petki Dávid (?–1744) csík-gyergyó-kászonszéki főkirálybíró (még 1706-ban visszatért, majd 1711-ben, a szabadságharc végén is Moldvában töltött további fél évet); Szappanos Mihály (?–1706) ezereskapitány (még halála előtt visszatért); Tompa Miklós háromszéki vicekapitány (egy éven belül visszatért, majd 1708–1710 között ismét távozott) és Veres(s) Ferenc fogarasi fiskális inspektor (1708-ban tért vissza).

A felkelők második moldvai emigrációs hullámát – Erdély újbóli elvesztése, azon belül is Görgény várának kényszerű feladása után, 1708-tól – Mikes Mihály (1661–1721) háromszéki főkapitány vezette. Soraikból Gidófalvi István deák hadseregélelmező-megbízott a szatmári békekötést követően tért vissza Erdélybe; Henter Benedek, Csík-, Gyergyó- és Kászonszék főkirálybírája ugyanezt 1709-ben, amnesztiával tette meg. Ugyanígy cselekedett Petki Nagy Zsigmond rézpénzinspektor és Tompa János háromszéki királybíró, valamint az említett Sándor János fiai is. Nagy-győri Horváth György, csík-gyergyó-kászonszéki fiscalis birtok- és harmincadvám-inspektor 1710-ben fél esztendő töltött Moldvában; báró Kemény László udvarhelyszéki főkapitány (1671–1734, a császárpárti havasalföldi menekülteként említett Simon testvére) ugyanakkor 1711-ben hagyta el Erdélyt, és a szatmári békekötést követően tért vissza Moldvából. Rhédey Pál dobokai főispán is csupán az 1711-es év első harmadát töltötte Moldvában; akárcsak Vargyasi Daniel István és Péter; a nagyberivói Boér Zsófia férjeként említett gróf szárhegyi Lázár Ferenc és gróf Bethlen János (1668?–1715/1716).

A szabadságharc második szakaszában (1705–1707) Moldván keresztül zajlott az ottani csöböröcsöki magyarokkal való kapcsolatfelvételt is magában foglaló, Bay Mihály- (1645–1717) és Pápai Gáspár (1650?–1725?)-féle, 1705–1706-os követjárás a Krím-félszigetre, III. Gázi Giráj tatár kánhoz (1704–1707). A moldvai menekültekkel való kapcsolattartásért mindeközben már ekkor is főképp Mikes Mihály és Pekry Lőrinc felelt. Ugyanakkor Moldva és Rákóczi portai követei is tartották a kapcsolatot: Alexandru Mavrocordat és nádori Horvát Ferenc (1654–1723) többször is együtt ebédeltek Konstantinápolyban. 1706-ban kezdődött a havasalföldi Brâncoveanu vajda leváltását célzó, anyai nagybátyjai, Constantin és Mihai Cantacuzino vezette hároméves bojármozgalom; amelyet Ákóczi tisztes távolból követett, és amely végül nem is járt sikerrel. Ugyanebben az időszakban tűnnek fel a forrásokban első ízben Rákóczi első erdélyi román diplomataival: közöttük a „Volni nevű oláh ember”, Magos Sztán, Posta Miklós (Nicolae) és az 1706–1708-ban portai főkuríri szolgálatot teljesítő Todoran Ternaveanu mellett elsősorban is a nagyberivói Boérokkal szoros kapcsolatot ápoló Thalaba

Mátéval, a fejedelem Nedeczky Sándor (1654–1719) melletti oroszországi követével (1708–1710), aki 1711-ben a Portán is tárgyalt.

1707–1708-ban a moldvai és a havasalföldi udvar már erdélyi gyártmányú papíron levelezett, a vajdák pedig magyar íródeákokat tartottak. Az 1707. áprilisi marosvásárhelyi országgyűlésen mindemellett több, románokkal kapcsolatos kérdéskör is szerepelt a napirendi pontok között (fejedelmi kapituláció a moldvai és havasalföldi jószomszédviszony-kötelezettséggel; a Kárpátokon túlra szökött jobbágyok visszakövetelése a vajdáktól; a zsibói vereség után elbujdosott nemesek javaiért felelő gondviselőinek elszámoltatása; jogorvoslat a határon földet foglalo moldvai és havasalföldi bojárok ellen; a rézpenz Havasalföldről való behozatalának és az ezüstpénz kivitelének tilalma; valamint az udvarhelyszéki, betelepült románok lakta két Oláhfalva alkotmányellenesen nyert kiváltságainak érvénytelenítése).

1707 tavaszára-nyarára esett David Corbea említett, Rákóczi lengyel királyi ambícióival kapcsolatos, orosz támogatást évező, mégis meghiúsult küldetése; amely Kecskemét városának áprilisi felpredálása után egybeesett az elkövető, ugyancsak ortodox vallású rácok átpartoltatásának kísérletével. A rácok átállással való kacérkodása ugyanakkor nem volt előzmények nélküli: 1706-ban a szerb tisztek a megígért katonai autonómia helyett még mindig császári fennhatóság alatt szolgáltak; a császár pedig Arsenije Č(a)rnojević (1633?–1706) után már a második pátriárkát, Isaija D(i)aković-ot (1635–1708) is bécsi túszként tartotta fogva. Corbea 1707. augusztus 11-i váratlan halála azonban megakasztotta e folyamatot, így Rákóczi október 10-i ungvári kiáltványa is visszahagytalan maradt, a benne szereplő kedvező ígéretek (az 1690-es Diploma Leopoldinum privilégiumainak fenntartása és a határőrök hajdúszabadságának megadása; a Szerémség csaknem társországként való elismerése; Rákóczi által csupán megerősített státuszú, szabad despotaválasztás; saját tisztekkel bíró hadsereg; (hajdú)városi kiváltságok; országgyűlési követrésztétel; az egész ország területére kiterjedő szabad kereskedelem és vallásgyakorlás) ellenére is. 1708-ban Nedeczky Sándor ugyan egészen július végéig tárgyalt a cárral Minszkben és Szmolenszkben – amíg Thalaba Máté fel nem váltotta; a rácokat egyébiránt a hadsereg részéről az épp Havasalföldről érkezett Pantelimon Bošić, egyházi oldalról pedig Pécs 1704-es vladikája képviselte –, ám ezek az egyeztetések sem hoztak megoldást. Ekkor kapcsolódott be a havasalföldi közvetítők sorába az említett Damaschin râmnici püspök és a görög származású Avram Ioan pópa. Fordulatot jelentett azonban az egyeztetés folyamatában, hogy 1708. július 26-án egy portyázó felkelőcsapat foglyul ejtette Popovics-Tököli János rác katonai vezetőt, sőt vele egyetemben két öccsét is. A fejedelem ugyanakkor csupán az augusztus 3-i, trencsényi csatavesztést követően kezdett el az

üggyel komolyan foglalkozni; mivel ekkora vált elodázhatatlanul fontossá a szerbekkel való megegyezés. A viszontküldöttségbe indított idős cári követ, Jemeljan Ivanovics Ukrainev (1641–1708) ugyanakkor Corbeához hasonlóan szintén elhunyt küldetése során (szeptember 12-i halálát követően Egerben temették el); ráadásul követutasításában csupán a békeközvetítés szerepelt – ennek szellemében pedig minden bizonnyal ő sem próbálta meg rábírní az immár fogolyként elé vezetett Popovics-Tököly Jánost és aradi hadait az átállásra. Így Rákóczi részéről Hellebronth János (1672–1738) ezereskapitány sem indult el tárgyalni az elégedetlen rácokhoz; Popovics-Tököly pedig végül 1709-ben szabadult.

1707 decemberében Grabarics Jakab bihardíószegi, érchegységi és abrudbányai inspector indult havasalföldi és moldvai követségbe: előbbi vajdaságba mindenekelőtt a Cantacuzinókkal való viszony elsimításával összefüggésben; míg utóbbiba elsősorban a menekültek, illetve egy számukra közösen létesítendő (végül megghiúsult) gabonaraktár létrehozása kapcsán. A menekültekről való gondoskodás mellett ugyanakkor Rákóczi szigorúan tiltotta a moldvai és havasalföldi magánlevelezéseket – ragaszkodva a hivatalos diplomáciai kapcsolattartás monopóliumához, egyszersmind szorgalmazva az exulánsok hazatérését. 1708-ban a máramarosi Borsa és Majszin településeken keresztül egy Moldvába vezető tokaji borkereskedelmi út, illetve a hozzá tartozó kocsmák kiépítése is felmerült, ám a katonai küzdelmek közepette végül ez sem valósult meg. Az északnyugati fronton az 1708. augusztus 3-i trencsényi csatavesztést követően bekövetkezett fordulatra reagálva Rákóczi ismételt kísérletet tett az exulánsok aktivizálására is, ám a Moldvában „commoráló” menekültek (az említett, 1709-es amnesztiával Erdélybe visszaérkező néhányakat leszámítva) tétlennek mutatkoztak. Ellátásuk kapcsán Rákóczi mindenestre szénára és kenyérre való pénzt utalt ki nekik (1709 januárjában összesen 1200 forintot); valamint úgy rendelkezett, hogy a Moldvában maradtakat a máramarosi sóaknákból lássák el.

A szabadságharc zárószakaszában (1709–1711) a moldvai és havasalföldi kapcsolatok egyre inkább a kivándorlókkal való (Mikes Mihály mellett elsősorban a szintén említett Vay Ádámon és Bánffy Lászlón keresztül) kapcsolattartásra és gazdasági relációkra szorítkoztak (Pápai János korábbi konstantinápolyi követ például 1709 júliusában 1800 forint értékben vásárolt sertést a déli vajdaságból); külpolitikai jelentőségük a magyarországi és erdélyi hadi helyzet alakulásával párhuzamosan számottevően csökkent. 1710 júniusában Stephan von Steinville lovassági tábornok is megpróbálta a császár hűségére téríteni az ekkor, Mihai Racoviță vajda lemondatása után immár Nicolae Mavrocordat (1709–1710), majd Dimitrie Cantemir (1710–1711) vajda irányította Moldvából hazatérni szándékozókat, amnesztiát ígérve

nekik; jóllehet felhívása visszhangtalan maradt. Nem járt eredménnyel ugyanakkor 1710 novemberében Bercsényi Miklós felesége, Csáky Krisztina (1654–1723); decemberben pedig a fogarasi román kisnemes, Thalaba Máté sem; ahogyan a Bercsényi Miklós által felbérelt arnót (albániai török) segédhadak Erdélybe érkezése is elmaradt végül. 1711 áprilisában Rákóczi még elküldte szerb hívét, az említett Rácz Draguly kapitányt, hogy tárgyaljon Havasalföldön; ám a Porta ekkor, a fejedelem orosz kapcsolatait leleplezván már ellenségesen viszonyult a fejedelemhez, s vazallusai részéről is ezt magatartást várta el.

Károlyi Sándor generális végül 1711. április 30-án, „a szövetkezett rendek képviselőjében” megkötötte a szatmári békét Pálffy János (1663–1751) császári főparancsnokkal; ezzel pedig a szabadságharc hivatalosnak tekinthető moldvai és havasalföldi diplomáciája is lezárult. Rákóczi számára a politikai realitás inentől legfeljebb annyi lehetett, hogy a készülőfélben lévő utrechti (1713) és rastatti (1714) béke szövegébe megpróbálja belefoglaltani magát Erdély fejedelmeként. 1712 januárjában az ehhez való hozzájárulásáért cserébe Abrudbányát ígérte Brâncoveanu havasalföldi vajdának, aki bizonyára ráállt volna az alkura; ám ekkor már ketten együtt sem lehettek kellően befolyásoló tényezők egy hasonló súlyú ügyben.

A korábbi Rákóczi-szabadságharcbeli résztvevők 1717-es, Moldván keresztül tatár betöréséhez való viszonyulása jól jelezte a szatmári béke óta eltelt hat esztendő markáns belpolitikai átrendeződéseit. A támadó hadak szolgálatában állt Esterházy Antal (1676–1722); míg az említett Bagossy László a Szatmár vármegyei csapatok, Beleznay János (1673–1754) korábbi ezereskapitány és Deák Ferenc (1652?–?) egykori lovasezredes pedig egy-egy szabadcsapat élén a tatárok (és moldvai, valamint török segédhadaik) megfélemezésére törekedett. A felkelők közül a korábbi erdélyi országgyűlési követ közép-szolnoki Dobai Péternek ugyanakkor két leányát elrabolták a tatárok; s hasonló sorsra jutott a korábbi felsőbányai adószedő, a beregi Gulácsy János is.

Végezetül a Rákóczi-emigráció utolsó érdemi külpolitikai aktivitásában is érintetté vált a két török vazallus román vajdaság. II. Rákóczi Ferenc 1735-ben, a törökországi Rodostóban bekövetkezett halála után fiát, a Franciaországból meghívott Józsefet (1700–1738) hiába igyekeztek trónra juttatni az egykori felkelők közül Csáky Mihály (1676–1757) ezredparancsnok vezetésével, Mikes Kelemen társaságában az épp e vállalkozás közepette Hotinban elhunyt korábbi főstrázsamester-(vice)colonellus Máriássy Ádám (?–1738), az említett volt konstantinápolyi követ Pápai János (1660?–1740), az egykori hadibíró és fejedelmi vicefegyverhordozó Ilosvay János (?–1740?), valamint a Nemesi Társaság korábbi gregariusus,

Zay Zsigmond (1689–1758) az aktuális Habsburg-Oszmán háború folyamánként; ám jelöltjük dobrudzsai Cernavodă-ban, 1738. november 10-én bekövetkezett váratlan halála végéig szertefoszlatta maradék reményeiket is.

***

Seres István az általunk is hivatkozott, *A görgegyi Fekete Vaszil* című 2007-es tanulmányának kezdősoraiban így ír: „*Történetírásunk máig nem tisztázta kellő részletességgel az erdélyi románságnak a Rákóczi-szabadságharcban vitt szerepét.*”⁶⁴¹ Az értekezésben az érintett népcsoportokhoz kapcsolódó proszopológiai és családtörténeti összefüggések, valamint utóbbi új forrásainak feltárásával; az események görög katolikus és ortodox egyháztörténeti vonatkozásainak, illetve néphagyománybeli emlékezetének ismertetésével és kontextusba helyezésével; valamint a moldvai és havasalföldi Rákóczi-diplomácia főbb eseményeinek és következményeinek bemutatása révén ennek a jogos kíváncsúnak próbáltunk némiképp eleget tenni a magunk szerény eszközeivel.

A kutatás folytatása az értekezés nyújtotta tapasztalatok értelmében két fő irányba lehetséges: célja és tárgya lehet egyfelől a Rákóczi-emigráció (1711–1761) diplomáciai kapcsolatai román (moldvai és havasalföldi) vonatkozásainak az itteninél jelentősen részletesebb feltárása és elemzése; másrészt pedig a román Rákóczi-emlékezet köz- (beszéd, emlékiratok, memorandumok) és oktatáspolitikai (tankönyvkiadás) továbbélése a 18. század további részében, illetve azt követően egészen napjainkig – kiterjesztve akár természetesen ugyanezt a vizsgálódást a többi, Rákóczi-szabadságharcban érintett nemzetiségre is.

---

⁶⁴¹ Seres, 355.

Irodalomjegyzék és rövidítések

Levéltári források

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (1014 Budapest, Bécsi kapu tér 2–4.)

P 396 (a Károlyi család levéltára)

→ *Avar Anton – Laczlavik György – Mészáros Kálmán:*

Acta Rákóciana – A Károlyi-levéltár Rákóczi-kori iratai. DVD-ROM, 2011,

<https://adatbazisokonline.mnl.gov.hu/adatbazis/a-karolyi-leveltar-rakoczi-kori-iratai/hierarchia>.

Letöltve: 2025. augusztus 9.

- 1_00296 és 1_00658;
- 1_01016, 1_01043, 1_01890, 1_01935 és 1_01992;
- 1_02079, 1_02161, 1_02329 és 1_02418;
- 1_03563;
- 1_04005, 1_04011, 1_04167, 1_04504, 1_04433, 1_04463, 1_04689, 1_04716, 1_04755, 1_04766, 1_04876_M, 1_04926 és 1_04990;
- 1_05002, 1_05064, 1_05352, 1_05382, 1_05395 és 1_05568;
- 1_06086, 1_06095, 1_06226, 1_06278, 1_06283, 1_06351, 1_06495, 1_06615 és 1_06920;
- 1_07411, 1_07452, 1_07640, 1_07802, 1_07816, 1_07842, 1_07853, 1_07880, 1_07893, 1_07928, 1_07946, 1_07950 és 1_07986;
- 1_08040, 1_08130, 1_08270, 1_08575, 1_08922, 1_08925_M, 1_08938 és 1_08939;
- 1_09190_M, 1_09272, 1_09321, 1_09344, 1_09388, 1_09425, 1_09578, 1_09579, 1_09985, 1_09990 és 1_09991;
- 1_10222, 1_10423, 1_10582_M, 1_10588, 1_10605, 1_10632 és 1_10671

P 670 fond (a boérfalvi Boér család levéltára, 1610–1891

– a Teleki család marosvásárhelyi levéltára, 16. sz. – 20. sz.)

2. tétel (1610–1792)

- 297–298.
- 299.
- 301.

P 836 fond (Pálmay József egyesített genealógiai hagyatéka)

E levéltári alegység oldalszámozás és minden egyéb katalogizálás nélküli, Finta családdal kapcsolatos dokumentumokat (is) tartalmaz.

A Tatár családdal kapcsolatban lásd ugyanitt:

P 836-1.-T.No.

- 101/1–2.
- 102/1.
- 103/1.
- 104/1.
- 105/1.
- 106/1.
- 107/1.
- 108/1.

P 2257 (ex-P 2127) fond

(Családi fondtöredékek. 431/1. alsorozat. Pap (Szaploneczai) család, 14. sz. – 19. sz.)

A borosjenei és szaploneczai Sztán családdal kapcsolatos iratok:

- 6–7.

- 355–360.

P 2257 fond (Családi fondtöredékek. 555/1–2. alsorozat.

A máramarosi Sztojka család iratai, 1609–1765. 25. Összeírások, 18. sz.)

- 2–55.

P 1979 fond (a [nagyberivói] Boér család iratai, 1577–1940)

7. doboz

Számozott dokumentumok: 92/357–361.; 97/378–379.; 98/381–382.; 99.; 100/386–387.; 120–122.; 149.; 153–159.; 162.

Betűjellel és számmal jelölt dokumentumok:

B: B/4., 90.

C: C/2, 80–82.

D: D/94., 134–138.

E: E/6., 29–31., 51–52., 116., 139–142.; E/12., 104–113.; E/21; E/24., 92–93.; E/59., 48.; E/66, 8–18.

F: F/1., 46. a)

36. tétel

E levéltári alegység oldalszámozás és minden egyéb katalogizálás nélküli dokumentumokat tartalmaz.

***

Forráskiadványok

„Antologie I.”

Antologie de literatură populară I–III., I. kötet, *Academia Republicii Populare Romîne. Institutul de Istorie Literară și Folklor, Bukarest, 1953*

„Apor”

Apor Péter: *Metamorphosis Transylvaniae*. Cserei Mihály pótló megjegyzéseivel. A szöveget gondozta és jegyzetekkel ell. Wildner Ödön. *Rózsavölgyi Kiadó, Budapest, 1927*

„AR I.”

Archivum Rákócianum I–XII. II. Rákóczi Ferencz levéltára, bel- és külföldi irattárakból bővítve. Első osztály: had- és belügy, I. Szerkeszti: Thaly Kálmán, *A Magyar Tudományos Akadémia Történelmi Bizottsága Eggenberg Ferdinánd akadémiai könyvtárusnál, Pest, 1873*

„AR II.”

Archivum Rákócianum I–XII. II. Rákóczi Ferencz levéltára, bel- és külföldi irattárakból bővítve. Első osztály: had- és belügy, II. Szerkeszti: Thaly Kálmán, *A Magyar Tudományos Akadémia Történelmi Bizottsága Eggenberg Ferdinánd akadémiai könyvtárusnál, Budapest, 1873*

„AR III.”

Archivum Rákóczianum I–XII. II. Rákóczi Ferencz levéltára, bel- és külföldi irattárakból bővítve. Első osztály: had- és belügy, III. Szerkeszti: Thaly Kálmán, *A Magyar Tudományos Akadémia Történelmi Bizottsága a Magy. Kir. Tudomány-Egyetem könyvnyomdájában; Eggenberg Ferdinánd akadémiai könyvtárusnál, Budapest, 1874*

„AR IV.”

Archivum Rákóczianum I–XII. II. Rákóczi Ferencz levéltára, bel- és külföldi irattárakból bővítve. Első osztály: had- és belügy, IV. Székesi gróf Bercsényi Miklós főhadvezér és fejedelmi helytartó levelei Rákóczi fejedelemhez. 1704–1712. Szerkeszti: Thaly Kálmán, *A Magyar Tudományos Akadémia Történelmi Bizottsága, Budapest, 1875*

„AR V.”

Archivum Rákóczianum I–XII. II. Rákóczi Ferencz levéltára, bel- és külföldi irattárakból bővítve. Első osztály: had- és belügy, V. Szerkeszti: Thaly Kálmán, *A Magyar Tudományos Akadémia Történelmi Bizottsága, Budapest, 1877*

„AR VI.”

Archivum Rákóczianum I–XII. II. Rákóczi Ferencz levéltára, bel- és külföldi irattárakból bővítve. Első osztály: had- és belügy, VI. Szerkeszti: Thaly Kálmán, *A Magyar Tudományos Akadémia Történelmi Bizottsága, Budapest, 1878*

„AR VII.”

Archivum Rákóczianum I–XII. II. Rákóczi Ferencz levéltára, bel- és külföldi irattárakból bővítve. Első osztály: had- és belügy, VII. Gróf Bercsényi Miklós levelei Rákóczi Ferenc fejedelemhez. Szerkeszti: Thaly Kálmán, *A Magyar Tudományos Akadémia Történelmi Bizottsága a M. T. Akadémia könyvkiadó-hivatalában, Budapest, 1879*

„AR VIII.”

Archivum Rákóczianum I–XII. II. Rákóczi Ferencz levéltára, bel- és külföldi irattárakból bővítve. Első osztály: had- és belügy, VIII. Székesi gróf Bercsényi Miklós főhadvezér és fejedelmi helytartó leveleskönyvei s más emlékezetreméltó iratai. 1705–1711. Szerkeszti: Thaly Kálmán, *A Magyar Tudományos Akadémia Történelmi Bizottsága, Budapest, 1882*

„AR IX.”

Archivum Rákóczianum I–XII. II. Rákóczi Ferencz levéltára, bel- és külföldi irattárakból bővítve. Első osztály: had- és belügy, IX. Bottyán János vezénylő tábornok levelezései s róla szóló más emlékezetreméltó iratok. 1685–1716. Közli: Thaly Kálmán, *A Magyar Tudományos Akadémia Történelmi Bizottsága, Budapest, 1883*

„AR X.”

Archivum Rákóczianum I–XII. II. Rákóczi Ferencz levéltára, bel- és külföldi irattárakból bővítve. Első osztály: had- és belügy, X. Pótlékok s betűrendes név- és tárgymutató II. Rákóczi Ferencz levéltára első osztály I–IX. kötetéhez. Közli: Thaly Kálmán, *A Magyar Tudományos Akadémia Történelmi Bizottsága, Budapest, 1889*

„AR XI.”

Archivum Rákóczianum I–XII. II. Rákóczi Ferencz levéltára. Első osztály: had- és belügy, XI. Közzétette, történeti bevezető tanulmánnyal és jegyzetekkel ellátta Dr. Lukinich Imre, *A Magyar Tudományos Akadémia Történelmi Bizottsága, Budapest, 1935*

„AR XII.”

Archivum Rákócianum I–XII. II. Rákóczi Ferenc levéltára. Első osztály: had- és belügy, XII. Közzétette, történeti bevezető tanulmánnyal és jegyzetekkel ellátta Dr. Lukinich Imre, *A Magyar Tudományos Akadémia Történelmi Bizottsága, Budapest, 1935*

„Ardeleanu”

Gheorge Ardeleanu: Știri privitoare la istoria țărilor române în correspondența împăratului Rusiei, Petru I. In: Studii și cercetări de istorie medie, *Bukarest, 1950, 209–212.*

„Bánffy”

Bánffy László jegyzetei. Gvevarai Antal „*Fejedelmek serkentő Órája*”-ban, a marosvásárhelyi evangélikus és református főiskola könyvtárának többes példányai között. Közli: Koncz József. In: *Történelmi Tár* 3/5 (1882), 342–347.

„Bánkúti 1990”

A Rákóczi-szabadságharc történetének dokumentumai. 1705. Gyűjtötte és összeállította: Bánkúti Imre, *Miskolc, 1990*

„Bánkúti 1991”

Bánkúti Imre: Dokumentumok a szatmári béke történetéhez, *Budapest, 1991*

„Bánkúti 2000”

Bánkúti Imre: Károlyi Sándor levelei Érsekújvárról és három várvédő szabályzata. 1710. április, október, *Vaja, 2000*

„Benda 1963”

Benda Kálmán: Pápai János törökországi naplói. In: *Magyar Századok, Budapest, 1963*

„Benda 2003”

Moldvai csángó-magyar okmánytár. Szerkesztette: Benda Kálmán, *Budapest, 2003*

„Benda – Várkonyi”

Rákóczi Erzsébet levelei férjéhez, 1672–1707. Szerkesztette és az előszót írta: Benda Borbála és Várkonyi Gábor. In: *Millenniumi Magyar Történelem – Források, Budapest, 2001*

„Bethlen II.”

Bethlen Miklós Önéletírása I–II. Sajtó alá rendezte: Tolnai Gábor – V. Windisch Éva. II. kötet, *Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1955*

„Bîrlea, I.”

Ion Bîrlea: Balade, colinde și bocete din Maramureș, *Kolozsvár, 1923*

„Bîrlea, O.”

Ovidiu Bîrlea: Antologie de proză populară epică, *Editura pentru Literatură, Bukarest, 1966*

„Bocskor”

Bocskor János énekeskönyve 1716–1739. Domokos Pál Péter hagyatékából sajtó alá rendezte: Csörsz Rumen István, *Kriterion Könyvkiadó, Kolozsvár, 2003*

„Borovszky”

II. Rákóczi Ferencz vezérlőfejedelem és a szövetkezett rendek 1705. szeptember 20-ikán a szécsényi gyűlésen kiállított szövetséglevele. Bevezetéssel ellátta: Borovszky Samu, *Budapest, 1911*

„Consilium”

Az erdélyi Consilium leveleskönyve és iratai 1705, 1707–1710. Szerkesztette: Bánkúti Imre, *A Magyar Tudományos Akadémia könyvtárának kiadása, Budapest, 1985*

„Cserei”

Cserei Mihály: Erdély históriája 1661-1711. A bevezetőt és a jegyzeteket írta: Bánkúti Imre, *Bibliotheca Historica, Budapest, 1983*

„Daniel 1862”

Történelmi kalászkok, 1603–1711. A vargyasi Daniel-család irattárában levő, legnagyobbbrészt eredeti kéziratok után kiadá Daniel Gábor. Szerkesztette: Thaly Kálmán, *Pest, 1862*

„Dávid–Tordai”

Dávid Gyula – Tordai Zádor: A kuruckor költészete I-II., II. kötet, *Állami Irodalmi és Művészeti Kiadó, Bukarest, é. n.*

„De Camelis”

De Camelis József munkácsi püspök naplója. Közli: Zsatkovics Kálmán. In: *Történelmi Tár* 3/18 (1895), 700–724.

„Dobrescu”

Nicolae Dobrescu: Documente și regeste privitoare la Constantin Brâncoveanu, Bukarest, 1907

„Emlékiratok”

II. Rákóczi Ferencz fejedelem emlékiratai a magyar háborúról, 1703-tól végéig (1711), *Ráth Mór, Pest, 1872*

„Forgách”

Váradí Sternberg János: Forgách Simon kuruc tábornagy emlékiratai. In: *Századok* 102 (1968), 1038–1074.

„Gaal”

Gaal József: Szirmay Ilona. In: *Magyar regényírók képes kiadása*. Szerkeszti: Mikszáth Kálmán. 4. kötet, *Franklin-Társulat magyar irod. intézet és könyvnyomda, Budapest, 1905*

„Gafița – Lőrinczi”

A román irodalom kistükre I–IV. Szerkesztette: Mihai Gafița és Lőrinczi László. I. kötet, *Bukarest, 1961*

„Gyulai”

Gróf Gyulai Ferenc naplója, 1703–1704. A császári és királyi 51. gyalogezred tisztii könyvtárában volt I. 806. számú eredetiről másolta: Márki Sándor, *Pécs, 1928*

„Györffy IV.”

Györffy György: Máramaros megye. In: Uő: Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza IV. Budapest, 1998, 109–129.

„Heckenast”

Heckenast Gusztáv: Ki kicsoda a Rákóczi-szabadságharcban?, *História – MTA Történettudományi Intézete, Budapest, 2005*

„Karácson”

Karácson Imre: A Rákóczi emigráció török okmányai. 1717-1803., *Budapest, 1911*

„Károlyi”

Károlyi Sándor önéletírása és naplójegyzetei. (Károlyi Sándor jelentése az Udvari Haditanácsnak a dolhai ütközetről.) In: Rákóczi Tükör I. Naplók, jelentések, emlékiratok a szabadságharcról. A kötet anyagát felkutatta, válogatta, szerkesztette, az előszót és a naplójegyzeteket írta: *Köpeczi Béla és R. Várkonyi Ágnes, Budapest, 1973*

„Kollár”

Ján Kollár: Národné spievanky, *Buda, 1834*

„Krmann”

Krmann Dániel: Küldetésem története. Itinerarium (1708–1709). Fordította: Szabó Zsuzsanna és Nagy Judit. In: Bibliotheca saeculorum, *Tatran – Európa, Pozsony–Budapest, 1984*

„Lukinich”

A szatmári béke története és okirattára. Közzétette, történeti bevezető tanulmánnyal és jegyzetekkel ellátta: Lukinich Imre, *Budapest, 1925*

„Magyari 1994”

II. Rákóczi Ferenc erdélyi hadserege. Bevezető tanulmánnyal és jegyzetekkel közléteszi: Magyari András, *H. n., 1994*

„Marinescu”

Atanasie Marian Marinescu: Balade, *Pest, 1859*

„Mayer – Molnár”

Mayer László – Molnár András: Források a Muravidék történetéhez I. 871–1849, *A Vas Megyei Levéltár és a Zala Megyei Levéltár kiadványa, Szombathely-Zalaegerszeg, 2008*

„Mikes I.”

Mikes Kelemen összes művei I–II. Törökországi levelek és misszilis levelek. I. kötet. Szerkesztette: Hopp Lajos, *Akadémiai Kiadó, Budapest, 1966*

„MNL 13.”

Mészáros Kálmán: Nagyszegi Gábor. In: Magyar Nagylexikon, 13. kötet (Mer-Nyk). Szerkesztette: Bor Ferenc és Kollega Tarsoly István, *Magyar Nagylexikon Kiadó, Budapest, 2001*

„Muște”

Nicolae Muște: Letopisețul Moldaviei 1662-1729. Szerkesztette: Ciprian Nicolae Rădulescu, *Bukarest, 1874*

„Pippidi”

Andrei Pippidi: Noi mărturii despre relațiile lui Rákóczi cu românii. In: *Studii și Materiale de Istorie Medie, Institutul de Istorie Nicolae Iorga, Bukarest, 2005, 281–300.*

„Pop”

Dariu Pop: Pinteá Viteazul – cele dîntîi documente. In: *Familia 7 (1934), 87–88.*

„Ráday I.”

Ráday Pál iratai I. 1703-1706. Archivum Rákóczianum. II. Rákóczi Ferenc levéltára. I. osztály: XIV. kötet. Sajtó alá rendezte: Benda Kálmán, Esze Tamás, Maksay Ferenc, Pap László, *Akadémiai Kiadó, Budapest, 1955*

„Ráday II.”

Ráday Pál iratai II. 1707-1708. Archivum Rákóczianum. II. Rákóczi Ferenc levéltára. I. osztály: XIV. kötet. Sajtó alá rendezte: Benda Kálmán és Maksay Ferenc, *Akadémiai Kiadó, Budapest, 1961*

„Rákóczi”

II. Rákóczi Ferenc fejedelem emlékiratai a magyarországi háborúról 1703-tól annak végéig. Fordította és az utószót írta: Vas István. Jegyzetekkel ellátta: Köpeczi Béla, *Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1979*

„Retegeanul 1896”

Ion Pop Retegeanul: Pinteá Viteazul. Tradițiuni, legende și schițe istorice, *Brassó, 1896*

„Retegeanul 1908”

Ion Pop Retegeanul: Trandafiri și viorele, *Szamosújvár, 1908*

„Román népdalok”

Román népdalok. Szerkesztette és a bevezetőt írta: Vulcanu József, *Kisfaludy Társaság, Budapest, 1877*

„Szádeczky 1882”

Szádeczky Lajos: Levelek Erdély történetéhez. In: *Történelmi Tár 3/5 (1882), 565–566.*

„Szádeczky 1903”

Cserei Mihály jegyzőkönyvéből. Közli: Szádeczky Lajos. In: *Történelmi Tár 4/4 (1903), 481–582.*

„Szádeczky 1906”

Cserei történetbölcséleti műve. I–II. közlemény. Közli: Szádeczky Lajos. In: *Történelmi Tár 4/7 (1906), 445–552.*

„Szádeczky 1908”

Szádeczky Lajos: Gróf Pekry Lőrinc levéltára. I. és II. közlemény. In: *Századok 42 (1908), 301–324. (I.), 416–425. (II.)*

„Szamota”

Régi magyar utazók Európában 1532–1770. Eredeti kútforrásokból összeállította: Szamota István, *Nagybecskerek, 1892*

„Szaniszló V.”

Szaniszló Zsigmond naplói. (1682–1711.) IV. közlemény. Közli: Torma Károly. In: *Történelmi Tár* 3/13 (1890), 307–327.

„Szaniszló VIII.”

Szaniszló Zsigmond naplói. (1682–1711.) VIII. közlemény. Közli: Torma Károly. In: *Hadtörténelmi Közlemények* 4 (1891), 267–295.

„Székely Oklevéltár VII.”

Székely Oklevéltár I–VIII. VII. kötet. Sajtó alá rendezte, bevezetővel és jegyzetekkel ellátta: Demény Lajos, *Erdélyi Múzeum Egyesület, Kolozsvár, 2004*

„Szigeti Album”

Szigeti Album. MDCCCLX. Kiadták Szilágyi István, P. Szathmáry Károly, *Ráth Mór, Pest, 1860*

„Szita”

Budától – Belgrádig. Válogatott dokumentumrészletek az 1686–1688. évi törökellenes hadjáratok történetéhez. A nagyharsányi csata 300. évfordulójának emlékére. Szerkesztette: Szita László, *Pécs, 1987*

„Teleki”

Ifjabb Teleki Mihály, II. Rákóczi Ferenc főtisztjének naplója. Szemelvények az 1703-tól 1712-ig terjedő korszakból. Bevezetéssel, jegyzetekkel, magyarázatokkal közlésezi a budapesti II. Rákóczi Ferenc Állami Általános Gimnázium tanárainak és tanulóinak munkaközössége. Szerkesztette Temesi Alfréd, *Budapest, 1960*

„Varga 1977”

A kuruc küzdelmek költészete. II. Rákóczi Ferenc születésének 300. évfordulójára. Válogatta és sajtó alá rendezte: Varga Imre, *Akadémiai Kiadó, Budapest, 1977*

„Varga 1988”

Régi magyar költők tára. XVII. század. 13. Szentpáli N[émeth]. Ferenc, Felvinczi György, Pápai Páriz Ferenc és Tótfalusi Kis Miklós versei. Sajtó alá rendezte: Varga Imre, *Budapest, 1988*

„Wesselényi”

Wesselényi István naplója. In: Köpeczi Béla – R. Vároknai Ágnes: *Rákóczi tükör I–II., Osiris Kiadó, Budapest, 1973*

„Zoványi”

Zoványi Jenő: Magyarországi protestáns egyháztörténeti lexikon. [3., javított és bővített kiadás.] Szerkesztette: Ladányi Sándor, *Budapest, 1977*

„Zsilinszky 1897”

Zsilinszky Mihály: A magyar országgyűlések vallásügyi tárgyalásai I–IV. IV. kötet, *Budapest, 1897*

Felhasznált irodalom

„Ábrahám”

Ábrahám Barna: Történelem és nemzetkép Samo Tomášik prózájában. In: A Duna vallomása. Tanulmányok Käfer István hetvenedik születésnapjára, *Piliscsaba, 2006, 302–311.*

„Ács”

Ács Zoltán: Nemzetiségek a történelmi Magyarországon, *Kossuth Kiadó, Budapest, 1996*

„Albert”

Albert András: Egyházi autonómia törekvések a 17. század végi Erdélyben. In: Jog – Állam – Politika 5 (2013), 45–56.

„B. Boér”

B. Boér Géza: A fogarasföldi Boér-család, In: Turul 38 (1924–1925), 30–32.

„Baksay”

Baksay Zoltán: Czelder Orbán, a Rákóczi-szabadságharc brigadérosa. In: Századok 91 (1957), 751–772.

„Balló”

Balló István: Altorjai báró Apor Péter élete és működése, *CsíkSZereda, 1897*

„Balogh”

Balogh Gyula: Vas vármegye nemes családjai, *Szombathely, 1901*

„Bánkúti”

Bánkúti Imre: A kuruc függetlenségi háború gazdasági problémái (1703–1711), *Budapest, 1991*

„Baros”

Baros Gyula: Gróf Gvadányi József és az utókor. In: Irodalomtörténet 14 (1925), 171–174.

„Bay”

Bay Ilona: A ludányi Bay család genealogiájához. In: Turul 7 (1889), 170–174.

„Bayer”

Bayer Zsolt: Odafent Szepes vármegyében, *Magyar Nemzet, 2000. október 27.*; <https://magyarnemzet.hu/archivum-magyarnemzet/2000/10/odafent-szepes-varmegyeben>.
Letöltve: 2025. augusztus 9.

„Bélay”

Bélay Vilmos: Máramaros vármegye társadalma és nemzetiségi a megye betelepülésétől a 18. század elejéig, *Budapest, 1943*

„Benda”

Benda Kálmán: Rákóczi és a szerbek. In: Tiszatáj 30 (1976), 8–16.

„Berki”

Berki Tímea: From Grigore Moldovan to Moldován Gergely. In: *Acta Universitatis Sapientiae – Philologica* 3 (2011), 156–166.

„Berwaldszky”

II. Rákóczi Ferencz hadjárataira vonatkozó feljegyzések Szentmiklóssy Godofréd egykorú krónikájában. Közli: Berwaldszky Kálmán. In: *Történelmi Tár* 4/12 (1911), 203–219.

„Biás”

Biás István: Kövesdi Boér Simon levele kövesdi Boér Istvánnak a szentpáli és kövesdi Boér-család genealogiájáról. In: *Genealogiai füzetek* 10 (1912), 5-8.

„Binder”

Binder Jenő: Gaal József <<A király Ludason>> c. vígjátékának forrásai. In: *Irodalomtörténet* 6 (1917), 280–293.

„Bonkáló”

Bonkáló Sándor: A rutének, *Az Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem kiadása, Basel – Budapest, 1996*

„Bonkáló 1935”

Bonkáló Sándor: A kárpátalji ruthén irodalom és művelődés, *Pécs, 1935*

„Borcsa”

Borcsa János: Pályakép Boér Gézáról. In: *Székelyföld* 23 (2019), 69–89.

„Buzenchi”

Aviația Clujeană. Szerkesztette: Laurențiu Buzenchi. *Casa Cărții de Știință, Kolozsvár, 2019*

„Căliman”

Călin Căliman: Istoria filmului românesc (1897–2000), *Editura Fundației Culturale Române, București, 2000*

„Cantemir”

Dimitrie Cantemir: Evenimentele Cantacuzinilor și Brancovenilor, *Bukarest, 1878*

„Caranfil”

Tudor Caranfil: Dicționar de filme românești. II. kiadás., *Editura Litera Internațional, Bukarest –Kisinyov, 2003*

„Cartoian III.”

Nicolae Cartoian: Istoria literaturii române vechi I–III., III. kötet, *Bukarest, 1945*

„Cernovodeanu”

Cernovodeanu, Paul: A román fejedelemségek és a magyar szabadságharc. In: Benda Kálmán: *Európa és a Rákóczi-szabadságharc, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1980, 65–70.*

„Chirtoagă”

Ion Chirtoagă: Târguri și cetăți din sud-estul Moldovei. Secolul al XV-lea – începutul secolului al XIX-lea. *Editura «Prut International», Kisinyov, 2004*

„Czigány 1986”

Czigány István: A Rákóczi-szabadságharc hadserege a mustrák tükrében. In: *Hadtörténelmi Közlemények* 33 (1986), 111–153.

„Czigány 2002”

Az államiság megőrzése. Tanulmányok a Rákóczi-szabadságharcról. Szerkesztette: Czigány István, *Zrínyi Kiadó, Budapest, 2002*

„Czigány 2002/2”

Czigány István: Háború a háborúban (A Rákóczi-szabadságharc stratégiai helyzete). In: *Az államiság megőrzése. Tanulmányok a Rákóczi-szabadságharcról. Szerkesztette és az előszót írta: Czigány István. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2002, 125–156.*

„Czigány 2020”

Czigány István: Rendi felkelés Magyarországon. A Rákóczi-szabadságharc. In: *Magyarország hadtörténete II. Az oszmán hódítás kora 1526–1718. Szerkesztette: Mészáros Kálmán. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2020*

„Csanda”

Csanda Sándor: A törökellenes és kuruc dalok költészetének magyar-szlovák kapcsolatai, *Akadémiai Kiadó, Budapest, 1961*

„Csíkhelyi”

Csíkhelyi Lenke: Kísérlet a Balkán felszabadítására – az 1689. évi szerbiai hadjárat. Kandidátusi értekezés, kézirat. *H. n., 1990*

„Csoma”

Csoma József: Abauj-Torna vármegye nemes családai, *Kassa, 1907*

„Csutak”

Csutak Vilmos: Bujdosó kurucok Moldvában és Havasalföldén 1707-11-ben. In: *Emlékkönyv a Székely Nemzeti Múzeum 50 éves jubileumára, Sepsiszentgyörgy, 1929, 633-640.*

„Damaschin”

Damaschin Mioc: Studiu introductiv la Nicolae Stoica de Hațeg. In: *Uő: Cronica Banatului, Editura Facla, Temesvár (Timișoara), 1981, 5–16.*

„Daniel 1896”

Vargyasi id. Daniel Gábor: A vargyasi Daniel család eredete és tagjainak rövid életrajza, *Budapest, 1896*

„Deák”

Deák Farkas: A gróf Vay Ádám berkeszi levél- és könyvtára. In: *Századok* 9 (1875), 468–476.

„Del Chiaro”

Anton Maria Del Chiaro: *Istoria delle moderne rivoluzioni della Valachia, Bukarest, 1914*

„Deschmann”

Deschmann Alajos. Kárpátalja műemlékei, *Tájak-Korok-Múzeumok Egyesület, Budapest, 1990*

„Domokos P. P.”

Domokos Pál Péter: A moldvai magyarság, *Csíksomlyó*, 1931

„Domokos”

Domokos Sámuel: Pinteá Gligor alakja a mondákban és a betyárballadákban, In: Magyar–román irodalmi kapcsolatok, *Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1985*, 234–258. (Cikként korábban megjelent ugyanezzel a címmel: *Filológiai Közöny* 5 (1959), 418–428.)

„Dósa”

Dósa Elek: Erdélyhoni jogtudomány. I. kötet, *Kolozsvár, 1861*

„Dragomir”

Dragomir, Silviu: Istoria desrobirei religioase a Românilor din Ardeal I-II. I. kötet, *Nagyszében, 1920*

„Engel”

Johann Christian Engel: Geschichte der Moldau und Wallachey, *Halle, 1804*

„Erdély története II. / 1.”

Erdély története. Második kötet 1606-tól 1830-ig. Szerkesztette: Makkai László – Szász Zoltán, *Akadémiai Kiadó, Budapest, 1986*

„Erdély története II. / 2.”

Erdély története I–III. Szerkesztette: Köpeczi Béla. II. kötet, *Akadémiai Kiadó, Budapest, 1988*

„Esze 1951”

Esze Tamás: II. Rákóczi Ferenc tiszántúli hadjárata. In: *Századok* 85 (1951), 30–119.

„Esze 1954/1.”

Esze Tamás: II. Rákóczi Ferenc breznai kiáltványa. In *Századok* 88 (1954), 285–316.

„Esze 1954/2.”

Iratok II. Rákóczi Ferenc tiszántúli hadjáratának történetéhez. Közli: Esze Tamás. In: *Hadtörténelmi Közlemények* II/1. (1954), 285–297.

„Esze 1955”

Kuruc vitézek folyamodványai. 1703–1710. Összeállította, bevezető tanulmánnyal és jegyzetekkel ellátta: Esze Tamás, *Budapest, 1955*

„Esze 1966”

Esze Tamás: Tarpa és Esze Tamás. A kiváló szabadsághős születésének 300. évfordulójára, *Nyíregyháza, 1966*

„Esze – Köpeczi”

Esze Tamás – Köpeczi Béla: Esze Tamás, *Budapest, 1951*

„Gebei”

Gebei Sándor: Nagy Péter orosz cár diplomatája II. Rákóczi Ferencnél Egerben (1708). In: *Acta Academiae Paedagogicae Agriensis. Sectio Historiae. Az Eszterházy Károly Főiskola Tudományos Közleményei* 28 (2004), 51–61.

„Georgescu-Buzău”

Gheorge Georgescu-Buzău: Un diplomat român la Moscova la începutul secolului al XVIII-lea: David Corbea Ceaușul, *Bukarest, 1957*

„Gergely”

Gergely Jenő: Az erdélyi görög katolikus román egyház. In: *Regio – Kisebbségtudományi Szemle* 2 (1991), 3. szám, 5-12.; <http://epa.oszk.hu/00000/00036/00007/pdf/06.pdf>. Letöltve: 2025. augusztus 9.

„Giurescu III.”

Constantin Giurescu: *Istoria Românilor I-III., III. kötet, Bukarest, 1944*

„Gorzó”

Gorzó Bertalan: Szatmár vármegye nemes családjai, *Nagykároly, 1910*

„Görbe”

Görbe István: Gligor Pinte a veresvízi néphagyományban. In: *Korunk* 28 (1969), 1623–1629.

„Grecescu”

Constantin Grecescu: *Istoria Țării Românești de la oct. 1688 pinâ la marție 1717, Bukarest, 1959*

„Grecescu – Simonescu”

Constantin Grecescu – Dan Simonescu: *Istoria Țării Românești, 1290-1690, Bukarest, 1960*

„Györffy IV.”

Györffy György: Máramaros megye. In: *Uő: Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza IV.* Budapest, 1998, 109–129.

„H. Balázs – Makkai”

H. Balázs Éva – Makkai László: *Magyarország története, Tankönyvkiadó, Budapest, 1972*

„Hanusz”

Hanusz István: Rákóczi-emlékfák, In: Lengyel Dénes: *Magyar mondák a török világból és a kuruc korból, Móra Könyvkiadó, Budapest, 2002, 234–237.*

„Heckenast – Molnár – Németh”

Rákóczi-kori tudományos ülészak. [A Vay Ádám Múzeum által megrendezett konferencia.] II. Rákóczi Ferenc fejedelem és bujdosótársai, valamint Vay Ádám hamvai hazahozatalának 90. évfordulója alkalmából, 1996. október 25. Szerkesztőbizottság: Heckenast Gusztáv, Molnár Sándor, Németh Péter, *Vaja, 1997*

„Hegyes – Marczali”

Hegyes András – Marczali Henrik: *Erdély története, Budapest, 2002*

„Hodinka 1909”

Hodinka Antal: *A munkácsi görög-katolikus püspökség története, Budapest, 1909*

„Hodinka 1937”

Hodinka Antal: II. Rákóczi Ferenc és a „gens fidelissima”, *Pécs, 1937*

„Hornyik III.”

Hornyik János: A rácok ellenforradalma. 1703–1711. III. közlemény. In: Századok 2 (1868), 693–719.

„Hurmuzaki VI.”

Eudoxiu Hurmuzaki: Documente privitoare la istoria românilor I–XII. VI. kötet, *Bukarest, 1878*

„I. Tóth”

I. Tóth Zoltán: Az erdélyi román nacionalizmus első százada 1697–1792, *Budapest, 1946*

„Illésy”

Illésy János: Adatok Mikes Kelemenről. In: Irodalomtörténeti Közlemények 13 (1903), 495–498.

„Illésy 1902”

Illésy János: Az 1754–1755. évi országos nemesi összeírás, *Az Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársulat nyomása, Budapest, 1902*

„Iorga 1902/1”

Nicolae Iorga: Despre Cantacuzini, *Bukarest, 1902*

„Iorga 1902/2”

Nicolae Iorga: Genealogia Cantacuzinilor, *Bukarest, 1902*

„Iorga 1906”

Nicolae Iorga: Neamul românesc în Ardeal și în Țara Ungurească I., *Bukarest, 1906*

„Iorga 1909”

Nicolae Iorga: Istoria bisericii românești și a vieții religioase a românilor I-II. II. kötet, *Valenii-de-Munte, 1909*

„Iorga 1910”

Nicolae Iorga: Francisc Rákóczi al II-lea invietorul conștiinței naționale ungurești și românești, *Bukarest, 1910*

„Iványi”

Iványi Emma: Esterházy Pál nádor közigazgatási tevékenysége (1681–1713). A Magyar Országos Levéltár Kiadványai, III. Hatóság- és hivataltörténet, 10., *Budapest, 1991*

„Izsák”

Izsák Sámuel: Józsa Oroszhegyi (Szabó) – un medic militant al apropierei româno-maghiare. In: Uő.: Aspecte din trecutul medicinei românești, *Editură Academiei Republicii Populare Române, Bukarest, 1954, 108–133.*

„Joódy”

Joódy Pál: Máramaros vármegye 1749-1769. évi nemesség vizsgálata, *Máramarossziget, 1943*

„Kádár II.”

Kádár József: Szolnok-Dobokavármegye monographiája I-VII. A vármegye községeinek részletes története. II. kötet (Alparét – Décse), *Dés, 1900*

„Kádár III.”

Kádár József: Szolnok-Dobokavármegye monographiája I-VII. A vármegye községeinek részletes története. III. kötet (Deés–Gyurkapataka – „Doboka”), *Dés, 1901*

„Kádár IV.”

Kádár József: Szolnok-Dobokavármegye monographiája I-VII. A vármegye községeinek részletes története. IV. kötet (Hagymás-Lápos – „Hollómező”; „Kővárvidék”), *Dés, 1901*

„Kádár VI.”

Kádár József: Szolnok-Dobokavármegye monographiája I-VII. A vármegye községeinek részletes története. A vármegye községeinek részletes története. VI. kötet (Sajgó–Tótfalu – „Sztójkafalva”), *Dés, 1901*

„Káldy”

Káldy Gyula: Kuruc dalok, *Budapest, 1896*

„Karácsonyi”

Dr. Karácsonyi János: A magyar nemzetségek a XIV. század közepéig, *Magyar Tudományos Akadémia – Nap Kiadó, Budapest, 1900*

„Kaskovics”

Kaskovics Lajos: Pótlékok az 1703–1707-ki magyar történetekhez Zweig János Kristóf német kézirati naplójából kivonva és magyarra fordítva. In: *Tudománytár* 6 (1835), 146–185.

„Käfer”

Käfer István: Hármás halom megett. Szlovák Rákóczi-tükör. *Felsőmagyarország Kiadó, Miskolc, 2001*

„Kempelen I.”

Kempelen Béla: Magyar nemes családok I–XI. I. kötet, *Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest, 1911*

„Kempelen II.”

Kempelen Béla: Magyar nemes családok I–XI. II. kötet, *Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest, 1911*

„Kempelen IV.”

Kempelen Béla: Magyar nemes családok I–XI. IV. kötet, *Budapest, 1912*

„Kempelen IX.”

Kempelen Béla: Magyar nemes családok I–XI. IX. kötet, *Budapest, 1915*

„Kempelen X.”

Kempelen Béla: Magyar nemes családok I–XI. X. kötet, *Budapest, 1931*

„Kerekes”

Kerekes Dóra: Titkosszolgálat volt-e a Habsburgok 16–17. századi „titkos levelezői hálózata”? In: *Kémek, ügynökök, besúgók – Az ókortól Mata Hariig. A szombathelyi Mediawave Fesztivál keretében 2011. június 3-án megrendezett tudományos konferencia előadásai. Szerkesztette: Katona Csaba, Mediawave Alapítvány – Magyar Nemzeti Levéltár Vas Megyei Levéltára, Szombathely, 2014, 97–136.*

„Kinczler”

Kinczler Irén: Krmann Dániel (1663–1740) és kora a türelmi rendeletig. In: Egyháztörténeti kiadványok, *Fébé Bt., Piliscsaba, 1996*

„Kollai”

Kollai István: Az együttélés évszázadai, *Múlt-kor, 2008. szeptember 15.*;
https://mult-kor.hu/20081004_az_egyutteles_evszazadai?pIdx=4&fbrkMR=detect.
Letöltve: 2025.augusztus 9.

„Kolthay”

Kolthay István: A brenhidai Huszár és a kövesdi Báró Huszár család eredete és leszármazása, *Keszthely, 2009*

„Komáromy”

Komáromy András: A Nagy-Idai család leszármazása. In: *Turul 7 (1889), 108–114.*

„Kovács 1999”

Kovács Sándor. Kárpátaljai útravaló, *Püski Kiadó, Budapest, 1999*

„Kovács 2004”

Kovács Sándor. Bús düledékeiden... Kárpátalja középkori várépítészeti emlékei, *Minerva Műhely, Budapest, 2004*

„Köllő”

Köllő Károly: Román vonatkozások Jósika Miklós életművében. In: *Uő: Két irodalom mezsgyéjén. Tanulmányok a román–magyar irodalmi kapcsolatok történetéből. Szerkesztette: Dávid Gyula, Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1984*

„Köpeczi 1966”

Köpeczi Béla: A Rákóczi-szabadságharc és Franciaország, *Akadémiai Kiadó, Budapest, 1966*

„Köpeczi 2003”

Köpeczi Béla: A románok és a Rákóczi-szabadságharc. In: *Kisebbségkutatás, 5 (2003), 2. szám, 297-303.*; http://www.hhrf.org/kisebbségkutatás/kk_2003_02/cikk.php?id=745.
Letöltve: 2025. augusztus 9.

„Köpeczi – R. Várkonyi”

Köpeczi Béla – R. Várkonyi Ágnes: II. Rákóczi Ferenc, *Gondolat Kiadó, Budapest, 1976*

„Kőváry”

Kőváry László: Erdély nevezetesebb családai, *Kolozsvár, 1854*

„Kubinyi I.”

Monumenta Hungariae historica. Magyar történelmi emlékek. Kiadja ifj. Kubinyi Ferenc. Első kötet. Árpádkori oklevelek. *Pest, 1867*

„Küllös”

Küllös Imola: Betyárok könyve, *Mezőgazdasági Kiadó, Budapest, 1988*

„Lami”

Lami István: Varázshegedű. Magyarországi szlovák népmesék, mondák, legendák. *Felsőmagyarország Kiadó, Miskolc, 2002*

„Lengyel”

Lengyel Dénes: Magyar mondák a török világból és a kuruc korból, *Móra Könyvkiadó, Budapest, 2002, 210-213.*

„Liptai – Heckenast”

Liptai Ervin – Heckenast Gusztáv: Magyarország hadtörténete két kötetben, *Budapest, Zrínyi Katonai Kiadó, 1985*

„Lehoczky”

Lehoczky Tivadar: Magyar-orosz népdalok, *Erdélyi János, Sárospatak, 1864*

„Magyar”

Magyar Zoltán: Rákóczi a néphagyományban. Rákóczi és a kuruc kor mondavilága, *Osiris Kiadó, Budapest, 2000*

„Magyar VII.”

Magyar Zoltán: A magyar történeti mondák katalógusa. Típus és motívumindex. VII. Betyármondák. Betyárok és más törvényen kívüliek, *Kairosz Kiadó, Budapest, 2018*

„Magyar XI.”

Magyar Zoltán: A magyar történeti mondák katalógusa. Típus és motívumindex. XI. A magyar történeti mondák rendszere és tagolódása, *Kairosz Kiadó, Budapest, 2018*

„Magyari 1980”

Magyari András: Az erdélyi magyarok és románok együttműködése a Rákóczi-szabadságharcban. In: *Európa és a Rákóczi-szabadságharc. Szerkesztette: Benda Kálmán, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1980, 217–221.*

„Magyarország hadtörténete II.”

Magyarország hadtörténete II. Az oszmán hódítás kora 1526–1718. Szerkesztette: Bagi Zoltán Péter – Czigány István – Domokos György – Hausner Gábor – Kovács S. Tibor – Sudár Balázs – B. Szabó János, *HM Zrínyi Nonprofit Kft., Budapest, 2020*

„Málnási”

Málnási Ödön: Gróf Csáky Imre bíbornok élete és kora. (1672–1732.), *Kalocsa, 1933*

„Márki”

Márki Sándor: II. Rákóczi Ferenc. II. kötet, *Magyar Történelmi Társulat, Budapest, 1910*

„Mészáros 1995”

Mészáros Kálmán: Újabb adalékok II. Rákóczi Ferenc tábornokainak életrajzához. In: *Turul* 68 (1995), 93–96.

„Mészáros 2001”

Mészáros Kálmán: Tábornoki és törzstiszti kinevezések a Rákóczi-szabadságharcban. In: *Hadtörténelmi Közlemények* 114 (2001), 303–360.

„Mészáros 2002”

Mészáros Kálmán: A szabadságharc tisztikara. In: Az államiság megőrzése. Tanulmányok a Rákóczi-szabadságharcról. Szerkesztette: Czigány István, *Zrínyi Kiadó, Budapest, 2002, 157–188.*

„Mészáros 2006”

Mészáros Kálmán: II. Rákóczi Ferenc tábornokai és brigadérosai. A kuruc katonai felsővezetés létrejötte és hierarchiája 1703–1711. A Hadtörténeti Intézet és Múzeum Könyvtára. Sorozatszerkesztő: Veszprémy László, *Argumentum, Budapest, 2006*

„Miskolczy”

Miskolczy Ambrus: A román középkor időszerű kérdései: Régi-új viták és közelítések, *Magyarságkutató Intézet, Budapest, 2021*

„Moldován”

Dr. Moldován Gergely: A magyarországi románok. In: Nemzetiségi Ismertető Könyvtár. Szerkeszti: Dr. Szabó Oreszt, *Budapest, 1913*

„Moldován 1924”

Dr. Moldován Gergely: A piaristák melegében. Diákkori emlékeimből. In: Pásztortűz 4 (1924), 194–195.

„Muşlea C.”

Candid C. Muslea: Istoria bisericii Sf. Nicolae din Scheii Braşovului I-II., II. kötet. *Brassó, 1946*

„Muşlea I.”

Ion Muşlea: Cercetări folclori[sti]ce în ţara Oasului. In: Anuarul Arhivei de folclor I., *Editura Cartea Românească, Kolozsvár 1932*

„Nagy I.”

Nagy Iván: Családtörténeti Értesítő címerekkel és leszármazási táblákkal I–XII. I. kötet, *Budapest, 1899*

„Nagy II.”

Nagy Iván: Magyarország családai címerekkel és nemzedékrendi táblákkal I–XII. II. kötet, *Freibeisz István, Pest, 1858*

„Nagy III.”

Nagy Iván: Magyarország családai címerekkel és nemzedékrendi táblákkal I–XII. III. kötet, *Beimel J. és Kozma Vazul, Pest, 1858*

„Nagy IV.”

Nagy Iván: Magyarország családai címerekkel és nemzedékrendi táblákkal I–XII. IV. kötet, *Ráth Mór, Pest, 1858*

„Nagy V.”

Nagy Iván: Magyarország családai címerekkel és nemzedékrendi táblákkal I–XII. V. kötet, *Ráth Mór, Pest, 1859*

„Nagy VI.”

Nagy Iván: Magyarország családai czimerekkel és nemzedékrendi táblákkal I–XII. VI. kötet, *Ráth Mór, Pest, 1860*

„Nagy VII.”

Nagy Iván: Magyarország családai czimerekkel és nemzedékrendi táblákkal I–XII. VII. kötet, *Ráth Mór, Pest, 1860*

„Nagy VIII.”

Nagy Iván: Magyarország családai czimerekkel és nemzedékrendi táblákkal I–XII. VIII. kötet, *Ráth Mór, Pest, 1861*

„Nagy IX.”

Nagy Iván: Magyarország családai czimerekkel és nemzedékrendi táblákkal I–XII. IX. kötet, *Ráth Mór, Pest, 1862*

„Nagy X.”

Nagy Iván: Magyarország családai czimerekkel és nemzedékrendi táblákkal I–XII. X. kötet, *Ráth Mór, Pest, 1863*

„Nagy XI.”

Nagy Iván: Magyarország családai czimerekkel és nemzedékrendi táblákkal I–XII. XI. kötet, *Ráth Mór, Pest, 1865*

„Nagy Gy.”

Nagy Gyula: Régi magyar községi pecsétek. In: Századok 11 (1877), 173–175.

„Nagy L.”

Nagy Levente: A román reformáció, *Budapest, 2020*

„Nagy – Nyakas”

Nagy László – Nyakas Miklós: Hajdútisztesség Tüköre, *Hajdúböszörmény, 2001*

„Niculescu”

Radu Niculescu: Unele obsevații asupra lui Pinteazul ca personaj istoric. In: Revista de Folclor 7., *Institutul de Folclor, Bukarest, 1962, 70–117.*

„Oláh”

Oláh Tamás: Evangélikusok a Rákóczi-szabadságharc idején (1703–1711), *Miskolc, 2016*
https://reformacio.mnl.gov.hu/evangelikusok_a_rakoczi_szabadsagharc_idejen_1703_1711,
Letöltve: 2025. augusztus 9.

„Oltean”

Vasile Oltean: „Oamenii lui Brâncoveanu” din Șcheii Brașovului. In: Ziarul Lumin (Ediția de Transilvania), 2010. augusztus 16., 7–9., <http://ziarullumina.ro/actualitate-religioasa/oamenii-lui-brancoveanu-din-scheii-brasovului>. Letöltve: 2025. augusztus 9.

„Orbán”

Orbán Balázs: Torda város és környéke, *Budapest, 1889*

„Orbán V.”

Orbán Balázs: A Székelyföld leírása történelmi, régészeti, természetrajzi s népismeii szempontból. I–VI. V. kötet, *Pest, 1872*

„Oroszhegyi”

Dr. Oroszhegyi Jósa: Román élet, *Kolozsvár, 1860-1862*

„Oroszhegyi 1942”

Dr. Oroszhegyi Jósa: Román élet. Sajtó alá rendezte: Bíró Sándor, *Minerva Irodalmi és Nyomdai Műintézet Részvénytársaság, Kolozsvár, 1942*

„Pálmány”

Az 1848–1849. évi első népképviselői országgyűlés történeti almanachja. Szerkesztette: Pálmány Béla, *Argumentum Könyvkiadó, Budapest, 2002*

„Pálmay”

Háromszék vármegye nemes családjai. Szerkesztete: Pálmay József, *Sepsiszentgyörgy, 1901*

„Palmer”

Palmer Kálmán: Nagybánya és környéke, *Molnár Mihály, Nagybánya, 1894*

„Pap B.”

Pap Béla: Az aranyos-megyesi vár rövid történeti vázlatja. In: *Az ország tükre. Budapesti képes hetilap* 4 (1865), 429–432.

„Papp 1874”

Papp Miklós: A Hóra lázadás történetéhez. In: *Történeti Lapok* 1 (1874), 12–15.

„Papahagi 1921”

Tache Papahagi: *Graiul și folclorul Maramureșului, Bukarest, 1923*

„Papahagi 1923”

Tache Papahagi: *Din folclorul romanic și cel latin, Bukarest, 1923*

„Papp – ifj. Barta”

Papp Klára – ifj. Barta János: A Rákóczi-szabadságharc és a hazai nemzetiségek.

In: *Kisebbségkutatás*, 5 (2003), 2. szám, 282–296.;

http://www.hhrf.org/kisebbssegkutatasa/kk_2003_02/cikk.php?id=744.

Letöltve: 2025. augusztus 9.

„Pechány”

Pechány Adolf: A magyarországi tótok, *Felsőmagyarország Kiadó, Miskolc, 2000*

„Petri”

Petri Mór: Szilágy vármegye monographiája II.: A várak. Birtokosaik és Zilah története, *Szilágy vármegye közönsége, Budapest, 1901*

„Petrovay II.”

Petrovay György: A komlói Komlós család története 1344. évtől. II. közlemény. In: *Turul* 13 (1895), 84–90.

„Petrovay III.”

Petrovay György: Az Ilosvay család története. III. közlemény In: Turul 14 (1896), 97–110.

„Pirigyi”

Dr. Pirigyi István: A görögkatolikus magyarság története, *Görögkatolikus Hittudományi Főiskola, Nyíregyháza, 1982*

„Pirnát”

Pirnát Antal: Magyar költészet Bocskaytól Rákócziig, *Budapest, 1953*

„Pohilec”

Pohilec Szilveszter: A legnagyobb Rákóczi-birtok a Schönbornok tulajdonában (1726–1746). In: A magyar arisztokrácia társadalmi-közéleti kapcsolatai és szerepvállalása. (Speculum Historiae Debreceniense 26.), *Debreceni Egyetem Történelmi Intézete, Debrecen, 2019, 155–168.*

„Poór”

Poór János: Megbékélés és újjáépítés, 1711–1790. In: Magyarország története. Főszerkesztő: Romsics Ignác, *Kossuth Kiadó, Budapest, 2009, 7–104.*

„Popovics”

Popovics Tibor Miklós: A Szent Korona országa és a ruszinok, mint II. Rákóczi Ferenc fejedelem leghűségesebb népe, „gens fidelissima”. In: *Jövő a Szent Korona jegyében – A Magyarok VIII. Világkongresszusa, 2012. augusztus 15–20. Nemzetstratégiai konferencia – Előadások, 193–210.* http://www.egipatrona.hu/mvsz/images/doc2/193_210_popovics_t.pdf. Letöltve: 2025. augusztus 9.

„Prichici”

Constantin Prichici: Haiducul Pinteá Viteazul în radiția poporului nostru. Ştudiul de folclor, *Bukarest, 1979*

„Prodan”

David Prodan: Urbariile Țării Făgăraşului, *Bukarest, 1970*

„Puşcariu”

Ioan Cavaler de Puşcariu: Fragmente istorice despre boerii din Țara Făgăraşului, *Nagyszeben, 1907*

„R. Kiss”

R(ugonfalvi) Kiss István: II. Rákóczi Ferencz erdélyi fejedelemmé választása. Közlemények a br. Radvánszky-család levéltárából, *Budapest, 1906*

„R. Várkonyi”

R. Várkonyi Ágnes: Befejezetlen történelem. Áttekintés a szabadságharc történetírásáról, 1707–2003, In: A Rákóczi-szabadságharc. Szerkesztette: R. Várkonyi Ágnes – Kis Domokos Dániel – Gyurgyák János – Póto János, *Osiris Kiadó, Budapest, 2004, 717–773.*

„R. Várkonyi 1954”

[R.] Várkonyi Ágnes: A Rákóczi-szabadságharc kibontakozása Erdélyben. (1703–1704. július) In: Századok 88 (1954), 15–73.

„R. Várkonyi 2006”

R. Várkonyi Ágnes: A kuruc kor hősei, *Móra Könyvkiadó, Budapest, 2006.*

„Rác”

Rác Imre: Pekrovinai gróf Pekri Lőrinc, II. Rákóczi Ferenc fejedelem hadvezére, *Debrecen, 1929*

„Refik”

Refik Ahmed: Rákóczi király és kísérete az oszmanli birodalomban. In: Levéltári Közlemények 4 (1926), 270.

„Reiszig 1918–1921”

Reiszig Ede: A mezőszegedi Szegedy-család ősei. In: Turul 36 (1918–1921), 20–31.

„Reiszig – Gorzó”

ifj dr. Reiszig Ede – Gorzó Bertalan: Szatmár vármegye nemes családai, *Nagykároly, 1910*

„Rexa”

Rexa Dezső: Két újabb változat a „Volt tót kurucz dalá”-hoz. In: Irodalomtörténeti Közlemények 20 (1910), 118–121.

„Rusu”

Adrian Andrei Rusu: Dicționarul mănăstirilor din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș, *Kolozsvár, 2000*

„S. Benedek”

S. Benedek András: A gens fidelissima: a ruszinok, *Belváros–Lipótváros Ruszin Kisebbségi Önkormányzat, Budapest, 2003*

„Salacz”

Salacz Gábor: A magyar katolikus egyház a szomszédos államok uralma alatt, *Aurora Könyvek, München, 1975*

„Salga”

Salga Attila: Bonkáló Sándor és a keleti szlávok. Bölcsészdoktori disszertáció. Kézirat, *Eger – Debrecen, 1975, 1–2.* (Kossuth Lajos Tudományegyetem [Debreceni Egyetem] kéziratára, Debrecen. Jelzete: A 6347/a–b)

„Sándor I.”

Sándor Imre: Czimerlevelek. I. füzet: 1551–1629., *Kolozsvár, 1910*

„Sándor II.”

Sándor Imre: Czimerlevelek. II. füzet: 1629–1660., *Kolozsvár, 1912*

„Sántha”

Sántha Attila: Három magyar eredetű besszarábiai helynév: Orhei. In: Székelyföld 16 (2012), 100–118.

„Seres”

Seres István: A görgényi Fekete Vaszil. II. Rákóczi Ferenc egy román kapitánya. In: *Acta Siculica* 4 (2007), 355–372.

„Seres 2003”

Seres István: Csulay Imre jelentései II. Rákóczi Ferencnek a török földre menekült erdélyi kurucokról. In: *Hadtörténelmi Közlemények* 116 (2003), 847–875.

„Seres 2004”

Seres István: Thököly Imre naplói és leveleskönyvei. In: *Hadtörténelmi Közlemények* 117 (2004), 637–664.

„Siebmacher V.”

Johann Siebmacher: *Wappenbuch des Adels Ungarn V., Nürnberg, 1893*

„Sipos”

Sipos Gábor: Az Erdélyi Református Főkonzisztórium kialakulása. 1668–1713–(1736). Erdélyi Tudományos Füzetek, 230, *Kolozsvár, 2000*

„Sipos 2003/1.”

Sipos Ferenc: „A híre magával edgyütt megyen”. Tanúvallatás Máramaros vármegyében 1703-ban. In: *Századok* 137 (2003), 673–714.

„Sipos 2003/2.”

Sipos Ferenc: Nyúzó Mihály, a kuruc (1666–1716). Egy életút színe és fonákja. In: *Szabolcs-Szatmár-Beregi Szemle* 12 (2003), 175–178.

„SRMF 41.”

A Sárospataki Rákóczi Múzeum Füzetek, 41. (Sárospatak, 1955–)
Erdély és Patak fejedelemasszonya, Lorántffy Zsuzsanna. Tanulmányok születésének 400. évfordulójára, I–II. Szerkesztette: Tamás Edit, *Sárospatak, 2000*

„Szabó”

Dr. Szabó Oreszt: A magyar oroszokról (Ruthének). In: *Nemzetiségi Ismertető Könyvtár*. Szerkeszti: Uő., *Budapest, 1913*

„Száray”

Száray Miklós: *Történelem III. Középkor, 11. évfolyam. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2007*

„Szalatnay”

Szalatnay Rezső: A zsolnai piacon 1707 március 8-án Krman Dániel felszenteli Rákóczi seregének nyolc zászlaját – Krman szózata a szlovák kuruc katonákhoz s imája Rákócziért és Magyarorszáért. In: *Evangélikus Élet* 15 (1953), 127.

„Szalay”

Szalay László: A magyarországi szerb telepek jogviszonya az államhoz, *Pest, 1861*

„Szegő”

Szegő Iván Miklós: Nem ismerik egymást a magyarok és a szlovákok, *Heti Világgazdaság* (hvg), 2010. február 26.; https://hvg.hu/tudomany/20100226_szlovak_magyar_egyuttes.
Letöltve: 2025. augusztus 9.

„Széll”

A nagybesenyői Bessenyei-család története. Írta és oklevél-tárral ellátta: Széll Farkas, *Budapest, 1890*

„Szimonidesz”

Szimonidesz Lajos: Kermann Dániel ev. püspök főbenjáró pere iratai a Magyar Országos Levéltárban. Négy hasonmással, *Transcius Társaság, Rózsahegy (Ružomberok), 1940*

„Szirmay”

Szirmay Antal: Notitia politica, historica, topographica inciiti comitatus Ugochiensis, *Pest, 1805*

„Szirmay II.”

Szirmay Antal: Szathmár vármegye fekvése, történetei és polgári esmerete II., *Buda, 1810*

„Szirmay G.”

Szirmay Gábor: Az ugoicsai Szirmay család története. Régi magyar családok 7. *Debrecen, 2007*

„Szirtes”

Szirtes Zsófia: Az erdélyi szászok érdekérvényesítése az átmeneti korszakban (1690–1711). Doktori (PhD) értekezés, *Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Bölcsészeti- és Társadalomtudományi Kar, Piliscsaba–Budapest, 2015*

„Szmik”

Szmik Antal: Adalékok Felsőbánya szabad királyi bányaváros monográfiájához, *Kellner Albert Könyvnyomdája, Budapest, 1906*

„Szoboszlai”

Szoboszlai György: Egy magyar passiójáték. Krucsay Jánosné Tolvaj Borbála két házasságtörési pere, 1711–1728. In: *Közösség és identitás (Studia Ethnologica, 3.)*. Szerkesztette: Pócs Éva, *Budapest, 2002, 199–232*.

„Tóth A.”

Tóth András: Az erdélyi román kérdés a XVIII. században, *Budapest, 1938*

„Tari 1998”

Tari Lujza: Magyarország nagy vitézség. A szabadságharc emlékezete a nép dalaiban, *Magyar Néprajzi Társaság, Budapest, 1998*

„Tari 2000”

Tari Lujza: A szabadságharc [1848–1849] népzenei emlékei (CD-ROM). *MTA Zenetudományi Intézet, Budapest, 2000*. <https://48asdalok.btk.mta.hu/>. Letöltve: 2025. augusztus 9.

„Tavaszy”

Tavaszy Sándor: A két Apafi fejedelem, *Az Erdélyi Múzeum Egyesület kiadása, Kolozsvár, 1943*

„Teleki XI.”

Teleki József: Hunyadiak kora Magyarországon. Tizenegyedik kötet, *Pest, 1855*

„Thaly 1867”

Thaly Kálmán: Károlyi Sándor hadi előterjesztése s észrevételei az 1717-iki tatárjárásról. In: Századok 1 (1867), 55–68.

„Thaly 1870”

Thaly Kálmán: A szécsényi országos szövetséglevél (1705.), a hg Czartoryski-féle eredeti példányról közölve. In: Századok 4 (1870), 337–348.

„Thaly 1873/I.”

Thaly Kálmán: II. Rákóczi Ferencz kora a gr. Csákyak, Szepes vármegye és a b. Palocsay-család levéltáraiban. I. közlemény. In: Századok 7 (1873), 9–39.

„Thaly 1873/II.”

Thaly Kálmán: II. Rákóczi Ferencz kora a gr. Csákyak, Szepes vármegye és a b. Palocsay-család levéltáraiban. II. közlemény. In: Századok 7 (1873), 100–111.

„Thaly 1873/III.”

Bay Mihály és Pápay Gáspár naplója tatárországi követségükről. (1705–1706.) Közli: Thaly Kálmán. In: Századok 7 (1873), 538–552. és 603–618.

„Thaly 1874”

Magyar történetírók életéhez. II. Babócsay Izsák. Közli: Thaly Kálmán. In: Századok 8 (1874), 126–132.

„Thaly 1881”

Thaly Kálmán: Jóslatok és babonás hiedelmek a Rákóczi-korban. – Culturtörténeti tanulmány. – Második közlemény. In: Századok 15 (1881), 115–132.

„Thaly 1887”

Thaly Kálmán: A székesi gróf Bercsényi család 1689–1703. II. kötet, *Budapest, 1887*

„Thaly 1892”

Thaly Kálmán: A székesi gróf Bercsényi család 1470–1835. III. kötet, *Budapest, 1892*

„Thaly 1897”

A maros-vásárhelyi trónbeiktató országgyűlés törvényczikkei, 1707. Közli: Thaly Kálmán. In: Történelmi Tár 3/20 (1897), 577–606.

„Thoroczkay”

Thoroczkay Sándor: Adatok a Thoroczkay család történetéhez. In: Keresztény Magvető 110 (2004), 309–312.

„Tomašivskyj”

Tomašivskyj István: Adatok II. Rákóczi Ferenc és kora történetéhez. In: Századok 46 (1912), 201–207.

„Tóth G.”

Tóth Gergely: Bél Mátyás „Notita Hungariae novae...” c. művének keletkezéstörténete és kéziratának ismertetése. Doktori disszertáció, kézirat I–II., *Egyetemi Könyvtár, Budapest, 2007*

„Trócsányi”

Trócsányi Zoltán: Magyar régiségek és furcsaságok, *Dante Kiadó, Budapest, 1924*

„Trócsányi Zs.”

Trócsányi Zsolt: Habsburg-politika és Habsburg-kormányzat Erdélyben 1690–1740, *Magyar Országos Levéltár, Budapest, 1988*

„Udvari”

Udvari István: Ruszinok. In: Barátság 1 (1994), 150–154.

„V. Kovács”

V. Kovács Sándor: *Csanda Sándor: A törökellenes és kuruc harcok költészetének magyar-szlovák kapcsolatai. Bp. 1961. Akadémiai Kiadó. 223 I. 4 t. (Irodalomtörténeti Füzetek, 32. sz.).* In: A Magyar Tudományos Akadémia Nyelv- és Irodalomtudományi Osztályának Közleményei 19 (1962), 361–364.

„Váradi Sternberg”

Váradi Sternberg János: Ukrainev, Péter cár követe Magyarországon 1708-ban. In: Századok 93 (1959), 233–251.

„Várady”

Várady Aurél: Moldován Gergely. In: Pásztortűz 10 (1930), 320–321.

„Várady 1894”

Várady Gábor: Savoyai Jenő és a Nándorfehérvár elleni hadjárat. 1716–17. In: Hadtörténelmi közlemények 7 (1894), 191–215.

„Varga 1962”

Varga Imre: *Csanda Sándor: A törökellenes és kuruc harcok költészetének magyar-szlovák kapcsolatai. Bp. 1961. Akadémiai K. 223 I. 4 t. (Irodalomtörténeti Füzetek 32.).* In: Irodalomtörténeti Közlemények 66 (1962), 381–384.

„Waltherr”

Waltherr Imre: Károlyi Sándor emlékirata a Rákóczi-háború kezdetéről II. In: Századok 8 (1874), 396–413.

„Wenzel IV.”

Wenzel Gusztáv: Árpádkori új okmánytár IV., 1272–1290, *Eggenberger, Pest, 1862*

„Végheő”

Végheő Tamás: A görögkatolikusok helyzete a 18. században. In: Orcád világossága. Görögkatolikusok Magyarországon. Szerkesztette: Terdik Szilveszter. *Magyarországi Sajtójogú Metropolitai Egyház, Debrecen, 2020, 162–168.*

„Vízkelety”

Vízkelety András: Bartha Andrásnak II. Rákóczi Ferenc fejedelmi beiktatásán elhangzott beszédje. In: Irodalomtörténeti Közlemények 64 (1960), 578–581.

„Zachar”

Zachar József: Idegen hadakban, *Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1984*

„Zichy I.”

Nagy Imre–Nagy Iván–Véghely Dezső: A zichi és vásónkeői gróf Zichy-család idősb ágának okmánytára I., *Pest, 1871*

„Žeňuch”

Vavrinec Žeňuch: Husák – História a etnografia, *Kassa, 2018*

„Zsilinszky 1892”

Zsilinszky Mihály: Csongrádvármegye főispánjai. Tekintettel a vármegyei rendszer fejlődésére. II. közlemény. In: Századok 16 (1892), 213–231.

„Zsilinszky 1899”

Zsilinszky Mihály: Kermann Dániel evangélikus püspök élete és művei. 1663–1740. *Luther-Társaság, Budapest, 1899*

Képek jegyzéke

1. „Boer Sámuel örökös jobbágyi neve ő maga conscriptiója szerint” – Nagyberivói Boér Sámuel sajátkezűleg írt névlistája 104 jobbágyáról, 1709. július 12-én, *Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, P 1979 fond, 7. doboz, o. n. Saját fénykép.*
2. A nagyberivói Boérok címerképe,
<http://mek.oszk.hu/04700/04755/html/img/szolndob-03-334.jpg>. Letöltve: 2025. augusztus 9.
3. „Cristinluj fi la alnochen(?) din preten fi de lire veitez dumnuluj Popuzului Bozgoseff ku kitrage senetete sese de” – „(Boér) Kristóf barátjának, vitéz Popuz Bozgoseffnek az ő egészsége iránti aggodalommal adott pénzéről.”, *Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, P 1979 fond, 36. tétel, o. n. Saját fénykép.*
4. Néhai id. Boér Miklós kisberivói birtokszerzése I. Apafi Mihály erdélyi fejedelemtől (1675), *Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, P 1979 fond, 7. doboz, 92/359. o. Saját fénykép.*
5. 1705. december 8-án kibocsátott oklevél, melyben „A fogaras földi nemesség és bánság sub anathema kötelezi magát, hogy senki a közönséges jónak veszedelmével maga privátumát nem keresi.”, *Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, P 1979 fond, 7. doboz, B/4., 90. o. Saját fénykép.*
6. Nagyenyedí Tatár Gábor 1650. július 1-jén nyert nemesi címere,
Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, P 836 fond, -1.-T.No. 101/1–2. Saját fénykép.
7. Bellovári (Bélavári) Tatár Mihály 1658. december 1-jén nyert nemesi címere,
Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, P 836 fond, -1.-T.No. 103/1. Saját fénykép.
8. A csegezi, valamint a csegezi-bellovári (bélavári) Tatár család nemesi címere, *Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, P 836 fond, -1.-T.No. 104/1. és 107/1. Saját fényképek.*
9. Tatár alias Boda János 1686. január 24-én nyert nemesi címere,
Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, P 836 fond, -1.-T.No. 108/1. Saját fénykép.

10. Borosjenői Sztán Péter címerlevele I. Apapfi Miáhly erdélyi fejedelemtől, 1676. december 9-én, *Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, F7, No. 57.*

11. Vármegyei pecséttel megerősített határozat részlete 1757-ből, amely az Iván, a Tivadar, a Sap és a Bózsa családokkal együtt a borosjenei és szaplanczai Sztánokat is megerősíti Szaplunca, Szarvaszó, (Akna)Szlatina, Fej(/h)éregyháza és Alsóakna településeken való birtokaik tulajdonjogában, *Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, P 2257 (ex-P 2127) fond, No. 431, 6–7. Saját fénykép.*

12. „Generalis Pekri Lőrincz Úr bagazsiája”. Specificatio a máramarosi Sztojka család iratanyagából; címoldal,
Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, P 2257 fond, Sztojka család iratai 1609–1765. 25. Összeírások, 18. sz. 2. Saját fénykép.

13. A szalai és kerekfalvi Sztojka család címere 1607. június 12-én, Rákóczi Zsigmond erdélyi fejedelemtől,
<https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Siebmacher-siebmacher-wappenbuch-1/der-adel-von-siebenburgen-erdely-AC44/freiherrn-B8A6/sztojka-v-szala-v-kerekfalva-BA5B/>
Letöltve: 2025. augusztus 9.

14. Károlyi Sándor csapatainak 1705–1708-as mustráira vonatkozó etnikai adatsor és táblázat,
Czigány István: A Rákóczi-szabadságharc hadserege a mustrák tükrében. In: Hadtörténelmi Közlemények 33 (1986), 141. o.

15. A Rákóczi-szabadságharc hadműveletei Erdélyben,
Erdély története. Második kötet 1606-tól 1830-ig. Szerkesztette: Makkai László – Szász Zoltán, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1986, 901. o.

16. Gligor Pintea (1670–1703) máramarosi Rákóczi-párti betyár arcképe,
<http://www.gazetademaramures.ro/planorul-lui-pintea-13274>. Letöltve: 2025. augusztus 9.

17. Gaal József (1811–1866), a Szirmay Ilona című első magyar történelmi regény szerzőjének arcképe,
Gaal József: Szirmay Ilona. In: Magyar regényírók képes kiadása. Szerkeszti: Mikszáth Kálmán. 4. kötet, Franklin-Társulat magyar irod. intézet és könyvnyomda, Budapest, 1905, o. n.

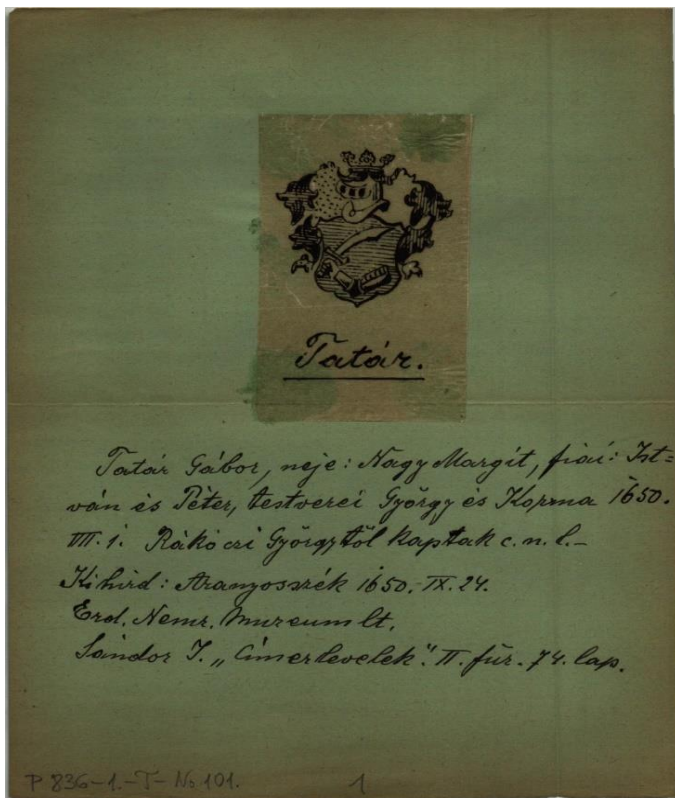

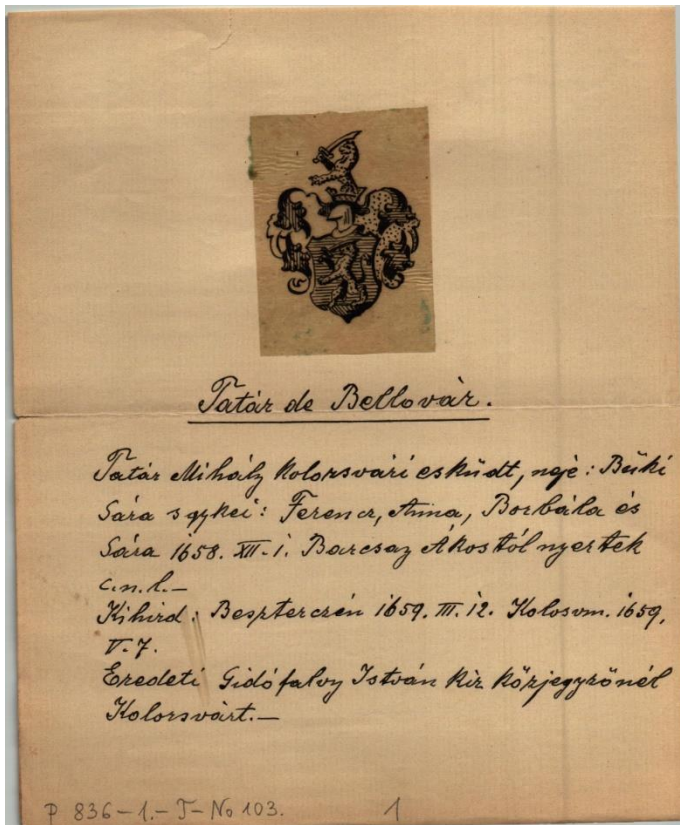

6.

7.

8.

Tatair de Czeges.

Siebm. W. Siebm. B. 173. t.

P 836-1.-J-No 104.

1

A

Czegeri Tatair alias Bellavári
család czimere.

*Hitelesítve: a Gongvay István eredeti Kassa-
rassági okmányai.*

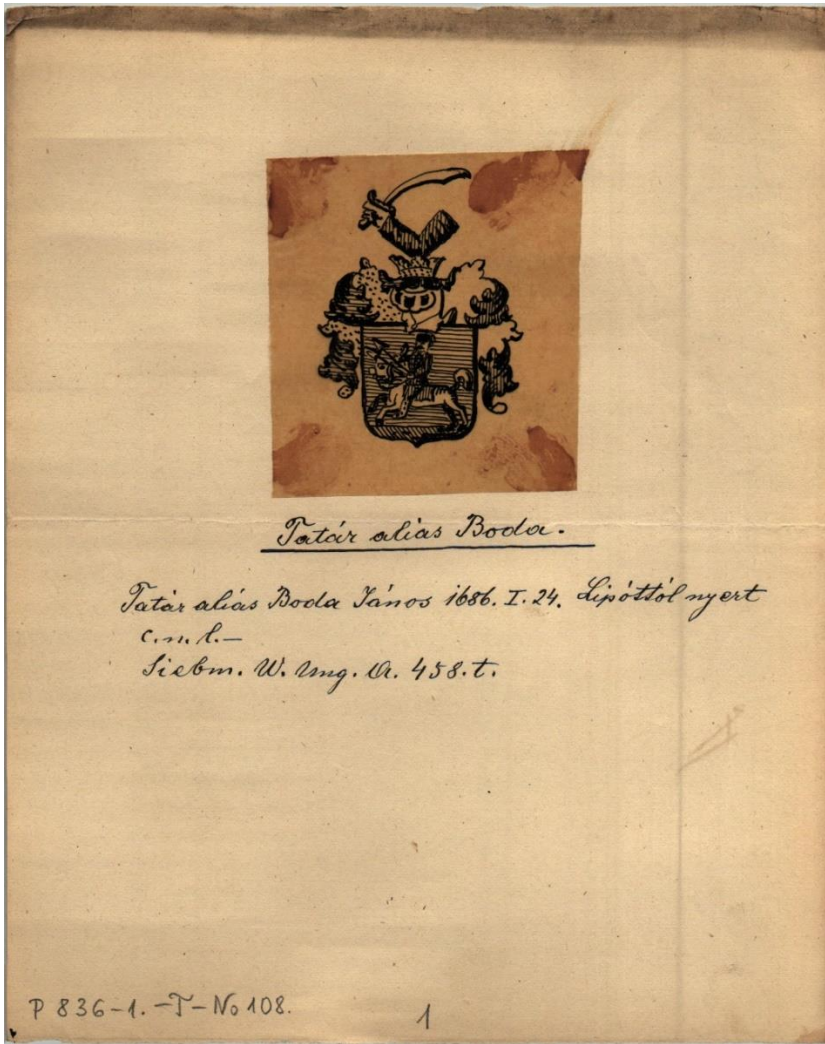
P 836-1.-J-No 107.

1

I. J. J. J.

A páris alaj
ex.-

9.

10.

12.

Specificatio.

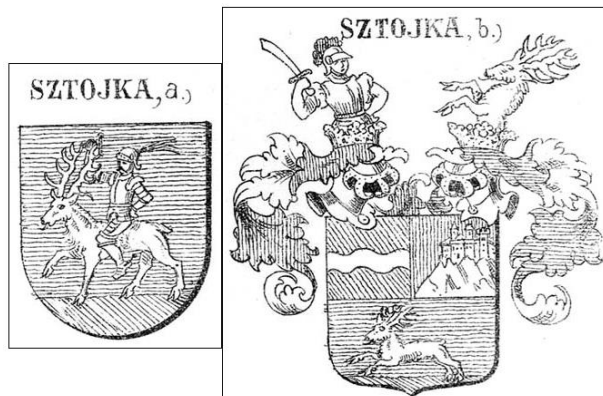
Dominorum Magnarum et Nobilium Quartor ex Benigna Sub
Serenitate Principis resolutione in Hungaria Comitatu
Maramarochensi Pappan.

+ Generis Gharobek Beki Länner Ud Dagahija.

- + Lemény Simon Ud.
- + Malacsi János Ud.
- + Komay László Ud.
- + Affied Ferencz Péter Ud.
- + Detke József Ud.
- + Szarvas Péter Ud.
- + Pongrácz György Ud.
- + Pongrácz László Ud.
- + Kétyi Sándor Ud.
- + Bedai Alán Ud.
- + Török László Ud.
- + Megyis László Ud.
- + Megyis József Ud.
- + Tóth László Ud.
- + Tóth Miksa Mihály Ud. uel. d.
- + Dapoch György Ud.
- + Torma László Ud.
- + Döb V. de György de Affhonyon.
- + Döb ten Miksa de Affhonyon.
- + Ahri de György de Affhonyon.
- + Béli de György de Affhonyon.
- + Béli de György de Affhonyon.
- + Béli de György de Affhonyon.
- + Béli de György de Affhonyon.
- + Béli de György de Affhonyon.
- + Béli de György de Affhonyon.
- + Béli de György de Affhonyon.

2

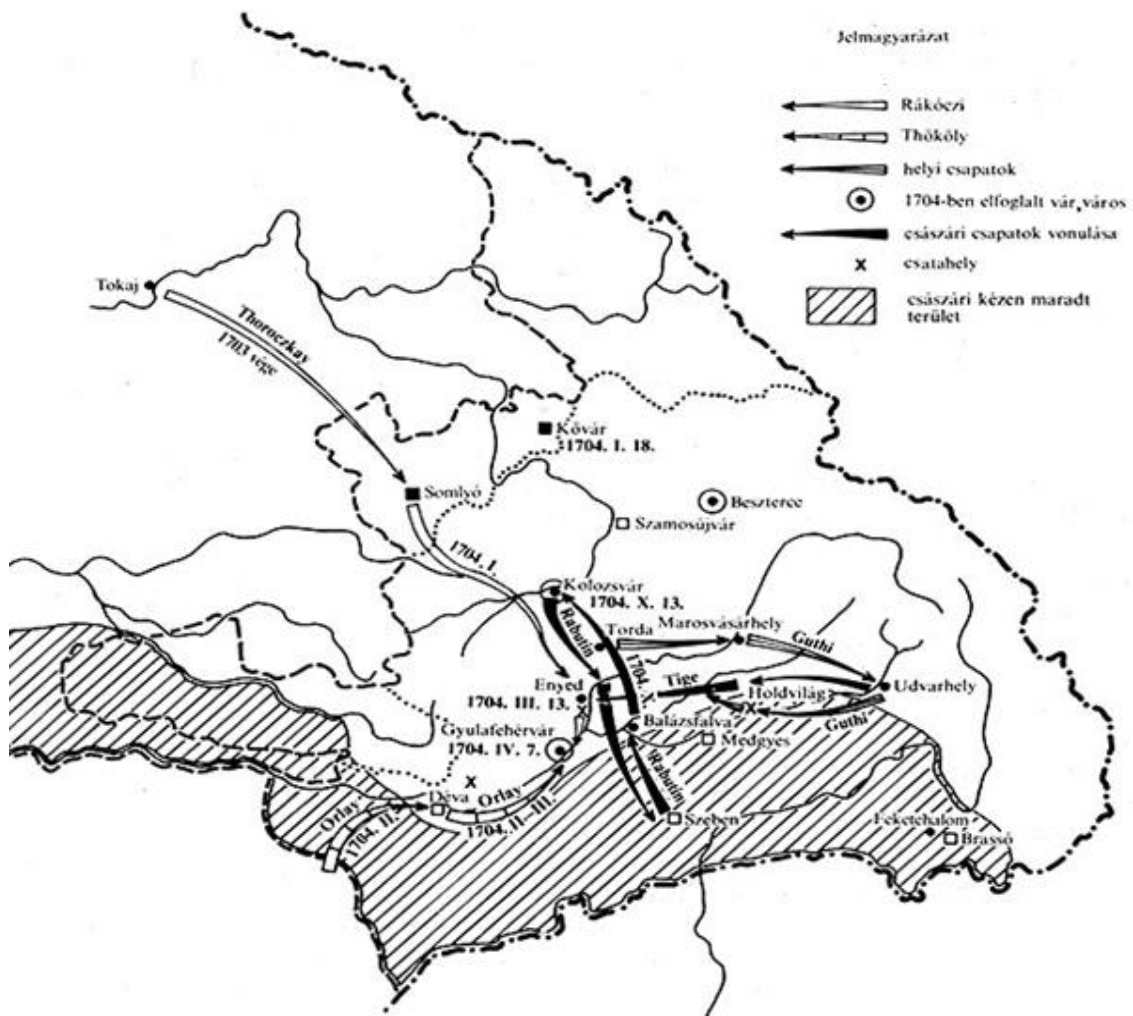
13.

14.

Az ezredek nevei	A mustra ideje	Megje- lőlt etn./ fő	magyar	román	német	szász	horvát	rác	tót	orosz	lengyel	csch	egyéb
Bóné Adrás lov. ezd.	1705	918	81,6	14,4	0,3	2,9	0,2	0,3	0,1	0,1	0,1	—	—
Jósika Dániel lov. ezd.	1705	899	22,7	75,6	—	0,1	0,9	0,2	0,2	0,1	0,1	—	0,1
Kárándi Mihály lov. ezd.	1705	814	67,5	30,2	—	—	1,5	0,9	0,4	—	—	—	—
Pekry Lőrinc lov. ezd.	1705	449	63,5	32,0	1,6	1,6	0,2	0,2	0,5	0,2	—	0,2	—
Vay László lov. ezd.	1705	813	65,8	29,7	0,5	0,7	0,9	0,7	0,1	1,1	0,1	0,1	0,3
Teleki Mihály lov. ezd.	1705	552	22,3	75,5	0,4	0,7	—	0,2	0,7	—	—	—	0,2
Radics András gy. ezd.	1706	845	58,3	0,7	8,5	0,1	0,3	0,2	16,3	3,0	4,6	5,0	2,8
Winkler Wilmos gy. ezd.	1708	597	0,7	—	2,3	—	—	—	95,3	—	—	1,7	—
Bessenyei Zsigmond lov. ezd.	1708	487	89,5	1,2	0,2	—	0,4	1,0	0,6	6,5	—	—	0,2
Almássy Márton gy. ezd.	1708	642	80,4	6,7	—	—	—	0,2	0,3	12,5	—	—	—
Bikk László gy. ezd.	1708	1104	88,6	5,2	0,5	0,1	1,2	0,6	1,2	2,2	0,4	—	0,1
Krucasai János lov. ezd.	1708	477	86,0	0,4	0,8	—	1,3	0,2	1,3	10,0	—	—	—
Nyúzó Mihály lov. ezd.	1708	908	85,6	3,3	0,2	0,4	0,7	0,9	1,5	6,5	0,4	—	0,4
Palocsai György lov. ezd.	1708	574	71,4	6,8	0,2	0,5	1,4	0,3	15,7	2,8	0,3	—	0,6
Szemere László lov. ezd.	1708	570	89,1	4,9	0,4	—	0,2	3,2	0,4	1,8	—	—	0,2

15.

16.

17.

